Ante Pavelić

Roman iz borbe Hrvatskog naroda
za slobodu i nezavisnost

Ante Pavelić

Djela II.

Liepa plavka

1. izdanje 1935.

2. izdanje 1954.

3. izdanje 1969.

4. izdanje 1990.

5. izdanje 2003.

Copyright – Sva prava pridržana NIZ "Domovina"

Izpravak izvršio: Prof. Dr. Andrija Ilić Deposito Legal: M.10322

Višnja Pavelić

Apartado 19.247 – 28080 Madrid – Espana

Hrvatski Korienski Pravopis prema Zakonskoj Odredbi o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 14. kolovoza 1941. Broj CCXLIX – 1083 – Z. p. 1941

Povodom 1100 godina Hrvatskog Kraljevstva, digitalno izdanje preuzeto sa safaric–safaric.si, tehnički je preuređeno i popravljeno, te pohranjeno na archive.org.

Posvećeno

Ustaškim borcima – Hranilovićima, Soldinima, Rosićima, Javorima, Devčićima, Plavkama i bezbrojnim znanim i neznanim, koji su se borili za uzpostavu i obranu Nezavisne Države Hrvatske!

Prof. dr. Ante Bonifačić

k 3. izdanju:

Chicago, USA – 1969.

Kao čuvarica hrvatskog narodnog i svog obiteljskog Ognjišta, Višnja Pavelić, objavila je drugu knjigu sakupljenih djela Poglavnika dra Ante Pavelića.

To je 3. izdanje *Liepe plavke.* Ova prekrasna knjiga, kojoj nema premca u hrvatskoj emigrantskoj izdavalačkoj djelatnosti sa preko 400 stranica teksta i dokumenata, služi nama svima na čast. Knjiga je uvezana u platno s naslovom u zlatorezu, a na pročelju je dobra fotografija. Dokumentacija započinje s fotokopijom pisma Poglavnika dra Ante Pavelića iz torinske tamnice francuzkom odvjetniku dru Georges Desbons–u s izvadcima propisnika *Ustaša – Hrvatskog Oslobodilačkog Pokreta,* a na francuzkom jeziku priposlanog iz torinske tamnice državnom odvjetniku Prizivnog Suda u Aix–en–Provence, Francuzka.

"*Naša narodna borba ima jasnoću i čistoću kristala*", piše Poglavnik svome odvjetniku. Desbons mu odgovara da piše knjigu o Hrvatskoj, koja je kao i njegove uspomene spremna za tisak, jer uz ustaška načela, hrvatska se borba nastavlja do konačne pobjede.

Medju ostalim dokumentima objavljeni su pozdravi i podpisi Hrvatskih Domobranaca iz Sjeverne i Južne Amerike iz mjeseca travnja 1935., koja i danas podpisuju na tisuće hrvatskih domobranaca iz tih zemalja, koji još onda nisu bili rodjeni.

Premda su nas zatajili kroničari – Eden, MacMillan, Murphy, Sulzberger i t. d. – Hrvati i hrvatsko pitanje nalaze se i danas u središtu podzemnog uskladjivanja globusa.

Ovim prilozima *Liepa plavka* nije samo književna sublimacija uništenja jednoga tiranina, već strogo poviestna dokumentacija Ustaškog Pokreta.

Svaki Hrvat, koji pročita Poglavnikovo djelo, prisiljen je poviestnim obrazloženjima, da je jedini odgovor na hrvatsko narodno uništavanje – borba za slobodu.

Liepa plavka je pravi pravcati realistički roman i čita se na dušak. Sladki i tečni hrvatski jezik rodjenog pripovjedača, nastavlja klasičnu hrvatsku prozu Gjalskoga, Kovačića i Kumičića. Dok su se Amerikanci pobunili i postali ustaše zbog pretjeranih daća i poreza, Hrvati su kroz nekoliko stoljeća vodili borbu za slobodu i nezavisnost bez obzira na materialne probleme. Od Vitezica do Starčevića nižu se kao maljevi i buzdovani Hrvatska Prava i Hrvatske Pravice. To nije pobuna radnika ni seljaka nego sveobuhvatna borba čitavog hrvatskog naroda. Na dan Radićeve smrti i na dan 10. Travnja, sav je hrvatski narod bio jedna duša i jedno tielo.

Radić i Poglavnik sa stotinama tisuća boraca su pali u toj borbi, ali nitko nije uništio u poviesti niti će uništiti u budućnosti hrvatski narod.

Liepa plavka je poviest hrvatske borbe – od umorstva Stjepana Radića do smaknuća njegova krvnika u Marseillesu – ali sva ideologija i način borbe za budućnost sadržane su takodjer unutar ovoga romana, jer iste prilike stvaraju uviek iste odgovore. Dokaz tome je hrvanje hrvatskih radnika i seljaka sa srbo–komunističkim profesionalnim agentima. Sve novine su

svakog dana pune spomendana i podataka o novim borcima i novim žrtvama. Nisu klonuli krvnici niti su klonuli borci.

Kada je Poglavnik započeo oružanu borbu s lozinkom "*na ljutu ranu, ljutu travu*" iza umorstva hrvatskih narodnih zastupnika u beogradskoj konjušnici imao je daleko manji broj *ustaša* užase nego što postoje danas širom globusa, kada srbo–komunisti nazivlju sve Hrvate, pa čak i svoje hrvatske nogometaše – ustašama.

Ali suvremeno pokoljenje nije još dalo vodje, koje bi bili kadri u naše vrieme zamieniti veličanstveno pokoljenje boraca, koje je Poglavnik stvorio. Hrvati se širom svieta uživljavaju kroz *liepu plavku* kao svoje herojsko doba, koje je težko izjednačiti, a još teže nadmašiti.

Tko je Liepa plavka? Svi znamo, da nije samo junakinja jednog romana već sastavni dio stvarnosti kao gotovo sva lica u zamišljenoj priči pisanoj u torinskoj tamnici kao obrana i glorificiranje junaka i junakinja. Koji od nas ne bi htio da je vidi onakvu, kako ju je odkrio Krunoslav Dulibić u *26 Goldegg–Gasse* u carskom Beču? Uzdignuta u okvire bivše hrvatske priestolnice za koju su Hrvati toliko krvi prolili, kao kćerka K.u.K. ličkog generala kao stotine drugih hrvatskih generala i maršala, mi joj ne znamo prezimena. Ona je *gospodjica,* idealno savršeno biće hrvatskog romanopisca, koji ne slaže samo rečenice nego kao da ciglama i mramorom zida vlastitu državu, od kontora gospodina Bluma do plave grobnice na *azurnoj obali*. Krunoslav Dulibić je danas za nas lik Ante Pavelića, dok slušamo njegov glas tako "ugodan, tako topao i mek".

Poglavnik nije sigurno opisivao sebe u zatvoru, ali njegovi drugovi su bili svi tako slični duševno i tjelesno kao i njihovi

protivnici, da se danas ne možemo oteti dojmu, da je pod likom svog junaka, kao i svi slikari velikim dielom, naslikao i samoga sebe. Što da kažemo za druge tipične naše utvare i napasti? Tko ne pozna sve te Blume, Donnere, Greife, Krautnere i Šardaniće, koji su se pretvorili u strojeve za računanje, zbrajali od potrebe životinjske i ljudske kože, znoj i krv na stranicama svog sebičnog knjigovodstva. Nije se uzalud šalio Mile Budak, da je Bog stvorio krumpir, da i sirotinja ima kome kožu guliti.

Majore Sretene i kapetane Gliše, koji su zajedno vojevali na Kajmakčalanu i Solunu, jeli grah iz jedne zdjele i pili iz iste boce, danas zamjenjuju narodne heroje sa Kozare i Neretve, pretvoreni u broncu po hrvatskim trgovinama i nenadmašive heroje u partizanskim filmovima. Njima Prelci igraju "radničke svinje" prerušene u direktore narodnih "preduzeća" i cigani sviraju, dok čaše i tanjuri prskaju. Sve se je samo povećalo i umnožilo na tisuće puta.

Poglavnik nije izmišljao imena na Čevapovićima, ni Gursuzovićima ni Špiclerima, sami su ih sebi nadjeli i vrše i dalje iste poslove: kradu državu na sve moguće načine, zatvaraju i muče nevine, koji ne plaze pred njima. Tko se ne sjeća hodnika Petrinjske i ne zna za Lepoglave i Stare Gradiške. Prošli su uz to tečajevi u Odesi i Lenjingradu, a do potrebe i englezke i amerikanske metode Scotland Yarda i FBI, da lažu, mažu, varaju i ubijaju Hrvate, koji nedaju, da im u ime "ujedinjenja", "demokracije", "bratstva i jedinstva" jaše na grbači moralno i duhovno niži tipovi i izrodi. Danas ih sav sviet pozna po hrvatskim opisima ili će ih upoznati kao što smo ih mi upoznali.

Svi ti naši Dulibići i Tuge i Ruže, svi naši Dabiše i Bariše imali su vrlinu cjelovitih i podpunih ličnosti, na kojima je Poglavnik

gradio NDH. Vjerovali su jedan drugome, držali se zadane rieči i zakletve. Danas vidimo romantiku – carbonara i hajduka, – jer je prošlo gotovo pola stoljeća u tom ratu na život i smrt, ali svi se pitamo, kako da se te nevolje oslobodimo: Kukunješćevići i Tutunpetrovići se ne mienjaju, pa kako da se mienjaju hrvatski radnici, koji nose tovare blaga iz stranih svieta pod oblikom plastičnih bomba i paklenih strojeva s istim humorom, s kojim Poglavnik opisuje otvaranje "umjetničke figure", u kojima su ugursuzi na pisali ljubavno pismo s riečima: "*špion Mitar Gursuzović velika je budala*".

Romanopisac u tamnici u Torinu udara u tanke žice i pada u zanos kad opisuje priestolnicu Hrvatske i sigurno je najbolji hrvatski opis prošteništa Majke Božje Bistričke – Kraljice Hrvata. I danas Hrvati znaju, da Ona nije podpisala – *Protokola* – i da "njezine blage crte lica i oči, što siplju svoj blagoslov na glave vjernih, i u djetešce, što ga drži u naručju i svima ga pokazuje, kao da veli: "*Za vaš spas, za vašu sreću žrtvovat će se On, moj sin, za odkup vaš umriet će na križu strašnih muka*".

I od *gospodjice* postala je *sestra* TUGA kao i tisuću drugih Hrvata i Hrvatica... moleći "*Nju Majku sviju majka, neka dozvoli i njoj siroti djevojci, da se i ona žrtvuje, da i ona umre na mukama za spas onih, koji trpe, jer zna, jer vidi, da je njihova bol velika*"...

Zbog toga je danas *Liepa plavka* "razgovor ugodni naroda hrvatskoga", romantičnih junaka i "pravog čovjeka". Narodi po *Jungu* idu kao i pojedinci za svojim individualiziranjem, ostvaruju svoje orientalne "mandale" i grade svoje Borobudure. U životu Hrvata, koji svaki predstavlja stotine pokoljenja istoga života i istoga vjerovanja, država nije samo propisi i zabrane, zakoni i ukazi, politika nije igra i borba za vlast nego iskonska

borba dobra sa zlim. To se ne da izkorieniti niti ubiti.

Želio bih samo, da svi naši PASOŠARI pročitaju *Liepu Plavku*. Druge promičbe ne trebaju.

Htio bih navesti Poglavnikovu pjesmu iz torinske tamnice ustaškom častniku I. Š. – Ivanu Šuti:

Nisu dugi u tamnici danci,
Al su težki okovi i lanci,
Što hrvatski narod su sapeli
Kako su to dušmani željeli.

Nu proći će od tamnice danci,
Popucat će okovi i lanci,
A Hrvatska će slobodna biti!

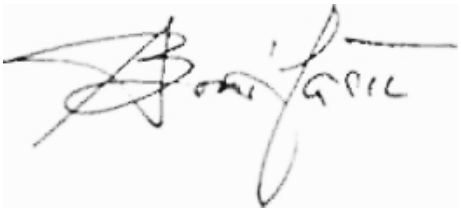

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Glasilo Ujedinjenih Kanadskih Hrvata Toronto,

Ontario – Canada Kolovoz 1969. – Broj 8 (109).

I.

Treći je već dan, što Kruno Dulibić luta po bečkim ulicama gotovo svih kotareva i traži namještenu sobu.

Danas je već rano u jutro sjedio u kavani pred hrpom dnevnih novina, što danomice poplavljuju nekada oholu priestolnicu austrijske carevine, čita oglase i bilježi u mali džepni blok adrese. Zabilježio ih je šest. Nu obzirom na izkustvo prošlih dvaju dana, nisu ga oduševile ponude, koje je danas našao. Još jučer, kada bi pročitao kako se iznajmljuje liepo uredjena soba, na vrlo zgodnom položaju, sa svim udobnostima, prekrasnim izgledom, a uz vrlo povoljnu cienu, već se vidio, kako udobno sjedi u toploj sobi i gleda kroz prozor na vlažnu ulicu i kvrgave pločnike sa pogledom punim sažaljenja za one, koji po njima užurbano i mrzovoljasto idu, kako to zna gledati samo onaj, tko je i sam kroz više dana umornih nogu Bečom vrludao u potrazi za stanom. Danas već znade, kako uglavnom izgledaju te "liepo" uredjene sobe, čiju ljepotu naplaćuje stranac povoljnom, ili čak vrlo povoljnom cienom. Danas već znade i to, što pod povoljnim cienama razumievaju dobroćudne bečke kućanice, koje još uviek rado računaju na milione, kao za vrieme one vrtoglave inflacije prvih poslijeratnih godina, kada je tiskara nove *Republike Austrije* na vrlo jeftini način uspievala zadovoljiti milionašku ambiciju svakog bečkog gradjanina – sa kupom plavo izšaranoga papira, koji je na sebi nosio bajoslovne brojeve nominalne vriednosti.

Poslijepodne istoga dana prošao je od tih šest adresa već četiri, gotovo u četiri oprečna vjetra, nu uviek sa istim uspjehom. Sve same male, dvorištne, hladne i neprijazne sobice na kraju hodnika velikih stanbenih zgrada, od kojih svaka u ovo doba

predstavlja jedno malo suvereno carstvo okrugle i okretne kućepaziteljice, kao vidljivi rudiment nekadanjega predratnog ustavnog prava pod žezlom, što ga je držao grčevito u desnoj pandži na grbu crni dvoglavi orao Austrijsko–Rimsko–Jeruzalemskoga Cara.

Namještaj tih sobica obično je vrlo smjela kompozicija starog raznovrstnog pokućstva raznoga stila i nejednake dobi. Nu nije to, što bi Krunoslavu Dulibiću u sadanjem njegovom položaju tako jako otežavalo izbor. Daleko više odlučuje tu pitanje visina najamnine. Svote, koje su od njega tražene, nadmašuju, ako ne baš mogućnost njegovih mršavih mjesečnih beriva, a to svakako granicu, na kojoj njegova savjest postavlja neprekoračivu ogradu. Zna on dobro, da organizacija kojoj se je odao bez ikakve promisli, koja razpolaže s njime, sa svakom česticom njega samoga, pa i sa istim njegovim životom, treba novčana sredstva na sve strane, te da razsipati ta sredstva ne znači služiti ciljevima organizacije i stvari za koju ona postoji, nego je oštećivati.

Nu i drugi su još razlozi, koji odlučuju kod njega o izboru stana, koji inače u običnom životu nemaju gotovo nikakve važnosti. Uloga, što ju on vrši, traži bezuvjetno da ostane čim manje zapažen, da živi povučeno, da izbjegava svakom nepotrebnom saobraćaju s ljudima u tudjem svietu, i da bude čim skrovitiji znatiželjnim, pa makar i bezazleno znatiželjnim pogledima ljudi u svakome radu i kretanju. Ljubopitne gospodje, što iznajmljuju namještene sobe, često su ga tako izpitivale pogledima, kao da je došao u oglede kakvoj staroj tetki, kakve bogate za udaju dorasle djevojke. Mnoge su tražile da im ocrta svoju prošlost i da navede sve znamenitije i uplivne ličnosti, koje ga poznaju i koje mogu za njega jamčiti, kao da ga

primaju za blagajnika kakvog velikog poduzeća, a ne za podnajamnika u siromašnu podkrovnu sobicu.

– Znate, takva su nesigurna vremena nastala. Treba znati, koga se prima pod vlastiti krov – umovale su s ozbiljnim licem častne najmodavke.

Pa onda toliki stanari! Gotovo svaka ta najmodavka bavi se obrtimično iznajmljivanjem soba svoga stana, koga je imala sreću zaposjesti možda još u blažena vremena cara Franje Josipa, te za koga plaća još uviek istu najamninu kao i prije rata, makar ta najamnina danas više ne služi ni za nabavu crvene boje za mazanje usnica kćerima nekada dobrostojećeg bečkoga kućevlasnika, što je prije rata udobno i bezbrižno utucao dane svoga lagodnoga života bez ikakva zvanja i zanimanja, pijuckajući u svojoj stalnoj *Weinstube* kiseljkasto bielo vino iz burgelandskih vinograda i čitajući uz guste dimove kratke cigare svoje omiljele životne novine *Kronen Zeitung*.

Te dobre gospodje daju u podnajam sve: sobu, predsoblje, pojedine krevete, pa čak po potrebi naizmjence isti krevet jednome podstanaru za dan, a drugome za noć. One se same često povlače stanovati u kuhinji, a kraj toga još češće iznajmljuju i njezinu nuzuporabu, kada se kao podnajamnik desi kakvi mladi par, koji nema volje i mogućnosti, da si sam za sebe osnuje podpuno kućanstvo, ili kakva u godinama podmakla usidjelica, koja osamljena živi od kakve rente ili ostavštine, što joj je namrieše roditelji, možda nekada ugledni državljani stare Podunavske Monarhije.

Pa onda bezbroj stanara u ostalim susjednim stanovima, čije oči uviek luče kroz male i crvenkastim platnom zastrte prozore, što gledaju na polumračne i hladne hodnike čim

zaškripe ili zalupe vrata od kojeg stana. Pa one strašne kućepaziteljice, stooki cerberi, koji po svojoj dužnosti – više prema poštovanoj redarstvenoj vlasti na *Schottenringu* negoli prema gotovo nepoznatome kućevlastniku – vrše strogi skrutinij nad podanicima svoga kućepaziteljskoga carstva, te o svakome stanaru znadu više i podrobnije negoli svi uredi kriminalne i političke evidencije, velikog, danas tako šarenoga internacionalnoga grada, što leži na desnoj obali, u pjesmama plavoga, a u naravi mutnog i žućkastog, znuždenog i lienoga Dunava.

Sve to nisu stanovi za Krunoslava Dulibića, čije je zvanje i rad tajna za nebo i zemlju, za svakoga, osim za mali broj, koji negdje daleko od njega skrovito i tajanstveno diele uloge članovima velike podzemne, neumoljive i nepomirljive organizacije.

– Baš je nezavidan posao tražiti sobu u Beču – promrmlja Dulibić, kada je izašao iz veže jedne već trošne velike kuće, jedne od onih, što naliče starim vojarnama, napuštenima već nekoliko desetljeća. Na pločniku zastade na čas, okrenu se kao neodlučno na lievo, a onda na desno, pognut i sveudilj gledajući u vrške svojih cipela. Zatim se polagano uputi do susjedne kuće i skloni se pred dosadnom sitnom kišom, što je sipila kroz plačnu proljetnu maglu, pod oveći balkon, što je stršio nad kućnom vežom. Glavom mu prodje lagano uspomena iz djačkih vremena, kada je kao mladi sveučilištarac zagrebačkoga Sveučilišta toliko put tražio namještenu sobu. Na tu uspomenu lice mu se malo razvedri i sjeti se onih liepih časova bezbrižnoga života, kada je tražeći sobu zalazio u kuće Kačićeve, Medulićeve, Palmotićeve i mnogih ostalih ulica, kojima je na ulaznim vratima bila izvješena cedulja, da se

iznajmljuje namještena soba.

Sjeti se onih iskrenih i simpatičnih lica ljepušastih domaćica, koje su ga ljubazno primale kada bi im rekao, da je sveučilištarac zagrebačkog Sveučilišta, s kojim se svako zagrebačko diete toliko ponosi. Jer tamo, u onoj tamnožutoj zgradi, što se koči iza visokih platana na sjevernoj strani velikog Sveučilištnog trga, toliko je narodne prošlosti, narodnoga ponosa i toliko nada za budućnost. Iza kratkog maštanja probudi ga nenadano sadašnjost, malo se strese i opet promrmlja u sebi:

– Pa ipak moram ovo ludo pitanje stana čim prije riešiti – i istodobno turi ruku u unutarnji džep kaputa i izvadi pismo, koje je sigurno već tri puta pročitao, nu unatoč tomu ga razmota i ponovno pročita:

Dne 30. ožujka 1932. Po danas izdanoj odredbi imate se smjesta preseliti u Beč. Čim tamo stignete, javite svoju adresu, na koju ćete odmah zatim dobiti daljne upute.

Predbjelno ne treba za Vaš tamošnji boravak znati nitko od naših, koji se u Beču nalaze.

Pobočnik: Bariša

– Eto već je treći dan što sam ovdje, a još ne mogu javiti svoje adrese, koju tamo sigurno hitno očekuju, jer mora biti hitan i važan razlog, da sam ovamo premješten, kada je ta odredba tako nenadano došla – pomisli Dulibić i metnu pismo natrag u džep. Odmah zatim izvadi odlučnim kretom ruke iz drugoga džepa blok s adresama i pročita sliedeću, petu od pronadjenih adresa u malom oglasniku novina: *Goldegg–Gasse 26.* Odmah zatim izvadi iz džepa nacrt grada Beča i nadje, da se ta ulica nalazi u četvrtom kotaru, nedaleko *Karolinen–Platza* izpod

Južnog kolodvora. Malo promisli, smota nacrt i spravi ga u džep, a zatim se odlučno uputi prema prvoj tramvajskoj postaji i uzpe se u tramvaj, koji vozi na Južni kolodvor.

Nije mu bilo težko pronaći tu ulicu. Nakon deset minuta uzpinjao se je već u prvi kat kuće broj *26 Goldegg–Gasse*. U oglasu su bila označena vrata broj 3. Na vratima je bio urezan otvor za ubacivanje listova, nu nije bilo uobičajne posjetnice niti kakove druge staklene ili porculanske ploče, na kojoj bi bilo označeno ime posjednika toga stana. Dok mu je to opažanje lagano prohujalo mozgom, pritisnu na električno zvonce i uzdahnu: – Oh, opet pred izpitno povjerenstvo! – Lagan podsmjeh preleti mu preko lica, a odmah zatim pomisli kao za šalu: – kada vlasnik stana i sam čuva svoju bezimenost i ne iztiče na vrata svoje posjetnice, moguće ga ne će mnogo zanimati ni točni opis moje istovjetnosti.

U taj čas se otvori mali okrugli otvor na vratima, na koga se nadviri jedno tamno oko, koje je i kroz taj mali otvor imalo dosta mogućnosti, da obujmi gornji dio tjela i lica Krunoslava Dulibića. On se požuri razjasniti svrhu svoje posjete. Očito je njegova vanjština ulila u tamno oko dovoljno povjerenja, jer se odmah iza toga otvoriše vrata, i Dulibić unidje učtivo i sigurno u predsoblje.

– Gospodin želi pogledati na mještenu sobu – zazvoni u bečkoj niemštini okrugli glas pristale gospodje, izmedju trideset i tridesetipet godina, koja je vrata otvorila, i koja ponovno prodje pogledom od glave do pete posjetnika, onim pogledom kojim se izpituje svakoga, tko nam se prvi put u životu pokaže na kućnom pragu.

– Da, da milostiva gospodjo – odvrati pripravno Dulibić, koji je

znao da se u Beču, kao i u Zagrebu, svaku gospodju oslovljuje milostivom.

- Izvolite – nadoveza gospodja, pomače se za nekoliko koraka i otvori prva sobna vrata, koja su vodila iz predsoblja, te pusti napried došljaka, i ne smećući s njega očiju.

Dulibić unidje u sobu, zastade po prilici u sredini, i kao u neprilici zaokruži raztreseno očima po sobi. Podidje ga čudan osjećaj. Dok je do sada svaka soba što ju je pogledao, pravila na njega utisak sasvim banalnog skloništa, udešenog za kakvog samca iz redova onih tisuću i tisuću malih i neznatih, nepoznatih i od družtva nepriznatih činovčića, trgovačkih namještenika ili stručnih radnika, ovoga puta osjeti Dulibić nešto posve drugoga. Suha i svietla sobica, namještena čednim ali skladnim i ukusno porazmještenim pokućstvom, odsjevala je čistoćom i dojmila ga se onako, kao što se vlastiti dom dojmi čovjeka, kada se u njega povrati nakon duljeg, napornog i neudobnog putovanja.

– Odgovara li vam? – zapita gospodja i prikloni neznatno glavu na desnu stranu uz ljubazan smiešak, koji odkriva niza zdravih bielih zubi.

– Koja je ciena? – upita Dulibić i uperi pogled ne u oči, nego u biele gospodjine zube.

– Osamdeset *Schillinga* – odgovori gospodja.

– Dozvolite mi, gospodjo jedno pitanje. Ima li još drugih podstanara u stanu?

Gospodja ga pogleda neodlučno, a zatim sa jačim smieškom reče: – Kako se uzme. Moj muž i ja smo zapravo podstanari, u koliko nas gospodjica, čiji je zapravo stan, već iz dugogodišnje navike zajedničkog života, ne smatra kao jednu te istu obitelj.

Drugih podstanara nema. Ova soba još do sada nije bila iznajmljivana, već je služila kao soba za strance, ili bolje reći za jednu staru gospodju, gospodjičinu rodjakinju, koja je svake godine dolazila u Beč na boravak preko zime. Ove zime nije više došla. Sirota stara gospodja umrla je baš nešto prije svog zimskog lastavičjeg lieta u ovaj naš liepi Beč.

– Soba mi odgovara, te sam spreman uzeti je uz cienu od osamdeset *Schillinga* – izjavi Dulibić odlučno, gotovo i ne slušajući posljednih gospodjinih rieči.

– Dobro, nu morat ćete govoriti još i sa samom gospodjicom jer konačna odluka, razumije se, pripada njoj.

– Kada ću moći govoriti sa gospodjicom?

– Danas težko, jer ona stiže kući istom nakon sedam sati. Nu pošto je sutra nedjelja, biti će kod kuće, pa možete doći i prije podne, tako oko jedanaest sati.

Dulibić se malo namršti. Nije mogao čekati časa, da se već jednom smjesti i pomisli, kako će morati još jednu noć proboraviti u hotelu, a zapravo još u neizvjestnosti. Prodje pogledom još jedanput po sobi, ovaj put mnogo sabranije, primiče se k malom pisaćem stolu, koji je bio smješten kraj prozora, nesviestno i posve nepotrebno ga opipa rukom, a zatim se povrati prema vratima i reče:

– Molim, doći ću sutra i nadam se, da me gospodjica ne će odbiti.
– Kod tih se rieči nehotice nasmije. Taj čas predstavljao si je u duhu tu gospodjicu, koja je preko dana negdje namještena, i koja će ga sutra sigurno podvrći izpitu sa svom strogošću djevičanskog usidjeličkog morala i zabrinutosti za ugled i pošten glas svog vlastitog doma, te za neoskvrnivost svoga ukusnog i urednog pokućstva.

Samo tako si je mogao protumačiti da ga gospodja, koja mu je sobu pokazala, nije nijednom riečju upitala ni za zvanje ni za dobre preporuke.

Gospodja se osmjehnu takodjer, nu ne reče ništa. Dulibić se nakloni i u ime oproštaja protisnu kroz zube nešto slično kao:

– Do vidjenja!

Umjesto pozdrava gospodja ga pogleda opet izpitujućim pogledom i reče:

– Gospodin je očito inozemac?

Dulibić je pogleda i u taj mu čas sinu misao, da je htio izići, a da se gospodji nije ni zahvalio, što mu je sobu pokazala, te pomisli s neugodnošću, da se taj upit odnosi upravo na tu, recimo manjkavost, u odgoju.

– Da, stranac sam, odgovori gotovo u neprilici i da nekako odbije taj umišljeni prikor, dodade:

– Razabirate po mojoj slaboj niemštini?

– O ne, gospodin govori korektno njemački, nu mislim da po vašem tipu nije težko pogoditi, da niste Austrijanac.

– Može biti. Nu ne ću vas više zadržavati. Najljepša vam hvala na dobroti, što ste mi sobu pokazali. Sutra ću biti slobodan doći u jedanaest sati.

Gospodja ga izprati do vanjskih vrata i zatvarajući ih polagano reče takodjer:

– Do vidjenja!

Kada je Dubilić izišao iz kuće broj *26 Goldegg–Gasse,* bilo je oko pet sati poslijepodne. Imajući nalog, da njegov boravak ima za sada u Beču ostati tajnom, čak i za članove organizacije, koji u

Beču borave, razumio je da tajnost ima biti čim većma čuvana pred agentima i špionima neprijateljske vlasti, koja budnim okom i na sve moguće načine, bdije nad svakim, za koga i najmanje posumnja da bi mogao stajati u bilo kakvoj vezi s pokretom, koji je proti njoj uperen. Sigurno je, da ta uhodarska služba, koja je u Beču tako razgranata, bdije nad svakim članom organizacije, kojoj on pripada, kojigod tu dulje vremena boravi, pa bi i on bio lako odkriven, čim bi se sastao bilo s kojim od njih.

Na samu pak pomisao, da je već tri dana vrludao po Beču u potrazi za stanom osjeti, da se i odviše izložio mogućnosti da se sastane s kime od poznatih na ulici, i da na taj način bude odkriven. Stoga odluči otići odmah najkraćim putem u hotel i ne izlaziti do sutra sve do časa, kada se bude trebao povratiti natrag radi konačnog pitanja sobe.

*

Gospodja Ana Beranek povrati se nakon Dulibićeva odlazka u kuhinju, gdje je uslied njegova dolazka bila prekinula pregledavanje nekog računa, što ga je bila doniela dvorkinja *Fani Raftl,* mršava i koštunjava, slabo obučena žena, kao što su obučene sve radničke žene, koje u tom velikom gradu svakoga jutra, nakon što im muž ode na naporni rad, žurno odlaze u gradjanske kuće na dvorbu od nekoliko sati za neznatnu plaću, ostavljajući u vlažnoj podrumskoj sobici svoju nejaku djecu zamotanu u otrcane vunene rubce, prepuštajući ih da starije bdije nad mladjim.

– Bili ste sigurno nestrpljivi. Znam da vam se žuri – reče gospodja Beranek ulazeći u kuhinju.

Koštunjava ženica ustade sa kuhinjske stolice, na kojoj je sjedila, sa kretnjom koja je odavala žurbu.

– Da, moja mala Roza ima već od jutros temperaturu. Kada sam pred podne sa dvorbe kući došla, našla sam je vrlo bliedu i klonulu, a ručice su bile vruće kao vatra. Bojim se da je ozbiljno bolestna.

– Ah, bio je jedan gospodin pogledati sobu. Odlučio se da je uzme. Možemo račun rublja pregledati i sutra, kada dodjete na dvorbu. Idite sada kući. Ne će biti sigurno ništa opasnoga. Mala je valjda samo prehladjena, a sada vlada u cielom gradu laka influenza.

Dvorkinja rado prihvati odgodu i požuri se otići. Kada je sišla niz stepenice u prizemlje, nadje se pred kućepaziteljskim stanom kućepaziteljice *Mizzi Kropfmayer,* kako stoji naslonjena na poluotvorena vrata. Izgledala je kao sve kućepaziteljice: debela, nizka, okruglog lica, prepletenog tu i tamo plavkastim žilicama, tupastog nosa i neuredne kose, obučena u kratkoj crvenkastoj suknji, koja je radi velikog trbušnog obujma bila sprieda nešto uzdignuta i kraća negoli otraga i gotovo joj do koljena odkrivala dvie zdepaste noge u namrskanim, ponešto zasukanim i već dobrano izpranim sivkastim čarapama. Ustavi dvorkinju i sladko namještenim smieškom reče:

– O, gospa *Fani*! Što je vas vodilo ovamo tako kasno, pred večer? Ta vi podvorbu vršite samo prije podne. Šta se je dogodilo?

– Ništa, gospa *Kropfmayer,* nosila sam gospodji Beranek račun rublja – odgovori dvorkinja i htjede proći mimo nje.

– Jesu li već iznajmili sobu? – požuri se kućepaziteljica upitati i postavi se pred dvorkinju, kao da joj hoće sa cielim obilatim obujmom svoga okrugloga tiela zakrčiti put.

– Moguće; baš je malo prije bio jedan gospodin, koji je sobu pogledao – odgovori dvorkinja, tapkajući nogama na mjestu u

znak nestrpljivosti.

– Ah! – uzkliknu kućepaziteljica, a mastno joj se i mesnato lice rastegnu, – netko je bio malo prije. Kako da ga nisam vidjela! Je li star ili mlad?

Dvorkinju očito ozlovolji to suvišno i prilično zlobno pitanje, pa pokaza još veću nestrpljivost, htjede zaobići oko kućepaziteljice i reče:

– Nisam ga vidjela. Idite pitati gospodju Beranek. Meni se žuri kući, diete mi je bolestno.

– Ali, gospa Fani, – kao uvriedjeno će kućepaziteljica – vi mene uviek izbjegavate. Uviek vam se žuri i s vama se čovjek ne može nikada porazgovoriti.

– Zbogom gospa *Kropfmayer,* žuri mi se kući – reče glasnije dvorkinja, promače mimo kućepaziteljice i odskakuta hitro preko još ono nekoliko stepenica, što su iz prizemlja do kućnih vrata vodile, te umače na ulicu.

– Zbogom – promrmlja srdito kućepaziteljica, te odgega u svoj stan mrmljajući kroz zube: – od ove se beštije ne može ništa saznati.

Gospodja je Beranek jedva čekala, da gospodjica stigne kući da joj pripovjedi o dogodjaju. Za nju je to doista bio jedan mali dogodjaj. U svojoj dobroj duši veselila se svemu, što bi moglo razveseliti gospodjicu, koju je tako volila, kao da joj je kći ili rodjena mladja sestra. Nije ni čudo! Već je toliko godina što su zajedno, i koje ih veže u dobru i u zlu, u veselju i žalosti, kao da im je sudbina dosudila zajednički život, na koga su se bile tako navikle, da si gospodja Beranek nije uobće mogla predstaviti, kako bi bilo moguće, da taj jedanput prestane i da se razidju.

Razmišljajući o tome, okretno se je vrtila oko štednjaka priredjujući večeru. Njezin muž Jan Beranek, namješten je uz dosta slabu plaću u jednom češkom trgovačkom poduzeću kao računovodja i dolazi kući oko pol sedam na večeru, a odmah poslije večere ide u jedan češki lokal, u trećem kotaru, gdje kao guslač u jednom malom orkestru zaslužuje mali honorar, kojim nadopunjuje svoj mjesečni dohodak, potreban za život. Gospodjica dolazi iz svoga ureda odmah iza sedam sati i do tada treba prirediti večeru.

Iza šest sati stigao je Jan Beranek i odmah se otišao presvući u crno odielo, u kojem je obavljao svoju večernju službu. Kada je večera bila gotova, čekalo se je na gospodjicu. Nu začudo, gospodjice nije dugo bilo. Već je sedam sati bilo davno prošlo, a ona nije još stizala, iako je inače bila vrlo točna. Poslije ureda nije se nikada u gradu zadržavala, a pogotovo ne, bez da bi prije toga gospodji Beranek rekla, ako se je mislila negdje dulje zadržavati. Jan Beranek nije mogao čekati. Gospodja mu je dala na brzu ruku večeru, i on je u pol osam otišao.

Malo uznemirena, čekala je Ana nestrpljivo i svaki je čas pogledavala na veliku uru, što je visila na stieni sobe u kojoj se je jelo. Tako u samoći čekajući, opetovano joj se vraćala misao na novog podstanara i na nove okolnosti u kući, koje će nastati primajući pod krov novu nepoznatu osobu, što još nikada do sada nije bilo.

Tako razmišljajući pomisli nekako i nehotice, da će od sada u nepomućeni sklad, koji je toliko godina vladao izmedju nje i gospodjice doći netko treći, čime će možda taj sklad biti poremećen. Nu, ta joj se misao pričini smiešnom; ta to je samo jedan podstanar, koji sa njihovim zajedničkim životom i

njihovim medjusobnim odnosom ne će imati ništa zajedničkoga.

– Tko zna, tko je i što je taj čovjek? – pomisli, i misao joj se vrati k pristaloj i ozbiljnoj ličnosti Krunoslava Dulibića: – zbilja liep i pristao čovjek! Bog zna od kuda je došao?

– Ah, oprostite, draga Ano! – odjeknu zvonki djevojački glas kao veselo srebrno zvonce pred velikim oltarom svetoga Stjepana na dan velike uzkrsne mise, i vitka se pojava mlade djevojke baci u naručaj gospodji Ani Beranek.

– Tako ste me dugo čekali! Nu nije moja krivnja. Danas sam se morala u uredu dulje zadržati, budući da sam morala napisati veliki broj pisama, koja se odnose na neki novi veliki posao, što ga je tvrdka preuzela – završi nadošla gospodjica, odlažući ogrtač.

– No, no, nije ništa! Bila sam u brizi, nu sada sam vesela, kada ste došli i kada vidim, da se nije ništa strašnoga dogodilo – reče toplo gospodja Beranek i poljubi u bielo, liepo čelo gospodjicu, koja je već bila živahnim kretom ruke skinula sa glave mali pristali šeširić, izpod koga se zatalasala bujna plava kosa kao sjajna aureola oko kakvog svetačkog lika.

Za čas su sjedile obje kod večere za prostrtim stolom. Ružičasto lice gospodjice je odsievalo od svježine. Na njemu se zrcalila mladenačka sreća, jer se nije nigdje osjećala tako sretnom i zadovoljnom kao kod svoje kuće, kraj svoje dobre prijateljice Ane, nakon povratka iz nesnosnoga ureda, u kojemu je u vrtlogu bezdušne poslijeratne trgovačke špekulacije, kroz čitav dan pisala na pisaćem stroju pisma i odgovore na banalne trgovačke transakcije, a često i bljutave, nepismene, a po kadkad i drzovite umotvorine svojih poslodavaca, novih velikana, novim zakonima zaštićenog i u registrima trgovačkog suda

protokoliranog plemstva špekulacije i otimačine tudjeg dobra.

– Pomislite, draga Ano, što se sve čovjeku može dogoditi. Oko četiri sata poslije podne pozvao me je prvi prokurist tvrdke u svoju sobu i reče mi, da je čuo da želim dati u podnajam jednu sobu od našeg stana. Rekao je nadalje, da će k nama u ured doći jedan novi činovnik od pridruženog poduzeća sirove kože iz Lavova, da će kod nas u uredu ostati nekoliko mjeseci, pa budući da treba jednu namještenu sobu, neka ga ja uzmem na stan. Sigurno mu je to izbrbljala moja uredska drugarica, ona podmukla *Berta Klinger,* kojoj sam na nesreću u raztresenosti pred nekoliko dana pripoviedala, da kanimo jednu sobu iznajmiti.

Dok je gospodjici to na dušak govorila, miešajući graciozno žličicom slador u svojoj šalici čaja, gledala ju je gospodja Ana velikim očima, koje su umjesto nje vidjele Krunoslava Dulibića i pomisli, kako ipak taj previše otmjeno izgleda, a da bi mogao biti neki agent sirove kože i čovjek iz kruga onih tipova, što sirotu gospodjicu okružuju u onim neurednim prostorijama, što na vratima nose nadpis: *Blum et Comp., agenturni i komisioni ured.* U prvi čas je, naime, bila pomislila, da je današnji posjetilac mogao biti taj činovnik, koga je gospodjici njezin prokurist na stanovanje ponudio, a to valjda uslied toga, što je njegov posjet pao neposredno iza vremena, koga je gospodjica navela. No brzo se sabra, izgubi iz vida Dulibićev lik i gledajući dalje ukočenim pogledom u gospodjicu – upita:

– Nu, što ste odgovorili?

– Ah, moja draga Ano, što mislite što sam rekla? Taj upit ošinuo me je kao bič. Samo bi nam još to trebalo, da nam tu u stanu sjedi neki agent neke sumnjive agenture sirove kože. Brrr! – strese se

gospodjica dražestnom glavom i saže nježno ramenima, kao da je izpila žlicu neke gorke medicine.

– Što ste odgovorili? – upita ponovno i nestrpljivo gospodja Ana.

– Ne znam kako, ali odlučila sam munjevitom brzinom, i ... slagala sam. Sram me je, ali nisam mogla drugačije. Rekla sam, da je nažalost soba već iznajmljena.

U prvi čas se Ana zabezeknula, a onda se osmjehnu i reče:

– Neka vam bude savjest čista; rekli ste istinu.

– Kako? To nije moguće! – uzkliknu gospodjica, skoči na noge, pritrči k Ani, sagnu se i zagleda joj se izbliza u lice.

– Što govorite? Nije moguće, ta istom je danas prvi put imao izaći oglas u novinama. Unatoč tome – odgovori Ana, i odmah se izpravi – naravno, ako vi pristanete, kada sutra u jedanaest sati dodje ovamo gospodin, koji je sobu pogledao i izjavio, da je spreman uzeti je. Ja, dakako, nisam mogla umjesto vas, dati konačnoga pristanka, jer se o tome nismo bile ništa dogovorile.

– Da, kako sam bila luda, da vam nisam rekla, da sobu iznajmite i bez mene ako vam onaj, tko bude sobu tražio, bude odgovarao. Tko bi mislio, da će već prvi dan netko doći. A onda, draga Ano, pa to se samo po sebi razumije, da ste trebali definitivno urediti, ako ste držali da reflektant odgovara. Kako ste mogli i pomisliti da to ne možete i bez mene učiniti – reče gospodjica u sladkom prikornom tonu, osjetivši se i sama ožalošćena na pomisao, da je Ana mogla biti povriedjena, što ju na to nije bila ovlastila, i nježno je zagrli.

– Ne bih to bila nikako mogla učiniti bez vas – odgovori ljubazno Ana, pa pogladivši rukom nježno ružičasto lice svoje mlade prijateljice nastavi:

– Nismo do sada još nikada imale u stanu stranog čovjeka. Pa onda dotični gospodin izgleda da je stranac, dosta je mlad, po prilici trideset godina i vrlo pristao čovjek.

Gospodjica odvi ruke sa zagasitog i oblog vrata Ane Beranek, izpravi se i reče kroz smieh:

– Draga Ano, ta vi ste domaćica. Mene i tako nema po ciele dane kod kuće, pa će podstanar i tako biti samo vaš teret, ili – smijući se još jače – na vaše zadovoljstvo, ako je tako pristao, kao što velite.

– Ništa, vidjet ćete sutra i odlučiti ćete. Nadajmo se, da nije nikakav pustolov, a niti kakav traljavi agent sirove kože – reče Ana, takodjer sa smiehom.

– Pa moramo ga primiti, kada sam ja danas u uredu rekla, da je soba već iznajmljena. Pomislite, ona brbljava Berta, kada bi saznala da soba nije iznajmljena, denuncirala bi me, a lako si možete predstaviti, da bi me to moglo stajati i mjesta.

– I ja mislim, da ćete ga primiti, jer sam uvjerena, da će i na vas učiniti dobar dojam– reče Ana ravnodušnim glasom, kao da hoće zaključiti razgovor o tome predmetu, a onda predje na neki drugi svagdanji razgovor. I još su dugo čavrljale.

Kada je gospodjica bila već u postelji, i kada joj je iz mekoga vanjkuša virio tek dražestni pravilni nosić i nekoliko pramenova plave kose, mislila je na sutrašnju svoju smiešnu ulogu iznajmiteljice namještene sobe, i gledala u duhu sama sebe, kako će važno i ozbiljno tu svoju ulogu morati odigrati.

II.

Nedjeljom i veliki gradovi poprimaju obličje malih pokrajinskih mjesta. Jednostavno i čedno obučene žene srednjeg staleža, koje se u običnim danima gotovo nikad ne vide na ulicama, idu mirno i spokojna lica prema crkvama, što se nalaze po raznim kotarevima Beča, medju običnim velikim kućama, i koje se od njih razpoznaju tek ako ih se gleda sa suprotnoga pločnika i po tome, što pred vratima obično stoje po jedan ili dva prosjaka pogurenih ledja i glave, čineći čak i u ljeti utisak, kao da drhću od zime. Ulice su mnogo pustije nego obično, koju pustoš još više upodpunjuju željeznim kapcima zatvoreni izlozi i vrata dućana, a uslied čega one velike i tamne kuće jednostavnih pročelja poprimaju posve drugi izgled, jer dobivaju kao neke zaštitne oklope sve do prvoga kata, i postaju nekako ukočene i šutljive kao lica ljudi, kada čvrsto zatvore usta.

Tek oko jedanaest sati pojave se u središtu grada na *Kaerntner–Ringu* razkošne i izazovne oprave, raznobojna težka i laka krzna, iz kojih se pomaljaju namazana lica, grimizno bojadisane usne i izpod umjetnih fantastično zavinutih obrva crno uokvirene oči dugih, umjetno naljepljenih trepavica.

Tu se u namještenoj dostojanstvenosti izlažu prijepodnevnome suncu i drzovito dugim pogledima kavanskih i uličnih lavova, žene i kćeri visokog velegradskoga družtva, podbuhle od vječnih družtvenih i kućnih zabava i plesova, izprepletenih praznim duhovitostima poslijeratnih salona, i po novom shvaćanju posve prirodno dozvoljenim ljubakanjima, kojima više ne postavlja granice ni brak ni moral, jer se poslijeratni, na laku ruku obogaćeni i iz dubiozne prošlosti proizišli sviet, uzdigao visoko nad smiešne zastarjele nazore.

Krunoslav Dulibić je čekao nešto prije jedanaest sati na tramvajskoj postaji baš na tome *Ringu* i čekao D–kola, koja vode prema južnome kolodvoru, te promatrao taj velegradski bogataški sviet, što se polagano i umorno vuče pločnikom kao zamuljena rieka u ravnici. I kasnije iz tramvajskih kola promatrao je tu sliku sve do zaokreta, gdje tramvaj sa *Ringa* zaokreće preko *Schwarzenberger – Platza* u ulicu *Prinza Eugena,* koje je ime Beč toj ulici dao da počasti uspomenu velikoga austrijskog vojskovodje, a inače člana talijanske savojske dinastije. Na samom trgu stoji veliki spomenik podignut drugom jednom vojskovodji, knezu *Schwarzenbergu.* Dulibić odvrati pogled od pločnika i od bogataškoga svieta te ga upravi na spomenik i na viteza, što na čeličnom konju uztrajno jaši, i nakon što je car jedne noći krišom i kroz polumračne ulice ostavio priestolnicu i prepustio je bez bitke i bez carske bule, *Adlerima, Rennerima i Breitnerima,* koji mu se zato bogato odužiše i poštediše te spomenike stare slave, te ne podigoše novoga spomenika Judi Iskariotu, kao što učiniše njihovi drugovi u Moskvi.

Gledajući taj spomenik i pomislivši da će skoro zakrenuti u ulicu *Prinza Eugena,* sjeti se Dulibić, kako je dobri fratar, veliki hrvatski pjesnik Andrija Kačić Miošić, u svojoj pjesmarici hrvatskih junačkih pjesama opjevao i vojničke vrline princa *Eugena Savojskog,* jer je taj carski general, kao i stotine drugih prije i poslije njega, imao mnogo prilika gledati hrvatske vojnike liti svoju krvcu u obranu domovine, kršćanstva i Europe proti velikom otomanskome zmaju, što se je kroz pet stoljeća sa golom britkom sabljom u ruci zalietao sa Bospora preko pokorenoga Balkana, do hrvatskih ravnica. Sigurno je dobri fratar zato dobio i spomenik u Zagrebu na uglu Ilice i podnožju Mesničke ulice,

gdje se njegov upravo svetački lik mieša s plavilom neba, što se naslanja na stari Gornji Grad, i tako mu čini divnu pozadinu.

Kako je izviedljivo gledao iz tramvajskih kola na spomenik, nagnuvši se sa sjedala napried da bolje vidi kroz prozor, – nekoliko suputnika, što su usuprot njega sjedili okrenuti ledjima spomeniku, kao pod nekom sugestijom okrenuše glave i pogledaše kroz prozor, kao što to ljudi obično čine u tramvaju, nemajući drugog posla i nesviestno u želji da vide, što netko drugi gleda. Nu ne vidjevši ništa drugo osim spomenika, pokraj koga već godine i godine svaki dan prolaze kao da ga i nema, okrenuše glave natrag i uprieše oči u Dulibića, koji ga je još uviek gledao očima i mislima. Kada spomenik zamače, povuče se i on natrag na svojoj klupi, a pogled mu se susretne s oštrim pogledom čovjeka ružnog i odbojnoga lica, što je baš nasuprot njega sjedio. Dulibić odvrati pogled kao malo smeten, prodje rukom preko lica i zatvori izpod dlana oči, da si dobro zabilježi likove ljudi koji u njemu pobude i samo malo sumnje, a lik čovjeka što je nasuprot njega sjedio, učinio mu se sumnjiv i radi toga, što ga je tako točno i oštro promatrao svojim zelenim očima, koje su pokazivale previše znatiželje, a radi crta lica svojstvenih ljudima čiji izgled obično ne obećaje ništa dobra.

Na uglu prije *Goldegg–Gasse* ustavi se tramvaj i Dulibić izidje. Na pločniku malo zastade, i okrenut prema nadvojvodskom dvorcu *Belvedere,* iz kojega je nesudjeni nasljednik *Franje Josipa* otišao godine 1914. na svoje posljednje vojno–nadgledno putovanje u Sarajevo, pogleda koso izpod oka u tramvaj i opazi, kako se onaj suputnik podigao napola na noge, i nešto opružena vrata očito promatrao kojim će pravcem Dulibić krenuti. Tek kada je tramvaj zamaknuo prema Južnom kolodvoru, zakrenu Dulibić u *Goldegg–Gasse*.

– Ako je kakvi agent ili uhoda, upao sam mu u oči, jer sam gledao spomenik, što obično domaći ljudi ne čine – pomisli Dulibić, srdit sam na sebe što je spomenik gledao.

Ulazeći u vežu broj 26 već je bio zaokupljen mišlju na sobu i na svoju nepoznatu stanodavku. Unatoč tomu opazi u malom četverouglastom prozorčiću paziteljskoga stana jedno okruglo i debelo lice i dva oka, koja su ga na čas obuhvatila.

– Kućepaziteljica – promrmlja Dulibić i ode uz stepenice. Kada je bio već u prvom katu pred novim stanom začu, kako u prizemlju lagano zalupiše vrata. Pozvoni i čekajući okrenut napola prema stepenicama, opazi izmedju stubišnih ograda gornji dio debeljkastog ženskog tiela, nadvitog nad ogradu, kako uzdignute glave gleda prema njemu, kao da hoće nešto upitati. Uto se otvoriše vrata, iza kojih se ukaza polovice tiela gospodje Beranek i cielo njezino simpatično lice.

– Izvolite unići – progovori gospodja Beranek, dok se je on skidajući šešira, umjesto pozdrava lagano naklonio. Dok je ulazio u predsoblje, izidje iz jedne sobe mlada ženska pojava u tamnoj haljini, koja se niz vitko gibko tielo elegantno spuštala, kao tunika na savršenim kipovima grčkih boginja. Dulibić se nakloni i prema njoj, držeći šešir u spuštenoj ruci.

– Ovo je gospodin, koji je jučer pogledao sobu! – Gospodjica odzdravi kratkim pokretom glave i reče: – Molim, izvolite napried – i pruži postrance ruku, pokazujući vrata sobe, iz koje je bila čas prije izišla. Sve troje unidjoše u prostranu jedaću sobu, liepo namještenu tamnim pokućstvom staro–njemačkog stila.

– Izvolite sjesti – ponudi gospodjica Dulibiću i pokaza mu laganim kretom ruke jedan od dvaju nizkih i udobnih stolaca, obtočenih tamnom kožom, što su bili smješteni kraj malog

nizkog stolića u okruglo izbočenoj udubini uličnog zida, providjenog trokrilnim prozorom i sama se spusti u drugi stolac. Gospodja Beranek primaknu za sebe jedan od četiriju stolaca, što su stajali oko stola u sredini sobe.

I gospodjica i Dulibić šutili su, kao da ne znaju kako će započeti razgovor. Nu gospodja Beranek započe sigurnošću zrele žene, malo pjevajućim glasom:

– Vi ste doista točan gospodin. Baš je odbijalo jedanaest sati, kada ste pozvonili. – Zatim se malo nakrenu gospodjici i nastavi: – Gospodin je jučer pogledao sobu.

Gospodjica je treptala ubrzano tamnim trepavicama preko vedrog plavila oborenih očiju, neodlučno i nemogući se još nikako uživiti u ulogu kućanice koja iznajmljuje sobu, i koja se mora upustiti u razpravu o tom pitanju s nepoznatim čovjekom.

Dulibić nije skidao pogleda sa liepoga djevojačkoga lika, koga je pomalo podilazila rumen sve do kose, čiji su se izrazito plavi pahuljasti pramovi savijali natrag preko tjemena, gubeći se podrezani u kosinu na zatiljku.

– Da, pogledao sam i odlučio sam je uzeti, ako je gospodjica spremna da mi je iznajmi – reče odlučno Dulibić.

Gospodjica podigne k njemu svoje bistre oči, poprimi posve mirni izražaj, koji još više odrazi ljepotu njezinog pravilnog i nježnoga lica, pa izusti još uviek malo nesigurnim glasom:

– Prijateljica – kod toga se malo okrenu k gospodji Beranek – rekla vam je uvjete. Uostalom nije bilo ni potrebno čekati do danas, već ste mogli zaključiti to još jučer. Ja sam podpuno sporazumna, kako ona stvar uredi.

Gospodja Beranek se je branila od toga izražaja povjerenja, nu s

osmjehom neke zahvalnosti, a Dulibić je gledao sad jednu, sad drugu, pitajući se u sebi, kakva veza može medju njima postojati.

Jučer smo ustanovili samo cienu – a sada bi nam gospodin trebao reći, misli li sobu uzeti u najam na dulje vrieme, ili samo za koji mjesec. U potonjem slučaju ne bi nam, naravno, iznajmljenje konveniralo.

Dulibić namršti neznatno obrve, zatečen s tim pitanjem i sviestan si, da nije na čistu, hoće li ostati u Beču kraće ili dulje vremena, pa se umiri u brzo stvorenoj odluci i reče:

– Predvidjam, da će moj boravak u Beču trajati dulje vremena, a jer ne volim mienjati stanove, možete u tom pogledu biti mirni, a čvrsto se nadam, da ćete sa mnom kao stanaru biti zadovoljni.

Opet je nastala kratka šutnja, a Dulibić ju prekinu:

– Što se tiče ostaloga, možete takodjer biti mirni. Tražeći već mnogo put stan, poznata su mi sva pitanja, koja iznajmiteljice obično na novoga stanara stavljaju, a koja vama, koji se s time niste bavili, težko idu preko zubi, nu na sva takva pitanja mogu dati odgovore, koji bi mogli udovoljiti i najstrožim zahtjevima. Ne ćete sa mnom imati nikakve neprilike. Posjeti kojega moga prijatelja ili znanca, koji k meni kadkada dodju na razgovor držim, da vas ne će smetati, niti će za bilo kakvu smetnju biti povoda.

Gospodja Beranek kimnu glavom u znak pristanka, a gospodjica izrazi licem Dulibiću upravu neku zahvalnost, što ju je tim kratkim, ali uvjerljivim riečima riešio razgovora, koga nije znala ni započeti ni voditi. Njegove rieči uliše u njih dvie neku sigurnost i povjerenje.

– Treba dati svoje osobne podatke za izpunjenje prijavnice za

redarstvenu oblast – reče gospodja Beranek, kao da hoće zaključiti razgovor o sobi. – Budući da ste stranac, potrebno je da dadete putnicu, jer istu treba predočiti redarstvu sa prijavnicom.

– Ako mi dozvolite, ja ću sam tu formalnost prijave obaviti već sutra i donieti ću vam, od redarstva potvrdjenu prijavnicu – upade Dulibić živahno u rieči gospodje Beranek.

– Biti ćemo vam zahvalni – reče gospodja Beranek i ustade, jer je u taj čas dvorkinja pokucala na vrata i naškrinula ih, ne čekajući poziva da unidje. Gospodja Beranek se izpriča i odlazeći prema vratima doviknu:

– Evo, gospa Fani, idem odmah! Vi ste na odlazku. Jeste li sve svršili? – i izidje iz sobe, da odpremi dvorkinju.

Gospodjica je za vrieme, dok je gospodja Beranek govorila o tom, da je Dulibić stranac, bila posve slobodno uprla u njega puni pogled, iz koga se je odrazivalo, kao da mu nešto čita s lica, a onda zakrenu malo glavom i upravi pogled na veliku sliku, što je visila na suprotnoj stieni u težkom tamnom okviru. Dulibićeve se smedje krupne oči povedoše za gospodjičinim pogledom, te se takodjer ustaviše na slici. Gospodjica to opazi i iz pogleda Dulibićeva razabra kao neko pitanje, te izusti:

– Moj otac! – Nu odmah se zatim malo usupnu, obori oči, a licem joj udari jače rumenilo kao znak posramljenja, jer u taj čas pomisli da će Dulibić misliti, kao da je ona htjela upozoriti ga na sliku svoga otca, iako je to učinila posve nehotice i zavedena začudnom sličnošću tipa njegova sa tipom, što ga je predstavljao lik njezina otca. Dulibić to nije opazio, jer je uporno gledao u sliku, izpravivši jače gornji dio tiela i primivši čvrsto obim rukama prostrane naslonjače stolca. Pogled mu se je ustrmio u njegov oštri pogled sa slike, izpod visokog čela i jakih obrva.

Ozbiljno lice izrazitih vojničkih crta odrazivalo se sa slike, kao reliev. Plava surka sa zlatnim ovratnikom te crvena boja podstave na prsima raztvorene težke kabanice, odavala je visoki čin generala bivše carske i kraljevske vojske.

Dulibić je dugo gledao u sliku, a u duhu su mu se redale uspomene. Prenese se u mislima unatrag dvanaest godina, kada je kao dvadesetgodišnji pričuvni poručnik 26. Hrvatske Domobranske pukovnije na fronti na Soči, sa svojim domobrancima odolievao paklenoj vatri težkoga topničtva, što su je kroz mjesece i mjesece bez prekida talijanski topovi sipali na njih uz težku tutnjavu. Gledajući lik generala na slici pričini mu se, da stoji pred njim kao onog proljetnog dana godine tisuću devetstoosamnaeste, kada je on iz Glavnoga Stana došao pregledavati vojne jedinice na fronti. Njegova, Dulibićeva pukovnija, bila je tada na kratko vrieme izmienjena iz rovova i nalazila se na oporavku u Gorici. Dok su momci stajali kao ukočeni u skladnom redu, prolazio je general mimo njih sa svojom pratnjom. Poslije pregleda postavili su se pred njega svi častnici pukovnije, koji su od ubojtog oružja bili svedeni na prilično maleni broj, i koji su, osim zapovjednika pukovnija, bili sve mladi pričuvni častnici, većinom nesvršeni djaci.

General je sa svakim izmienio po službenom običaju po koju rieč. Kada je došao do Dulibića, odmah mu je zapalo oko o četiri kolajne za hrabrost, dvie zlatne, a dvie srebrne, što ih je stekao na istoj fronti u kratko vrieme, prije nego je polučio častnički čin. General mu je tada srdačno pružio ruku. On je pozdravio na vojničku i uz uobičajenu vojničku formulu rekao svoje ime i čin.

- Dulibić... – ponovio je general njegovo ime razvedrena lica i zvučnim glasom odmah dodao: – Zemljače, jeste li već dugo na

fronti? Vidim služite na diku naše junačke domovine!

General je govorio čistim hrvatskim jezikom izgovarajući rieči krupno i tvrdoćom svojstvenim starim graničarskim častnicima.

Sve je to prohujalo mislima Dulibića i gledajući sliku, činilo mu se, kao da opet čuje taj zvučni glas. Bogzna, kako bi još dugo bio motrio sliku i ne opažajući zbunjenost gospodjice, da nije opet u sobu unišla gospodja Beranek. Dulibić se prenu, pogleda gospodjicu. koja je naličila svome otcu i reče:

– Vaš otac? Je li još živ?

– Ne, odgovori gospodjica nujno, ne dižući očiju. – Umro je kratko vrieme nakon Prevrata. – Liepim joj licem preleti lagana sjena, a crvene se usne nježno skupiše.

Dulibić ju je promatrao i pomisli: – liepa je i kada je nujna! Promatrajući je još koji čas, opazi kao sjena sa lica nestaje, duge joj se trepavice podigoše, a na oba obraza kraj usana, ukaza jedna odlučna crta, koja je odskakala od nježnog lica, ali je bila u podpunom skladu sa zanosnim čelom i izrazitim obrvama. Gledala je u gospodju Beranek, koja je opet sjela na svoj stolac i koja je ulazeći čula posljednje rieči razgovora, nu ne reče ništa čekajući očito, da njih dvoje govor nastave. Nu Dulibić se nije usudio ništa više pitati, bojeći se probudjivati očito žalostne gospodjičine uspomene. Njemu je njezin usud bio prilično jasan i osjeti za nju, kao nečim ponesen, duboku sućut.

– Je li dvorkinja otišla? – upita gospodjica gospodju Beranek, samo da nešto rekne.

– Jest, diete joj je još uviek bolestno, pa se žuri – odvrati gospodja Beranek i pogleda naizmjence gospodjicu i Dulibića, kao da joj je bilo žao, što se izmedju njih započeti razgovor ne nastavlja.

Dulibić joj je bio toliko simpatičan, da joj se činilo kao da im je stari znanac, te je u njezinoj dobroti obuze volja, da s njime razgovara o životu gospodjice i svome. Ta ju je želja podišla kao potreba podieliti s nekim ono, što je uviek tako–reći, zatvoreno u ovom stanu medju četiri zida i medju njom i gospodjicom, jer su makar živjeći u ovom velikom gradu, živjele kao odrezane od ostaloga svieta tiho i neopaženo. Osim njezinog muža, tako–reći nitko ne zna za njih, a i on neimajući s njihovim dušama ništa zajedničkoga, stajao je pokraj njih više–manje kao neki strani čovjek. Prirodjenom marljivošću svoje rase, zaradjivao je svagdašnji kruh, svoju je ženu volio kao korektan muž, a gospodjicu poštivao, sjećajući se, da njezinom pokojnom otcu duguje zahvalnost za nekada učinjena dobročinstva. Dublje u život, kojim se živi u ovom stanu, niti ga je što vuklo, niti je tko od njega nešto više tražio.

Nu i samoj gospodji Beranek nadodje misao, da bi gospodjici bilo neugodno razgovarati o tome pred čovjekom, kojega je po prvi put u životu vidjela, i odluči u sebi, da će za to biti poslije prilike. I Dulibić osjeti, da toga časa nema više što razgovarati, učini kao da se hoće ustati i reče:

– Gospodjice, nisam još čuo vašu zadnju rieč?

– Molim, ja sam sporazumna, možete useliti – odgovori gospodjica, uz živahan podsmjeh.

Dulibić ustade i reče:

– Useliti ću odmah danas poslije podne!

Obje ga izpratiše u predsoblje. Gospodja Beranek mu dade ključ od predsoblja, koga je imala u ruci već kada se ono bila povratila u sobu. Predajući mu ključ primieti:

– Glede ključa kućne veže biti će dobro, da se nagodite s kućepaziteljicom, da ne budete morali u noći svaki put zvoniti i ulazninu joj plaćati.

Dulibić se zahvali i izidje.

Kada su gospodja Beranek i gospodjica ostale same u predsoblju pogledaše se, stojeći jedna pred drugom.

– Je li, da sam imala pravo, kada sam vam rekla da je pristao i simpatičan? – reče veselo gospodja Beranek.

– Jest, imali ste pravo – odgovori gospodjica, primi gospodju Beranek izpod ruke i povede je natrag prema sobi ali zašto je tako dugo i uporno gledao sliku moga pokojnoga otca? Bio je kao začudjen, a lice mu je odavalo kao da nastoji, da se nešto sjeti.

– Moguće je nekada vidio pokojnog generala za života – odvrati gospodja Beranek, kao da tome ne pridaje nikakvu važnost i otidje u sobu.

*

Dulibić je išao hitnim korakom kroz *Goldegg–Gasse,* da čim prije stigne na poštu Južnog kolodvora, sa kojega će odmah javiti svoju adresu prema dobivenom nalogu. Zakrenuvši u ulicu *Prinz–Eugena,* sjeti se čovjeka, koji ga je promatrao u tramvaju, malo se ogleda i nemalo se iznenadi opazivši ga, kako stoji kraj željezne ograde *Belvederskog Parka* i čita novine.

– Oho, – pomisli – nisam se prevario!

Kada je Dulibić zamicao u ulicu idući mirno i ne obazrevši se na čovjeka, što je stajao uz željeznu ogradu, prestade ovaj čitati, savi polagano novine i stavi ih u džep kaputa, pogleda na sat, uputi se tramvajskoj postaji, i odveze se u središte grada. Već se za

četvrt sata nalazio u zgradi jednog poslanstva, za koje već više godina vrši neke usluge. Znao je, da se na poslanstvu nalaze činovnici i nedjeljom oko dvanaest sati u podne. Unidje u predsoblje sa sigurnošću svagdašnjeg posjetitelja i pridje malom stoliću kraj prozora, za kojim je sjedio uredski podvornik u svoj važnosti svoga službenoga položaja i slagao kup raztvorenih putnica.

– Je li u uredu gospodin Gursuzović? – upita potiho i nagnu se nad stolić. Podvornik je dalje slagao putnice i otvarao svaku tako, da Činovnik bude mogao redom stavljati svoj podpis pod već udareni pečat, i tek kada je zadnju metnuo na kup, pogleda s pol oka došljaka, poravna bridove putnica, i reče hladnim službenim glasom:

– Jest, ovaj je čas unišao.

– Molim vas, najavite me.

Podvornik ustade polagano, upirući se rukama o stolić i najprije pogleda kroz prozor, a zatim uze putnice i ode pred jedna vrata. Jedan se korak pred vratima ustavi, okrenu se natrag i pogleda preko očala mimo došljaka na svoj stolić, kao da gleda nije li mu na stoliću što ostalo, zatim skinu očale i unidje u sobu. Nakon nekoliko časaka izidje, noseći u ruci jedan spis, pridje k stoliću, otvori ladicu i u nju ga zaključa, a onda se tek obrnu k došljaku i reče nehajno:

– Što se ono rekli? Želite ka gospodinu Gursuzoviću?

– Da, molim vas najavite me – odgovori došljak i dobaci mu srdit pogled.

– Hm, vidjet ćemo! Danas je nedjelja, pa primamo samo u hitnim predmetima.

– Ta znadete, da je predmet mojih posjeta uviek hitne naravi – reče došljak ujedljivo.

Podvornik još malo postaja, očito donašajući sam u sebi odluku o ovom važnom uredskom predmetu, a onda pridje k jednim malim vratima, koja se u zidu nisu gotovo ni razpoznavala, otvori ih i nestade iza njih. Za čas se povrati, mahnu došljaku još s vrata rukom, dajući mu time znak da unidje, i zatvori za njim vrata.

Voditelj sigurnostne službe poslanstva Mitar Gursuzović, sjedio je za praznim pisaćim stolom, na lievu ruku podbočene glave i zarinutih prstiju u crnu mastnu kosu. Tamno i od neprospavane noći podbuhlo mu lice, poprimilo je žućkastu boju. I ne mičući se, upravi pogled na došljaka i reče hrapavim glasom:

– O, Špicleru, što mi dobroga nosite?

– Ništa osobita, gospodine savjetniče; imam tek jednu malenkost – reče Spicler i žmignu vodenim očima. – Čini mi se, da sam u tragu jednoj zvjerki iz vašeg zoološkog vrta.

– Ajde, Špicleru. Vi uviek lovite zecove, a nikada da biste iztjerali iz brloga lisjaka – reče podrugljivo Gursuzović, i ne maknu se iz svoga položaja radi očite težine glave, kojoj je poslije toliko kroz cielu noć popitog i prolitog pjenušca i cognaca i te kako bila potrebna podpora ruke.

– Dajte mi, molim vas, vaš album, da ga pogledam. Čini mi se, da se ne varam, Jedanput ste mi bili dali neke fotografije, nu nisam tada po njima mogao ništa pronaći. Čini mi se, da sam danas vidio nekoga, čija je fotografija medju onima bila.

– Neka vas vrag nosi Špicleru, samo me zabadava bunite – promrmlja Gursuzović i ustade s naporom, raztegnu lice, kao da

je progutao kiseli krastavac, i pridje k jednom ormaru, pritišćući dlan na čelo.

– Evo vam zvjerinjaka – reče nehajno i baci na okrugli stol usred sobe oveći album sa slikama, što ga je izvadio iz ormara.

Špicler se baci na album kao mačak na vrabca, otvori ga i stade pregledavati fotografije, dok je Gursuzović opet sjeo za svoj pisaći stol, turio ruke u džep i pružio noge daleko pod stol. Glavu je spustio na tvrdo uštirkana prsa košulje, koja se svinula i izobličila, načubio je malo nakrivljene usne i zažmirio kao pijanci, kada pred zoru zaspu za stolom u noćnoj kavani.

Špicler je listao po albumu nizko pognute glave, koju je pomicao za fotografijama. Nakon što je prelistao više stranica, zaustavi se, izpravi se, podiže, odmaknu ga dalje i primaknu ga bliže k očima naizmjence nekoliko puta, onda naheri malo glavu i još jednom pogleda dobro jednu sliku prema svietlu i napokon se primače pisaćem stolu i reče:

– Gospodine savjetniče, ne varam se, evo ovaj!

Gursuzović se malo pomače, lieno otvori oči i reče zievajući:

– Hajde, da vidimo što si našao!

Špicler mu prinese blizu album i pokaza prstom jednu fotografiju, izpod koje je bilo napisan broj 107.

– Što?! – Skoči Gursuzović kao pomaman. – Ovoga si vidio? Nije moguće! Već je više od godine dana, kako smo ga bili posve izgubili s vida. Špicler, ako je istina, onda si ovoga puta digao lisjaka i čeka te mastna nagrada.

– Vi to gospodine savjetniče uviek tako velite, nu ja si vrlo riedko omašćujem bradu sa tim mastnim nagradama – odgovori Špicler lukavošću sluge, koji uviek usluge cieni većima od primljene

plaće.

– Pripoviedate, kako i gdje ste ga pronašli? – navali Gursuzović na Špiclera, oživši i otresavši se gotovo od umora i pospanosti.

– Ej, gospodine savjetniče, vi uviek želite znati moje tajne – reče Špicler, nakrivi glavu i zaškilji na jedno oko.

– Nego, molim vas, recite mi prije, koliko vam vriedi ovo moje odkriće?

– Ne zabrundavajte, nego mi odgovarajte ako ne želite da vas izprašim van iz sobe – povika Gursuzović, hineći srditost.

– No, no, gospodine savjetniče, hoću samo reći, da me valjda ne ćete i ovoga puta odpraviti sa par mizernih *Schillinga* – reče ponizno Špicler i zagega se na svojim krivim nogama.

– Dobit ćeš koliko zaslužuješ. Da nema mene, već bi te vrag bio davno odnio – izdera se Gursuzović – Gdje si ga susreo?

Špicler uze opet u ruke album, pogleda još jednom dobro sliku i poče pripoviedati:

– Vozio sam se tramvajem. Na *Schwarzenbergerovom* trgu opazih na suprotnoj klupi čovjeka, koji je promatrao kroz prozor spomenik znatiželjom stranca, ili barem čovjeka, koji već dulje vremena nije bio u Beču. Promotrih ga pozorno i pričini mi se, da sam njega ili njegovu sliku već jedanput vidio. Izišao je iz tramvaja na stajalištu kod *Karolinen–gasse*. Razumije se samo po sebi, da je to u meni pobudilo sumnju. Ta me ulica košta već mojih živaca. Nisam ga puštao s vida i odmah sam pred sliedećom postajom izkočio iz tramvaja. Nu on nije zakrenuo u *Karolinengasse,* nego u *Goldegg–Gasse.* Već sam bio na čas izgubio nadu i pomislio, da sam se prevario u fizionomiji. Nu ipak se požurih i za čas sam bio na uglu ulice. Zavirivši oprezno u ulicu,

vidio sam ga kako ide od jedne kuće do druge i gleda kućne brojeve. Pred jednom se zaustavi, pogleda je od temelja do krova, izvadi iz džepa jednu cedulju i zaviri u nju; još jedanput pogleda na kućni broj, a onda unidje u kućnu vežu. Vidjelo se da traži neku adresu. Požurih se za njim pred tu kuću. To je bila kuća broj 26. Udjoh oprezno u vežu. Pred kućepaziteljskim stanom je stajala debela žena, očito kućepaziteljica. Upita me, što tražim. Brzo se snadjoh i upitah je, da li se u ovoj kući iznajmljuje koja namještena soba. Ona mi potvrdi da ima u prvom katu jedna soba za iznajmiti. Ja se zahvalih i rekoh, da ću se kasnije povratiti. Otišao sam na to pred *Belvederski Park,* te sam čekao oko pol sata, dok je taj čovjek izišao. Otišao je prema Južnom kolodvoru.

Time je Špicler završio priču o svojoj detektivskoj tajni, a zatim upravi u Gursuzovića svoj vlažni pogled, koji je izražavao misao: – valjda ću već na temelju ovoga dobiti bar neki predujam!

– Što, otišao je na kolodvor! Valjda nije odputovao? – izlanu uplašeno Gursuzović – zar ga niste pratili do kolodvora?!

– Ne. Čini mi se, da sam mu u tramvaju bio upao u oči, pa sam se bojao da mu ne postanem previše napadnim. Nu možete biti mirni, sigurno ima na kolodvoru u garderobi svoje stvari, pa je otišao po njih. Sigurno je uzeo sobu.

Gursuzović izvadi iz džepa listnicu, otvori je, pruži Špicleru banknotu od 50 *Schillinga* i reče:

– Evo, ne puštajte ga s vida. Ustanovite točno kuda se kreće, što radi i skim se sastaje.

Špicler, ne naučan na Gursuzovićevu veliku darežljivost, segnu lakomo za banknotom, brzo ju strpa u džep i reče:

– Biti ćete o svemu točno obaviešteni, – a zatim se ponizno nakloni i podje k vratima.

– Zbogom! – doviknu mu Gursuzović – pazite dobro, nagrada vam ne će manjakti.

Kada je Špicler izišao, pridje Gursuzović k ormaru, izvadi iz njega spis broj 107, sjede natrag k stolu, otvori spis i poče čitati:

"Krunoslav Dulibić, sin Ivana i Marije, rodjene Veljačić, rodjen 4. svibnja 1898. u Drežniku, kotar Slunj. Svršio pravne nauke na Sveučilištu u Zagrebu. Bio dvie godine odvjetnički perovodja, nu nakon opetovanih zatvora radi protudržavnoga rada, koji mu se na sudu nije nikada mogao dokazati, umakao u inozemstvo, gdje je sa protudržavnim radom nastavio. Član je ustaške organizacije, koja ima za cilj odcjepljenje Hrvatske od državne cjelovitosti i osnivanje samostalne hrvatske države. U bivšoj Austro–Ugarskoj vojski imao je čin pričuvnog poručnika. Sposoban je i talentiran, pa je tim pogibeljniji za jedinstvo države. Naročiti posao, koji mu je u organizaciji dodieljen, jest podržavanje veza izmedju članova organizacije u domovini i onih u inozemstvu".

Gursuzović sjede odmah k pisaćem stroju i napisa sliedeće izvješće ministarstvu:

"Danas je vidjen ovdje u Beču poznati i opasni hrvatski revolucionarac i terorist Krunoslav Dulibić. Poduzeo sam sve mjere, da se nad njim vrši najstroži nadzor, da se onemogući njegov zločinački i protudržavni rad".

Smjesta sam stavi spis u kuvertu, naslovi ga, zovne podvornika i naloži mu, da ga odmah odpremi, a zatim, se protegnu, predje rukom preko čela, uze šešir i štap te izidje iz ureda.

Sutradan Gursuzović izviesti svoga predpostavljenog o odkriću, koga je učinio. Oko jedanaest sati unidje u uredsku sobu

predpostavljenoga, u kojoj je u dubokom kožnatom fotelju sjedio gospodin "poslanik na strani" s jednom pod sobom podvinutom nogom. U jednoj je ruci držao raztvorene jutarnje novine, a u drugoj u visini prsiju šalicu, koju je od časa do časa prinašao k ustima i srkao crnu kavu, već treću toga prijepodneva, ne skidajući očiju s novina.

– Dobro jutro reče Gursuzović i postavi se pred svoga predpostavljenoga.

– Vraga je dobro – odvrati surovim glasom poslanik iz fotelja, i srknu naglo kratkim i zvučnim srkom vruću kavu, namršti čelo i podigavši visoko obrve, kao da su se iste automatski povukle sa naglim srkom.

– Zar niste čitali današnje novine? Evo, digli su opet u zrak jedan vlak. Ovaj su nam put lopovi dali dobar udarac. Pomislite tridesetak kilometara pred Zagrebom odletio je u zrak jedan vagon vlaka, u kome su se imali voziti u Beograd dva inozemna ministra, naši saveznici. Na svu sreću, da je u zadnji čas bio promienjen program puta, i oni su proputovali s jednim vlakom prije. Liepo bi bilo svršilo, da promjena nije u zadnji čas učinjena. Ima nekoliko mrtvih i mnogo ranjenih. Kada ćemo već jedanput stati na kraj tim terorističkim zločincima! – dovršio je poslanik odlažući šalicu i novine te pogledavši Gursuzovića, koji je pred njim stajao blied i neizpavan, jer je te noći bilo primanje kod jednog glasovitog industrialca, čija još glasovitija supruga, prima sve do pred zoru.

– Vidite, tako se dogadja kada policija ništa ne vriedi – reče Gursuzović nakon kratkog razmišljanja. Da oni dolje u državi vrše posao onako zdušno i savjestno kao mi vani, već davno ne bilo ni traga tim zločincima.

Poslanik ga pogleda i upita:

– Gursuzoviću, kako to izgledate, kao da ste već tri dana bili u grobu? Jeste li bolestan?

– Nisam bolestan, nego sam gotovo izcrpljen – odpuhnu Gursuzović sa gestom čovjeka, koji je od težkog rada i napora iznemogao. – Već sam četrnaest dana gotovo noću i danju na nogama. Nu nije mi žao, nije bilo uzalud. Iako je bilo težko, pronašao sam onoga, koga sam tražio. Velika lovina. Skoro ćemo imati podpuni uvid u jedno pakleno pripremanje novih uzbuna u zemlji. Vlada će nam morati biti do groba zahvalna.

– Koga ste pronašli?

– Znamenitog i opasnog ustaškog zločinca Krunoslava Dulibića, kojemu je povjerena jedna velika zadaća, koju je on već napola pripremio, i radi čega se nalazi sada ovdje u Beču.

– Ah, Gursuzoviću, vi ste doista nenadkriljiv! – uskliknu poslanik, pomače se u fotelju i izpruži nogu, na kojoj je do sada sjedio. – Treba ga odmah prijaviti ovdašnjoj policiji i zatražiti njegovo uhapšenje, da tako spriečimo namjeravani zločin.

– Ne, to ne smijemo napraviti. Time ne bismo mnogo polučili. Čini mi se, da je priprema već tako daleko dosegla, da njegovim hapšenjem ne bi smo stvar omeli, a oni drugi bi nam izmakli. Trebamo ga pustiti na slobodi, da možemo njegovo djelovanje pratiti, da tako dodjemo u mogućnost da u zadnji čas pohvatamo svu tu bandu dolje u zemlji. Tako ćemo državi učiniti najveću uslugu.

– Šef je pratio sa zanimanjem Gursuzovićevo razlaganje, a onda reče:

– Imate pravo! To će biti opet jedno remek djelo vaše sposobnosti i revnosti. Ne izvješćujem ja badava svakom zgodom o velikim vašim zaslugama za čuvanje jedinstva naše velike i moćne države.

Gursuzović protrlja zadovoljno ruke i nasmija se u sebi. Nije se ni sam nadao, da će mu ova podvala tako dobro izpasti.

III.

Blum et Comp. agenturni komisioni ured, postao je već poznata trgovačka firma. Robert Blum izpao je pod konac godine 1919. bogzna od kuda. Preko godinu dana hodao je po selima i nudio po kućama na prodaju raznu sitnu robu, praveći svoje dobre poslove sa selskim mladićima i djevojkama. Odmah poslije rata moglo se je svašta prodavati. Sviet se bio zaželio raznih sitnarija, kojih je u ozbiljno ratno vrieme bilo posve nestalo. Ljudi nakon rata izgubili su pravu mjeru o vriednosti novca i robe, te su plaćali za kakvugod sitnicu velike svote. Kada je došla ona silna inflacija, trebalo je papirnate *Krune* visokih brojki trošiti na što bilo.

Kada je Blumu dosadilo skitati se po selima, primakao se u veliki centar. Tu je našao svoje znance i prijatelje. Malo se iznenadio, što su svi dobro obučeni, već ponešto zaobljenoga trbuha i sa finim cigarama u ustima. Nu brzo se je osvjedočio, da to nije tako težko postići. Već je za kratko vrieme stajao i on navečer pred bečkim kazalištima, i uz bajoslovne ciene prodavao ulaznice, koje su posjetnici uzalud na kazališnim i koncertnim blagajnama tražili, jer je na svim blagajnama obično već rano na večer bio izvješen nadpis: "razprodano". Beč je jurio u kazališta, na koncerte i zabave, kao i svi ostali gradovi poslije rata. Nije se pitalo što košta ulaznica: – mora biti! Predugo je trajao rat, premalo zadovoljstva donio kada je svršio, pa je trebalo nadoknaditi sve one zabave i užitke, koji su bili za vrieme rata izgubljeni. Nevolja je vladala, ali je bilo previše onih, koji bi joj lieka tražili u čemu drugome, negoli u zabavi i užitku.

Oni, koji su shvatili da te zabave i užitci tisuća, mogu donieti i neku korist stotinama, koji doduše ne idu na koncerte i zabave,

ali znadu za vremena pokupovati ulaznice, pravili su "dobre poslove". I Blum je to brzo shvatio. Gubiti se nije moglo, jer iako je valuta rapidno padala, tko je znao mogao je štediti, a kraj toga su ciene raznim ulaznicama, što se šaputanjem i namigivanjem pod triemovima kazališta krišom prodaju, rasle kao trstika iz vode.

Nu Blum je imao sreću. Jedne se je večeri gurao u gužvi po triemu kazališta "*Theater an der Wien*" medju publikom sa četiri ulaznice u džepu, kao da se žuri da čim prije unidje u dvoranu i zauzme svoje mjesto. Nu nije mu to bilo ni na kraj pameti. Gurao se medju publikom i strigao očima tražeći one, kojima se na licu vidi, da do ulaznice nisu došli. Doguravši se do u blizinu blagajne opazi čovjeka, nizkog, debeljkastog, u težkoj zimskoj krznenoj kabanici i pod tvrdim okruglim šeširom, kako se od blagajne odmiče s otegnutim izrazom u licu, kao što ga otegnu oni, koji stignu na kolodvor, nakon što je vlak već otišao. Blum je odmah pogodio o čemu se radi, i nije ga puštao s vida. Vidio je kako se primiče dvjema ženama, što su stajale u težkim krznenim kabanicama na kraju vreve pokraj zida, i velikim očima nestrpljivo promatrale užurbanu strku. Potisnu se odmah za njim, da mu bude bliže negoli koji drugi prodavač toliko žudjenih ulaznica. Čovjek pod tvrdim šeširom stade pred dva šarena težka krzna i četiri izbuljena upitna oka, odpuhnu, saže ramenima i reče:

– Sve je razprodano, nemamo sreće!

Starija je žena ostala hladna, a druga je zavrnula nosom, razkopčala srdito krzno, malo se napried nagnula i podbočila ruke o bokove. Iz očiju joj se prosu srčba, a koža joj se na bradi malo namrskala kao u djeteta prije nego će zaplakati:

Ah, papa! – dobaci otcu – mi uviek svakamo dodjemo prekasno! Zašto se nisi pobrinuo prije za ulaznicu. Što ćemo sada? Rosenfeldovi su sigurno već unutra. Oni su se pravodobno... Nije dospjela dovršiti svoga predbacivanja, jer je u taj čas starija gospodja primila za ruke nju i čovjeka pod tvrdim šeširom, kao da ih hoće okrenuti. Pred njima je stajao Blum i gledao čas nju, čas njezina muža, držeći ruku u džepu i neodlučan, bi li im ulaznice ponudio ili ne bi, ili bi od njih tražio neko razjašnjenje.

– A, Blum! – uzkliknu debeljkasti čovjek pod tvrdim šeširom i podiže u zrak obje zdepaste ruke, na kojima su bile navučene crvenkaste kožnate rukavice. – Blum, čovječe, jesi li to ti?!

Blum nije odmah odgovorio, kao da još nije bio na čistu, u koji bi ih pretinac svojih poznanstava svrstao, pogleda još jedanput svih troje držeći otvorena usta, a onda reče:

– Donner, oh Donner, skoro te nisam prepoznao. Kako si se samo udebljao!

Donner ga je već tapkao svojom rukom po plećima i brzo govorio:

– Zar ne poznaš moju ženu? Ah, ah, Frieda, što kažeš, to ti je naš stari znanac Robert Blum! Bože moj, Bože moj! – govorio je brzo Donner i vrtio se na mjestu, sad prema Blumu, sad prema ženi – a ovo je naša Lilica, naša kćerka... da, ona je bila onda još malena, nisi je zaboravio, ha Blum?

Frieda Donneru pruži ruku i reče:

– Kako ga ne bih poznala! – a pred očima joj se povrati nekadašnja davna slika, kada je skupa s njezinim mužem u Zagrebu na ulazu u sajmište prodavao stare dronjke i pokrpane lonce, kada su obojica njih mršava i nikada valjano obrijana lica,

zamazanih i poderanih cipela, hodali po zagorskim selima svaki sa velikim svježnjem na plećima, i prodavali po sajmovima i pred crkvama djevojkama limene broševe, umjetne cvjetiće od bieloga voska, okrugla ogledala i žute mjedene prstene; momcima male džepne nožiće, a starcima zemljane lule od crvene ilovače, nataknute na kvrgave trešnjeve čibuke.

Lilica je odvratila glavu od trošnog odiela Blumova i njegove neugledne figure te gledala nestrpljivo otca, kao da hoće reći: – Koga vraga vičeš, kao da si se sastao s Rotschildom, a ne s ovim nekakvim otrcanim Blumom zgužvanog ovratnika i zamazane kravate!

– Tebi idu dobro poslovi, a Donner? Vidi se – reče Blum mjereći Donnera vlažnim očima,

– Da, da tako tako, živi se – branio se Donner očito bojeći se, da će ga Blum na račun staroga poznanstva i kompanjonstva taj čas staviti na pumpu za nekoliko *Schillinga,* pa da izbjegne, dodade žalostnim glasom:

– Eto, jedanput sam htio nešto priuštiti svojoj ženici i svojoj kćeri Lilici i ne možemo dobiti ulaznice. Jučer smo stigli od kuće iz Zagreba, znaš, malo poslova radi, a malo da se familija raztrese.

– Vidiš Donner, što bi ti da nemaš svoga staroga Bluma? –reče u pobjedonosnom smiehu Blum, i izvadi iz džepa ulaznice za najljepša mjesta u parketu. Lilica poskoči kao tele na lancu, a Donneru se razvedri lice, nasmija se izpod crnog neurednog brka i pokaza velike žute zube:

– Bravo Blum, bravo! – povika i pruži ruku za ulaznicama. – Vidim, da si još uviek onaj stari majstor, koji na svačemu znade zaslužiti – potapka ga ponovno po ramenu, zaškilji na jedno oko i upita: – Koliko košta?

– Četrdeset tisuća *Kruna* po komadu – odvrati Blum.

Dok je Donner turio ruku u džep i vadio novčarku, pogleda u ženu i umjesto oduševljenja opazi joj na licu zaprepaštenje. Dosjeti se jadu i reče: – Frieda, ne plaši se, znaš to su ti nove austrijske *Krune.* To ti iznosi po prilici samo četiri predratne *Krune.* Žena ne odgovori ništa samo saže usnama. Izgleda da joj se i to previše činilo. Lilica se nije uplašila te visoke brojke, pogledala je zahvalno Bluma, koji joj je malo prije bio odvratan, a onda pograbi za ruke otca i majku, kao da ih hoće povući, u strahu da ne zakasne na početak operete. Dok je Blum smotavao primljene banknote reče mu užurbano Donner:

– Hvala Blum, napravio si mi veliku uslugu – pruži mu ruku, a onda dodade, kao da se nešto dosjetio:

– Znaš mi stanujemo u hotelu *Bristol,* tamo, znaš, na *Ringu;* – dodji sutra oko deset sati... možda ćemo nešto govoriti o poslovima... možda ću imati nešto za tebe – završi Donner već odlazeći za kćerju, koja ga je za ruku vukla, i gledajući na Bluma natrag okrenute glave. Za njima se je tiskala i gospodja Donner mahnuvši rukom Blumu u znak oproštaja.

Blum je stajao i gledao neko vrieme za njima, onda pogleda četvrtu ulaznicu, koja mu je ostala u rukama, ogleda se na sve strane i opet se izgubi u gužvi.

Donner je malo gledao na pozornicu. Najprije je razmišljao o Blumu i sve više dolazio do zaključka, da je Blum izvrstna akvizicija za njegov posao sirovom kožom, kojeg je baš počeo tjerati u Zagrebu. Činilo mu se, da je Blum kao stvoren za taj posao. Zatim se malo prenese mislima u prošlost, kada su zajedno zasluživali one siromašne *krajcere* kao staretinari i pokućari. Onda je došao rat. Bluma je od jedanput nestalo.

Izgubio se bogzna kuda, bez da mu rekao i – zbogom! A onda su došle velike liferacije stoke za vojsku. On je dobio mjesto kod jednog liferanta, koji ga je slao po selu kupovati goveda, tjerati ih na kolodvore i ukrcavati. S vremenom se je malo operjatio, počeo je i sam dobivati neke manje dobave za vojsku, a pod konac rata bio je već "gotov čovjek". Odmah poslije Prevrata išli su poslovi kao ludi. Na svemu se zasluživalo. Već je imao i novu veliku kuću usred Zagreba. Sada je počeo i trgovinom sirove kože. Izvrstan posao. Na klaonici se kupuje po četiri *Krune* po kilogramu, soli i metne u skladišta, a kada se za mjesec dana naberu tri do četiri vagona, prodaju se po dvadeset i četiri *Krune* po kilogramu. Prodaju se u Zagrebu domaćoj tvornici koža. Nu, kada bi je prodavao u inozemstvu, mogao bi zaslužiti još i mnogo više. Blum će biti za taj posao kao stvoren. Treba u Beču otvoriti agenturu... sve će ići kao po loju. Sutra, sutra će to sve sa Blumom dogovoriti... I preselivši tako svoje misli na sutra, Donner se u toplom zraku parketa pomalo uljuljao u san i tvrdo zaspao, sjedeći izmedju žene, koja je sjedila čvrsto stisnutih usnica, i kćeri, koja je sjedila na pol stolca i napried nagnuta zurila u pjevače, kao da će sad otići na pozornicu.

Sutradan je sjedio Donner duboko u velikom kožnatom fotelju u dvorani hotela *Bristol,* gdje je primio Bluma. Blum je otvorenih usta slušao njegovo razlaganje i obim rukama prihvatio da bude njegov kompanjon, i da u Beču otvori poslovnicu za posao prodaje sirove kože. Donner mu je tumačio kako taj posao dobro ide, kako je konjunktura silna i kako novac leži na ulici, samo se treba sagnuti i pobrati ga. I nije se u računu prevario.

Tada u Beču osnovani *Agenturni i Komisioni Ured* radio je, posao je napredovao, a zarada je rasla kao kvas na vrućoj peći. Blum je skoro unišao u niz stotina i stotina trgovačkih velikana, koji su

zabilježeni na poslijeratnom trgovačkom horizontu, kao zviezde za vedre zimske noći. Danas, nakon deset godina, sjedi uvaljen u mekom stolcu pred stolom zatrpanim raznim ponudama i bankovnim biltenima u svom kabinetu, na koga se nastavlja nekoliko velikih soba, punih pisaćih stolova i stroja, za kojima sjedi desetak namještenika, činovnika, agenata i tipkačica, što se kroz cieli dan kine i gutaju sve zagušljiviji zrak, čim je veća aktiva tekućih računa, što u nekoliko velikih banaka što su otvoreni na ime *Blum i Kam, Agenturni i Komisioni posao u Beču, Spiegelgasse broj 17.*

U jednoj od tih soba sjedi već nekoliko godina za pisaćim strojem liepa i nježna generalska kći, i neumorno prebire sitnim ružičastnim prstićima po tastaturi pisaćeg stroja prikovana za njega kao galiot na kažnjeničkim galijama rimskog imperija.

Prvoga dana, kada je bila primljena u tu kovnicu Blumove sreće, predstavio ju je šef ostalom personalu s riečima: "*Naša nova plava tipkačica*". Od toga dana nije nitko više pitao za njezino ime, za njezino podrietlo, za njezine osjećaje, jer su svi gledali tek koliko je dopisa na dan odtipkala i zvali je jednostavno: *Liepa plavka!*

Robert Blum ju je primio u svoj ured na preporuku jednog visokog vladinog činovnika, nekadanjeg častnika iz častničkog zbora njezinog pokojnog otca tek zato, da se ne zamjeri toj uplivnoj ličnosti. Nu skoro se osvjedoči da ne treba žaliti, što ju je u svoj ured primio. Plavka je bila nenadkriljiva tipkačica; za kratko je vrieme sama sastavljala dopise i odgovarala na pisma, a osim toga vladala je sa više jezika.

Kao diete rodjeno u Beču od otca carskoga generala i majke proiztekle takodjer iz visoke častničke obitelji, poznavala je vrlo dobro njemački jezik. Francuzki je naučila u rieči i pismu od

odgojiteljice, koja joj je poslije materine smrti, još kao trogodišnje diete, za dugih izbivanja otca na vojnim vježbana i ratnim poljanama, nadomjestila i otca i majku. Osim toga vladala je i hrvatskim jezikom, jer stari general nije propustio, da je nauči i da s njom uviek govori onim jezikom s kojim je sa svojih osamnaest godina došao u carsku vojsku, da od pješaka dotjera do generala, kao što su dotjerali toliki i toliki sinovi iz hrvatske *Vojne Krajine,* jer je carska mudrost za svoju vojsku jedini obruč bila, koji je na okupu držao tolike različite zemlje i narode, i više cienila bistri um, vojnički talent i hrabrost srdca, negoli sve svjedočbe vojnih akademija i sva stabla rodbinskih podrietla.

Ovo poznavanje hrvatskog jezika, uzeo je Robert Blum posebice u svoj račun, cieneći da će mu to jedanput dobro doći, kada će se dobro operjaiti i nadje za zgodno, da se otrese svoga druga Donnera, što sjedi u Zagrebu i po njegovom mišljenju ne radi ništa drugo, nego s njim dobitak napola dieli, i kada odluči da sam svoju vagu na zagrebačku klaonicu postavi, jer će mu onda trebati namještenici, koji poznaju tamošnji jezik.

Gospodjica je radila neumorno kroz dane i mjesece u tom uredu, zaštićena nevinošću i djevičanskom čistoćom kao neprobojnim oklopom od nasrtljivih pogleda i rieči onih, koji su u istom uredu s njome radili, ili koji su u taj ured po svojim spekulacijama dolazili. Kod kuće ju je navečer uviek čekala njezina dobra i vjerna prijateljica Ana Beranek, na čijem se krilu odmarala od dnevnoga napora, poniženja i povreda svetih i nježnih osjećaja, da sliedećega dana okriepljena i ojačana, opet ponese križ svoga života, ne znajući i ne videći, kada će ga moći sa svoga nejakoga ramena odložiti. Ljudi su joj bili tudji i strani, činili su joj se kao bez srdca i duše. Svi su jurili za svojim interesima, za svojim prohtjevima i zabavama, a ona u bujici te žurnjave stupala mirna

i osamljena. Doduše svaki čas se je tkogod spotakao o nju, dobacio joj pogled, nu ne da je utješi, ne da je osokoli, ne da joj pomogne izići iz te strašne struje, gdje nemilice jedan drugoga gura laktima u rebra, da kraj njega brže pojuri u svojoj mahnitosti, što ga je zahvatila u jurnjavi za blagom i užitkom, nego da uzput, na čas pokuša pružiti svoje uprljane ruke za njezinom ljepotom i čistoćom. Koliko je put došla navečer kući i kao pred jastrebom umakla golubica, spustila zaplakano lice u krilo prijateljice, drhćućih ramena od bolnog jecanja.

Oh, težko tebi, nejaka kćeri onih, koji za tebe žive samo u uspomeni i daleko na zviezdama, i čije skrbne roditeljske oči bdiju nad tobom samo u tvojim djetinjim snima, kada ti na malu glavu, u tvojoj posteljici padaju kose u hladne zrake noćne mjesečine! Težko tebi u vrtlogu bezdušnoga laktanja, još bezdušnijeg svieta, u kojemu su te ostavili nejaku, da se kroz njega sama probijaš na putu do svoga smirenja i do svoje sreće!

Tako su prolazili dani mladoga joj života,u kojima nije upoznala ni dobrote ni ljubavi osim one, što joj je pružala Ana, koja joj je nadomještala i sestru i majku.

Nu kraj svega toga probudjivao joj se od vremena do vremena, negdje duboko u duši neki osjećaj, kao tračak nade da to ipak ne može tako vječno trajati, i da u tom svietu, njoj tako tudjem i za nju tako hladnom, mora ipak negdje biti nešto, što bi njoj siroti djevojci moralo biti blizko i drago, i da bi to jedanput moralo doći od nekuda potiho i nečujno, makar ne zna kako bi se morala primaći neka nevidljiva nježna ruka, koja bi pogladila one plave kose, koje nikada na sebi ne ćutiše blagoga milovanja materine ljubavi. Oh, kako bi kroz suze radostnice gledala u taj eterski lik, koji bi se bez šuma poput sjene sagnuo, da se usnama dotakne

plavih pramova njezine kose, kako bi se zaronila u duboke oči, čiste i tople, koje bi je gledale pogledom neke velike, uzvišene i nedozežne, prave i čiste ljubavi!

Ali to su bila samo snatrenja hranjena od vremena do vremena onom nadom, koja se je kadkada pomaljala iz skrovitoga kuta duše, i to na čas, da opet zatim izčesne, a za njom se povraćala zbilja, neumoljiva zbilja, okružena prazninom koja sirotče dieli od ostaloga svieta kao hladni morski valovi otočić od kopna.

Nu od nekog doba počeli su se u mladjahnoj duši češće pojavljivati ti osjećaji nade, nekako su joj se više, dulje i odvažnije misli zabavljale s maštanjem, niklih iz tih osjećaja. Često se je gledala sigurnijom i jačom. Nije znala zašto je to, niti si je mogla raztumačiti, nu svakog puta, kada bi se zaniela u maštanju, činilo joj se da vidi nekoga, ne zna koga, tko je izvor toga poleta, na koga se njezine neodredjene nade oslanjaju. Taj neodredjeni lik, nevidljiva osoba, počela je i nehotice u mašti dobiti sve konkretnije oblike. Što dalje, taj je lik bivao sve izrazitiji, i s vremenom poče kao da ju prožme nešto u srdcu, kao da kroz njega naglo prostruji neko sjećanje. Svaki put bi se kod toga nesviestno jače izpravila, kao da je u grudima osjetila neki grč, nu koji ipak nije izazivao nikakvu bol, nego naprotiv neko nejasno ugodno čuvstvo.

I opet joj se jednoga dana, kada je sjedila za pisaćim strojem u uredu i dok je čisto mehanički prstima po stroju prebirala, zanesoše misli u tihu sanju. Pisaći strojevi i za njima pogureni činovnici, agenti i komisionari, što su u sobi sjedili, i podbuhla i blieda Berta namazanih usta i obojene kose, koja je usuprot njoj sjedila, sve se to poče pomalo gubiti u nekoj magli, koja ju je obuzimala. Obuze je i neko ugodno toplo čuvstvo i osjeti, kao da

se stolac na kome je sjedila, nekuda nagiba, nu u svojoj mašti ipak je bila sigurna, da će se sad pokazati onaj čvrsti i nepomični lik, na koga će se osloniti njezini pogledi i njezine misli. I doista za čas počeše zasjenjene oči razpoznavati sve jasnije obrise lika koji je, čim je u njega više upirala oči, postajao sve to jasniji, dok se na jedanput čitava ne trgnu, prenerazi i gotovo povika ... Pred njezinim očima stajao je lik Krunoslava Dulibića!

Berta prestade tipkati i pogleda je začudjeno. Ona se malo strese i dodje k sebi. Nije znala gdje je prestala s pisanjem, pogleda zbunjeno i pomaknuvši valjak na pisaćem stroju, sagne se na njega kao da čita posljednje redke, koje je bila napisala. Nu nije razumjela što čita. Misli su joj bile raztresene.

Dok se je ona tako silila da se sabere, u sobi su Roberta Bluma sjedila, njemu sučelice, dva ćelava čovjeka srednje dobi. Lica su sve trojice bila uzbudjena. Razpravljali su zapuhani, upadajući jedan drugome u rieč, a na časove sva su trojica govorila u jedan mah.

– Gospodin Blum – vikao je niži deblji ćelavi čovjek – ovo je posljednji put, da smo robu preuzeli bez protesta. Drugi put, ako bude u ovakvome stanju, sudbeno ćemo protestirati i staviti vam ju na razpolaganje. Znate i sami, kakvu ćete štetu pretrpjeti, kada se u trgovačkome svietu pročuje nesolidnost vašega poslovanja. Roba nikako ne odgovara pogodbenim uvjetima, jer su gotovo svi komadi izrezani i oštećeni.

– Osim toga je koža krivo klasificirana – upade uzbudjeno drugi ćelavi čovjek – i to tako očito, da se to nije moglo dogoditi zabunom... Roba je preko polovice treće vrsti, dok po vašoj ponudi smije treće vrsti biti najviše pet posto. Gospodine Blum, vi znate, kakvo se ime pred sudom daje takvom poslu! – Da,

pred sudom i pred državnim odvjetnikom!

- Ali gospodo moja – branio se Blum – ta ne ćete valjda meni insinuirati prevaru? Rekao sam vam, da se s ovom pošiljkom očito dogodila neka zabuna. Ja ću stvar izviditi. Vi znadete, da robu ne preuzimam izravno ja u Zagrebu, nego moj drug Donner, i on je izravno odprema kupcima. Ja ću mu slučaj odmah javiti i tražiti razjašnjenje. Za Božju volju, ne ćete valjda reći, da sam ja naprama vama hotimice učinio nešto nepoštenoga, s kojima već toliko vremena radimo, i prema kojima sam bio uviek korektan trgovac?

– Da, da, vaš drug Donner – prihvati mirnije manji ćelavi čovjek – o tom se baš i radi. Ne predbacujemo mi vama nepoštenje, ali o vašem se drugu Donneru govori svašta. Već cielo bečko tržište sirove kože govori da je vaš drug Donner na psu, da je sasvim propao, a onda nije čudo da je počeo ovako raditi. Njegov će vam postupak ubiti svaki kredit.

– Čuo sam i ja mnogo toga o njemu, ali to sve ne će biti istina. Konkurencija pretjeruje – reče Blum malo znuždena lica.

– Ništa konkurencija – upade opet onaj veći ćelavi čovjek – luksuz, luksuz, moj dragi, to je ono što je Donnera upropastilo. Gostba, trkaći konji, kćeri, oficiri koji kćerima udvaraju, trka za ordenima, to su uzroci krivo klasificirane sirove kože, što je vaš kompanjon dobavlja poštenim mušterijama.

Blumu je nekako uspjelo umiriti ove mušterije, braću Freitag, tvorničare kože, te ih nakon nekoliko uvjerljivih rieči izprati konobarskom učtivosti do u sobu svojih namještenika, koja je stajala do njegove sobe. U toj se sobi nalazio ostariji, prosjedi, dobro obučen čovjek, nu prostačkoga lica i kukastoga nosa, koji je čekao da unidje k Blumu, kada bude slobodan. Kada je Blum

s braćom tvorničara iz svoje sobe došao, upravo se bio ovaj primaknuo plavoj tipkačici i nudio joj svježić bombona, gledajući je naherene glave sitnim svinjskim krmežljivim očima, kao da hoće reći: – ta od koga biste primili, ako ne od mene! Gospodjica ga nije ni pogledala. Tipkala je dalje sagnuta na pisaći stol i hladno protisnula kroz zube:

–Hvala, ne trebam!

Blum se je kod vratiju tri puta naklonio tvorničarima, oprostio se od njih s najprijaznijim smieškom na licu, a onda okrenu, uozbilji se, pogleda preko oka prosjedoga čovjeka krmežljivih očiju i upita:

– Što želiš Samuel?

– Imam vrlo važan razgovor s tobom – odgovori ovaj i pohita za Blumom u njegovu sobu.

– Kakvi vražji važan razgovor – dobaci mu prezirno Blum, kada su već bili u sobi iza zatvorenih vrata, znajući da Samuel ne će imati ništa važnoga, nego tako često dolazi u njegovu poslovnicu samo zato, da napastuje plavu tipkačicu. – Dolaziš samo buniti i smetati moje osoblje!

– Oh Blum, ne interesira me tvoje osoblje. Mene interesira samo tvoja plava tipkačica. Prekrasna djevojka! Da si ti samo malo mladji, ne bi ona dugo sjedila tamo preko. Bila bi sigurno tvoja osobna tajnica, a možda još i što više. Već bi davno tvoja Sara bila na ulici, a plava bi tipkačica tipkala kod tebe doma. Ha, ha, ha, smijao se Samuel prostački, – ja sam još mlad, ja si mogu takvog što priuštiti!

Blum ga nije s ušao, nego su mu se misli vrzle još oko razgovora sa tvorničarima, braćom Freitag. Nije Samuela bacao iz svoga

ureda, jer ga je više puta trebao, da mu obavi neke manje poslove i transakcije, koje pošteni t rgovac ne može osobno i u svoje ime obavljati. Radi toga je trpio i njegova dosadjivanja. I dok je Samuel dalje brbljao malo o plavoj tipkačici, a malo o nekom mračnom poslu, Blum je razmišljao i kopkao prstima oko nosa. Mislio je o svome drugu u Zagrebu. Već je dulje vremena opazio, da sa Donnerom nešto nije u redu. U svojoj živahnoj prefriganosti i velikom poslovnom izkustvu, stvorio je za čas svoj plan. Brbljanje o plavoj tipkačici dozvalo mu je nešto u pamet i uskorilo odluku.

Dok je Blum tako razmišljao i slušajući Samuela, plava je tipkačica u prednjoj sobi sa svetačkim mirom odbijala ujedljive primjetbe činovnika.

– O, što to znači, primjetila je ružna Berta odmah, čim je Samuel otišao za Blumom u sobu, – gospodjici se nose bomboni!

– Ja, stari su kavaliri najbolji! – dobaci malo guravi činovničić crvene kose, velikih usta i klempavih ušiju, koji se svojim bezuspješnim udvaranjem nametao plavoj tipkačici od prvoga dana, kada je u ured došla.

– Meni se ovakvi komplimenti ne prave – reče Berta – zna, da bih mu ih u glavu bacila.

– No, no, samo vi šutite – ubaci jedan stariji kontist, podvlačeći uz linir crvenom tintom crtu pod veliki stupac brojeva, i pogleda Bertu podrugljivim pogledom, – kada bi vam samo tkogod htio što ponuditi.

– Prostak! – izlanu Berta i srdito povuče valjak pisaćeg stroja.

– Da se pravite sveticom, sigurno bi i vi dobivali darove od starih kavalira, reče opet guravi činovničić prema Berti i nasmija se

sam svojoj duhovitosti, a usta mu se raztegnu do ušiju.

Plava je tipkačica skupljena nad pisaćim strojem tipkala neumorno, i neobzirno na ujedljive zadjevice, a na licu joj se vidjelo, da se sili, kako ih ne bi čula.

U to je Samuel izišao iz Blumove sobe i idući k vratima poigravao na krivim nogama te doviknu: – Zbogom, moja gospodo! Zbogom plava tipkačice! I izidje žmigajući krmežljivim očima prema plavoj tipkačici. Nitko mu nije odzdravio. Iz Blumove se sobe začu zvonce. Podvornik, koji je sve do toga časa stajao kraj sobe kod izlaznih vrata, i na prsima prekriženih ruku promatrao namještenike, trže se i živim korakom udje u Blumovu sobu. Za čas se povrati, upravi pogled na plavu tipkačicu i reče:

– Gospodjice, k gospodinu šefu!

Plava tipkačica, čini se nije čula toga poziva, tako se je bila zadubila u posao, nu zato je Berta odmah skočila i pošla prema Blumovoj sobi.

– Ne vi, gospodin šef zove gospodjicu – reče ponovno podvornik i pokaza prstom na plavu tipkačicu. Ona podiže glavu i ostajući na mjestu pogleda u podvornika, kao da još ne razumije.

– Gospodin šef vas zove – reče uporno podvornik. Ona ustade i idući prema Blumovoj sobi začu, kako je Berta srdito zalupila valjkom pisaćega stroja, kada je sjedala natrag za njega.

Kada je gospodjica u sobu stupila, Blum je vadio iz blagajne jedan spis. Noseći spis u rukama, stade pred nju, pogleda joj oštro u oči i reče:

– Gospodjice, mogu li se u vas pouzdati?

– Ne razumijem vas, gospodine šefe.

– Odmah ćete razumjeti – reče Blum, okrene se i sjede za svoj pisaći stol, pritisnu na električno zvonce, na glas koga opet unidje podvornik.

– Donesite gospodjičin pisaći stroj ovamo – zapoviedi mu Blum.

Čim je podvornik stroj donio, sjede gospodjica za njega, još uviek zbunjena i gledajući u Bluma. On je namrštena čela listao po spisu, koji je ležao pred njim na stolu, a onda joj poče diktirati:

Dragi Donner,

Glasom točke 6 našega medjusobnog družtvenog ugovora, utanačeno je medju nama, da svaki od nas dvojice ima pravo osobno, ili preko svoje pouzdane osobe, nadzirati poslovanje drugoga bilo trajno, bilo od vremena do vremena, prema vlastitoj uvidjavnosti.

Iako naše zajedničko poslovanje traje već jedanaest godina, nije se nijedan od nas tim pravom do sada poslužio. Ne bih se ni ja, ni sada, a ni u buduće, kada me na to ne bi silile osobite okolnosti. U zadnjoj godini dana već se je nekoliko puta dogodilo, da roba nije odgovarala uvjetima, koje smo kupcima stavili, a evo, baš danas su bila kod mene braća Freitag i malo je falilo, da mi nisu robu na razpolaganje stavili. Ti ćeš vjerovati, da ja imam u Tebe podpuno povjerenje, baš onako, kao i prvi dan našega zajedničkoga poslovanja, nu sigurno ima netko u Tvojoj poslovnici, tko je vjerojatno podmićen od konkurencije i nama nanaša štetu i kompromitira naš dobri glas da nas na tržištu uništi. Ti u Tvojoj zaposlenosti, ili iz kojih drugih razloga, ne možeš tome na kraj stati, pa stoga radi mog vlastitog umirenja, i radi našeg zajedničkog interesa, šaljem skorih dana jednu moju povjerljivu osobu, koja će kroz neko vrieme na poslovanje paziti. Uvjeren sam, da ćeš i Ti ovu moju odluku u interesu našega dobroga glasa i naše tvrdke, s veseljem pozdraviti.

Ciena telećim kožama počima naglo rasti, jer se otvorilo novo veliko

tržište. Jedna velika država, počela je naglim naoružanjem, pa će velike količine ići za vojničke telećake. Treba, dakle, teleće kože opet nabavljati u velikoj količini.

Bilježim se pozdravom, Tvoj Blum.

– Gospodjice, imate li svoje putne izprave? – reče Blum, kada je svršio diktiranje.

Gospodjicu je ovo pitanje iznenadilo. Unatoč sadržaja pisma, nije mogla razumjeti, zašto bi ona trebala imati putne izprave – i ne odgovori ništa.

– Niste razumili – reče Blum. – Osoba moga povjerenja koja će putovati u Zagreb, biti ćete Vi. Razumjete li sada?

– Razumijem – reče gospodjica čisto mehaničkim tonom činovnika, navikla da uviek tako odgovara svome predpostavljenome, premda još nije mogla shvatiti, kako bi ona išla u Zagreb kao osoba njegova povjerenja, i u čemu bi njezina zadaća stajala, i kako bi ona to mogla vršiti.

Blum se je kroz dvie godine, što je gospodjica u njegovu uredu radila pronicavošću trgovca koji na sve misli, osvjedočio se o njezinoj neumornoj marljivosti, kao i osobitoj bistrini u svakom poslu. Vidio je s kakvom vještinom odgovara i najzamršenije poslovne dopise. Od svih njegovih namještenika bila je ona jedina, na čiju se savjest mogao podpuno osloniti. Osim toga poznavao je njezine moralne vrline, te je bio siguran da ne će podleći nikakvoj napasti. Videći, da ona još pravo ne shvaća njegove namisli, reče:

– Već dulje vremena opažam, da poslovanje moga druga Donnera u Zagrebu, nije u redu. Od poslovnih prijatelja s aznajem, da bi razlozi tomu mogli biti u privatnom životu

njegovom i njegove obitelji, koja troši više negoli Donner zaslužuje. Ja to moram točno znati. Vidite, ni jedan moj povjerenik ne bi mogao to tako točno izviditi kao vi. Čim dobijem potvrdu primitka ovoga pisma, javiti ću Donneru, da će moj povjerenik biti jedna gospodjica, te da je dočeka i primi više kao prijatelja negoli kao moga činovnika. Time će biti polučeno dvoje: Prvo, vi ćete imati prilike za gledati točno iz bliza u njihov način života i osvjedočiti se, da li doista žive i prosipaju imetak onako, kako mi se to javlja, što ni jedan mužkarac ne bi imao prilike. Drugo, kada moj drug Donner vidi, da se radi o jednoj gospodjici, a ne o kakvom poslovnom pouzdaniku naročite trgovačke spreme i oštrovidnosti, ne će ni pokušati da svoj način života i poslovanja maskira misleći, da vi ne ćete biti u stanju prozreti stanje stvari. Naravno, osim njegovog privatnog života, nadzirati ćete i poslovanje s robom, klasificiranje, vaganje i uskladištavanje, te ćete me o svemu točno izvješćivati. Vi ste već dosta dugo u mome poslu, inteligentna ste djevojka, i u svom dosadašnjem radu kao namještenica pokazali ste, da našu struku dobro poznate.

Gospodjica je gledala u zid i s poluotvorenim ustima slušala. To je došlo tako nenadano i neočekivano, da se nije mogla nikako sabrati i u zbilju toga uživiti.

– Sada možete otići. Priredite putne izprave, ili ako ih nemate – reče Blum – nabavite ih, jer ćete moguće odputovati već za nekoliko dana.

– Imam ih – reče gospodjica – i tek sada pomisli kako to, da je Blum ni ne pita, da li je ona voljna ići na put ili ne, nego joj to jednostavno nalaže, kao da se radi tek o tom da napiše najobičnije pismo. Nu onda se sjeti, da je ona namještenica, koja

služi za plaću i da je sasvim razumljivo da njezin poslodavac izdaje naloge, a ona da ih mora izvršiti. Ustade, pozdravi i izidje. U drugoj sobi nije bilo više nikoga osim podvornika, koji je čekao da dovršenu poštu dade Blumu na podpis. Drugi su već bili izišli. Već se hvatao mrak.

Gospodjica se našla na ulici, a da ni sama nije znala, kako je iz ureda izišla. Nije se ni sjetila uzpeti se na tramvaj, nego se posve nesviestno uputi pješice kući.

–Ah, Zagreb, Zagreb! – uzkliknu u sebi trčeći preko *Ringa.* Vidjet ću Zagreb, vidjet ću svoju domovinu, koju poznam samo iz pričanja pokojnoga otca! Je li to moguće?

Tako se je pitala gospodjica koracajući žurno pločnikom. Svježi večernji zrak, koji je strujao preko *Schwarzenbergova* trga, hladio joj je od uzbudjenja zarumenilo lice, a oči su joj blistale na pomisao, da joj se tako nenadano pružila prilika, da vidi svoju domovinu, koju si je do sada samo nejasno u mislima predstavljala. Pokojni general pričao joj je još kao djetetu o Zagrebu i govorio, kako će je tamo povesti, čim svrši rat i čim podje u mirovinu, jer da želi tamo u domovini provesti zadnje dane svoga života. Nije mu se izpunila želja, jer su mu umirovljenje njegovo i ciele velike carske vojske, kao i njegova smrt, došli istodobno. Kod te joj se pomisli oči ovlažiše, a kroz srdce joj se provuče neki trag tuge. U Zagreb će doći sama bez svoga starog otca, koji je to tako vruće želio. Pa kako će doći? Kao namještenica neke tvrdke Blum. Kod toga joj se obrve malo sakupiše: Kako će doći? S kakvom zadaćom? Doći će k nekim Donnerima, koji razsipaju imetak i krivo klasificiraju sirovu kožu! Kod te pomisli nešto je steže u grlu, pred očima joj sinu nešto, na što nije mislila tamo u uredu, kada joj je poslodavac

govorio. Pošto ona tamo ide? Nadzirati privatni život tih nekakvih nepoznatih ljudi. Nadzirati što rade, kako troše i kako posluju. Kakva je to njezina uloga? Špijun? Da, špijun! Za koga? Zar je to postalo njezino zvanje, zar je ona zato stvorena? Zar je to pošteno?

I kako su joj misli jurile, tako su joj se koraci ubrzavali, grudi su joj se nadimale, a zraka joj ponestalo. Kako se mogu na to odlučiti? S kim ću se posavjetovati? S Anom? Što mi može ona siromašna moja prijateljica savjetovati? Dakle, s kime?

Nenadano se pred njezinim očima stvori onaj lik, kao danas u uredu, nu ne postepeno i polagano, nego iznenada, te ga je gledala, kao da ide prema njoj i da ju gleda ravno u oči svojim dubokim i mirnim pogledom. Složi obje ruke na prsa i osjeti, kako joj naglo srdce kuca. Nekoliko prolaznika ogledalo se za nju, jer je očito pravila na njih neobičan dojam. Nu ona ih je samo napola vidjela. A onda zastade i mislima joj prodje: – da, on, on!

Već je nekoliko mjeseci odkako pozna Dulibića. Oni su se doduše vidjevali vrlo riedko, jer je ona cieli dan u uredu. Ana s njime često razgovara i navečer joj priča. Priča joj o njemu vrlo često tako, da joj je postao kao pravi znanac. A onih nekoliko riedkih puta, što su se susreli u predsoblju, samo su se pozdravljali i tek po koju rieč izmienili. Nu njegov je glas tako ugodan, tako topao i mek, da joj se svaki put pričinilo, kao da ju njegove rieči miluju po licu. Pa onda ju je sa svojim dubokim pogledima gledao tako, kao da ju i s pogledom miluje. Kad im se pogledi susretnu, ona ne može izdržati, nego ponikne i zacrveni se, jer su njegove tamne oči pune nečega, što nije lako razumjeti. Nu ona se je na to već tako navikla, kao da te oči pozna bogzna kako dugo. I ne samo da ih se ne plaši, nego ih traži, da odmah zatim pred njima

ponikne. Te oči ulievaju u nju neko pouzdanje, pa ih zato s radošću traži. I kada ne gleda u njih osjeća ih na sebi, nu ne brani se od njih, jer se u njih toliko pouzdaje. Možda će ih susreti i sada, kada kući dodje. Oh, da ih susretne! Mora ih susreti! Mora u njima potražiti savjeta. Njemu, da, njemu treba reći, što joj predstoji, a iz njegovih dubokih i toplih očiju čitat će odgovor, čitat će da li smije ići, ili ne smije.

Tako razmišljajući opazi, da je već blizu kuće i požuri se još brže, kao da ju privlače one oči, koje je prije u duhu gledala. Bilo joj je tako jasno, da će ga nagovoriti, a ako ga sretne, da će mu sve pričati i za savjet ga pitati, kao da je to najnaravnija stvar. Pa koga bi drugog pitala?

I opet je nešto malo stegnu u grudima! Kada se je uzpela u prvi kat otvori malim laganim ključićem vrata. U predsoblju je stajao Dulibić u razgovoru s Aninim mužem. Gospodjica se malo uztuknu, a pogled joj se susretne sa Dulibićevim. Osjeti bilo, kako joj naglo bije, jedva odzdravi na njegov pozdrav, projuri pokraj njih i umače u sobu. Zašto? Ne zna, ali onaj joj je čas bilo jasno, kako je neizvediva bila njezina odluka.

IV.

Prvih je desetaka dana svoga boravka u Beču Dulibić s nestrpljivošću čekao svoju novu zadaću. Vjerovao je, da će biti nešto osobito važnoga. Bio je željan napetog i pogibeljnog rada. Tko se jedanput navikao hodati po uzkim stazama na vrletima iznad gudura i ponora, penjati se uz klisure, koje jedva da je kada čovječja noga dosegla, i prelazeći preko uzkih brvi nad dubokim ponorima gledati s omaglicom u glavi, kako se duboko pod njim medju stienama blieska i pjeni bučna gorska rieka, tome te pogibelji postanu potrebnom hranom. I kada sidje u ravnicu i stupa širokim ravnim putevima, obuzima ga neodoljiva čežnja, da se vrati na klisure i nad ponore. Široka i ugodna cesta i bezopasnost dosadne ravnice umaraju mu svježinu duha i tiela.

Dulibić je nakon napornog i uzbudjujućeg rada, koga je nedavno završio, bio kroz nekoliko mjeseci u jednom velikom gradu u tudjini, bez rada i gotovo bez i kakvog doticaja bilo s kime, čekajući na čas kada će biti pozvan, da opet dodje na posao. I sada kada je stigao u Beč, veselio se novom radu.

Nu posao je počeo pridolaziti tek nakon desetak dana, vrlo sporo i pod okolnostima koje ga nisu zadovoljavale. Činilo mu se, da je sve ono, što mu je javljano i što je od njega traženo, da sve ono nije dosta ozbiljno, a u najmanju ruku, da nije od nikakve veće važnosti. Iz početka ga je to bolilo, jer je u njemu pobudjivalo neki tračak sumnje, kao da se njegove sposobnosti podcjenjuju i kao da ga se zapostavlja. Nu takove je sumnje brzo odbijao, da mu se opet iza njih povrati vjera i sviest, da to tako mora biti iz nekih osobitih razloga. Iz onoga što je dobivao, nije mogao vidjeti pravih kontura posla koga će morati izvršiti. Nu znao je, da se tako radi često zbog očuvanja čim veće tajnosti. Radi toga

se je sve više umirivao, a osim toga je počeo opažati da je sve više nadziran. Onoga nesimpatičnog čovjeka iz tramvaja nije doduše više susretao, nu mnogo mu se toga činilo oko njega napadnim, i uviek je imao osjećaj nečije oči, koje ga ne puštaju s vida. To ga je oživljavalo. Ljudi se igraju od djetinjstva do najkasnije starosti, tek što u razno doba života biraju razne igračke, počevši od drvenih konjića, pa do najozbiljnijih knjiga, nu nema ljepše igre doli one, što je igraju potajno radnici tajnih pokreta sa tajnom policijom.

K svemu je tomu pridošlo još nešto novoga. Od onoga časa, kada je prvi put vidio liepu plavu djevojku, nije se mogao otresti njezine slike. Iz početka ga nije to smetalo. Mislio je, da to nije nikakvo čudo. Tako neobična ljepota ne može nikome ostati neopažena i nezapamćena. Toliko ljudi pričaju jedan drugome da su jedanput, bogzna gdje, pred mnogo godina vidjeli neku osobitu ljepoticu, i nakon mnogo, mnogo godina, znaju opisivati njezino lice, njezine oči, njezin stas s najvećom točnošću, makar su je vidjeli samo jedanput u životu, slučajno negdje na ulici, u vlaku ili na kojoj zabavi.

Nu s vremenom je opazio, da onaj utisak što ga je plava djevojka na njega napravila, nije nešto tom sličnoga. On je počeo sve češće s nekim veseljem misliti na nju. Štoviše, sve češće ga je obuzimala želja, da je čim češće vidi. Kada bi pred večer sjedio u svojoj sobi, s nekom je nestrpljivošću izčekivao, kada će zazvoniti zvonce, da se odmah poslije njega začuje u predsoblju njezin zvonki glas. Pozorno je slušao da čuje njezine lagane korake, gledao ju u dahu kako prolazi predsobljem i odlaže šeširić, izpod koga se prospu pramovi plave kose.

Toj se je privlačivosti podavao toliko, da je sve češće tražio

zgodu, da ju vidi i već je nekoliko put izišao u predsoblje u času, kada je zvonce zazvonilo, uzeo bi svoj šešir i pošao van, samo da je može susresti i pozdraviti. Nu svakoga puta se je zasramio, videći u sebi dječačića, koji se na taj nespretni način približuje djevojci. Čim bi tako izišao iz predsoblja, sjetio bi se da će ona sigurno opaziti, da je izišao samo radi toga da nju susretne, te da će u njezinim očima postati smiešan. Tada bi ga podišao sram i zlovolja. Ljutio bi se sam na sebe, što je mogao takvu ludoriju praviti. Kada bi sliedećega dana razgovarao sa gospodjom Beranek, očekivao bi sa strahom, ne će li iz njezinih rieči razabrati, da ga je pred njom plava gospodjica izsmjehavala radi toga njegovoga ponašanja. A kad toga ne bi mogao razabrati, umirio bi se i štoviše, iako je svaki put bio odlučio da toga više ne će činiti, počeo bi se sam sebi smijati, kako si je mogao predbacivati tu stvar. Ta zar nije opazio, da se gospodjičin pogled na njemu ustavi i zadrži svaki put, kada se susretnu? Zar mu se svaki put ne osmjehne? Oh, onaj osmjeh, što zna zatitrati na njezinom ružičastom licu, kao zlatni trag sunca na rosi? U tomu su mu prolazili dani i tjedni.

U drugoj polovici srpnja stiže Dulibiću obaviest, da će ga posjetiti jedan mladić, koji će kod njega ostaviti neke predmete, a odmah iza toga, da će stići dva druga mladića kojima treba te predmete izručiti. U toj obaviesti bilo je točno naznačeno, kada i kako će se sastati sa prvim mladićem.

Dne dvadesetoga srpnja pred večer, izišao je Dulibić iz svoga stana. Kad je došao na pločnik zastao je i pogledao na nebo, kao da hoće vidjeti, da li će skoro padati kiša iz oblaka, koji su nadviti visoko i valovito davali vrućem ljetnom predvečerju nešto zagasitije svietlo. Dulibića nije zapravo nimalo zanimalo, da li će kiša padati ili ne. Zastao je i pogledao u oblake samo zato, da

može spuštajući pogled s neba nenapadno pogledati na desno i lievo ulicom. Nije opazio ništa sumnjiva, pa ode odmjerenim korakom.

*

Dok je Dulibić izlazio iz kuće, sjedio je Gursuzović sa dva čovjeka u jednoj manjoj kavani u *Ungargasse*. S jednim je od njih potiho razgovarao, dok je drugi, krupan postariji čovjek prosiede kose i sa velikim ocalima na nosu, pozorno pratio njihov razgovor, naslonjen lievim laktom na mramornu ploču stola, i držao dlan ruke iza desnoga uha, kao da nastoji, da mu ni jedna rieč ne izbjegne.

– Dakle, Cerniću, što nam dobroga možete saobćiti? – pitao je Gursuzović sa znatiželjom u licu suhoga mladića, što je imao gladko obrijano lice i male živahne smedje oči.

Cernić primaknu svoju stolicu bliže, malo se nagnu prema Gursuzovićem i odgovori:

– Zvao sam vas na razgovor, da vam saobćim jednu stvar, koja će biti za vas svakako od nekog interesa. Nisam mogao sve točno uhvatiti, ali iz onoga što sam čuo u našim redovima, moći ćete sigurno barem nešto odkriti.

Dok je to govorio, gledao je u stol, a oko usta mu je titrao neki jedva neprimjetljivi smiešak. A onda nastavi:

– Večeras će Dulibić imati u ovoj kavani sastanak s jednim čovjekom. Ne znam tko je, ni kako se zove. To nisam mogao saznati. Imaju dogovoriti jednu vrlo važnu stvar. Taj će čovjek Dulibiću dati jedan ili dva omota, koji imaju kod Dulibića ostati dok ne dodju za nekoliko dana dva trgovca, koji će od Dulibića te stvari preuzeti i ponieti sobom preko granice. Izgleda da je

bilo predvidjeno da ti trgovci imaju sa tim stvarima putovati noćnim vlakom, nu kasnije sam čuo, da je rečeno da će biti bolje, ako putuju po danu, jer da je u vlakovima po danu manja kontrola. Tih predmeta nema mnogo, a ne znam pravo kakve su vrsti i čemu imaju služiti, nu razabrao sam, da jedan od tih predmeta služi samo u tu svrhu, da se u njega sakrije na neki osobit i do sada nepoznati način i – da se uobće ne može pronaći nacrt i uputa za jednu veliku akciju, koja se ima skoro provesti negdje u Posavini, mislim napose negdje u blizini Slavonskoga Broda.

– To će biti izvrstna lovina – reče zadovoljno Gursuzović – samo kako ćemo saznati, kada će doći ti trgovci i kada će natrag putovati?

– To je vaša stvar – odvrati Cernić, gledajući i dalje u mramornu ploču stola. – Ako meni bude moguće što saznati, javiti ću vam. U protivnom slučaju nastojite to sami ustanoviti. A to vam ne će biti težko. Vaši će konfidenti lako opaziti, kada oni trgovci k Dulibiću dodju. Nu sada se moram udaljiti, jer Dulibić može stići svaki čas. Sjest ću za drugi stol i kada uhvatim priliku, približiti ću mu se, a vi ćete s ovoga mjesta moći promatrati njega i onoga s kim će se sastati.

Rekavši to ustade, oprosti se od Gursuzovića i njegova druga, pridje k polici na kojoj su bile razne novine, uze nekoliko primjeraka te ode, sjede za drugi stol i učini se kao da čita novine.

Krupni je čovjek, što je ostao sa Gursuzovićem gledao za Cernićem kroz svoje velike očale, iza kojih su se jako izticale biele rožnice njegovih krupnih očiju, dok je Gursuzović nešto bilježio u svoj džepni notes.

– Tko je taj čovjek? – upita krupni čovjek vraćajući pogled na

Gursuzovića.

– To je jedan njihov – odgovori Gursuzović, – bilježeći dalje u notes, – to jest, član je njihove organizacije te uživa prilično povjerenje u njihovim redovima. Ovdje se nalazi već koju godinu dana, a meni je uspjelo, da ga dobijem u našu službu.

– Odmah imate preko njega podpuni uvid u svako njihovo kretanje i uviek ste obaviešteni o svemu – reče krupni čovjek i pogleda Gursuzovića izrazom lica, koji je značio da očekuje potvrdu. Gursuzović ne odgovori odmah. Kada je završio bilježku, spremi notes u džep, gutnu malo vode iz jedne od čaša, sto su pred njima na stolu stajale, a onda razmisli i reče:

– Nije to tako lako. Kod njih ni njihovi najpouzdaniji redovno ne znaju ništa o onome, što drugi rade. Svaki znade uglavnom samo ono, što se tiče njega izravno. Oni se redovno ni ne poznaju medjusobno, a napose ne znaju jedan drugome za prava imena, osim ako su se medjusobno poznavali prije ne go su došli u organizaciju. U organizaciji ima svaki drugo ime. Mi više–manje znademo gotovo sva ta imena, nu u vrlo riedkim slučajevima znamo tko se pod kojim imenom krije. Radi toga nisam do sada mogao saznati od Cernića ništa osobito važnoga. Ako je istina ono, što nam je danas rekao, imati ću veliki uspjeh. Sigurno je, da u tom slučaju, odnosno u tom podhvatu, ima i sam Cernić nekog udjela, jer inače ne bi znao pojedinosti, koje nam je malo prije pripoviedio.

– Sigurno će biti tako – dodaje krupni čovjek, – nu imate li u Cernića podpuno povjerenje? Nije li on u vašoj službi samo prividno?

– Ta to je težka stvar! Doduše okolnosti, pod kojima je stupio u moju službu, ne pobudjuju sumnje. Morao bi biti izvanredno

sposoban i lukav čovjek, a tko je mogao sve ono glumiti. A onda, novac je ipak najveća moć. S novcem se da sve kupiti. To mi znamo i u tome imamo toliko izkustva. Molim vas, koje su sve ličnosti do sada od nas novac primile! Koliko je liepih članaka u ovih nekoliko godina u svjetskoj štampi izišlo, u kojima se u zviezde kuje sloboda koja vlada u našoj državi, i to ne iz pera kakvogod novinarčića, nego iz pera ljudi velikoga glasa. Pa kada se za novac može to dobiti, zašto se ne bi moglo kupiti za novac jednog siromašnog revolucionarca u emigraciji. Morate znati, da nema gorkijeg i nezavidnijega života od njihova, a pogotovo ovih, koji imaju posla s nama, s našim sistemom i s našim režimima. Uostalom na ovom ćemo slučaju Cernića posve izprobati.

– Molim vas, ako u tom podhvatu ima udjela doista i sam Cernić, iako podhvat dodje do blizu izvršenja, što ćete sigurno dopustiti radi svoga što boljeg uspjeha, kako ćete postupati prema samome Cerniću?

– To je jednostavno. Ako u pripremanju toga podhvata predje granicu i dodje u državu, biti će i on uhapšen. Ako granice ne predje, tražiti ćemo ovdje njegovo hapšenje i izručenje našim vlastima. Kada dodje u ruke dolje našima, i kada mu metnu pod tabane žeravku, onda će govoriti i ono, što ovdje nama za novac nije govorio.

– A ne će li vam konvenirati, da ga i dalje upotrebljavate za špijuniranje?

– Ne. Oni će se, kada budu iznenadjeni i pohapšeni njihovi drugovi lako dosjetiti da ih je Cernić izdao, pa ne bi više mogao ostati u njihovim redovima.

– A kako biste dobili od ovdašnjih vlasti njegovo izručenje? Pa u

ovim se slučajevima radi o političkim djelima, a za ta nema izručenja.

– Trice! Kakva politička djela! Ta nismo mi budale da tražimo izručenje radi političkih djela. U zahtjevu za izručenje navesti će se, da je tamo negdje u Sisku ili Osieku pokrao novce ili ubio kotarskog predstojnika ili što slično. Za takve poslove mi imamo uviek svjedoka koliko hoćete. Ta ne plaća država za badava tolike agente i konfidente.

Gursuzović se je kod posljednjih rieči nagnuo ledjima daleko natrag na naslon stolca, odbio gusti dim iz cigarete i namrštio čelo, kao da hoće reći kako ga boli što država toliki novac troši na te konfidente, a onda nastavi:

– Upravo me veseli, kako ćemo te lopove pohvatati. Ovoga ću puta upotriebiti moje najbolje konfidente. Ne će mi ni jedan od te zločinačke bande izbjeći, koji bude sudjelovao kod te akcije. Vani pred kavanom stoje dva moja konfidenta, koji su pravi majstori u tom poslu. Ne će Dulibića, niti onoga koji će se ovdje danas s njime sastati, kao ni one trgovce puštati s vida, sve dok ih s onu stranu granice ne metnemo u lance i kod njih u tom nekom zagonetkom predmetu ne pronadjemo plan akcije.

– Pa sa planom se ne ćete moći mnogo koristiti. Oni, koji imaju dolje izvršiti akciju, ne će plana dobiti kada ga vi kod trgovaca uhvatite, pa ne će ništa ni počimati, a kako kažete, oni imaju svi kriva imena, pa ako u planu budu sama kriva imena, koga ćete onda moći hapsiti? – reče vrlo živahno čovjek s velikim očalima, koga je očito zabavljalo razpravljanje o tom predmetu.

– Ha, ha, h a, – nasmija se Gursuzović, – ta nije naša policija nekih europskih manira! Naše su metode malo drugačije, a budući da uviek vode k sigurnom uspjehu, zato su najbolje, najmodernije i

najkulturnije. Kada vas baš zanima, evo, odmah ćete čuti kako ćemo i te kakve koristi imati od toga plana. Kada ti tobožnji trgovci, koji sigurno nisu ništa drugo, nego dva vrlo pouzdana i važna člana njihove organizacije, budu uhapšeni u *Mariboru* i kad kod njih bude pronadjen plan, biti će svezani i pod dobrom pratnjom odpremljeni na redarstvo u Zagreb. Tu će biti podvrgnuti preslušavanju. Iz početka, naravno, ne će htjeti ništa odati, nu onda će doći naše prokušane metode. Pod batinama, što će ih tamo dobiti, priznati će, ako hoćete, da su žensko, a ne mužko, a kamoli ne bi priznali što drugo. Onda će odati komu nose plan. Kada budemo to imali, onda će taj plan odnieti dva naša agenta onima, kojima su ga imali predati ti trgovci. Ovi će opet sa svoje strane pristupiti izvršenju plana, koga mi dobro poznajemo. Postaviti ćemo im zasjede i pohvatati sve do jednoga. Je li vam sada jasno?

– Jest. Ima tu, doduše, potankosti, koje bi mogle stvar spriečiti. Moguće oni, koji imaju primiti plan, poznaju trgovce osobno, pa ne će htjeti toga plana primiti od koga drugoga.

– Da, to su pojedinosti, ali naša policija zna već kako će i takve sitnice svladati. Glavno je, da imamo u rukama glavnu nit i da poznamo glavne kolovodje.

U kavani se počelo pomalo mračiti, nu svietla još nisu bila upaljena. Ljeti gosti obično sjede vani pred kavanom, pa vlastnici za ono nekoliko riedkih gostiju, koji u ljetnim večerima unutra sjede, ne pale svietla dok se ne uhvati tvrdi mrak. I konobari su većinom vani, a unutra tek ulaze po naručene crne kave i hladne ljetne napitke. U kavani je sjedila blagajnica za svojim visokim pultom, slagala kocke šećera u male srebrne tanjuriće i brisala svaki čas znoj sa lica, nu oprezno da ne obriše

i umjetno priljepljenih crnih obrva.

Oko pol devet sati unišao je u kavanu Dulibić. Malo se ogleda po sumračnoj prostoriji, a zatim sjede za jedan stol u uglu. Prije nego je sjeo, objesi crnu kožnatu torbu o klin na zidu, nu ne iznad sebe nego malo dalje. Naruči crnu kavu i izvadi iz džepa knjigu posve crnih korica te se zadubi u čitanje. Nu nije čitao! Preko lica mu je prošla mrzovoljasta sjena. Kada je ulazio u kavanu, opazio je i prepoznao Cernića. To ga je uznemirilo. Znao je, da je Cernić član organizacije, nu nije mu se ipak svidjalo da ga vidi, a napose ne kod večerašnjega sastanka. Osim toga se je o Cerniću u njihovim redovima svašta govorilo. Neki su dapače, tvrdili, da stoji u neprijateljskoj službi. Čim je više o tome mislio, tim mu je postajalo sumnjivije, da se Cernić nalazi baš te večeri u toj kavani. Onda ga je ljutilo i to, što je ovaj sastanak odredjen baš u toj kavani, gdje se u neposrednoj blizini nalazi hotel, u kome odsjedaju špijuni gotovo čitavoga svieta. Pa onda uobće *Treći kotar!* Pa tu su toliki stranci, da čovjek mora nabasati na nekog vraga.

Odmah za Dulibićem unidjoše u kavanu dva čovjeka i sjedoše za stol uz suprotni zid očito tako, da ga mogu promatrati. Kada su ulazili, išli su kao da nikoga ne gledaju, a za stolom su počeli odmah živahni razgovor o nekom športskom dogodjaju. Dulibić ih je preko svoje knjige pogledao, i bilo mu je prilično jasno, da su se smjestili tako, da obojica mogu gledati prema njemu. Nu to ga nije nimalo smetalo.

Malo iza toga unidje u kavanu još jedan posjetnik, mlad, bogato i elegantno obučen čovjek. Prolazeći kroz kavanu zakružio je pogledom po svim stolovima, i zaustavljao ga na svakom od gostiju, a zatim je prišao k stolu, koji je bio smješten neposredno

pokraj Dulibićeva stola. Dok je prolazio kroz kavanu, pratile su ga oči sve petorice gostiju, što su u kavani sjedili, a kada je stao kod stola, i opet očima zaokružio po kavani, svi su odvratili od njega pogled, očito da mu ne postanu napadni, osim Dulibića, koji je još jedanput s njime izmienio pogled na nenapadan način. Došljak u tom času odloži svoju crnu ručnu torbu na crveno obšivenu klupu izmedju Dulibića i sebe i sjede za stol. U taj čas zapališe se u kavani svietla.

Došljak je bubnjao prstima po mramornoj ploči stola, okretao glavu i ogledao se po kavani, kao da hoće reći da želi čim prije konobara, jer u taj čas nije u kavani ni jednoga od njih bilo. Malo zatim pridošlo je još nekoliko novih gostiju, a onda nanidjoše i dva konobara i podvoriše goste.

Gursuzović je gledao nekako uznemireno čas prema Dulibiću, čas prema elegantnom došljaku, čas prema svojoj dvojici konfidenta, što su sjedili usuprot Dulibiću, a čas opet Cernića, kao da ih sviju pita, je li onaj elegantni mladić onaj, koji se ima sastati s Dulibićem?

Kroz gotovo pol sata ostao je svaki od gostiju na svome mjestu. Dulibićev je susjed popio crnu kavu, a onda je čitao novine, držeći ih u lievoj ruci, dočim je desnu držao izpruženu na stolu i sveudilj prstima bubnjao polagano i jedva čujno po mramornoj ploči. Dulibić je držao pred sobom knjigu, nu nije više čitao, nego je nešto bilježio na komadiću papira, koji se u knjizi nalazio. Po zategnutim crtama lica moglo se je vidjeti, da je sav napet u nekom jakom duševnom naporu.

Agenti, što su sjedili usuprot Dulibiću, nisu više razgovarali, nego su obojica gledala izpod oka na Dulibića i na njegova susjeda. Krupni čovjek s velikim očima gledao je naizmjence

Dulibića i Gursuzovića, koji se nemirno na stolcu vrtio, pa čak reče:

– Čujete, nema ništa. Ta dvojica ni ne razgovaraju. Čak se ni ne gledaju.

– Moguće im je netko sumnjiv, pa čekaju na zgodan čas, da se jedan drugome približe i u razgovor upuste – odvrati Gursuzović kroz zube.

– Jest, vraga, eno Dulibićev susjed plaća i sprema se na odlazak – dobaci opet krupni čovjek.

Doista mladi je elegantni čovjek platio, ustao, uzeo torbu i izišao iz kavane. Odmah za njim izidje i jedan od dvojice agenata, dočim je drugi plaćao konobaru račun. Dulibić je mirno čitao još neko vrieme, a zatim plati i on, uze torbu i podje. U taj čas ustade Cernić i pridje k njemu.

– Zar me ne poznate? – upita Cernić Dulibića i pogleda mu ravno u oči.

– Kako ne ! – odgovori Dulibić prijazno i iznenadjen, kao da ga prije nije bio ni opazio. Nekoliko su časaka razgovarali stojeći, a zatim se Dulibić oprosti i izidje.

Cernić pristupi k Gursuzoviću s ravnodušnim izražajem u licu.

– Pa nisu izmienili ni rieči – reče naglo i uzrujano Gursuzović. – Sigurno su se samo po nekom ugovorenom znaku prepoznali, a sastati će se negdje vani.

– Može biti – odgovori Cernić, a glas mu je zvučio malo podrugljivo.

– Jedan je agent otišao za onim prvim, nu koga vraga čeka ovaj drugi agent i zašto ne ide za Dulibićem? Dvojica bi ih bolje sliedili i promatrali. Dok ovaj agent izidje, bogzna gdje će oni već

biti reče srdito Gursuzović, ustade naglo i pogleda tamo gdje je agent još uviek za stolom sjedio. Ovaj je opazio Gursuzovićev biesni pogled, pa ustade i mirno pridje k njima.

– Što je, zašto ne idete za njima – viknu Gursuzović prigušenim glasom. Žurite se, da vidite kada mu bude predavao stvari.

– Nije potrebno. Već je to obavljeno – odgovori mirno agent.

– Kako gotovo! Što brbljate? – uzrujavao se Gursuzović.

– Gotovo – reče opet mirno agent. – Stvari mu je već predao i ujedno mu je rekao sve, što mu je imao reći.

– Ta još nešto! Kakve su to gluposti? Mislite li da sam ja budala? Kupite se odmah i ako točno ne ustanovite, da li će mu predati stvari, ne dolazite mi više na oči. Što mislite, da vas plaćam za vaše budalaštine?

Agent se nasmija, a onda se uozbilji i reče:

– Pa zar niste vidjeli? Zar niste vidjeli, kako je onaj elegantni mladić bubnjao prstima po stolu, a Dulibić nešto bilježio olovkom na jedan komad papira, koji je ležao u knjizi. Sve mu je rekao ugovorenim morseovim znakovima.

Gursuzović, Cernić i čovjek s velikim očalima pogledaše se uzajamno začudjenim pogledima.

– Je li moguće? – izvali Gursuzović. – Kako to nismo opazili?!

– Ima pravo – ubaci krupni čovjek – i ja sam vidio, kako je onaj prstima po stolu tipkao, a Dulibić nešto olovkom u knjizi bilježio. Jest, jest, ima pravo! Kako se prije nisam sjetio, da mu je na taj način nešto diktirao.

– Pa jeste li razumjeli, što mu je odbubnjao? – upita užurbano Gursuzović agenta i prihvati ga za rukav.

– Što bih razumio? Ja, doduše, poznam vrlo dobro morseove znakove i mogu ih čitati po sluhu, nu odmah sam vidio, da pojedini znakovi označuju posebno dogovorena slova, te nisam mogao ništa razumjeti što mu je saobćivao – odgovori agent.

– A stvari? Ne ćete valjda opet reći da mu je i stvari predao– reče Gursuzović s izrazom nevjerojatnosti u licu i glasu.

– Pa, zar niste opazili? – reče smieškom agent. – Zar niste vidjeli, da su si upravo divnim mirom i krasnom spretnošću izmienili ručne kožnate torbe?

Svi napeše još jače pozornost, a agent nastavi:

– Kada smo ja i moj kolega unišli i sjeli, usuprot nama je sjedio Dulibić, a njegova je torba visila na zidu o klinčanici malo dalje od njega. Kad je onaj drugi unišao, stavio je svoju torbu na divan izmedju sebe i Dulibića. Kada je pošao van uzeo je onu torbu sa klina, a opet Dulibić, kada je izlazio uzeo je onu torbu sa divana. Da li sada vjerujete, da mu je i stvari predao? Mislite li i nakon toga, da je potrebno da bježim za njima gledati, kako će si stvari predavati? – Agent se kod posljednjih rieči nasmijao ironično i dodao ne čekajući odgovora i reče:

– Dosta je, da moj drug prati onoga drugoga, da vidi kuda će, a za Dulibića sam siguran da je otišao sa dobivenim stvarima ravno kući. – Gursuzović ostade u prvi čas kao poražen, nu odmah mu se zasja lice i reče:

– Dakle, smo ih upecali! – Zadovoljno se nasmija i pogleda krupnoga čovjeka, kao da mu hoće reći da je jasno, da je Cernić govorio istinu. Onda se malo zamisli, pogleda opet agenta i reče:

– Dobro ste opažali. Sada možete ići, a sutra prijepodne dodjite k meni, da vam dadem daljnje naloge. – Agent ode, a ostala

trojica sjedoše opet za stol.

Kada je Dulibić izišao iz kavane, išao je do prvog ugla polaganim korakom. Činilo mu se, kao da se iza njega čuju koraci i kao da ga u ledja bode neki pogled. Radi toga se je silio da polagano koraca, makar ga je nešto tjeralo napried. Ćutio je kako svoje korake mora silom usporavati, jer su mu se noge nastojale pokretati same od sebe brzo, uslied čega su mu koraci bili nejednaki i ukočeni. Kožnata mu se je torba, što ju je nosio pod rukom, činila težkom i osjećao ju je istim čuvstvom koga ima čovjek, kada u zabuni metne tudji šešir na glavu. U toliko je težkih i pogibeljnih podhvata uviek ostao miran i hladnokrvan, nikada se nije bojao za izpad djela koja izvršuje, niti za sigurnost svoga života, a, evo, ovaj neznatni sastanak u kavani, tako reći mala igra izvedena brzo i spretno, toliko ga je uznemirila. Osjećajući pod rukom torbu podilazila ga je nekakva bojazan, ne sa sebe samoga, nego za nekog drugoga, ne zna koga, nekog neodredjenog, negdje daleko, a ipak njemu neposredno blizu. Kada je zamaknuo za ugao ubrza korake. Prošao je kroz više ulica, i čim je išao dalje, tim se je više umirivao. Volja naučna nadvladati i duh i tielo, skoro je uzpostavila u njemu mir i ravnotežu. Kada je ulazio u svoju sobu, bio je već posve miran i sabran. Najprije je izvadio iz knjige onaj komadić papira, na kome je bilježio u kavani znakove, što ih je elegantni mladić odbubnjao prstima na stolu, te ih dešifrirao. Nije mnogo toga bilo, a glasilo je:

"*U torbi tri predmeta. Najmanjega zadrži kod sebe, a dva veća predati dvojici, koji će dvadesetipetoga doći u stan*".

Kada je sa dešifriranjem dovršio, zapali nad pepeljarom papirić, koji se čitav za čas pretvorio u mali kupić crnoga pepela. Zatim

otvori kožnatu torbu i oprezno izvadi jedan za drugim tri predmeta umotana u plavi papir. Odmota manjega i nadje u njemu jednu figuru od gibsa, koja je predstavljala jednog dječaka, kako jaši na svinji. Dulibiću preleti smiešak preko lica i pomisli kakvi li se misterij krije u toj svinji. Uze figuru u ruke, okrenu je na sve strane i ogleda je od svuda. Nemogući ništa na njoj opaziti, stavi je oprezno na pisaći stol. U taj čas začuje, kako se vrata od predsoblja otvoriše, a u predsoblju zašuštaše koraci. Instinktivno metnu oba ostala omota u torbu, spravi ih brzo u ladicu pisaćega stola, a onda ustade i pridje k otvorenom prozoru, nasloni se laktima na njega, te se zagleda u nerazsvietljene prozore suprotne kuće. Dok se primicao prozoru, bile su mu misli još zaokupljene maloprijašnjim sastankom i omotima u plavom papiru, nu čim je pogledao u suprotne prozore, svratiše mu se misli na plavu gospodjicu. Gledajući u suprotne prozore pomisli, kako bi bilo liepo, da plava gospodjica stanuje tamo u suprotnoj kući. Tako bi je mogao često vidjeti i promatrati, jer ovako kako je sada, iako se nalaze oboje pod istim krovom, dapače u istom stanu, ipak nema prilike da je često vidi. Činilo mu se, da bi joj bio mnogo bliže, da stanuje tamo u suprotnoj kući. A onda opet pomisli, kako bi sigurno, kada bi on sam stanovao u suprotnoj kući i kada bi često vidio plavu gospodjicu odonuda zavidjao nekome tko bi stanovao u sadanjem njegovom stanu, i kako bi želio u taj isti stan doći, da joj bude čim bliže.

– Kada čovjek stoji podalje od nekog cilja misli, da bi bio sretan da mu se može približiti, a kad se pokraj njega nalazi, opet osjeća da mu je dalek i nedosežan. Misli mu se zavedoše daleko tamo, onom njegovom najvećem idealu i cilju. Tamo daleko, gdje sada negdje pod plastom tame miruju doline i bregovi, gdje se

svjetlucaju crvenkastim svietlom mali prozorčići na selskim kućicama, iz kojih se u noćno doba ne čuje ništa doli uzdaha, što se izvijaju iz sna sjetnih i prigušenih udaha za mirom i slobodom. Jest, oni tamo svi sanjaju o slobodi, sanjaju, uzdišu i čekaju dan, koji će slobodu donieti. Bogzna, koliko ih u tim malim selskim domovima manjka, koliko ih svake noći brutalna ruka diže iz njihovog vlastitoga ležaja, da ih nemilosrdno, uz brutalne kletve i drzovite poruge odvede...

A, zašto? Zato, jer ne mogu pjevati, kada im srdce plače, jer ne mogu blagoslivati ono, što je u njihovim očima prokleto, jer ne mogu pogrdjivati ono što im je sveto, jer ne mogu svetogrdno razbacivati humke, što im kriju kosti otaca, jer ne mogu laž primati pod istinu, jer se ne mogu odreći sebe i svoje krvi. Bože, zašto smo tako nesretni! Dulibić je posljednje misli gotovo glasno izrekao, jer je trebalo nečim razkinuti uzao, koji ga je bio u grlu zapeo. Pred očima mu se ukazaše toliki i toliki poznati, kojih danas više nema. A koliko je onih, koji nije ni poznavao. Bogzna, nema li i plava gospodjica dolje u domovini još rodjaka, koji prolaze tu istu kalvariju...

Dulibić se malo prenu iz snatrenja i pomisli, kako da na to nije prije mislio. U duhu mu se prikaza plava gospodjica onakva, kakvu je prvi put vidio u svojoj ljepoti, koja ga je odmah očarala. Ta i ona je ista krv, diete stare graničarske obitelji, nikla iz stare vojničko–seljačke kućne zadruge u Hrvatskoj Krajini. Sjeti se, što mu je nedavno pripoviedala gospodja Beranek i prodje to u mislima baš onako, kako je od nje čuo, kao da je na pamet naučio:

"Neposredno prije rata, kada je pokojni general bio još pukovnik, bio je u Beču zapovjednik 4. Bosansko–hercegovačke pukovnije. Stajao je na čelu onih krasnih sinova Bosne i Hercegovine, što su onako stasiti u

plavim odorama s crvenim fesom na glavi, zanašali poglede i srdca liepih i veselih bečkih djevojaka. Ostao je udovac sa nejakim ženskim djetetom. Našao je gospodjicu Anu, izobraženu djevojku bez roditelja, koju je uzeo za odgojiteljicu djetetu. Ona je diete zavolila, kao da je njezino. Kod pukovnijske glasbe služio je Jan Beranek kao dočastnik. Zamjenjivao je kapelnika. Došao je rat. Pukovnik je postao general i otišao na ratište. Na bojnim poljima su glasbe bile zaglušene tutnjavom topova, pa je Beranek postao gospodarski častnik. General ga je sa ratišta slao često u Beč po poslu, a ujedno da mu donese viesti o djetetu. Beranek se je upoznao s Anom i brzo se s njome vjenčao, jer su se za vrieme rata sklapale ženitbe gdjegod i kakogod je to bilo moguće. Takvi je bio nastao običaj. Rat je svršio. Stari se general nije vratio u svoju domovinu, kako je želio, jer su tamo došli drugi. Vratio se u Beč, nu nije mogao preboliti bolest, koju nitko nije mogao ustanoviti, jer te bolesti nema nigdje u medicinskim knjigama, nego samo u srdcima razočaranih i ojadjenih, i skoro je zaklopio oči za uviek, nakon što je po zadnji put poljubio plave kose djevojčice i sa suzom u oku, njezinu budućnost stavio na srdce dobroj i poštenoj gospodji Ani Beranek. Jan se je Beranek povratio sa ratišta i ostao sa ženom u generalovom stanu, jer je mislio da nije potrebno da se vrati u Češku, budući da je znao, da tamo ima i bez njega i previše onih, koji znadu svirati na desetak glasbala. Životarili su u Beču. Djevojčica je rasla i uzdržavale se od ono malo zlata i nakita, što je ostalo iza rano preminule majke i staroga generala. Kada je podrasla, zasluživala je sama svoj svagdanji kruh".

Dok je Dulibić tako u mislima opetovao ono, što mu je Ana pripoviedala, imao je zatvorene oči, a onda ih otvori. Obuze ga čuvstvo ne ograničene nježnosti i ljubavi naprama plavoj gospodjici, koju bi sada najradje uzeo za ruku i poveo je tamo u domovinu kući, u gorovitu i tajanstvenu Krajinu, ili na tople žale plavog Jadranskoga mora. Vidio je u duhu i kao liepu plavu djevojku onakvu, kakvu ju je upoznao, i istodobno kao malu

djevojčicu nevinih i začudjenih plavih očiju, kakvu si je predstavljao u času, kada joj je plave pramove djetinje male glave dotaknuo, posljednji cjelov starog otca.

Dulibić neko vrieme nije ništa čuo ni vidio, toliko je bio zaokupljen tim čuvstvom. Nu kada je pogledao na lievo, opazi na susjednom izbočenom prozoru nejasne obrise gospodjice i gospodje Beranek, te začu njihovo čavrljanje. U dosta slabom svietlu ulične razsvjete pričini mu se, da gledaju prema njemu, pa ih pozdravi, a one obje odzdraviše.

– Gospodine Dulibiću – doviknu gospodja Beranek – znate li što ima novoga?

– Što bi moglo biti – upita Dulibić – ne očekujući ništa osobitoga i nape očne zjenice, ne bi li jasnije vidio gospodjičino lice.

– Naša nas gospodjica ostavlja – odvrati gospodja Beranek malo tugaljivim glasom.

– Kako?! – iznenadi se Dulibić, ne mogući razabrati, da li se gospodja Beranek šali ili govori ozbiljno.

– Doista, i možda već za nekoliko dana – umieša se gospodjičin zvonki glas – nu naravno ne za uviek.

– Daleko? – upita opet Dulibić, koji je na te njezine rieči protrnuo.

– Dosta daleko – reče gospodjica glasom, za koji bi se moglo reći, da je bio tužan i radostan.

– I trebat će neke vaše upute. Vi poznajete sigurno mjesto, u koje gospodjica ide – reče gospodja Beranek i značajno naglasi posljednje rieči.

Dulibiću je odmah sinulo, da gospodjica ide u domovinu, što u njemu pobudi znatiželju, pa brzo upita:

– Mogu li odmah izvršiti tu ugodnu i neočekivanu dužnost?

Gospodja Beranek i gospodjica izmieniše medjusobno nekoliko rieči, a onda reče gospodja Beranek:

– Možete li doći na jedan čas preko k nama?

– Kako ne bih? – odgovori Dulibić i osjeti kako mu je srdce jače zakucalo.

Kada je izišao iz sobe u predsoblje, u isti je čas izišla u predsoblje i gospodjica, te ga čekala kod vratiju. Pruži mu ruku uz smiešak, od koga joj lice odsjevnu kao vedro jutro. Dulibić zadrža časak njezinu ruku u svojoj, gledajući u njezine plave oči, koje su kod večernjeg svietla bile tamno plave poput mirnoga mora... Osjeti drhtaj, nu nije bio siguran, da li je zadrhtala njegova ili njezina ruka.

U sobi su sjedili baš onako kao prvoga dana, kada je Dulibić u stan došao. On je poprimio miran izraz, koji je odavao ozbiljnosti i muževnost mladoga i liepoga čovjeka. Gladko obrijano lice oštrih i izrazitih crta zagasite boje, naličilo je kipu od kamena. Gospodjica je ukratko izpripoviedila da putuje u Zagreb, da će tamo ostati možda i koji mjesec dana i gledala je začudjeno, da ga to nije iznenadilo, a onda reče:

– Kada ste prvi put bili ovdje, nisam mogla shvatiti zašto ste tako dugo gledali sliku moga pokojnog otca. Nu kada smo iz vaše prijavnice razabrali da ste Hrvat bilo mi je jasno. Sigurno ste ga poznavali za života, ili ste barem po imenu razabrali, da je bio Hrvat.

– I da ste i vi Hrvatica – dodade Dulibić.

– Jesam – odgovori ona neodlučno – nu to je prvi put u životu, da mi je to netko rekao. Nisam nikada na to pomislila, jer sam

ovdje u Beču odgojena i u ovaj se život uživila.

– Niste još nikada bili u domovini? – upita Dulibić.

– Nisam, i baš bih vas zato htjela moliti, da mi rečete nešto o Zagrebu, o tamošnjim prilikama i životu, da mi se bude lakše snaći. Ne idem tamo na izlet, nego po poslu moje tvrdke, pa mi je želja da se snadjem, kako bih mogla svoju dužnost bolje obaviti.

– Za ono što u tu svrhu trebate, ne će biti potrebno mnogo rieči. Nu ja bih bio sretan, ako mi dozvolite, da vam rečem i mnogo više, da vas upoznam sa svime... sa svim onim, što danas svaki Hrvat razumije i svaka Hrvatica mora znati. Nu za to treba više vremena, barem nekoliko dana.

Gospodjica se, kao u neprilici, obratila pogledom na gospodju Beranek, koja je mirno slušala i njih obje promatrala, kao da na nešto misli. Dulibić nastavi:

– Za ono prvo što vam treba, reći ću vamo odmah u kratko. Ali najbolje će biti, da vas najprije upoznam s gradom. Ako dozvolite, pokazati ću vam ga na karti, koju imam u svojoj sobi u pisaćem stolu. Sada je i gospodja Beranek pokazala interes na razgovoru i reče povišenim glasom:

– Imate kartu? To je najbolje, tako će se gospodjica odmah moći orientirati. Ja sam baš radi toga bila u brizi, jer je vrlo neugodno kada čovjek, a napose mlada djevojka, dodje prvi put u jedan joj nepoznati grad...

Dulibić je već izišao i za čas se povratio sa zemljopisnom kartom, koju je razastro na stol. Svi su troje nagnuli glavu nad kartom, a Dulibić je pokazivao ulice i trgove, počevši s izlazom iz glavnog kolodvora. Gospodjica je stavljala s djetinjom znatiželjom pitanja

o raznim pojedinostima. Dulibić je govorio izprekidano. Glave su im bile tako blizu, da je osjećao kao da ga po licu miluje njezina toplina, a miris ga je njezine kose omamljivao. Ruka, u kojoj je držao olovku lagano je podrhtavala, a dah mu se zaustavljalo. Osjećao je, da ne će moći dugo tako izdržati, a ipak je želio da to tumačenje karte nikada ne prestane. Kada je gospodjica stavila koje pitanje, nagnula bi malo glavu na stranu, a pogled bi uprla u njega. On bi ju pogledao i vidio, kako zatrepere duge trepavice, a lagano se rumenilo penje do uvojaka plave kose. Dulibić nije ni sam znao, kako je dugo tumačio kartu, dok ga od jedanputa ne prekine gospodja Beranek, koja se izpravi i upita:

– Što je vaše zvanje, gospodine? Jeste li profesor?

Dulibić se malo trgnu, pogleda je i reče kroz smieh:

Nisam! Moje je zvanje mnogo pogibeljnije i... tu se Dulibić zaustavi i pomisli, da je to pitanje proračunato i da one možda nešto o njemu znaju, a onda nastavi: – i kada se gospodjica povrati iz Zagreba, onda će vam moći sigurno reći čime se mi svi dolje zanimamo.

Gospodju Beranek taj odgovor nije zadovoljio, nu ne reče ništa, nego samo pogleda gospodjicu pogledom, koji je mogao značiti: – dakle, onda gledaj da sama saznaš!

Dulibić je prestao sa daljnjim tumačenjem karte. Još su malo čavrljali, a onda se Dulibić oprosti. Gospodjica mu pruži opet svoju malu bielu ruku. Dulibić se jedva svladao, da je ne prenese k ustima.

Te večeri nije gospodjica mogla dugo zapasti. Mislila je s nekim djetinjim veseljem na zemljopisnu kartu, na Zagreb i na... Dulibića. Kada je sliedećega dana došla u svoj ured, nije se više

osjećala onako osamljenom i izgubljenom kao prije. Sada je osjećala u sebi neku sigurnost i samosviest. Ni osobe, kojima je bila okružena, nisu joj više ulievale bojazni. Gledajući ih, osjećala je da ne stoji prema njima bezpomoćna i bez obrane. Onaj beznadni osjećaj što ga je prije imala, da će čitav svoj život morati živjeti medju tim ljudima i biti izvrgnuta vječno njihovim izazovnim pogledima, njihovim primjetbama i nasrtajima, ustupio je mjesto nekom osjećaju nade, da će to sve jedanput, možda skoro za uviek prestati. Osjećala se jakom i zaštićenom, a svi joj ti ljudi nisu izgledali tako strašni i pogibeljni kao prije. Nije nikoga od njih nikada mrzila, nu danas ih se više nije bojala, te su joj postali sasvim ravnodušni. Bila im je svima nadmoćna i radi toga joj više nisu bili odvratni kao do sada. Štoviše, nije joj bio tako odvratan ni onaj činovničić velikih usta, ni onaj posjetnik svinjskih očiju, jer je bila sigurna da joj stoje daleko i da joj se ne mogu približiti. Nije joj ni tipkačica Berta izgledala više tako zla, te joj se činilo, da ni njezino lice nije više tako podbuhlo i podmuklo.

Blum je već rano ujutro, unišao u svoju radnu sobu s jednim ugojenim čovjekom tamne puti i jakih crnih brkova. Toga su čovjeka poznavali svi namještenici. Bio je to Donner, Blumov kompanjon iz Zagreba. Nisu ga već dugo vremena vidjeli, jer već nije gotovo dvie zadnje godine dolazio. Medju sobom su se potiho propitkivali, što bi to moglo biti, da je on sada od jedanput, nakon toliko vremena došao. Sigurno neki novi veliki posao.

Nu plava je tipkačica znala, zašto je došao Donner. Sigurno savezno s njezinim putom u Zagreb. Tako je i doista bilo. Kada je Donner primio Blumovu viest, da mu on šalje jednu svoju pouzdanu osobu radi nadgledavanja poslova, uznemirio se. Ne

zato, što bi ga uznemirivala savjest. On je spadao u onaj red poslovnih ljudi, koji vode malo računa o savjesti, nu pobojao se. I radi te bojazni odmah je javio Blumu, da će osobno doći u Beč. I danas, kada je došao dugo je razpravljao sa Blumom. U razgovoru je nekoliko puta izrazio svoje veliko čudjenje, da Blum sada od jedanput nema povjerenja u njega, a isto toliko je put aludirao na dosta jasan način na prilike, u kojima se je Blum nalazio onda, kada ga je on za svoga kompanjona uzeo, da tako svome čudjenju dade čim tvrdji temelj i da ga osvjedoči, kako je ta kontrola nepotrebna. No Blum nije popuštao. Nakon gotovo dvosatnoga razgovora pritisnu električno zvonce, pozva plavu tipkačicu i predstavi je Donneru kao osobu svoga povjerenja, koja će poći u Zagreb. Kod toga je postrance gledao u Donnerovo lice da vidi, kako će na njega djelovati. Donnerovo se je lice razvedrilo, a u sebi pomisli: – no sa tom ćemo lako izići na kraj! U času je stvorio plan i odmah ponudio gospodjici sve moguće usluge, pa čak i stanovanje u vlastitoj obitelji. Odmah joj je pričao o čarima prekrasnoga grada, o zabavama, o izletima i o sjajnom družtvu. A, kada je gospodjica izišla, požalio je što se je tako zaletio, pa počeo opet Blumu predbacivati, što šalje kontrolu, da ne bi Blum pogodio njegovih misli, i da ne bi u zadnji čas poslao koga drugoga. Pravio se je, da je onako govorio samo zato, jer se radi o jednoj gospodjici, kojoj se mora reći koja liepa rieč. Blum se smijao sam u sebi od zadovoljstva, kako se nije prevario, i kako ga je dobro bio prosudio.

V.

U sred sobe za četverouglastim stolom, zatrpanim kupovima novina, sjedio je napola odjeven suhonjav mladić crne puti i nizkog stasa. Pokraj stola na podu i na krevetu ležali su porazbacani omoti, vezani špagom, na kojima su bile prielieplјene neke adrese, kao da su priredjene za odpremu na poštu. Pod krevetom i u svim uglovima malene sobe naslagani su jedan na drugome razni putni kovčezi, neuredni i zaprašeni, kao u ropotarnicama gradjanskih kućanstva, u koju domaćica nikada ne zaviruje, i koja ima čast da tek dva tri puta na godinu primi posjet dvorkinje, to jest u rano proljeće i u kasnu jesen, kada malogradjanin zamjenjuje ljetno odielo sa zimskim i obratno. Jedina električna žarulja, spuštena nizko nad stol, razsvjetljivala je samo glavu suhonjavog mladog čovjeka i stol pred njime. Kovčezi u sjeni, što je po cieloj sobi bacalo limeni zaslon žarulje, sablazno su stršili u kutovima kao sive stiene u nekoj mračnoj guduri. Po podu su bili porazbacani razni papirići, a zrak je bio pun zadaha, kakovim zaudara pod sobe, koji ne vidje već dugo metle.

Mali koštunjavi čovjek, koji je nosio krivo ime Pališa, što mu ga je dala organizacija, toliko je čuvao povjereno mu blago, da nije mogao dopustiti, da se soba posprema, jer po njegovom mišljenju ne smije nikakvo strano oko oskvrnuti predmete, koji su sačinjavali sviet njegovog tajanstvenoga rada. Stoga je prašina mirno počivala po podu, jer onih par zamaha kusastom metlom, što ih je sam Pališa svaka tri do četiri tjedna jedanput po podu potegao, prašinu su malo uzdigli i razigravali, da se ona odmah zatim natrag slegne kao jato vrabaca, što ih je lepršanjem krila bio uplašio pjevač sa buništa.

Sve to ne smeta Pališu. Za njega ne postoji ništa na svietu osim njegova tajanstvenoga rada. On radi noću. Radi ciele noći, jer mu danje svietlo izgleda previše indiskretnim, a njegov rad ne trpi nikakve indiskrecije. Zato on i jest osoba osobitog povjerenja. Oni poslovi, koji imaju ostati za uviek zapečaćenom tajnom, prolaze kroz njegove ruke. Oni razgovori, koji se ne smiju nikada saznati, vode se u Pališinoj gluhoj i zapuštenoj sobici, a one osobe, koje moraju kroz dulje ili kraće vrieme ostati nepoznate i neopažene, sakrivaju u toj riznici mnogih i velikih tajna, o kojima ovisi toliko podhvata, toliko uspjeha i toliko ljudskih života.

Pališa je sjedio za stolom i nešto bilježio olovkom na malim komadićima papira ni ne gledajući visokog, koštunjavog i uzorno obučenog čovjeka, koji je sjedio s druge strane stola te neprestano i brzo govorio. Pališa ga je slušao i u odmjerenim razmacima vremena zubima premještao sa jednog kraja ustiju na drugi, kratki crni cigarluk u koga je bila zataknuta polovica cigarete, te je od vremena do vremena u njegovo pričanje ubacivao:

– Mislite... moglo bi biti... tako je! tako je!... – i još po koju rieč. Razgovor nije bio od nikakva značenja. Visoki čovjek bio je naručen da dodje Pališi, gdje se ima sastati s jednim izaslanikom radi važnog posla, pa je čekajući pričao Pališi štogod, samo da utuče vrieme i da udovolji svojoj neodoljivoj potrebi govorenja.

– Vrag vas dao Pališa, kada ćete jedanput dati čestito pomesti svoju sobu. Jedne će vam noći parcovi odgristi uši, tko je vidio po danu spavati, a po noći raditi, imate li svaki dan toliko omota za odpremiti, ja već dugo vremena neke nisam dobio, negdje su valjda na pošti zapeli, što mislite hoće li Bariša skoro doći, već je sigurno prošlo pol noći, evo već je jedan sat po polnoći – govorio

je sve u jednom tonu i u jedan dah visoki čovjek, gladeći čas obrijano lice, a čas orlovski nos i gledajući u Pališu velikim očima neizrazite boje, kao da govori sam za sebe i kao da mu nije stalo do toga, da li ga on sluša ili ne sluša.

– Gospodine Šime – prekinu ga Pališa i odloži olovku te se nasloni ledjima na naslon stolca – zar ste nestrpljivi? Ja bih naprotiv rado da Bariša ne dodje još barem za jedan sat, jer vas tako rado slušam, kada pripoviedate.

– Dragi moj Pališa, rugajte se vi s kim drugim, a ne sa mnom – reče šaljivo Šime.

– Što bih se rugao – odgovori Pališa, držeći i dalje cigarluk u ustima – nisam ja sam, koji tako misli. Nitko ne može odoliti vašem pričanju. Samo ne razumijem kako je moguće kad toliko govorite, da nitko živ ipak ne može od vas nikada ništa doznati.

Doista, Šime je govorio uviek i neumorno o svačemu i sa svakim, tko ga je god htio slušati, nu ta se je njegova rječitost izkaljivala uviek u punoj mjeri samo na nedužnim i šaljivim predmetima razgovora, a o radu i tajnama šutio je kao grob.

– Vidite Pališa – opet će šaljivo Šime – to je tajna. Meni je organizacija dala vid trgovca, i ja sam se u tu ulogu morao uživiti. Treba mnogo govoriti, ako hoćeš da te ljudi drže trgovcem. Naravno, treba kraj toga mnogo lagati, jer kakav bi bio trgovac, koji govori istinu. Kada putujem sa punim kovčezima onih liepih naših "igračaka", uživam u vlaku pripoviedati svojim suputnicima, da sam trgovac nakita za božična drvca, i da u kovčezima nosim uzorke.

– Doista je najteža dužnost u našem radu šutiti – primieti Pališa.

– U svakom čovjeku ima neki instinkt koji ga sili, da odkrije bilo

komu ono što on zna, a drugi ne znaju. Pogotovo ima svatko potrebu pripoviedati drugima o svojim djelima. To je vrlo težko prešutjeti. Čovjeku se svidja biti tajnovit, nu pravi mu užitak nastupa tek onda, kada tajnu što je u sebi nosi, može nekome drugome povjeriti, dakle, kada već nije tajna. Napose u našem radu takovo odavanje tajne sadrži u sebi hvalisavost, a ta je ljudima tako prirodjena, da se hoće velike požrtovnosti i čvrst karakter, da se je može nadvladati.

– E, kada toga ne bi bilo, bilo bi u radu više uspjeha, a manje stradanja – reče Šime i opet pogleda na uru.

– I, da nema pića i žena – dometnu Pališa.

– Piće je opasno, ali žene...– požuri se reći Šime i smijući se pogleda Pališu, koji je poznavao Šiminu slabost, i rieč "žena" napose naglasi: – žene su opasne samo bedacima.

– Žene su vam vrag. Neprijatelj se s njima uviek služi, a često i s uspjehom. Da mi nismo odmah prozreli one ptičice, što ih je neprijateljska špijunaža okružila oko one naše nesreće, znate koga mislim, koliko bi bila naša stvar pretrpila, i koliko bi naših najboljih ljudi bilo stradalo.

– Vi Pališa mrzite žene, – nasmija se Šime.

U taj čas zabruji nešto posve tiho iza jedne male police, zatrpane knjigama i novinama. Pališa naheri malo glavu i nategnu desnu stranu lica, kao da hoće nategnuti uho. I Šime umuknu. Najprije je zabrujao tiho, posve tiho odulji zvuk, kao da zvoni negdje duboko i zagušeno slabo zvonce, a zatim nakon kratke stanke odbrujaše naizmjence mukli zvukovi, koji su označavali dva duga i tri kratka poteza te nekoliko točaka.

– Dolazi ! – reče mirno Pališa, – ustade i izidje iz sobe.

Šime je još uviek gledao prema polici od kuda je čas prije došao neki mukli zvuk i pomisli: – vrlo dobro za noćne posjete! Mora da je zvonce slabo i s nečim dobro omotano.

Nakon nekoliko časaka unidje u sobu zajedno s Pališom osrednji čovjek, možda nešto iznad trideset godina star, riedke kose i jakih čeljusti. Rukovao se sa Šimom i sjede na stolicu, na kojoj je malo prije sjedio Pališa, a ovaj sjede na krevet.

– Malo sam zakasnio – reče Bariša dubokim glasom.

– Vlak je doduše stigao na vrieme, ali ja nisam mogao ići odmah ravno ovamo. Kada sam izlazio iz kolodvora pričinilo mi se, da me dva individua promatraju. Zato sam se s taxijem odveo najprije na sasvim protivnu stranu grada, tamo sam izišao u jednoj pustoj ulici, i onda sam išao pješice dobar dio puta, dok sam došao opet do jedne postaje taxija. Kako ste Šime?

– Hvala, dobro! – odgovori Šime, koji je sada imao podpuno ozbiljno lice.

– Dakle, je li sve pripremljeno?

– Jest. Pred tri dana povratio se je Ribar k Jakovu. On je obišao sve tabore. Svi su po njemu poručili, da su podpuno spremni. Oružje je porazmješteno na mjesta, koja su oni označili.

– Pazite, Šime, je li su svi dobro shvatili, da se ne radi o konačnom velikom ustanku, nego samo o jednom lokalnom pokusu, da se na taj način izpita neprijateljska sprema. Znadete, da je odredba u tom pogledu strogo odmjerena.

– Možete biti sigurni i mirne duše u tom pravcu izviestiti, jer je to svima izričito rečeno.

– Jesu li i uniforme porazdieljene?

– Jesu, nu držim, da će biti potrebne i zimske kabanice. Gore je u

velebitskim planinama koncem kolovoza, osobito noću, već dosta hladno, a pogotovo u rujnu.

– Mislite li, da će to trajati više od mjesec dana, i da će se zavući do rujna?

– Može biti! Kabanice svakako trebaju, a moći će im se dostaviti i naknadno, kada budu već u Velebitu.

– Dobro, izviestiti ću i biti će odmah stavljeno na razpolaganje, nu to ne će biti kabanice nego ogrtači, kako je za sada propisima predvidjeno, nu za pokus bit će dostatno.

– Molim požurite, da ih se bude moglo čim prije dostaviti. A kada se ima početi?

– Odmah! Kada bude sve spremno javite, da odmah započnu.

– Pivac sada čeka kod Jakova. Sutra će navečer biti tamo, i odmah ćemo ga odpremiti.

– Jeste li sigurni, da je do sada ostalo sve u podpunoj tajnosti, i da se ne će saznati ništa prije nego se započne?

– Posve siguran! Neprijatelj nije ništa primietio, i ama baš ništa ne sumnja. Jakov je sve dobro uredio, a Pivac je nenadkriljiv.

– Nadajmo se, da ne će odkriti ni ovih još nekoliko dana. Tajnosti je sigurno mnogo dopriniela i činjenica, što je protivnik zaveden na stranputicu. Već je tri mjeseca, što je poslan Dulibić u Beč, da tamo živi pod tajanstvenim okolnostima, kao da se preko njega sprema nešto osobitoga. On ni sam ne zna, da je tamo samo u tu svrhu i da služi samo zato, da neprijateljsku špijunažu zavede u bludnju i da odvrati njezinu pažnju od ove akcije. Špijuni su mu naravno bili odmah u tragu, te je svratio na sebe pozornost toliko, da je špijunaža dobila siguran dojam da on nešto osobito sprema, pa s druge strane ništa ne očekuje. U stvari je igrao

ulogu i jedan sretan slučaj. Jedan Gursuzovićev konfident prepoznao je Dulibića odmah čim je stigao u Beč, pa je našem Cerniću ovaj put bilo vrlo lako odigrati svoju ulogu. Gursuzović vjeruje podpuno Cerniću, ne sumnja u njega nimalo, i misli da je on zbilja u njihovoj službi.

– Što će se negdje iznenaditi, kada počne akcija!– reče Šime, a oči mu se zakriesiše u sumraku kao dva plamena u tamnome gaju. Ovoga će puta biti krupno.

– Sigurno – reče Bariša i prignu glavu.

– Nažalost bit će žrtava, ali bez toga ne ide. Bez žrtava nema slobode! – Zatim izpravi glavu, pogleda Šimu i reče:

– Uredite sve potrebno i za uzmak poslije pokusa.

– Sve je predvidjeno – reče Šime uvjerljivim glasom.

Pališa je za vrieme cieloga razgovora sjedio na krevetu i gledao pred sebe kao da razmišlja i kao da ni ne čuje što njih dvojica govore. U mislima je prolazio dogodjaje, kako ih je predvidjao da će sliediti iza ovoga naloga. Barišine rieči, da će biti žrtava, presjekle su tok njegovih misli, koje se na te rieči svratiše tamo daleko u visoke planine, obrasle gustom šumom u maleno selo, što se savilo na obronku izmedju dviju zelenih glavica, te se ustaviše na jednom grobnom humku, što leži pokraj sela. Činilo mu se je kao da vidi križ bez ikakva nadpisa, jer ljudski zakoni ne dozvoljavaju nadgrobne nadpise onima, koji su po njima, a ne po zakonu Božjem povraćeni majci zemlji. Nu zato nevidljiva ruka kiti svakoga dana svježim kitama cvieća taj grobni humak, čiji nevidljivi nadpis na drvenom križu nikada ne izbliedjuje ni od vremena, niti ga išta izbrisati može.

– A bez žrtava nema slobode! – reče Pališa kroz zube kao sam za

sebe, nakon što je Šime bio potvrdio zadnje Barišino pitanje. Njih obojica pogledaše u Pališu i zašutiše, kao da ga hoće pustiti da nastavi razgovor sam sa sobom, jer je obojici bilo jasno na što on misli.

Nakon dulje stanke prekinu šutnju Bariša:

– Šime, imamo li još što naročitoga govoriti u pogledu ove

akcije?

– Ja mislim da nema ništa više, – odgovori Šime, – a što se tiče mojih ostalih poslova, nema ovaj čas ništa osobito važnoga, jer sam u zadnje vrieme bio sav zaokupljen s ovim poslom. Za sada ne bi bilo ništa drugo, nego što bi se trebalo dogovoriti glede jednog novog suradnika, izvanredno sposobnog i vriednog, koga sam već prilično prokušao, i koji će biti od velike koristi...

– Kada se svrši ova akcija – upade mu u rieč Bariša, – onda ćete i onako morati doći gore, pa ćete tom zgodom o tome, i o svemu drugome, tamo sam izravno izviestiti i dogovoriti. Ja i tako idem odavle dalje na put, pa ovaj čas ne bih mogao o tome izviestiti. Za danas je bilo glavno ovo, što se tiče te akcije, da budete mogli o svemu brzo i točno izviešćivati.

Šime kod zadnjih Barišinih rieči ustade i odmah se oprosti. Pališa ga izprati do ulice.

Bariša i Pališa ostadoše još čitav jedan sat u razgovoru. Pališa mu saobći ukratko najnovije viesti, koje su te večeri stigle iz raznih područja, a zatim reče:

Spomenuli ste Dulibića. Evo, baš je večeras stigao izvještaj od Cernića. Odnosi se na jednu djevojku kod koje stanuje Dulibić. Opisuje ju kao izvanrednu ljepoticu i dodaje, da Dulibić za nju pokazuje veliki interes.

– Ne će biti ništa osobitoga – reče Bariša, nakon kratkog razmišljanja. – Dulibić je toliko prokušan i izgradjen, da si ne mogu predstaviti, da bi ga mogla zanieti i najveća ljepotica. On sigurno drži uviek pred očima obvezu što je svaki od nas na sebe preuzeo, – da će u interesu rada odolievati svakoj ženskoj napasti. Uostalom, treba stvar držati u očevidnosti. Poduzmite, da se odmah točno izvidi, tko je ta ženska i sve ostalo što se na nju odnosi, pa mi to odmah pošaljite, da budem mogao izviestiti o toj stvari, čim se s puta vratim.

Nakon što je Barišu izpratio, vrati se ališa u svoju sobicu i sjede za stol, da nastavi svoje bilježenje po papirićima, dok ne zabieli dan.

VI.

Dulibić je izčekivao dan, kada će doći dvojica mladića, što su mu najavljeni. Svake je večeri bio kod kuće i razgovarao s plavom gospodjicom. Odjedanput je medju njima nastao posve drugi odnos. Pristupali su jedno k drugome bez sustezanja, kao da se poznaju već bogzna od kada. Govorio joj je o domovini, ne kako se to govori odraslim osobama, nego joj je pričao kao djetetu, čije je znanje o općim stvarima još nepodpuno. A ona ga je tako rado slušala. Njemu se činilo, da ga ona sluša i da sa tolikim zanimanjem prati ono, što joj je pričao samo zato što je to zanima, a njoj se je činilo, iako su je te stvari osobito zanimale, da ih tako rado sluša samo radi toga, jer ih on priča i jer joj je tako ugodno sjediti usuprot njega i gledati njegovo inače mirno i pravilno lice, kako se zanosno razvedruje kada govori o prošlosti i o budućnosti, ili kako se zasjenjuje sjetom, čim počne govoriti o sadašnjosti.

Jedne je večeri bila i gospodjica nešto sjetna. U uzbudjenosti, koju je proživljavala zadnjih dana, nastupale su male stanke, što ih je izazvala stvarnost njezina puta, koji joj predstoji, i razstanka s Anom, s kojom je bila kroz toliko godina zajedno uviek i bez prekida, a možda i s razstanka sa Dulibićem. Te stanke bile su kao one nujne melankolične note, kojima su protkane do obiesti vesele pjesme, što ih pjevaju magjarski seljaci na pusztama, utonulima u bezkonačne ravnice magjarske zemlje.

Ta se njezina sjeta za čas preniela i na Dulibića. Razgovor je zapeo. U Dulibiću se nenadano počeo javljati glas savjesti: –

Kako? – mislio je – zar ja smijem ovo raditi? Zar se smijem zanašati za ovom liepom djevojkom? S kojim pravom? Zar smijem učiniti išto, što bi moglo nju i najmanje uz mene vezati?

Tko sam ja? Što joj mogu pružiti? Smijem li ja nju iz njezine djetinske nevinosti, pa samo i na čas povući sobom u vrtlog u kome živim, u vječnoj borbi u kojoj stojim neprestano na pragu tamnice, i lebdim neprestano izmedju života i smrti, i to smrti na vješalima poput najgorjega zločinca. Što bi ona rekla da zna, da mogu sutra biti negdje uhvaćen i odpremljen dolje, pred iznimnim sudom osudjen i obješen tamo negdje u dvorištu jedne tamnice, gdje su u ovo nekoliko godina svršili toliki moji drugovi?

Nisam li išao predaleko, kada sam se ovako njoj približio? Ne stavljam li time u pogibelj i njezinu sigurnost? Nisam li je u pogibelj stavio već time, što sam ovdje na stanu? A ona ni ne sluti u kakvoj se pogibelji nalazi već sada, niti sluti da ovdje pred njom sjedi čovjek, koji je spreman na svako djelo, jer ga na to njegova prisega veže, pa i na onakvu, na čiju bi samu pomisao ona pala u nesviest!

Dulibića podidjoše trnci po cielom tielu, čelo mu se namršti, a obrve sakupiše.

– Zašto ste danas tako žalostni? – zabruji gospodjičin zvonki

glas.

Dulibić se prenu i prenerazi. Prvi put odkako ju je upoznao, progovorila je hrvatskim jezikom. Pojedine rieči izgovorila je tvrdo i na način, kako ih izgovaraju stari krajinski častnici, te sa neznatno lošim naglaskom. Tako tvrdo izgovorene rieči pristajale su joj malo čudno ali dražestno u njezinim malenim ustima, koja je kod izgovaranja jače otvarala, a svježe usne kod izgovora slova "o" zaokruživala kao što se to slovo izgovara u njemačkom jeziku. Gledao ju je zapanjeno, i ne misleći odgovoriti na njezino pitanje.

– Izgleda mi, da ste žalostan – ponovi gospodjica.

Dulibić se je još neko vrieme borio sam sa sobom i nije znao, bi li odgovorio na njezino pitanje, ili bi izrazio svoje čudjenje, što je progovorila njegovim materinskim jezikom. Ta rieč iz njezinih usta popraćena onim pogledom koji tako osvaja, toliko ga je zaniela i oduševila, da bi bio najradje skočio i obuhvatio rukama liepu plavu glavu, da poljubcima obaspe ta sladka usta i te divne oči. Nu onda se svlada, zaključi sam u sebi, da je posve naravno i razumljivo, – što ona tim jezikom govori, pa reče:

– Nisam žalostan.

– O čemu ste razmišljali?

Dulibića zateče to pitanje. Nije mogao reći istinu. Kako bi joj rekao da je razmišljao o tome, kako će jednog dana svoj život završiti na vješalima, i odluči reći neistinu:

– Razmišljao sam, kako je prošlost našega naroda puna bolnih i turobnih dogodjaja, što ih je sam narod opjevao u tolikim baladama.

– Zar imamo balada, što ih je sam narod izpjevao?

– Imamo. Niste ništa čuli o Hasanaginici?

– Nisam. Pripoviedajte mi!

– To je divna balada. Goethe ju je preveo na njemački jezik pod naslovom: "*Das Trauerlied der edlen Frau von Hasanaga*". Sadržaj joj je ovaj:

Kada je silno Otomansko Carstvo prodiralo u Europu, jedan dio naše domovine, to jest današnja Bosna i Hercegovina, bile su osvojene od Turaka. Pet vjekova branio je mali hrvatski narod svoju domovinu i vrata Europe proti turskoj najezdi. I nikada turska vojska, silna i jaka, nije uspjela prodrieti do Zagreba. Nu

u onom pograničnom dielu, što su Turci bili osvojili, veliki je broj hrvatskih velikaša od svoje bogumilske vjere prešao na islam.

Nu, njihova nova vjera sukobljivala se je u njima trajno sa starim narodnim običajima. Tako i žena hrvatskoga velikaša Hasanage doživljuje svoju tragediju u tom sukobu vjere i narodnosti.

Hasanaga se vraća iz boja i leži pod čadorom nedaleko svoga dvora. Boluje dugo vremena i ne može shvatiti, zašto ga ne dolazi posjetiti njegova ljuba Hasanaginica. Ta to je dužnost hrvatske žene. I u njemu uzkipi srdce, pa joj poručuje: "Neka me ne čeka ni u domu, ni u rodu mome".

Hasanaginica primi poruku, pokorava joj se i ostavlja dvor, nu ne može razumjeti, zašto ju tjera što ga nije posjetila, kada islam, njegova i njezina vjera, toga ne dozvoljava. Muslimanka ne smije ići pod čadorove ni svome vlastitome mužu. I ona ostavlja Hasanagin dvor i u njemu troje nejake djece. Najmanje je još u kolievki. Došao je po nju njezin brat Pintorovićbeg, uvriedjen s Hasanaginoga postupka, te ju je odveo u roditeljsku kuću.

Po islamskom zakonu nije ona više mati ono troje djece, što ih je ostavila u Hasanaginome dvoru, jer ona pripadaju otcu, nu kao Hrvatica ne može ih zaboraviti i srdce joj krvari za njima. Po islamskom zakonu i shvaćanju nije ona više ni Hasanagina žena, nu kao Hrvatica ostaje mu ona i dalje vjerna, te odbija ponude imotskoga kadije, koji je snubi da postane njegova žena. Ona odbija, nu njezina je rodbina prisili da podje za kadiju. I kada krenuše svatovi, da je vode u dom imotskom Kadiji, morali su proći pokraj Hasanagina dvora. Ona ih moli da joj dobro pokriju lice kada mimo toga dvora budu prolazili, da ne vidi svoje sirotčadi. Nu kada su došli pred dvor, nije mogla odoljeti, nego je zamolila, da je puste u dvor, da obdari svoju djecu. Kada je

unišla u dvor, vidjela je Hasanagu, kako je okupio oko sebe djecu, jer je ona – veli – srdca kamenoga. Ona djecu gleda i dariva ih, a kada je došla do najmladjega, što je ležalo još u kolievci, pogleda ga i srdce joj puče. – Nije bilo kameno!

– Ah, to je divno! – uzkliknu gospodjica. Dakle, to su Hrvati muslimani. Sada mi je jasno, zašto su oni krasni vojnici, kojima je zapoviedao moj pokojni otac, nosili na glavi fes, a ne kapu.

– Da, to su bili naši Bošnjaci.

– Pripoviedajte, molim vas, još! Vi pripoviedate tako liepo. – Bilo je još tragičnijih slučajeva. Evo još jednoga:

Kada su Turci prolazili, tuda su kupili roblje i vodili ih sobom u robstvo. Odvodili su i nejaku hrvatsku djecu, a onda bi ih poturčili. Žensku su odgajali za hareme sultana i vezira, a mužku za vojnike. Ta su djeca, kad bi ponarasla, sačinjavala onu strašnu vojsku, koja je po cielome svietu poznata pod imenom: *janjičari* – što znači *jenji čar,* – to jest mlada vojska. Tako je Hrvat janjičar, slavni Mehmedbeg Sokolović dotjerao u Turskome Carstvu do čina velikog vezira to jest, prvoga ministra turske carevine i vrhovnog zapovjednika cjelokupne turske vojske, onda najveće i najstrašnije u cielome svietu. I taj Mehmedbeg Sokolović poveo je tu silnu vojsku skupa sa sultanom proti Europe. Nu, ta se je vojska slomila pod Sigetom, koji je branio slavni hrvatski vojskovodja i junak, hrvatski ban Nikola Šubić Zrinjski. Tu se je odigrala velika tragedija i to dvostruka. Prva je tragedija, što hrvatsko diete, Mehmedbeg Sokolović postaje Turčin; otet negdje kao diete sa materinih grudi. Druga je tragedija, što taj isti Mehmedbeg Sokolović, kada je postao veliki vezir silnoga Turskoga Carstva, vodi tursku vojsku proti Hrvatskoj. A balada? Evo i balade. Dok Nikola Šubić Zrinjski

brani Siget kao lav i diže u zrak grad i sebe, da ne dopadnu u turske ruke, dotle se njegova rodjena kći Jelena zaljubi u velikog vezira Mehmedbega Sokolovića.

– Molim vas pripoviedate još – reče uzbudjeno gospodjica i primaknu svoj stolac bliže k Dulibiću.

– Još jednu baladu?

– Da, baladu! To je tako tužno, a ipak tako liepo.

Dulibić nastavi polaganim i tihim glasom, koji je zvučio tajnovito u sumraku, što je sobu zastro:

– Bilo je to davno, pred nekoliko stoljeća, tamo u Krajini. U ravnici medju dvima planinama, bielila se je visoka kula, a na kuli u najvišoj odaji sidi starica kraj prozora i gleda u daljinu niz ravno polje. Ostarile oči upire tamo, gdje se u laganoj maglici vedro plavilo nebeskoga svoda spaja sa zelenim poljem i zlatnim klasjem. Gleda i uzdiše. Jednoga dana opazi starica, kako poljem jašu uzporedo tri neznane delije i primiču se biloj kuli. Starica zove svoje sluge i govori im:

"Evo dico, poljem jašu tri neznane delije, sigurno su sa daleka puta, umorni su i izgladnili su. Otvorite od kule kapiju, uvedite konje u avliju, a delije na bilu kulu, da se oni mladi okripe sladkim sankom i bilom pogačom. Ovi dvori od vrimena davna, svakom putniku otvorena jesu, kog nanese dobra srića na njih".

Poslušaše virne sluge i otvoriše od kule kapiju, dočekaše neznane delije, pa ih vode na visoku kulu. Dvojica su dva mlada junaka a medj njima prilipa divojka. Kad su došli na visoku kulu, gledala ih otmena starica, gledala ih i suze ronila. Sitila se svoje stare boli. I lipo je goste pogostila: iznosi im svakih povlastica. A kad su se gosti okripili, posidaše na meke divane, uzporedu dvi

delije mlade, a medj njima prilipa divojka; sad je jednom, a sad drugom glavu na junačko naslanjala rame. Gledala ih otmena starica, gledala ih i suze ronila. Tu opazi jedan mladi delija, gdi na zidu visi tamburica, pa govori otmenoj starici: " Oj starice otmena gospodjo, je li meni mladu dozvoljeno, da zasviram na tu tamburicu?". Starica je suze otirala, pa ovako njemu odgovara: "Oj borati, mladjani delija, ne skidaj mi sa zida tamburice, jer bi moje srdce pripuknulo, kad bi čula sladjane zvukove sa tananih od tambure žica. To su žice moje sirotčadi, i odkad ih moja grdna rano, sa bile nestalo ih kule, od tambure još se ne ču zvuka".

Al su gosti i dalje molili. Starici se srdce umekšalo, pa mu daje sa zida tamburicu. Uz tamburu jedno momče svira, a sve troje uz nju zapivaše:

"Oj starice otmena gospodjo, oj poslušaj ovu pismu našu..." Kod tog se je sladko nasmijala, svojoj braći prilipa divojka. Kroz suze ih gledala starica, brišuć suze težko uzdisala. Zazvečiše od tambure žice, zapivaše do tri grla mlada, jedno piva, a dva pripivaju:

"Ima evo petnaest godina, kad su turci u Krajinu sišli, popališe sela i gradove, posikoše mlade vitezove, orobiše po Krajini kule, odvedoše zarobljeno roblje. Usrid polja bila jedna kula, u njoj soko savio gnjizdo, sivi soko mladjani viteže. Kada je vitez na vojnu pošao, u kuli je ljubu ostavio i u krilu svoje virne ljube, troje svoje sitne nejačadi, dva sinčića do dva sokolića, i medj njima mezimče divojče. U boju je vitez poginuo, Turci bilu porobiše kulu i sve troje diče zarobiše, pa ih vode do Stambula grada. Sve troje su tamo poturčili, imena im turska nadinili. Maloga Ivu, Mujom znamenovaše, Juru, većeg, Omerom nazvaše, a Ružici nejakoj sestrici tursko ime Fatima dadoše. Sviju

troje Turci uposliše: Oba brata da im konje pasu, a nejaka sestrica Ružica, da bulama hladnu vodu nosi.

Prolazile duge godinice, u suzama i čemernom jadu. Kad bi Ivi život dotužio, tišili ga bratac i sestrica; kad bi Juri život dojadio, tišila ga Ivo i Ružica, kad bi Ružu bule proklinjale, tišila je dva bratca rodjena. A kada su braća ponarasla, tada su se oni zaželili, u Krajini svoje bile kule i u kuli ostarile majke. Viteško si ruho pribaviše, pa kad su se ponapili Turci rujna vina i rakije ljute, ponapili i tvrdo zaspali, osedlaše tri dobra konjica, pričekaše dokle noćca padne i dok Ruža na vodu izidje. Tada dobre konje uzjašiše, put Krajine hitro odjezdiše. Kad stigoše u to polje ravno, ugledaše svoju bilu kulu i ravno se k njojzi uputiše. Tu ih čeka ostarila majka, kraj prozora vazdan postajkuje, suze roni, a u polje gleda, ne bil svoju dicu ugledala. Kad su bili prid bilom kulom, na njoj su se otvorila vrata. Uspeše se na bilu kulu, da zagrle svoju staru majku..."

Sitni glasovi odajom odjeknuše, uzpravi se ostarila majka, dosjeti se što ta pjesma kaže, pa razširi ostarile ruke da zagrli svoju dicu dragu i povika od radosti glasom: dico moja...! Al joj ričca zape, na zemljicu pade – od radosti pripuklo joj srdce..."

Dulibić je bio toliko zanesen, da nije ni opazio, kako se je plava gospodjica čisto priljubila uz njega, te stavila svoju ruku na njegovu i lako naslonila glavu na njegovo rame, dok su joj oči gledale u tamu. Kod posljednjih njegovih rieči ote joj se iz grudiju glasan i bolan poklik: ah! Odmaknu naglo glavu sa njegova ramena, nu ruku ostavi na njegovoj, neznatno je stisnu, a pogledi im se susretoše i odsjevnuše u tami.

Dulibić joj predje rukom nježno po plavoj kosi, naglo ustade, nježno joj stisnu ruku i izidje iz sobe.

VII.

Sutradan, dne dvadeset i petoga srpnja, očekivao je Dulibić najavljenu dvojicu mladića. Cieli je dan bio odsutan od kuće. Otišao je već rano ujutro sa jednoga maloga kolodvora izvan grada, da si zametne trag i da bude mogao točno promatrati kada se povrati, da li ga tko sliedi. U velikom gradu, gdje se svukuda miešaju toliki ljudi, težko je to opaziti, zato se je izvezao izvan grada. Sišao je sa vlaka u *Voeslau* i odmah se uputio u okolicu, po kojoj su razsijane male krčmice, znamenite radi točenja dobroga vina, na koje hodočasti u jesen čitav Beč. Pred večer se je povratio kući i vraćajući motrio oko sebe pozornim okom. Kada je zakrenuo u *Goldegg–Gasse,* opazio je kako na uglu stoji jedan čovjek, kao da nekoga čeka. Dvadesetak koraka pred svojom kućnom vežom nadje jednoga prosjaka sa crnim očalima obraštena lica crnom neurednom bradom, kako se je prislonio uz zid kuće. Široki obod velikoga sivoga šešira zaklanjao mu je dobar dio obraza i ćelo. Dulibić se ustavi, izvadi iz džepa nekoliko groša i pruži mu. Prosjak se najprije nadje kao u maloj neprilici, a zatim izpruži ruku, da primi novac. Dulibić je sa svojim oštrim pogledom već čekao, kada će prosjak pružiti ruku, da je dobro promotri. Prosjakova ruka je bila suhonjava, nu čista i uredno odrezanih i čistih nokata na prstima.

– Dobro je – pomisli Dulibić u sebi – obojica su špijuni. Zatim podje još nekoliko koraka prema kućnoj veži, a onda se naglo okrenu i povrati, kao da se je nešto predomislio. Prosjak je stajao i dalje nepomično. Dulibić pogleda uz ulicu i opazi kako je onaj čovjek, što je stajao na uglu, spremio hitro u džep neki crni predmet.

– Aha, – nasmješi se Dulibić – sigurno fotografski aparat! Nu njih

ne će moći fotografirati, jer oni će sigurno doći kada bude već mrak. – Zatim upravi korak ravno prema tome čovjeku, pristupi mu posve blizu i postavi se kraj njega. Ovaj se je malo smeo i poče šetati nekoliko koraka napried i natrag.

– To su dvojica – govorio je Dulibić sam sebi – a sigurno ih je još i više. Je li moguće, da su što saznali? Doduše, već nekoliko dana opažam ovuda takove sjene, nu večeras mi je to nekako sumnjivije. Vidjet ćemo. Morat ćemo biti vrlo oprezni.

Dulibić odluči ostati na ulici čim dulje i podje na drugu stranu ulice, tamo gdje se je ona križala sa *Argentinier–Strasse*. I doista, i tamo je stajao mladji čovjek, okrenut prema jednoj kući na uglu, te je gledao na prozore prvoga kata kao da očekuje da će se netko pokazati na prozoru, nu tako da je istodobno mogao dobro vidjeti vežu kuće, u kojoj je Dulibić stanovao. I njegov je jedan vanjski džep od kaputa bio izbočen i zategnut, kao da se u njemu nalazi neki težki predmet. Očito je i on imao u džepu fotografski aparat.

Dulibić je dosta dugo šetao ulicom. Kad god bi prošao pokraj prosjaka, pogledao bi ga napadno, što je ovome postalo neugodno, pa je prešao na suprotni pločnik za koju kuću dalje, gdje se je opet postavio uz zid.

Goldegg–Gasse je kratka poprečna ulica gotovo bez ikakva prometa. Već se je bilo počelo smračiti, nu nije nitko prolazio ulicom, osim koje služavke, što bi u papučama odskakutala do bližnje sitničarije i po nekoliko starih gospodja, koje su se sa šetnje vraćale kućama. Kada je držao da je već dosta tamno, i da njegovi posjetnici ne će više moći biti fotografirani, zaputi se kući. Zalazeći u vežu vidio je, kako tamo u pravcu od *Karolinen–trga* prilazi u ulicu više osoba, većinom žena i djece, što očito

dolaze iz crkve sa trga sa večernje molitve. Djeca zastadoše gledajući tri fratra, što kraj njih prodjoše žurnim korakom, kako fratri obično idu.

Koji čas iza toga što je unišao u svoju sobu, zazvoni u predsoblju električno zvonce, a malo zatim stvoriše se na njegovo veliko začudjenje u njegovoj sobi sva tri fratra, što ih je ulazeći u vežu na ulici vidio. Još se više začudi, kada u jednom od tih fratara prepozna Cernića. Druge dvojice nije poznavao. Obojica su bili stasiti mladići rumenih lica, iz kojih se je odražavala mladost i svježina.

Dulibić ih je gledao malo iznenadjen, a onda pogleda opet Cernića i čelo mu se namršti. Cernić se malo nasmija držeći još uviek u ruci putni kovčeg, koga je sobom donio i reče:

– Dulibiću, to su vaša dva mladića, koje očekujete. Dolje na ulici nalaze se tri konfidenta i sigurno su nas primietili, kada smo u vežu uišli. Nu to ne smeta ništa. Njih dvojicu ne smiju vidjeti, kada budu izlazili. Odmah ću vam pripovjediti sve o čemu se radi.

Cernić se zatim okrene prema svojoj dvojici fratarskih pratioca i reče gotovo zapovjedajućim glasom:

– Dečki, svlačite se!

Oba mlada fratra svukoše preko glave fratarske mantije u isti čas, kao vojnici na vježbalištu na častničku zapovied, i ostadoše stajati u podpunoj planinarskoj odjeći sa hlačama do koljena, nu golih gnjatova i bosih nogu u fratarskim sandalama. Cernić položi na pod svoj kovčeg, otvori ga i izvadi iz njega dvie planinarske uprtne torbe, dva para visokih planinarskih čarapa i dva para težkih planinarskih cipela, te ih baci pred mladiće, a odmah zatim strpa u kovčeg obje fratarske mantije i zatvori ga.

Mladići sjedoše na pod i počeše oblačiti čarape i cipele. Dok su se oni s tim zabavljali, uze Cernić Dulibića izpod ruke, privede ga na kraj sobe, te mu poče polagano govoriti:

- Dovle je išlo u redu. Ja ću sada izići i točno ću u pol noći doći pred kućnu vežu s jednim automobilom. Dečki neka budu spremni da odmah, čim ja s autom pred vrata stignem, izidju i u auto uskoče. Predajte im ona dva predmeta, koja ste dobili u kožnatoj torbi. U njima se nalazi otrov *curare,* što ga dolje u domovini trebaju. Mladići idu unutra kao planinari preko Karavanki i preniet će ga sigurno. Ako želite što poručiti kući, možete to učiniti po njima. Obojica su vrlo dobri momci.

Dulibić ga je gledao, nu taj čas nije dvojio u njegovu pouzdanost. Iz svega je razabrao, da je i njemu u tom poslu povjerena neka uloga, pa mu se je sada učinilo posve naravnim, da se je našao tamo u onoj kavani, kada je on imao sastanak i preuzeo predmete u kožnatoj ručnoj torbi. Iako je Cernić sada u njega ulievao podpuno povjerenje, htio je biti ipak posve siguran. Radi toga mu reče kao zov rieč, koja mu je bila saobćena kao znak prepoznavanja u ovome podhvatu. Cernić odmah odgovori sa odzivom, koji je posve odgovarao.

Cernićeva primjedba, da po ovim mladićima može poručiti kući, ako što poručiti ima, nekako mu se je usjekla naročito u pamet. Što bih imao poručiti? I pričini mu se, da zbilja ima nešto za poručiti; nešto važnoga, svoga intimnoga, nu nije se mogao dosjetiti što. Nu pomisli, da ima zato vremena do pola noći i otrese se za sada te misli.

Dok su njih dvojica razgovarali, mladići su se već obuli.

Cernić se oprosti, izadje i odnese sa sobom kovčeg, a Dulibić ostade sa mladićima i upita:

– Kako je u domovini?

– Dobro, odgovori jedan od mladića i nasmija se. – Čim nas više pritišću, tim smo odporniji i jači.

Dulibiću prodjoše mislima sve pogibelji kroz koje su ova dva mladića prošla, dok su prelazili preko granice, i na one pogibelji u domovini, što ih čekaju na povratku. Tamnica i vješala? Doista, sve odporniji i jači! Što više tamnica i vješala, to više boraca. Kako je to čudno. U svakome od nas živi tridesetak naraštaja, u koje je utisnuta duga prošlost sa svojom tisućgodišnjom ličnošću, na kojoj su upisani neizbrisivim slovima vjekovi borba, bojeva, ratova, slave, uspjeha, ponosa, žrtava, stare kulture, civilizacije, vjere i... slobode. Po svemu tome prevrće danas bezdušno i barbarski tudja ruka. I što brutalnije zahvaća, to više svaki od nas postaje odporniji i jači. To se prenaša od jednog na drugog, od starijeg na mladjega, nevidno, nečujno i bez rieči. Tu odpornost prenaša narodni genij od jednoga na drugoga, od pokoljenja na pokoljenje, kao što pčelica prenaša pelud od jednoga cvieta na drugi, da se oplodjuju i vječno u životu obnavljaju. Evo, ovih dvojice mladića, mladih kao jutarnja rosa. Tko ih je nagovorio, tko ih je podučio? Nitko. Ta svaka je rieč zabranjena, kažnjiva, a ipak... oni su metnuli na svoja ramena križ, ne mareći i ne plašeći se, da će jednoga dana biti na njega razapeti za pravo i za slobodu.

Dok je Dulibić tako razmišljao, mladići su sjedili na podu i jeli kruh i sir, što su ga izvadili iz svojih torba i sa takvim tekom i užitkom su jeli tu svoju siromašnu večericu, kao da sjede za najbogatijim prostrtim stolom kakvog sladokusnoga bogataša. Kada su progutali zadnje zalogaje, pružiše se obojica jedan kraj drugoga po podu, smotaše torbe pod glavu blaženo i mirno, kao

da su legli na najmekšu postelju.

– Prošle smo noći malo spavali – reče jedan od njih.

– Noćas ćemo cielu noć putovati, jer ujutro rano moramo preći preko granice, pa sada moramo malo prospavati. Hoćete li nas probuditi na vrieme?

– Probuditi ću vas – reče Dulibić

Za čas se je začulo mirno i dugačko disanje mladića. Zaspali su kao djeca na materinskom krilu.

Dulibić je ugasio svietlo i izišao iz sobe. Pošao je da na čas pogleda na ulicu. Nu u predsoblju se susrete sa gospodjom Beranek. Lice joj je bilo prijazno kao obično i nešto malo žalostno. Preko ruke je nosila jedno žensko odielo, a u ruci je držala male ženske cipelice. Dulibić je pogledao u njezino lice, a onda u cipelice, kao da nešto pita. Ana je pogled razumila i reče:

– Gospodjica sutra putuje. Sada sprema stvari za put.

Dulibić malo probliedi, kao da ga je ta viest iznenada zatekla, premda je već od nekoliko dana dobro znao, da njezin odlazak predstoji neposredno, a onda reče:

– Sigurno ću imati prilike još prije odlazka vidjeti gospodjicu?

– Sigurno – odgovori Ana.

– Dobili ste posjet, pa valjda ne ćete sada izići. Ili su vaši posjetitelji već otišli? Kod tih rieči pogleda Dulibića nekako šaljivo izazovno, a onda dodade:

– Tko bi mislio, da se vi družite i posjećujete sa Božjim ugodnicima!

Dulibić se malo osmjehnu, pridje bliže k gospodji Ani i reče: – Hoćete ih vidjeti?

Nije bio sam na čistu, zašto je to rekao. Nije mu bilo jasno, zašto se je ponudio, da učini nešto što je posve protivno njegovim dužnostima koje ga vežu, da čuva tajnu. Nu činilo mu se je, da je tako morao učiniti. Toliko je bio ponosan na te mladiće, da bi ih bio najradje pokazao cielom svietu, da ih svatko vidi mislećи, da bi se cieli sviet nad njima oduševljavao tako kao i on.

Gospodja ga je Ana u čudu gledala, jer to nikako nije očekivala. On nikada nije ni rieči govorio o svojim posjetima. Čim bi se govor ma samo malo svratio na njega, na njegovo zanimanje, na njegova poznanstva, smjesta je prelazio na što drugo, samo da izbjegne takav razgovor.

– Da ih vidim?

– Da, i gospodjica da ih vidi, – reče Dulibić sa još jačim osmiehom.

– Odmah ću je zvati – reče Ana i otidje u gospodjičinu sobu, da se za čas obe povrate.

Kada ju je Dulibić vidio, za čas ga zaokupi njezina pojava i sjeti se, da ju sutra, a onda i bogzna kako dugo, a možda i više nikada ne će vidjeti. To ga je toliko obuzelo, da je u taj čas zaboravio na svoje mladiće, a na lice mu se navuče sjena potištenosti, i reče:

– Zar zbilja već sutra putujete?

– Jest, sutra – odgovori gospodjica – jutros mi je rekao šef, da sliedeći tjedan ne trebam više doći u ured i da želi, da još prije konca ovoga mjeseca budem u Zagrebu. Putujem odmah sutra, da već u ponedjeljak budem mogla započeti svoj novi posao. A što ste mi htjeli pokazati?

Dulibića je taj čas nešto sinulo u glavi i zamisli se, kao da ga je gospodjičin upit sjetio na nešto davno zaboravljenoga, i reče:

– A, nije ništa. Žao mi je, da sam vas radi toga pomeo u vašem spremanju za put. Gospodja Ana je učinila jednu aluzija na jedan moj današnji posjet, pa sam htio pokazati moje posjetitelje, nu to nije tako važno.

– Tri su fratra u sobi gospodina Dulibića – reče gospodja Beranek i nasmija se, kao da ju je zabavljalo, da tri fratra već kasno pod noć nekome u posjet dolaze.

Gospodjica je gledala kao da ne razumije. Očito nije shvatila, da se radi doista o fratrima.

– Znate što? – reče Dulibić, koji si u taj čas nije mogao predstaviti, kako će ih uvesti u svoju sobu, da gledaju kako mladići spavaju, a na što čas prije nije mislio – znate moji fratri sada spavaju. Malo kasnije ću ih probuditi, pa ću vam ih pokazati, ako prije ne odete na počinak.

Gospodjica je sada još manje razumjela i gledala još začudjenije sad Dulibića, a sad gospodju Anu. Dulibić nastavi:

– Moram sada izaći na kratko vrieme, a kada se vratim, biti ću slobodan pozvati vas i pokazati vam fratre.

– Dobro, reče gospodja Ana, – mi imamo i tako još barem jedan sat posla sa spremanjem gospodjičinih kovčega.

Dulibić je izišao na ulicu. Makar je bilo već kasno, kućna je veža bila otvorena, a na pločniku pred vežom stajala je kućepaziteljica malo razkoračenih nogu kao kakvi mužkarac, ruke je držala složene otraga, a medju prstima je prematala nekakav ključ. Okrenuta je bila ledjima prema veži, nu čim je začula iza sebe korake, naglo se okrenu i gotovo zakrči Dulibiću prolaz svojim omašnim tielom. Kada joj se je Dulibić približio, pogleda ga u lice, a onda se malo ukloni, na njegov pozdrav spusti kapke i

odzdravi.

Dulibić je šetao ulicom. Na uglovima je vidio opet onu dvojicu ljudi, nu nije se gotovo ni obazirao na njih. Kada je iz kuće izlazio, pala mu je na pamet jedna misao, koja ga je počela mučiti, i koje se nije mogao otresti: Kako to da mu gospodjica nije već prije rekla, da sutra odlazi? Kako da ga nije zvala? Da nije slučajno sreo Anu, valjda ne bi bio ni znao. Zar je mislila otići, a da se prije niti ne oprosti? Zar nije mislila, da si imaju medjusobno što reći prije njezina odlazka? Nije li moguće požalila, što mu se je sinoć bila tako približila?... Bio je siguran, da joj nije ravnodušan, nu nije li ona spoznala, da sve to nema nikakva smisla, nije li naslutila njegov položaj i nije li se odlučila odmah u zametku prekinuti, a za što joj se sada, kada odlazi, pruža dobra zgoda?

– Pa ništa – nastavio je misliti, – ako je tako, ne će ni meni preostati ništa drugo nego zaboraviti...

Time se je htio utješiti i silio se, da ne misli na nju. Nu to je bila samo vanjska utjeha. Unutra, u prsima nešto mu se je sleglo i pritiskalo ga, a izpod toga nečega pojavljivala se svaki čas kao kratki bliesak nada, da tomu ipak nije tako, da nema nikakva razloga, da tako misli i zašto bi uobće morao u nju podvojiti.

Kada se je vratio u stan, zaviri najprije u svoju sobu. Mladići su još uviek spavali. Zatim pokuca na vrata gospodjičine sobe, iza kojih se je čuo razgovor.

– Odmah, – oglasi se gospodjica i za čas izidjoše u predsoblje ona i Ana.

– Jeste li se spremili za put? – upita Dulibić i pogleda gospodjicu kao da hoće pročitati iz njezinih očiju, da li je opravdana sumnja, koja ga je bila obuzela. Silio se je, da mu glas zvuči ravnodušno,

nu osjećao je, da mu ipak malo podrhtava. Čudio se je, kako je njezino lice spokojno. On si je predstavljao kroz sve dane, odkako je saznao, da ona putuje, da će biti uzrujana, neodlučna, štoviše da će se i plašiti tog puta. Stoga ga je začudilo njezino mirno i gotovo bezbrižno držanje. Gospodjica stavi svoju ruku izpod Anine, malo se nasloni na nju i reče:

– Još samo da vidim vaše fratre i da se... – tu se gospodjica malo zaustavi – i da se oprostim s vama, a onda na put. – Kod tih ga je rieči pogledala, a na očima joj se je vidjelo, da će joj taj oproštaj biti težak.

– Ali ćete mi dozvoliti, da vas vidim još sutra u jutro prije odlazka – reče Dulibić osokoljen i već je htio dodati, kako bi najradije on s njom putovao, nu predomisli se i zašuti.

– I ja se nadam, da ćemo se sutra u jutro još vidjeti – reče gospodjica i naročito naglasi – i ja se nadam.

– A sada da vidim vaše fratre – reče Ana i opet se nasmija, sada se nasmija i gospodjica, jer im je to bilo smiešno, i jer nisu mogle nikako shvatiti zašto im Dulibić želi pokazati fratre, iako su si o tom čas prije same u sobi glavu razbijale. Ana odmah dodade:

– Zar nije smiešno ići gledati fratre kako spavaju? – Vidjet ćete – reče Dulibić i nasmija se i on. – Naravno, fratri nikad ne spavaju na krevetu, nego na podu. To ste vidjeli sigurno već negdje na kakvoj slici.

Dulibić podje napried, a njih dvie za njim. Kada su unišli u sobu, upali Dulibić svietlo. Mladići su na podu spokojno spavali.

– Kako? – začudi se Ana, – pa to nisu fratri! A ja sam ih na svoje oči vidjela, kada su unišli. Gdje su im fratarske halje?

– Dulibić se nasmija poluglasno, a onda reče:

– To su moji fratri; sada ste ih vidjeli. Ali sada imam ja na vas dvie velike molbe, prvo, da ni kome, pa ni gospodinu Beraneku ne pripoviedate o ovoj šali i drugo, da dozvolite da i moji fratri vide vas. Ovo potonje samo iz razloga pravičnosti i reciprociteta. Ne bi bilo pravedno ni liepo, da vam ih samo ovako u snu predstavim, da vi vidite njih, a oni da ne vide vas.

Po šaljivom tonu, kojim je Dulibić govorio, sudile su obje da se doista radi o šali, te pristadoše i obećaše pričekati u jedaćoj sobi, dok ih Dulibić probudi i dovede. Kada su prispjele u jedaću sobu, pristupi Ana posve blizu gospodjici, te joj je potiho u uho nešto govorila. Gospodjica je slušala i pokretala glavom, kao da joj se čini nevjerojatnim ono, što joj je Ana govorila. Ana joj zatim, čini se, stavi nekakvi priedlog, ona ga odobri glavom i Ana odmah zatim izidje.

Dulibić je probudio mladiće četvrt sata poslije jedanaest. Zadrmao je za rame najprije jednoga, a onda drugoga. Obojica su se malo branila i nešto gundjala, a onda se protegnu i konačno jedan za drugim se podigoše napola gledajući u Dulibića očima na kojima se moglo razabrati, da još pravo ne vide i da ne znaju gdje se nalaze. Vidjelo se, da još spavaju kod otvorenih očiju. A onda se pomalo sabraše, protrljaše oči, ustadoše i popraviše odielo rukama i gibanjem ramena. Onda im je Dulibić nešto potiho govorio i to dosta dugo. Jedan je od njih od vremena do vremena opetovao neke njegove rieči i rečenice, pogledavao u drugog, a onda bi ovaj drugi iste rieči opetovao. To se je ponovilo po nekoliko puta. Vidjelo se je, da uče na pamet ono, što im je Dulibić kazivao. Tako se to radi uviek, kada se ima ponieti neka poruka, koja se ne smije napisati, da ne bi došla u ruke kome nepozvanomu.

Kada su to dovršili, izidje Dulibić i za čas se povrati te ih pozva. Sva trojica unidjoše u jedaću sobu. Na stolu su bile šalice sa čajem što je Dulibića iznenadilo. No još više ga začudilo, kako su mladići na gospodjičin poziv sjeli za stol s naravnošću i sigurnošću i počeli piti čaj kao da su to i očekivali, i kao da svaki dan za tim stolom sjede. Gospodja je Ana s njima razgovarala. Obojica su govorila njemački s izgovorom, što ga imaju stranci. Dok je jedan s njome živahno razgovarao, drugi je svaki čas pogledavao gospodjicu, koja je sjedila na kraju stola i razgovarala s Dulibićem. Pogledavao ju je tako, kao da hoće upamtiti njezin lik i fizionomiju.

Nekoliko časaka prije pol noći dao je Dulibić mladićima očima znak, našto obojica ustadoše te se zahvališe na čaju. I Dulibić se oprosti, pa sva trojica izidjoše. Dulibić iznese iz sobe u predsoblje njihove planinarske torbe, metnu u svaku po jedan od onih predmeta, što ih je u kavani primio, a onda podjoše. Kada su izišli na stubište, bilo je ono za čudo razsvietljeno, što je bilo neobično, jer se svietlo na stubištu gasi uviek u deset sati navečer. Dulibić je otišao prvi niz stepenice i zaustavio se na zavoju, odakle je mogao vidjeti do stana kućepaziteljice. Pred vratima nije bilo nikoga. Onda dade mladićima znak, pokaza im zatim na žarulju, koja je bila pričvršćena na zidu baš nad zavojem, odakle je razsvjetljivala stepenice prema gore i prema dolje te kućnu vežu. Oni se spustiše niz stepenice do njega na zavoju i zastadoše. Jedan od njih pruži jednu nogu napried, a drugu natrag, sagne se i podboči se obim rukama na koljena. Drugi je mladić bio za čas na njegovim ramenima. Odvrnu električnu žarulju na zidu i ostadoše u mraku. Odmah se sva trojica spustiše niz stepenice u kućni vežu.

Dulibić odključa vrata baš u čas, kada se je auto pred njim zaustavio, a Dulibić zatvori za njima vratašca od auta. U taj se je čas približio jedan čovjek brzim koracima, a kada nije mogao vidjeti nikoga drugoga osim Dulibića, okrenu se da vidi broj auta, koji je već jurio, nu Dulibić stade pred njega tako, da nije ni to mogao vidjet.

VIII.

Iste je večeri sjedio Gursuzović u svome uredu kraj brzoglasnog aparata i obširno izvješćivao, kako sada ima u rukama sve niti one zavjere, za koju je svojedobno javio, da ju je odkrio. Javljao je, da sutra ili koji sliedeći dan, putuju iz Beča vlakom dva terorista, po izgledu trgovci, koji sa sobom nose upute, nacrte i naloge za jednu vrlo pogibeljnu ustašku akciju u Posavini. Javljao je nadalje, da je točno ustanovio koji su to teroristi, i da ih već dva dana drži pod najstrožom pazkom, da će biti praćeni u vlaku, štoviše da će ih pratiti on sam sa svojom dvojicom najboljih konfidenta tako, da ih se bude moglo uhititi odmah čim vlak predje granicu, a onda će biti lako dalje postupiti na temelju onoga, što se kod njih nadje. Tražio je da se za svaki slučaj služba na granici odmah pooštri, da ne budu mogli u nijednom slučaju umaći. Prije negoli je slušalicu odložio, smiešio se blaženo, naherivao glavu i govorio:

– Hvala, hvala... o, da... da... tako mi... hvala, hvala! – Očito mu je onaj, tko je s druge strane na brzoglasu bio, čestitao laskavim riečima na tolikom uspjehu. Kada je slušalicu odložio, prošeta nekoliko put po sobi zadovoljan i nasmijana lica.

Za tu je noć Gursuzović bio udario svoj glavni stan u jednoj noćnoj kavani u *Wiedner–Hauptstrasse,* gdje će čekati na izvješća svojih agenata, koji će ga izvješćivati tokom noći o svemu što ustanove, da tako bude o svemu točno obaviešten, i da sam bude mogao upravljati sa tim dobrim lovom odatle, pa sve do granice. Nu prije nego je pošao iz ureda, dosjeti se, da bi to natezanje moglo potrajati i cielu noć, pa da mu ne bude dosadno, treba naći i nekakvu zabavu, koja mu je potrebna tim većma, što je večeras tako dobre volje. Znao je, da u tu noćnu kavanu ne dolazi ništa

boljega, sasvim obične ulične djevojke, koje nisu više za njega. U svojoj višegodišnjoj diplomatskoj karieri naučio se je već na nešto boljega. Pridje opet brzoglasu i nazva. Posljednje su mu rieči glasile:

– Dobro, onda dodjite obje!

U dvorištu iza noćne kavane *Bodner,* nadogradjena je uz kuću jedna dugačka drvena prizemna zgrada. Ciela je zgrada izpregradjena na male prostorije, čije su stiene bile izšarane fantastičnim modernim slikarijama, a na stropu svake prostorije bio je dosta velik okrugli otvor, pokriven sa debelim staklenim poklopcem. Ljeti su ti poklopci bili otvoreni. U svakoj je prostoriji pred vratima bio u dugačkom drvenom sanduku cvjetnjak sa zelenim ljestvicama, po kojima su se penjale i izprepletale zelene lozice i sa gustim lišćem, te bliedo modrim cvietovima zvonasta oblika zastirali pogled u prostoriju i onda, kada su vrata bila otvorena. I po stienama su bile vaze na drvenim stalcima, a iz njih se spuštalo niz stienu cvieće i lozice, tako da je svaka ta prostorija izgledala kao kakva vrtna sjenica. Mudri kavanar, znao se je na taj način pobrinuti, da svojim gostima dade i ljeti ono, što im treba, da im tako dočara malo prirode. Ljeti ljubav cvjeta u prirodi baš kao i cvieće, u zelenilu i u cvieću njezina je opojnost jača. Naravno, nije dobri kavanar u te prostorije nasadio cvieće zato, da njegovim gostima ljubav bolje miriši, nego zato da sada u ljetu ne odu za ljubavlju u prirodu i da njegova kasa ne presuši ni za vrieme ljetne žege.

U jednoj od tih prostorija sjedio je već u devet sati navečer Gursuzović medju dvjema damama. Pokraj jedne od njih sjedio je još jedan elegantno obučeni gospodin srednje dobi sa monoklom na oku – gospodin savjetnik, kako su ga dame

nazivale, Vaclav Novotnv, tako se je on zvao, bio je doista savjetnik na jednom poslanstvu. Prijateljevao je sa Gursuzovićem, jer su im njihovi diplomatski poslovi bili često zajednički i uzajamni. Gursuzović ga je te večeri pozvao, jer njegova Luli, koju je na brzoglas naručio, nije mogla doći sama, već je morala povesti sobom i svoju prijateljicu Lizi, koju je baš dan prije – već treći put – otjerao muž, jer ju je opet jedanput bio zatekao kod kuće, kada se je nenadano povratio, nekoga trgovačkog putnika i to baš u svojoj rodjenoj sobi. Zato ju je Luli morala k sebi primiti i naravno te večeri sobom povesti, da si sama kod kuće ne dosadjuje.

Naiprije se je počelo sa nekim osvježavajućim pićem. Nu Gursuzovića nije takvo piće oduševljavalo i skoro je na stolu iz leda virio grljak boce od pjenušca. Crno obučeni konobar, ulizane i na sredini tjemena precizno razdieljene kose, točio ga je sa velikom važnošću i pažljivošću. Svakoga puta, kada bi flašu primakao novoj čaši, stavio bi se u položaj naklona i sastavio noge kao vojnik u pozoru. Uviek se držao pri tome u respektnoj udaljenosti od gostiju, naročito od dama, te je s najvećom diskrecijom izbjegavao, da u njih gleda. Dame su naravno izrazile želju, da bi nešto i jele, jer nisu dospjele prije odlazka večerati. U kavani, doduše, nema kuhinje za jelo, nu zato ima bečkih kobasica, sandwicha, sardina, raznih sireva i svakakovih sladkiša. Za žedne želudce još čednijih dama dosta je i to. Ta nisu one tako ni izbirljive.

– Luli, odkako te već nisam vidio! – uzkliknu razdragano Gursuzović, kada je konobar izišao, i zagrli svoju Lulicu. – Već dugo, zar ne?

– Već dugo, dugo! Ništa ne misliš na mene. Čekaj, čekaj, moj

diplomate, već ćeš se ti jedanput sjećati svoje Lulice! Zločest si! – odpjeva Lulica u bečkom narječju i malo ga potegnu za uho.

- Ah pusti to, ti znaš, da te volim. Pusti to sada. Znaš da sam ja uviek zaposlen, a i večeras, večeras... da, i večeras sam zaposlen, nu tako sam veseo, tako sretan, da bih cieli sviet zagrlio. Oh, volim tebe, volim i ovu tvoju prijateljicu – kod tih rieči zagrli i Liziku – i tebe, da, i tebe, Vaclave, volim. Sviju volim. Veselimo se i pijmo na to veselje!

Svi se mašiše za visoke stalke kristalnih čaša kao marljivi kopači za držke motike, podigoše ih i pogledaše se svi naizmjence u oči držeći čaše u zraku – tako se to čini u svim dobrim družtvima – i izpiše. Gursuzović je čašu držao u desnoj ruci, a lieva mu je bila još uviek savita oko golog Luličinog vrata.

Lizika i Novotnv nisu se bili još primakli sasvim blizu jedno k drugomu. Novotnv je sjedio nešto malo ukočeno, kako to i pristoji čovjeku njegova položaja, napose i družtvu sa damom, kojoj je istom predstavljen. Lizika je pak gledala izpod oka i očito ga baždarila. Tko zna, često puta su u te velike gospode malene novčarke. Pa onda ima ih svakakovih. Treba se prije malo onjušiti. Nu kako su se čaše praznile, tako se je u istom razmjeru smanjivao prostor, koji ih je dielio. Doskora su se i njih dvoje zagrlili. Gursuzović je postao sve oduševljeniji. Oko deset sati stigla je prva viest. Zvali su ga na brzoglas, a kada se povratio, poskakivao je od veselja, i prije nego je sjeo, prihvati čašu:

– Pijmo!

Opet svi digoše čašu. Gursuzović je zaboravio ceremoniju medjusobnoga gledanja, nagne i izkapi, a zatim podiže čašu u zrak i baci je na pod. Čaša zazvoni, a komadići stakla prasnuše se po podu. Dame zavrisnuše u jedan glas i skočiše. Lizika je sjela

Novotnvu na krilo, tobože od straha. Lulika skoči na stolac i podiže suknju do koljena vriščući dalje i sagne se, da tobože vidi, da joj se nije što nogama dogodilo. Gursuzović vrisnu takodjer, obujmi Luliku rukama iznad koljena i prenese je nekoliko puta kroz sobu, a onda je uz smieh i vriskanje sviju spusti na kožnati divan, što je bio smješten u uglu sobe. Lulika je ležala na uzmaku i mahala nogama po zraku, a rukama držala Gursuzovića za kose, dok se je on pognut povlačio natrag i rukama nastojao odstraniti njezine prste iz svoje kose. Lizi se na Novotnivevu krilu savijala nešto od smieha, a nešto od toga, što ju je on po rebrima škakljao. Gursuzović je zapuhan i razčupane kose popravljao svoj ovratnik i kravatu, a Lulika je brisala suze, koje su joj od smieha bile udarile. I Lizika je sjela opet natrag na svoje mjesto. Naravno, obje su izvadile iz svojih ručnih torbica šminku. Trebalo je popraviti, što su suze i smieh pokvarili.

– Sigurno je bila neka dobra viest na brzoglasu, kada si se toliko razigrao – reče Vaclav.

– Kolosalna viest. Sve ide u najboljem redu. Imam ih, ne će mi izbjeći – odgovorio je Gursuzović sav izvan sebe od veselja.

– Koga imaš? Sigurno neke prijateljice – dobaci Lulika tobože ljubomorno.

– Ah, kakove vražje prijateljice! Njih, njih imam! Ha, ha, ha – nasmija se obiestno Gursuzović – njih, ha, ha, ha... fratre! Imam ih!

– Kakve fratre? – upitaše svi u jedanput.

– Ha, ha, ha – cerio se Gursuzović dalje – to će biti divno!

– Što, hoćete li ih možda pozvati ovamo? Ah, to bi zbilja bilo divno – povika Lulika, i svi prasnuše u smieh.

– Fratre, fratre, ah divna ideja, – povika i Lizika – dajte ih pozovite odmah! Ah, kako će to biti zabavno!

– Divno! – povika opet Lulika.

– Nisam još nikada lumpala sa fratrima. Oh, dragi Gursuzoviću, dobro moje, daj učini to. Ne ćeš valjda biti ljubomoran – i jednom ga rukom zagrli, a drugom potapka po licu.

Gursuzović prasnu opet u smieh i povika:

– Pijmo u zdravlje fratara, a za nekoliko ćemo dana dati piti i njima! Danas pijmo mi i bez njih – i prinese čašu k ustima.

Kod dama je nastupilo malo razočaranje, kao da su se bile čas prije ozbiljno ponadale, da će Gursuzović pozvati fratre. Nu doskora im se povrati dobro raspoloženje. Novotnv se domislio po prilici o čemu se radi i da se preko toga priedje, zametnu drugi razgovor, koji se je kretao oko nekog diela donje ženske odjeće. Obje su dame u tom duhovitom razgovoru sudjelovale. Nu Gursuzović se nije u taj razgovor miešao, kao da ga nisu taj čas zanimale pikanterije i dvolični izrazi, koje je Novotnv u tom razgovoru birao, a u čemu su ga dame sa velikom vještinom izdašno podupirale. Gursuzović se toga časa zadovoljavao time, što je držao rukom Lilikinu nogu, a lice mu je sjalo od nekog veselja, koga su mu sigurno pribavile misli na lovinu, do koje je došao i koja će mu donieti sigurno promaknuće, možda i kakvi orden, a što je najvažnije, nakon takvoga uspjeha i zasluge za državu, sigurno će biti povećana i novčana sredstva, koja su mu i do sada u dosta ve likoj mjeri na razpolaganje stajala kao fond za njegov diplomatski rad.

Novotnv je prešao na pripoviedanje krupnih i mastnih šala, što je opet izazivalo smieh i hihot, a što je i Gursuzovića probudilo iz njegovih misli. Pilo se je. Konobar je lukavo ulazio,

izmjenjivao boce, točio čaše, donašao cigarete i crnu kavu. Dame su sjedile na krilu svojih kavalira. Novotnv i Lizika kao da su se o nečemu sporazumievali. Gursuzović je opet razbijao čaše, nu ne više o pod, nego o stiene i o strop. Crna mu je put lica dobivala neku žućkastu boju, vlažnu od znoja. Donja mu se je usna malo objesila. Od vremena do vremena pričinjalo mu se, kao da je umoran, te bi zašutio, naslonio se na stol desnim laktom, podbočio glavu dlanom, dok bi desnu ruku pomicao po vratu, plećima i lievom Luličinom boku, kao da nešto traži. Lulika bi mu tada zavirivala u lice, pružila bi se na njegovu krilu gotovo u vodoravnom položaju, dizala bi po jednu nogu u zrak i pokazivala svoje svilene čarape. Primala bi ga rukom za nos ili za podbradak i potezala, a Gursuzovićeva bi se glava kod toga njihala sad na desno sad na lievo, dok bi mu oči buljile uviek u istu točku. Lulika je govorila nježno:

– Ej, diplomate, što si se snuždio? Pusti k vragu svoje fratre, tu smo mi, tu sam ja, tvoja Lulika!

Gursuzović bi se na to trgnuo, Luliku štinuo za bedro, da je zavrisnula i za osvetu ga za kosu potegla. Gursuzović poviče opet:

– Pijmo, Vaclave, što si se ukočio, kao da ti na krilu sjedi ciela tvoja republika, a ne ova mala Švabica! Čast tvojoj republici, ali ona sigurno ne plaća za usluge svojih diplomata tako dobro kao moja vlada... ha, ha, ha, dok je revolucionara bit će naših fondova, pa makar dolje svi umirovljenici pomrli od gladi čekajući na svoje mirovine! Ha, ha, ha!

Gursuzović je već težko izgovarao rieči i zamjenjivao pojedina slova, kao da mu je jezik počeo oticati.

Opet se je pilo. Nu nešto prije pol noći nije više pomagalo ni

Lulikino povlačenje za nos i podbradak. Gursuzovićeva se je glava skliznula sa dlana i spustila na ruku pruženu po stolu. Zaspao je. Svladali ga fratri, fondovi, darežljiva vlada, gladni umirovljenici, savjestna služba... nedužna razonoda i zabava, na koju ima pravo svaki diplomat, što u inozemstvu na svojim ledjima no si dio suvereniteta svoje d ržave. Lulika je poznavala slabost kavalira pa reče:

– Neka, neka malo počine. Za pola će sata biti opet na svom mjestu, a onda dolazi liker, crna kava, luksuzni auto sa diplomatskim brojem i sve će biti opet u najboljem redu. – Zatim se spusti polagano sa njegovih koljena i primače se Liziki i Vaclavu, da nastave zabavu u troje.

Pol sata iza polnoći unišao je u sobu kavanski pikolo i donio jednu cedulju za Gursuzovića. Probudiše ga.

– Imam ih u rukama – progundja Gursuzović, budeći se i gledajući blesasto u družtvo, u čaše i u mokri stolnjak, što je bio već zamazan od pepela cigareta.

– Gursuzoviću, jedna cedulja za tebe – reče Vaclav, uze od pikola cedulju i pruži je Gursuzoviću. Gursuzović se trgnu, pograbi jednom rukom cedulju, dok je drugom trljao oči i mokru bradu. Pročita, ustade i reče pikolu:

– Neka odmah dodje ovamo!

Pikolo je mali krzmao, a onda reče:

– Nismo ga pustili unutra, jer... jer je tako loše obučen.

– Ništa zato, neka odmah unidje ovamo – reče Gursuzović i poče šetati po sobi otresajući nogama kao da su mu utrnule.

Za čas unidje u sobu otrcan čovjek sa crnim očalima i crvenom bradom, te se postavi pred Gursuzovića, držeći u rukama veliki

sivi, zamazani šešir.

– Govori, gdje su? Jesu li fotografirani? Jeste li im zapamtili fizionomiju?

Čovjek je šutio, kao da je niem.

– Što je? Govori! – poviče Gursuzović i primače mu se bliže.

Čovjek spusti šešir na zemlju i skide brzim pokretom obih ruku od jedanput velike crne očale i crvenu bradu, izpod kojih se ukaza žuto i suho Špiclerovo lice. Očale i bradu trpao je u džep gestom, koja je odavala očitu nepriliku, u kojoj se je nalazio, a onda spusti pogled na pod i reče tiho i zdvojno:

– Nažalost ništa! Umakli su. Nismo nikoga prepoznali, nismo im mogli ni vidjeti lica; a kamoli u pamtiti. Zametnuo im se trag.

– Što... o? Lopovi! Pustili ste ih pobjeći... povika Gursuzović i gurnu Špiclera šakom u prsa, a ovaj zatetura i bio bi pao, da se ne ustavi o zid.

– Auto, auto, brzo auto! – vikao je Gursuzović kao pomaman, vrteći se po sobi sav zapjenjen od biesa.

Na tu njegovu divlju viku dotrča konobar. Dame su sjedile ukočeno na svojim mjestima, a Vaclav se približavao Gursuzoviću, kao da ga ide umiriti. Nu on je dalje vikao i lupao nogama po podu.

Vaclav pogleda konobara, koji je stajao hladokrvno i koji je od svoje mladosti navikao takvim izgredima i pijanih gostiju, kimnu mu glavom, pokaza na Gursuzovića i reče:

– Konobaru, račun! – i zatim ode na drugi kraj sobe, kao da ga nimalo ne zanima taj prizor i ono, što iza toga sada dolazi, i kao da ga se ne tiče ništa ono, što je te večeri bilo.

Konobar izvadi iz listnice već gotovi račun, pruži ga Gursuzoviću i reče ponizno i uslužno:

– Odmah ću naručiti auto.

Gursuzović pridje k stolu, lupi biesno šakom po njemu, pogleda zakrvavljenim očima na drugi kraj sobe, gdje je Vaclav stajao okrenut k stieni, kao da promatra jednu slikariju izradjenu običnom ličilačkom rukom, izvadi listnicu i baci na stol nekoliko plavkastih banknota, i zbaci nekoliko bogumrzkih kletvi i odjuri iz sobe. Konobar pobra novce, pogleda hitno računsku svotu i ode za njim. Špicler se tri put pokloni, zaželi družtvu laku noć i odgega iz sobe na svojim krivim nogama. Vaclav se približi damama, uze ih izpod ruke i ode ponosno medju njima, kao da idu na pir.

IX.

Na bečkom južnom kolodvoru opraštala se je plava gospodjica s Anom. Putnici su vrvili po nogostupima kao mravi u mravinjaku. Nedjelja je, pa mnogi putuju, a brzi vlak što odlazi iz Beča prema Grazu i dalje do Zagreba u 9.15 sati uviek je pun. Na kolodvoru obični prizori opraštanja, nespretnog uzpinjanja u vagone onih koji riedko putuju, brkati većinom malo pogureni sluznici, što turaju hrpe kovčega na svojim kolicima, dim lokomotiva pod podkrovljem, šum vlakova koji ulaze i izlaze, dahtanje lokomotiva, zakašnjeli putnici razočaranog lica...

– Unidjite, zaposjest će vam tko mjesto – govorila je Ana – odmah će vlak poći. Eno, tamo već stoji željeznički činovnik sa crvenom kapom i pločicom u ruki i odmah će dati znak.

– Idem, idem, – odgovori gospodjica – Ana molim vas, recite gospodinu Dulibiću, da sam ga dala još jedanput liepo pozdraviti! Tako mi je neugodno kako smo se razstali.

Gospodjica se je, naime, bila odlučno spremila, da se sa Dulibićem oprosti onako, kako je odgovaralo njezinom čuvstvu i njezinom srdcu, da mu reče nešto osobitoga, nešto srdačnoga, prijateljskoga, dapače nešto više nego prijateljskoga, i da se razstanu u uvjerenju, da će se opet skoro vidjeti. No u času kada su se opraštali bila je tako zbunjena, da nije mogla smoći ni jedne rieči, koja bi odgovarala onome što je osjećala. Izustila je Je tek običnu oproštajnu rieč: – *Do vidjenja, ne zaboravite me!* Dulibić je bio gotovo isto tako zbunjen te je ostao ukočen, poražen kao čovjek, koji je dobio neku nenadanu poraznu viest, koja mu je porušila sve nade i planove.

– Reći ću mu, da ste odputovali misleći na njega – reče Ana – a onda se zagrliše i gospodjica se uzpe u vagon, i vlak krenu.

Gospodjica je bila u jednom odjelu trećega razreda. Sva su mjesta bila zaposjednuta. Ona je sjedila kraj prozora. Pokraj nje sjedila je stara žena, koja je svaki čas duboko uzdisala i kadkada obrisala suhom staračkom rukom suzu. Usuprot njoj sjedila je žena po izgledu malogradjanka, ili napola seljakinja. Njezin muž je stajao usred odjela i sredjivao prtljagu. Iako je vlak već bio dobrano odmaknuo od kolodvora, nije nikako mogao staviti u red obilnu prtljagu, koju su sobom nosili. Njihovo dvoje djece, curica i dječačić, sjedili su na istoj klupi kao i gospodjica pokraj one stare žene. I djeca su svojim savjetima pomagala otcu kako će bolje spremiti prtljagu. Napokon iza toga čovjeka unišao je drugi putnik, debeljkast čovjek, koji je takodjer trebao mnogo vremena dok se smjestio. Nekoliko je puta skidao sa police svoj kovčeg i stavljao ga natrag, nešto vadio iz njega, a nešto opet iz džepova u njega stavljao. Pod sebe je smotao gunj, da mu bude mekše sjediti, skinuo ovratnik, zatim kaput, a malo kasnije i cipele te je navukao neke papuče. Onda se smjestio u uglu, mičući se i tražeći kako bi našao čim povoljniji položaj svome tielu, koje je očito vrlo cienio. Jednom riečju, smještao se, kao da kani u vlaku ljetovati.

Gospodjica je sviju promatrala bezazlenim očima. I drugi su nju gledali, kao što je to obično da se medjusobno gledaju u vlaku putnici, koji se tako slučajno nadju nepoznati na tako malom prostoru osudjeni, da kraće ili dulje vrieme skupa jedni kraj drugih proborave, iako ih ništa na ovom svietu i na tome mjestu medjusobno ne veže, nego jedna jedina želja, posve naravna i čovjeku prirodjena, da za vrieme svoga putovanja svaki čim udobnije sjedi i da čim manje te svoje udobnosti na korist drugoga žrtvuje. Obično putnici, koji se tako slučajno u tiesnom odjelu nadju, gledaju jedan drugoga neprijateljskim pogledima i

ne govore medjusobno sve dotle, dok vlak ne stane na kojoj većoj postaji i dok ne navale novi putnici. Tada starosjedioci osjete od jedanput medjusobnu solidarnost i zajedničkim silama odbijaju nove nasrtnike te zatajuju prazna mjesta, koja se još uviek nalaze. Tek iza toga počinju prijazni pogledi i razgovori, koji često nakon nekog izvjestnog vremena svršavaju sa gotovim prijateljstvom, i kada se razstaju ljudi koji se do tada nikada u životu nisu vidjeli, niti će se možda ikada vidjeti, opraštaju se tako srdačno, kao da su skupa odrasli. Svega toga gospodjica nije znala, jer je tako riedko putovala i to tek na kojoj kratkoj prugi, pa ju je iz početka čudilo, što su svi suputnici tako neprijazni i što tako sebično izgledaju.

Putnik u uglu zatvorio je oči i ruke složio na omašnome trbuhu. Izgledalo je da spava. Njegov je susjed tada nekako našao mjesta za svoju obilnu prtljagu, a onda sjeo pokraj svoje žene i brisao znoj. Nu nije dugo sjedio. Nakon što je sa ženom i djecom izmienio nekoliko rieči, koji je razgovor izgledao kao neko obiteljsko vieće i dogovor, ustao je, skinuo sa police svežanj zamotan u bielu krpu i metnuo ga na ženino krilo. Ona ga razveza te odmota unutarnji papir, iz kojega se pokaže krila, bataci i bielo meso pečenoga pileta te komad domaćega kruha. Muž je dotle izvadio i otvorio džepni nožić. Djeca su se napried nagnula i velikim očima gledala u razvezani svežanj, ili bolje reći u pileće batake. Mati im je dielila, a dieleći odmjerivala komade očima, jer je očito htjela pravedno podieliti. Za čas su pucketale sitnije košćice pileta, koje je sigurno još jučer skakutalo negdje po dvorištu, i koje je moralo poginuti za volju ovoga putovanja.

Starica je micala usnama, kao da sama sobom nešto govori, a putnik u kutu otvorio je nekoliko put oči i pogledao nestrpljivo i prezirno obitelj što je jela, naročito djecu što su usuprot njega

sjedila i držala svako u jednoj ruki komadić kruha, a u drugoj komadić pileta, kao da ga je njihovo žvakanje smetalo i kao da je htio reći ... zar ću to morati gledati i slušati cieli dan – kad će li već jednom prestati? Gospodjicu je to zabavljalo kako djeca slastno jedu i kako se kraj toga drže ozbiljno, kao da slušaju propovied svog katehete.

Okolica, kroz koju je još za sada vlak prolazio, nije gospodjicu zanimala, jer joj je bila poznata, nu svejedno je gledala kroz prozor. Vjetar što je nastajao samo od brzine vlaka, igrao se sa pramovima njezine kose. Bila je zadovoljna, što putuje, kao svaki putnik na početku vožnje, prije nego ga počnu umarati dosada i drndanje vlaka. Kada je vlak stigao u *Bečko Novo Mjesto,* onaj putnik u kutu, koji se bio smjestio tako kao da će u vlaku ostati cielo ljeto, užurbano je obuo cipele, obukao kaput, pograbio svoj šešir i brzo izašao iz vlaka, noseći ovratnik u ruki, jer nije imao vremena da ga stavi oko vrata, a na njegovo je mjesto sjeo novi putnik, postariji čovjek, dobro obučen, prosiede kose, sa zlatnim ocalima i debelim zlatnim lancem na prsluku.

Kako se je sunce sve više dizalo na obzorju, tako je u vlaku bivalo vrućije. Svi su pomalo brisali sa čela znoj. Žena što je sjedila usuprot gospodjici postala je prijaznija, nakon što je svežanj bio prazan. Ona je prva počela razgovor, naravno o vrućini i o tom, kako je težko putovati s djecom. Govorila je da su njezina djeca doduše već velika i pogledavši djecu i zabrinutim okom dodala, kako je to ipak doba kada na njih treba najviše paziti, jer su u toj dobi najnemirnija. I doista, djeci je skoro počela dosadjivati vožnja, pa su se uzvrpoljila. Svaki čas bi koje od njih ustalo i izišlo na hodnik, što naravno mati nije mogla dozvoliti, nego ih je odmah natrag zvala. Onda je počela govoriti starica. A onda opet mati djece upitala gospodjicu, da li i ona putuje daleko.

Odmah je pripoviedala da oni putuju u Štajersku, tamo negdje malo dalje od *Graza.* Starica je postala skoro vrlo razgovorljiva. Pripoviedala je zašto je putovala u Beč i zašto se tako brzo iz Beča vraća; kako je njezin sin što živi u Beču, i kod koga je bila u posjetima krasan čovjek, izvrstan sin i dobar radnik, nu snaha, to da je neka zmija, prosta žena razsipnica i bogzna, što joj je još svega na ledja natrpala. Ona je putovala u *Bruck na Muri.* Tamo je imala kćer, kojoj sada ide. Naravno, njezina je kći najuzoritija žena što je na svietu ima. Ima dvoje djece, baš kao i ovo dvoje što kraj nje sjede. Siedi je gospodin iz početka čitao, a onda se upustio u razgovor sa svojim susjedom. Razgovarali su nešto o vjeri o svećenicima. Čini se, da su bili istih nazora i da su se dobro sporazumili.

Gospodjica je gledala i slušala, a kadkada razgovarala sa staricom i sa ženom, što je usuprot njoj sjedila. Čim je vlak odmicao dalje, tim je više mislila na Dulibića i na Anu. A onda je mislila i na svrhu svoga puta. Često put bi zatvorila oči i htjela si predočiti sliku grada u koji putuje, nu toj joj nije nikako uspievalo. Iako joj je Dulibić pokazao točno nacrt i nekoliko razglednica, nije si nikako mogla stvoriti slike toga grada. Opet je razgovarala a onda čitala, i tako joj je vrieme prolazilo. Nekoliko put se je zaustavio pred vratima odjela čovjek crne puti, zakrvaljenih i podbuhli očiju, te je sviju gledao izpitujujućim pogledom. Na gospodjicu je pravio utisak neke odvratnosti, a činilo joj se da nju naročito gleda pa bi svaki put, kada se je on na vratima pojavio zakrenula glavom i pogledala kroz prozor. Nu Gursuzović, čovjek krvavih očiju, nije se zaustavljao samo pred vratima toga odjela, nego je vrludao po cielom vlaku sa dvojicom svojih agenata. Zavirivali su u svaki odjel.

Gursuzović je očajno tražio ona dva trgovca. Kada je noćas iztrčao iz kavane, nije sam znao kuda ide. Nešto od alkohola, a nešto od biesa, u koga ga je natjerala Špiclerova viest, bio je sav izvan sebe te je jurio ulicama kao bez glave. Nešto je morao učiniti odmah, smjesta, nu nije sam znao što. Uzeo je taxi, odvezao se na Južni kolodvor, prošao sve čekaone, nu još nije znao zapravo što radi. Kada je ponovno došao na zrak, nije znao kojim bi pravcem udario, pa zastade i poče se siliti na razmišljanje. Da li će dolje negdje biti izvršena koja revolucionarna akcija, da li će ti ugroziti državu i njezino jedinstvo, to ga nije nimalo zanimalo. Neka si drugi time razbijaju glavu. Njega je mučilo i u bies natjeravalo, što njemu Mitru Gursuzoviću, tako glasovitom policajcu i špiunu, koji je u diplomatskom fraku i sa svim blagodatima ekstrateritorialnosti već toliko godina tjera vješto svoj zanat na zadovoljstvo svojih poslodavaca, izbježe tako mastna lovina, a s njome promaknuće, orden i povišenje fonda. – Nu to još nije sve izgubljeno – promrmljao je Gursuzović poluglasno – na vlakove, na vlakove!... Moram ih pronaći. Skupo će mi platiti, jer ću ih opisati kao još prefriganije i pogibeljnije negoli jesu. Lanci, preslušavanje uz gramofon i žeravka po tabanima ne će im manjkati! – Pomisao na osvetu i užitak, koji će ta osveta pružiti, malo ga umiriše i središe mu misli, te odluči poći s prvim jutarnjim vlakom do granice vjerujući, da će ih u vlaku naći. A ako ih ne nadje u tom vlaku, voziti će se s granice autom natrag pred vlakove, brze i osobne, pa će ih u jednom od njih sigurno pronaći. Nije njemu dosta da ih pogranične vlasti na granici uhvate. Treba ih on uočiti još prije granice, da ih onda na granici pograničnim vlastima pokaže. Sve do kraja mora biti samo njegova zasluga.

Gursuzović je zatim otišao u svoj ured, probudio podvornika, koji je u uredu stanovao, te ga odtjerao da još prije dana obaviesti dvojicu njegovih najboljih konfidenta, da u osam sati u jutro budu na Južnom kolodvoru spremni za put i za odsutnosti možda od nekoliko dana. A onda ga svladaše alkohol i umor, baci se na divan ureda i zaspa. U jutro je neizpavan, krvavih očiju i podbuhla lica unišao sa svojim agentima u vlak, sa kojim se vozila i plava gospodjica. Nu zaludu je zavirivao u sve odjele. U svima su bili putnici, neki stariji neki mladji, neki obučeni bolje neki gore. Na nijednome se nije moglo vidjeti ništa sumnjivoga. Uostalom, po čemu će prepoznati one koje traži, kada nema o njima baš nikakvih podataka. Noćas, kada je u pijanom stanju odlučio da će ih naći u vlaku još prije granice i predati pograničnim oblastima, nije pomislio na to, da mu njegovi konfidenti nisu mogli dati o njima nikakvih podataka i da sada nema ničega po čemu bi ih u vlaku prepoznao.

Čim je vlak dalje odmicao i čim je vrućina bila veća, tim se Gursuzović gore osjećao. Glava mu je bila kao izdubena bundeva, u kojoj se mućka neka tekućina, a i nešto je i udaralo po njoj. Dolazila mu je mučnina. Kod svakog jačeg pokreta, što bi vagon učinio, jače bi osjetio mučninu u želudcu i u grlu. Nije se više mogao držati na nogama, pa unidje u jedan odjel prvoga razreda, pruži se po sjedalu i zaspa.

Čim se vlak više približavao granici, tim se je više u njemu putničtvo izmjenjivalo, te je postalo sve rjedje, unatoč novim pridošlicama. Gospodjičini su se suputnici gotovo sasvim izmienili. Od prijašnjih ostalo je samo onaj sa zlatnim očalima i zlatnim lancem. Osim njega bili su u odjelu još dva putnika, koji

su unišli u vlak u *Grazu*. Obojica su bili ljudi u najboljim godinama, dobrog izgleda i ugladjenog ponašanja. Nešto prije *Spielfelda,* zadnje austrijske postaje, probudili su Gursuzovića njegovi agenti. Kada se snašao gdje je, brzo si je popravio zgužvano odielo, protrljao oči i obrisao rubčićem lice koje je bilo mastno od znoja. Jedan je agent sjeo kraj njega i nešto mu povjerljivo govorio. Onda izidjoše obojica, prodjoše vlakom i zustaviše se pred odjelom u kome je bila plava gospodjica. Gursuzović je neko vrieme promatrao onu dvojicu putnika, što su unišli u vlak u *Grazu,* a onda opet svrnuo pogled na plavu gospodjicu, te ju je dugo promatrao. Činilo mu se, da ju pozna, nu nije znao od kuda. U silnom mamurluku nije se mogao sjetiti, da ju je već prije vidio u vlaku. Uobće se nije mogao pravo sjetiti ničeg onoga, što je bilo prošle noći i toga jutra. Kao jedina živa uspomena ostala mu je jaka glavobolja i žedja, i to žedja za svježom hladnom vodom.

Austrijanci su u *Spielfeldu* brzo obavili pogranične formalnosti pregledavanja putnica i prtljage. Sve se odvijalo brzo bez ikakva uzrujavanja, i vlak je krenuo dalje. Za pet časaka zaustavio se opet.

– *St. Ilj* – reče jedan od dvojice suputnika, što su u vlak unišli u *Grazu,* i koji je gledao kroz prozor i dodao – sada prelazimo preko granice! Kada je gospodjica čula te rieči naglo ustade, nasloni se na prozor i znatiželjno pogleda napolje. U taj čas nahrupilo je množtvo naoružanih ljudi na prolaze vagona. Jedni u lošim žućkastim odorama, a drugi u zelenim otrcanim, sa bodovima nataknutim na puške, a medju njima je bilo desetak ljudi u gradjanskom odielu, nu bez prtljage. Gospodjica začudjeno pogleda u suputnika, koji je takodjer gledao kroz prozor.

– Žandari, financi i policajni agenti – reče ovaj, kao da je razumio što znači gospodjičin pogled, a licem mu preleti ironičan podsmieh.

Vlak je odmah krenuo dalje, jer na toj postaji stoji samo toliko, koliko je potrebno da ta vojska pograničnih kontrolnih organa unidje. Gospođica je gledala još jedan čas kroz prozor u liepe brežuljke, koji su obrašteni mladom borovinom, a kada se okrenu opazi, da je hodnik pun žandara. Za čas pristupi onaj zakrvavljenih očiju sa još jednim čovjekom u lošem gradjanskom odielu i dvojicom žandara. Onaj slabo obučeni čovjek naloži žandarima da se postave pred vrata odjela, u kome je putovala gospodjica, i da se do daljnje odredbe ne miču i da nikoga ne puste izići iz odiela. Gospodjica je razumjela njegov nalog, malo probliedi, srdce joj poče jače kucati, a još jače se uznemiri kada opazi, da pogledi onih zakrvavljenih očiju opet na njoj počivaju. Vlak je medjutim prošao kroz jedan kratki tunel i unišao u mariborski kolodvor.

Gospodjica je opet gledala kroz prozor. Na kolodvorskom peronu bilo je mnogo svieta, no svi su ljudi stajali zbijeni u jednoj grupi iza jakog žandarskog kordona. Pred peronom i na nogostupima izmedju tračnica nije bilo nikoga osim žandara, nekoliko željezničkih činovnika, nekolicine gologlavih ljudi u trošnim i neugladčanim gradjanskim odielima, te opet žandara. Oni žandari, koji su došli vlakom, izidjoše napolje i postaviše se pred vratima vagona. Nasta nekakova vika. Desetak je onih loše obučenih ljudi vikalo: – Nitko ne smije izići iz vlaka!

Neki su putnici, očito oni koji nisu razumjeli jezika, htjeli izići, nu žandari su ih natrag vratili. U vlaku su putnici stajali na nogama, gledali kroz prozore, a onda se pogledavali

medjusobno. Čuli su se upiti u nekoliko jezika, što su si ih medju se stavljali, kao: – Što je? Što se dogodilo? Što će biti... ?

I gospodjica se obrati onom istom suputniku i zapita ga:

– Zar je to uviek na granici ?

– Jest – odgovori potiho ovaj. – Na ovoj je granici uviek velika kontrola, nu izgleda da je danas još i pooštrena. Moralo se je nešto osobitoga dogoditi.

U istom vagonu u drugim odjelima već se je obavljala pregledba putnica i prtljage. Svagdje je trajala dosta dugo. Čuli su se neki osorni zapovjedni glasovi, a i neki protesti putnika, pošao je red i na onaj odjel, u kome je bila gospodjica. Unidje policajni komesar u tamnoj izlizanoj uniformi, zatraži putnice, pobra ih i odnese. Odmah iza njega unidje u odjel drugi u gradjanskom odielu s okruglom vojničkom ili činovničkom kapom u pratnji dvojice financijskih stražara i povika: – Otvarajte kovčege!

Putnici skidaše kovčege i otvoriše ih. Financijski stražari baciše se na kofere, turiše ruke u njih i povadiše sve predmete. Za čas su kovčezi bili prazni, a klupe pune rublja i ostalih putnih potrebština, razbacanih i izpremiešanih. Pregledavali su pozorno svaku i najmanju stvarčicu. Kada su vadili stvari iz gospodjičina kovčega, ona se malo zacrveni i obori oči. Najintimnji predmeti njezina rublja i nekih drugih potrebština ležali su na klupi, a financijski su ih stražari razmotavali i u njih zavirivali, kao da u njima traže gamad. Činovnik s okruglom kapom naloži zatim putniku sa zlatnim očalima i lancem, da digne ruke u vis. Ovaj je malo krzmao, nu vidjeći surovih lica žandara i financijskih stražara, koji su iza činovnika stajali i gledali ga pozdrljivim očima, uzdahnu i podiže nevoljno ruke u vis. Jedan od financijskih stražara premetnu mu sve džepove.

Pregledavanje je završilo, nu carinski činovnik, financijski stražari i žandari nisu se odmicali, nego su stajali i dalje kao da nešto čekaju. Gospodjica je brzo, još uviek crvena u licu, spremala natrag u kovčege drhćućom rukom svoje razbacano rublje.

Dva sata je iza podne. U vlaku je vladala nesnosna vrućina, a putnici su uzalud pogledavali kroz prozore, ne bi li mogli dobiti vode ili kakvog drugog pića. Na kolodvoru je bila još ista situacija. Narod je stajao na peronu u stisci, još uviek i za žandarskog kordona. Pred vratima su vagona stajali žandari, a uz vlak su prolazili željeznički činovnici, agenti i neki drugi individui, te se medjusobno dozivali i rukama mahali. U gospodjičin odjel dodje ponovno policajni komesar, nu sada u družtvu onog odvratnog čovjeka s kravim očima. Gospodjicu prodjoše trnci po cielom tielu. Taj čovjek pokaza prstom komesaru onu dvojicu putnika, što su u *Grazu* unišli u vlak.

– Gospodo, reče komesar prema njima, – izvolite sa mnom. Ponesite svoje stvari!

Ta dva putnika nisu se ni micala, nego su gledali u komesara i onoga čovjeka, a on se izdera na njih osornim glasom:

– Zar niste čuli? – Izvolite odmah sa mnom!

Jedan od njih dvojce ustade, pogleda komesara u oči i reče na njemačkom jeziku:

– Želite nešto od nas? Mi ne razumijemo vašega jezika!

Komesar je već htio svoj nalog ponoviti na njemačkom jeziku, kad se umieša Gursuzović i reče:

– Što nebi razumjeli, samo se tako prave.

A onda se približi k njima i reče prietećim glasom:

– Razumijet ćete vi već!

Oba su putnika gledala s nerazumijevanjem, a onaj isti ponovi odlučnim glasom: Ne razumijemo jezika, što hoćete od nas?

Komesar mu tada ponovi u lošoj niemštini, da uzmu svoje stvari i da ga sliede. Oni su pitali zašto i kuda ga moraju slieditи. Protestirali su, nu ništa nije pomoglo i odvedoše ih.

Gospodjica je gledala velikim očima i stiskala se sve više u kut. Po glavi joj se vrzla misao, što li su bogzna ti ljudi skrivili, da ih sada nekuda odvedu. Otmjeni je čovjek sa zlatnim očalima sjedio rezignirano na svom sjedalu, a žandari su i dalje stajali pred vratima odjela i držali puške uz nogu. U dva sata i deset časaka imao bi po voznom redu vlak krenuti dalje, nu nije se micao, niti je bilo ikakvog znaka po kome bi se moglo zaključiti da će se skoro maknuti.

Nakon dugog vremena, već nakon pol sata, dovedoše natrag u vagon onu dvojicu putnika, nu nisu ih pustili ići u isti odjel – nego izpraznišе jedan poluodjel na kraju vagona, povedoše ih unutra i žandare premjestiše pred taj odjel, a trojicu putnika koji su do sada tamo bili, premjestiše u onaj odjel, gdje je bila gospodjica. Ona dvojica putnika su protestirali užarena lica. Jedan je držao u ruci putnicu i srdito lupao s njom po drugoj ruci, te nešto govorio. Komesar mu je doviknuo sa hodnika:

– Ne uzrujavajte se, u Zagrebu će se na redarstvu sve urediti, – a onda je dodao kao da se izpričava, – zabuna se može lako svakome dogoditi. Iza tih rieči okrenu se komesar prema Gursuzoviću, koji je pokraj njega stajao i reče mu glasom, iz kojega je odzvanjivao malo zloban prizvuk:

– Gospodine Gursuzoviću, prevarili ste se. Putnice su posve izpravne i ovi su ljudi doista stranci, i to njemački industrialci,

tvorničari cigareta, koji putuju u svrhu nabave duhana.

– Pa što mislite, što je tu za na praviti? – upita Gursuzović, a na licu mu se izmjenjivala neka žuta boja sa zelenkastom.

– Stvar je neugodna. Već ono što je do sada učinjeno kompromitira naše oblasti. Postupili smo s njima kao sa kakvim banditima, i na vaš smo ih zahtjev svukli do gola, te tražili kod njih neke revolucionarne planove. Ja perem ruke. U zapisniku sam konstatirao, da je sve to učinjeno na vaš izričiti zahtjev i unatoč toga što sam vas upozorio, da se vjerojatno radi o zabuni.

– Pa recite, što bi bilo bolje napraviti? – prekide ga Gursuzović.

– Najbolje bi bilo da ih nismo dirali, a držim da ćete sada odustati od toga, da i onu gospodju ili gospodjicu, što već jest, koja je s njima u istom odjelu putovala, vodimo na preslušanje i da je dademo svlačiti do gola.

Komesar je tako govorio i gledao nekako pobjedonosno u Gursuzovića i u sebi mislio sa veseljem, kako mu je ipak jedanput taj famozni diplomat došao pod ruke. Ima već nekoliko godina što neprestano dobiva predbacivanja i ukore od svojih predpostavljenih, da se na granici u *Mariboru* ne vrši služba kako treba, jer da iz *Beča* neprestano dolaze viesti, kako tu razni tipovi prelaze preko granice, kao da šetaju na korzu, a on da nikada nikoga ne može uhvatiti. Znao je, da te informacije šalje Gursuzović, da tako pokaže svoju veliku marljivost i sposobnost. A sada je nasjeo.

– Pa dobro, onda ih pustite, – promuca Gursuzović, – a one koje tražimo uhvatiti ćemo u kom drugom vlaku. Komesar se malo napuhnu, pogleda s visokoga, i reče:

– E, ne može tako, sada je kasno! Neka sada ide sve svojim

putom. Što ste skuhali to morate i pojesti. Ja sam svoju dužnost učinio, a vi kako znate. – Dovidjenja! – Idem javiti glavaru postaje, da vlak može krenuti.

Komesar podje, da će izići iz vagona, a onda se sjeti da u ruci ima još putnice od gospodjice i onoga putnika sa zlatnim očalima i predade im putnice, a zatim izidje iz vagona. Gursuzović je izišao za njim slomljem i pokunjen. Vlak je krenuo sa zakašnjenjem od čitavog sata i pol. Putnicima je odlanulo, a promaja koja je uslied gibanja vlaka nastala, omogućila im je dublje dihati, čega su bili željni nakon dvosatne muke što su ih podnieli u užarenom vlaku, dok je stajao na pograničnom kolodvoru.

Plava se gospodjica povukla opet iz svoga kuta, primirila se i s užitkom gledala kroz prozor zelene pašnjake, što su se prostirali koso, kao zeleni sagovi po brežuljcima i bregovima izmedju gustih borovih šuma i u male biele kapelice s vitkim i šiljastim tornjićima, što su posijane po vrhuncima bregova. Te crkvice u onom zelenilu i pokraj ravnih crta, koje omedjašuju šume, njive i travnike uz vijugaste biele ceste, daju krasnoj slovenskoj zemlji svaki dan svečani izgled nedjelje ili blagdana.

Gospodjica se opet sjeti Dulibića. On joj je pričao o tim ljepotama prirode u Sloveniji. Pričao joj je kako Slovenija leži do Hrvatske, kako će na hrvatsko tlo stupiti onda, kada vlak predje rieku *Sutlu,* koja čini granicu izmedju Slovenije i Hrvatske. Obuze je neka želja, neka čežnja i pomisli, kako bi bilo liepo da skupa putuju, da on sjedi sada pokraj nje i da joj svojim mirnim i toplim glasom tumači mjesta i predjele kroz koje se vozi. A onda joj se pričini, da to nikako ne bi bilo moguće. Sjeti se prizora s ona dva putnika, s kojima su na granici u *Mariboru* tako postupili, a onda

se sjeti Dulibićeva lica, koji je poprimilo žalostan izraz uviek, kada je govorio o putovanju u domovinu. Neki joj je unutarnji glas govorio da on, onaj liepi i stasiti i umni čovjek, koji je njoj tako bliz i tako ugodan, bogzna zašto ne može ili ne smije putovati onuda, kuda ona sada prolazi.

Vrieme je brzo prolazilo. Suputnici su razgovarali o tom, kako vlak ima veliko zakašnjenje, nu nitko se nije na to nimalo tužio, kao što se ljudi ne tuže ni na svakdanje nepogode, na koje se naviknu i koje podnašaju kao nešto što mora biti. Mnogi su izgledali umorni i izcrpljeni od putovanja. I ona je osjećala umor u svim udovima, nu ne umor koji čovjeka sili na sjedenje ili ležanje, nego onaj umor svoje vrsti, koga čovjek osjeti jedino u željeznici nakon dugog putovanja, a koji ga sili da se kreće, da hoda, kao da će ga to gibanje odmoriti. I odluči izići na hodnik.

Vlak je bio već blizu Hrvatske i stao je po posljednji put u Sloveniji na jednoj maloj postaji. Pred malim kolodvorom čekalo je mnogo izletnika i planinara, koji su iz Hrvatske došli na izlet u Sloveniju, kao što je to stari običaj. Jedno desetak planinara natiska se u hodnik vagona u kome je bila gospodjica, a vlak krenu dalje. Gospodjica se prisloni uz stienu hodnika da načini mjesta, jer su neki planinari htjeli proći dalje, zavirujući u odjele i tražeći, očito umorni, gdje bi našli koje mjesto da sjednu. Od jedanput joj zastade dah, raztvori oči i skoro nešto povika. Neposredno kraj nje stajala su ona dva mladića što su jučer bili kod Dulibića. Stajali su malo zapuhani, vlažne i malo zamršene kose, lica vedra nu umorna, u svojim planinarskim odjećama i s planinarskim torbama na ledjima... Onaj, koji ju je navečer kod čaja onako promatrao, stavi kažiprst pred usta, kao da joj hoće reći da šuti, a zatim izvadi komadić papira, napisa na njemu nešto olovkom, dade ga gospodjici i upita potiho:

– Je li ovo vaša točna adresa u Zagrebu? Ona pročita i odgovori: – Jest! – i htjede nešto upitati, nu on joj uze natrag papirić, opet nešto napisa na drugoj strani, povrati joj i isto tako reče:

– Evo Vam j edne adrese. Ako budete kada što trebali, obratite se na nju s podpunim pouzdanjem i povjerenjem.

Gospodjica uze cedulju i pročita u sebi: *Gospodjica Ruža Gusić, Pivarska ulica broj 6, prizemno.* Nakon što je pročitala pogleda mladića, a on reče opet tiho:

– Možete biti bez ikakve brige, mi ćemo bditi nad vama! – A onda se u znak opraštaja neznatno nakloni i pomieša se medju ostale planinare. Ona smota ceduljicu, stavi je u svoju torbicu i povrati se na svoje mjesto. Taj joj je susret bio malo tajanstven, nu nije ju uznemirivao, nego joj je, dapače, ulievao neku veću odvažnost i sigurnost.

U Zagreb je vlak stigao u osam sati umjesto šest i pol. Gospodjica je izišla iz kolodvora nošena bujicom putnika, koja je tekla kroz izlaz iz kolodvora. Držala se uz služnika, koji je nosio njezine kovčege. Kada je izišla iz kolodvora stade kao zapanjena. Prenerazila ju je slika, koja je pred njom bila. Pred kolodvorom je veliki i široki prostor, što se sa sjeverne strane pretvara u divni park, koji se nalazi dolje nizko, oko tri metra duboko izpod trga. To je Trg Kralja Tomislava, prvog hrvatskog kralja narodne krvi, koji je godine 925. okrunjen na Duvanjskom polju. Uz taj trg s jedne i druge s trane, ne koliko metara nad njegovom razinom, pružaju se dvie linije skladnih i liepih kuća, pokraj kojih idu ravne i uredno asfaltirane ulice paralelno sa dvjema alejama lipovih stabala, koje se pružaju dalje preko Akademskog i Zrinjskog trga u duljini od gotovo tisuću metara. Ti se trgovi nastavljaju jedan za drugim, a zasadjeni su ogromnim i

sjenovitim platanama. Gledala je sa kolodvora u te parkove, te u bizarnu zgradu Umjetničkog Paviljona, što dieli trg kralja Tomislava od Akademskog trga i što na gledalaca tako djeluje svojim čudnim staklenim krovom i čudnim dimnjacima. Iza svega toga, tamo daleko u večernoj plavkastoj maglici uzdiže se tamna Zagrebačka Gora, pred kojom se kao pred ogromnom kulisom uzvisuju dva visoka i biela tornja zagrebačke katedrale na kaptolskom brežuljku. Ta slika u svojoj mirnoći i skladnom veličanstvu djeluje kao melem na dušu svakog Zagrebčana, kada se u Zagreb, pa i nakon najkraće odsutnosti povrati, a kao začarani i ružama obrasli dvor na svakog onoga, tko te trgove vidi prvi put kad izalazi iz kolodvora – obasute jutarnjim ili večernjim zrakama ljetnoga sunca.

Gospodjica je stajala i gledala kao začarana i sigurno bi bila još dugo gledala, da je nije služnik upitao, hoće li uzeti taxi. Ona se sjeti, da joj je Dulibić rekao neka se sa kolodvora ne vozi taxijem, nego neka uzme kočiju, da bude mogla bolje uživati u pogledu na taj dio grada i reče:

– Ne, nego kočiju!

– Hm! izusti služnik, kao da je dvojio, hoće li to biti moguće, i spusti kovčege na pločnik. Samovozi, koji su pred kolodvorom stajali u redu, odlazili su jedan za drugim i odvažali putnike. Tek tamo, posve na kraju, stajale su čedno dvie kočije, kao posljednji svjedoci, koji imaju posvjedočiti novom pokoljenju, da je nekada bilo drugačije, dok su ljudi s užitkom sladokusaca polagano pili iz čaše života i dok nisu mahnitom brzinom jurili kraj ljepota, što im je Svevišnji na ovoj zemlji za užitak pružio.

Služnik se je i zdigao na nožnim prstima i rukom domahivao starom kočijašu što je sjedio pognut na boku kočije i gledao u

zemlju s istim mirom s kojim su i njegovi slabi konjići spustili svoje glave i bezćutno gledali u pločnik. Jedva ga je dozvao. Kada je kočijaš prišao bliže, gospodjica se uzpe u kočiju i sjede jedva skidajući oči sa slike, koja se pred njom pružala. Služnik se udaljio čim je svoju naplatu primio. Kočijaš se na boku napola okrenuo natrag i čekao nalog kuda će voziti. Gospodjica izvadi iz torbice svoj mali notes, otvori ga, nešto pročita i reče njemački u bečkom narječju:

– Vozite me na *Trg Kralja Oslobodioca broj 16!*

Kočijaš se na to okrenu posve natrag, pogleda gospodjicu i zakrenu nekoliko puta niečno glavom. Ona se dosjeti, da je to rekla na njemačkom jeziku i da on vjerojatno ne razumije, pa onda odmah ponovi to isto na hrvatskom jeziku. Nu kočijaš ponovno zakrenu glavom i reče:

– Gospodjice, toga trga nema u Zagrebu!

– Kako? – začudi se gospodjica i nadje se u neprilici.

– Nema, ne! Ja sam stari fiaker, pa bih morao znati, kada bi takav trg postojao.

– Ali, kako ne? – reče gospodjica, – evo, vidite imam tu napisano. Oni, koji su mi tu adresu dali, nisu valjda mogli izmisliti tog imena.

– Je, ja onda ne znam! – reče kočijaš neodlučno, jer je njezina argumentacija očito pokolebala njegovu sigurnost, a onda se ogleda naokolo, mahnu rukom jednom suhom, siedom služniku upalih obraza i podrezanoga brka, što je na pločniku stajao i držao ruke otraga, i doviknu:

– Ej, Blaž, dodji mali sim!

Stari služnik s crvenom vrbcom oko služničke kape pridje

polaganim korakom.

– Reci Blaž. jel ti znaš, gde bi bil Trg kralja... tu zape i ogleda se na gospodjicu, veleći: –Kak ste rekli gospodična?

– *Kralja oslobodioca!* – upade gospodjica.

– Da, *kralja oslobodioca,* – ponovi kočijaš, nisam nigdar čul, da takav trg u Zagrebu postoji!

– Kak ne znaš, – dobaci služnik. – Em ti je to židovsko groblje!

Gospodjica se namršti, jer joj se pričinilo, da se stari služnik šali i reče ljutito:

– Ali, kakvo groblje: to mora biti jedan veliki trg!

– Jest, jest, gospodjice, to je jedan veliki trg, – reče služnik, a onda pogleda kočijaša i nastavi prema njemu: – Pa to ti je *Trg jsj!* Kaj ne znaš, da se tom trgu veli i židovsko groblje?

– Aa, *Trg N!* – dosjeti se kočijaš, popravi šešir i povuče ga malo niže na čelo, primi uzde i htjede potjerati.

– Čekajte malo! – reče gospodjica, kojoj se je pričinila nerazumljiva ta mnogoimena pripoviest, pa se pobojala, da je kočijaš ne bi vozao po gradu od jednog trga do drugog, te htjede se osvjedočiti, da li doista on zna, kuda je treba voziti i upita:

– Kako je to s imenima toga trga?

Služnik se primakne malo bliže, metnu ruku na spušteni krov kočije i poče razlagati mirom i sigurnošću dobroga poznavatelja svih gradskih prilika i neprilika:

– Eto gospodična, to vam je ovako: To je jedan veliki novi trg, koji je izgradjen odmah poslije rata. Dok se trg još izgradjival i dok gospoda gradski zastupniki nisu tome trgu još bili ime, pribili su gradski ingjinjiri na svoju ruku na tom trgu jednu ploču

s nadpisom *Trg N* tako, da se znadu orientirati dok trg dobije pravo ime. A onda trg nije dugo imena dobil, jer su oni od vlade zahtevali, da se trg nazove imenom kralja oslobodioca, – potra ga križ Božji! Naši su pak gradski oci šutili, držeći se valda neke stare šege, ili kako se to već zove ta naša pravica, i pravili su se da ne čuju. I tako je to trajalo dugo, sve dok je kod nas bilo naših otaca. A onda, kada ih više nije bilo, i kad su tamo na gradu postavili neke druge, bogzna tko su, i koji nisu više naši stari gradski oci, nego slušaju, eto onda je taj trg dobil drugo ime. Ali za to se ime malo zna, jer dok je to tako dugo trajalo, i dok je trg dobil to ime, dotle su mu sami ljudi dali već jedno treće ime. Evo kako: – Tamo su sagradjene odmah poslije rata velike kuće. Onda je bilo mnogo novaca, a te kuće su sagradili naši Židovi koji imaju najviše novaca, jer znate za velike kuće trebaju i veliki novci. A onda su došla druga vremena. Oslobodjenje je išlo dalje i kod nas su ljudi oslobodjeni od mnogo toga, a bormeš i od svojih penez, i oni koji su na tom trgu sagradili one velike kuće, malo su se zaletili. Kuće su koštale više nego je bilo novaca. A onda su oni malo po malo se zadužili na te kuće. Zakopali su se i eto zato ljudi kažu, da je to židovsko groblje. *Oslobodi nas Bog groblja i oslobodjenja!* Je li sad razmete gospodična?

Gospodjica je strpljivo i sa zanimanjem slušala staroga služnika, i makar nije sve pravo razumjela, reče:

– Jesam, hvala vam liepa!

Služnik se zadovoljno nasmješi očito radi toga, što je tako liepo pripoviedao jednu veliku stranicu poviesti svoga grada, a kočijaš se opet malo popravi na boku, potjera konje i reče:

– Te vrag.., ter te, stari osel, jesi li već jenput svršil?

Fiaker se je sklizao polagano i nečujno na gumenim kotačima

ulicom uz iztočnu stranu Tomislavova trga. Gospodjica je gledala biele staze, što su izprepletene izmedju zelenih ploha cvjetnjaka i nasada na trgu, koji leži nekoliki metara dolje izpod ceste i šetališta. Gledala je ljude, koju su se sa nekim svečanim držanjem ljetne večeri šetali alejom, i djecu manju i veću, koja su lepršala dolje na trgu u lakim opravicama živih boja poput leptira, po bielim stazama, izmedju crvenih perunika, bielih ruža i tamno–plavih grmova, gustih i nizko obrezanih stabalaca.

Činilo joj se, kao da su joj poznata sva ta dječica i svi ti prolaznici, koji su se okretali k njoj, pogledavali je mirna i prijazna lica. Činilo joj se, kao da ih svaki dan vidi i pomisli, da bi mogla sići sa kočije, umiešati se medju njih, s njima se šetati i s njima razgovarati, kao sa starim znancima. Činilo joj se, da oni svi znadu tko je ona. A znala je i o čemu bi s njima razovarala... – o toj liepoj sliki, koja stoji pred njezinim očima, o onome što je nekada, možda davno, vrlo davno bilo, – o onome sada i o onome što će možda skoro, skoro biti, baš onako kako je razgovarala u večernjem sumraku sa Dulibićem. A onda pogleda u Umjetnički paviljom. Ta zgrada sa svojim bizarnim krovom i još bizarnijim dimnjacima, što su sakriti u umjetničke forme malih tornjića sa svojom visokom staklenom kupolom, ta zgrada što stoji medju dva zelena trga izmedju dvaju redova aleja i dvaju nizova visokih i čistih pročelja, pričini joj se onom kulom u ravnici medju dviju planina iz one balade, što joj je pripoviedao Dulibić i koja ju je tako ganula. Podiže oči prema visokoj kupoli kao da hoće vidjeti, ne sjedi li tamo gore iza onih stakala starica majka i ne briše li suze sa staračkoga lica, ne gleda li tamo u daljinu i ne čeka li svoju djecu, da se vrate iz tudjine, kamo ih je odagnula tudja sila, nakon što im je ubila otca, dok je branio ona zelena polja što se pred kulom prostiru, one njive i

ono zlatno klasje, s kojima se mieša rub večernjeg ružičastog svoda nebeskoga, dok je branio kulu i u njoj svoju vjernu ljubu i nejaku svoju djecu. A onda joj sinu misao, nije li ona jedno od te nejake djece, koje je bila negdje daleko u tudjini bogzna zašto, nu sigurno isto tako uslied neke nepravde ili nekoga nasilja i nekoga zla, koje je opet jedanput zadesilo otčinsku kulu i ne vraća li se sada natrag u zagrljaj i na krilo stare majke. Da, tako bi nekako moralo biti. I ona se ne vraća još, jer nešto manjka, nešto je nepodpuno i nije sasvim onako kao u onoj turobnoj baladi. Jest, kako ne bi manjkalo, kada je ona, evo sama, a u baladi se ona liepa vitez–djevojka ne vraća sama, nego skupa sa svojom braćom s kojom pjeva uz tamburicu i kojoj braći naslanja glavu na ramena. Zašto nije došao s njom Dulibić? Onda bi to bio povratak, onda bi pošli tamo gore na kulu, da ih ogrli stara majka, onda bi pjevali, a onda bi naslonila glavu na njegovo rame i svi, svi... bi bili sretni!

Fiaker je zamaknuo s Akademskog trga na desno, prošao kroz nekoliko pravilnih ulica, prešao preko Draškovićeve ulice i zaustavio se na velikom okruglom trgu pred jednom, visokom kućom. Na cielom trgu nije bilo gotovo ni žive duše.

– Tu smo, gospodjice, – reče kočijaš, kada je kočija stala, i spusti se polagano i oprezno s boka, te skide kovčege i metnu ih na pločnik. Gospodjica je još iz kočije pogledala uz kuću, a zatim na malu željeznu pločicu, što je bila pričvršćena nad kućnim vratima. Broj je još bio čitljiv, makar se već hvatao mrak. Gospodjica je pogledala u broj kao da se hoće osvjedočiti, da li je stigla na pravo mjesto, a onda izkoči iz kočije laganim skokom. Dok je brojila novac, koji nije najbolje razpoznavala, kočijaš je gledao u njezine biele ruke, a kad je novac primio reče:

– Tu nema nikoga, tko bi vam ponio kovčege, zatim malo zaviri u vežu, a onda pridje kovčezima, uze ih u ruke i opet reče:

– Ja ću vam ih ponieti. U koji kat?

– U prvi kat! – odgovori gospodjica i unidje u vežu.

Kod kuće nije bilo nikoga osim služavke, koja je takodjer malo prije došla sa nedjeljnje šetnje. Bila je još obučena u svoju svečanu nedjeljnu opravu medjimurskoga kroja, u širokoj kratkoj suknji, koja joj je bokove činila visokim i širokim te u šarenoj bluzi, koja joj je pleća uztezala, a prsi dobro izbočila. Užurbano je preuzela gospodjičine kovčege, odvede je u jednu malu dvorištnu sobicu i reče:

– Milostiva su rekli, da ćete ovdje stanovati. Zar ne, da ste jako umorni? Jezuš, tako daleki put ste napravili! – Govoreći tako, gledala je gospodjicu svojim tamnim, malo kosim očima, a okruglo lice crvenih jabučica izražavalo je neko udivljenje, a onda još uzkliknu:

– Kako ste mlada i liepa!

Gospodjici se je dopala prostodušnost male Medjimurke, osmjehnu se, sjede na stolac što je stajo kraj malog stolića s ogledalom, protrlja obim dlanovima lice, kao da se pere, a onda reče:

– Moram se malo urediti prije nego me povedete gospodji Donner i gospodjici Sidi.

– Je, je, uredite se, ali danas više sigurno ne ćete vidjeti nikoga. Milostiva su u toplicama, i baš će se sutra vratiti. Gospon je otišao po nju, a gospodjica Sida izvela se s gospodinom majorom na izlet i sigurno se ne će tako skoro povratiti. Znate gospodjice, to vam je kod nas u familiji uviek tako. Svatko ide na svoj kraj,

ni naša sobarica se ne vraća nikada prije pola noći, kada nedjeljom ima izlaz.

Gospodjica je slušala sa zanimanjem, kako ju je Jana odmah i ukratko upoznala sa kućom. Jana se još nešto dosjeti:

Joj, gospodjice, vi ste sigurno gladni od tako dalekog puta – Što ćemo napraviti? Kod nas vam nedjeljom nema nikada večere, jer nema nikoga kod kuće.

Gospodjica je bila dosta umorna, nu gladi nije osjećala pa reče:

– Ne brinite se, imam ja sobom još nešto od onoga što sam na put poniela! Zatim otvori svoju putnu torbicu, izvadi iz nje komad čokolade, pruži je Jani reče: – Imam nešto i za vas!

Jana se je najprije malo nećkala, a onda primi čokoladu i poče je odmah jesti, jer je sigurno držala, da to traži dobar odgoj.

Gospodjicu nije trebalo njihati da zaspi. Tjelesni je umor bio jači o svih utisaka, od svih doživljaja i od svih osjećaja, koji su je obuzimali nakon tolikog puta i tolike promjene, koja je za nju nastala.

X.

Sliedećeg je jutra pisala gospodjica u Beč svome poslodavcu. Javila mu je, da je dobro stigla, nu da toga prvoga dana ne će moći još ništa obaviti, jer je Donner odsutan, i da će se, kako joj je rečeno, tokom dana povratiti.

Pisala je i Ani dugo pismo. Opisala je svoje putovanje prilično obširno, nu onih neugodnih upadica nije ni spomenula. Molila ju je, da mnogo i toplo pozdravi Dulibića i da mu reče, da je uzhićena od prvog utiska što ga je dobila od Zagreba, kada je iz kolodvora izišla. Bila bi najradije pisala i izravno Dulibiću, da mu opiše svoja čuvstva i utiske s puta, nu jer to nije mogla učiniti, zadovoljila se time, da to čini preko Ane. U pismu nije spomenula njegova imena, nego ga je označila nazivom *Petar,* kako su ga ona i Ana medjusobno nazvale od prvoga dana kada su ga vidjele, jer su pronašle da je izvanredno sličan Aninom bratu, koji je još pred nekoliko godina otišao u Afriku. To je bio i razlog, da je Dulibić bio Ani tako simpatičan i da ga je upravo obasipala ljubaznostima i pažljivošću. Toliko ju je sjećalo na njezina brata s kojim ju je vezala od djetinstva veza najnježnije bratske ljubavi.

U pisanju je gospodjici prošlo cielo prijepodne, a kad ju svršila odluči, da će pisma odnieti sama na poštu. Sobarica joj je raztumačila kako će doći do pošte, što nije bilo težko ni komplicirano, jer od Trga do glavne pošte u Jurišićevoj ulici ima samo nekoliko časaka.

Kada je prolazila Jurišićevom ulicom, ogledavali su se prolaznici za njom. Zagreb je, doduše, glasovit sa liepih žena i nije nikakva riedkost, da čovjek na ulici susretne koju ljepoticu, nu ljepota gospodjičina lica i vitkost njezina stasa upadali su svakome u oči.

Njezina plava pahuljičava kosa, koja je uokvirila bielo čelo i gornji dio lica kao nekom sunčanom aureolom, nije moglo nikome ostati nezapažena. Ona je bila naviknuta na to, da je ljudi gledaju. Ni u Beču nije se mogla nikuda maknuti, a da prolaznici ne zabadaju u nju svoje poglede. Nu tamo joj je to bilo ravnodušno, štoviše, smetalo ju je, a često i srdilo. Ovdje naprotiv na zagrebačkim ulicama, osjeti po prvi put da joj godi, što ju ljudi gledaju. U Beču, kada je na ulici osjetila da je progonjena pogledima, ubrzala bi korake kao da hoće tim pogledima izbjeći, nu ovdje je nesviestno korake usporila, kao da je želila da je ljudi vide čim više i čim dulje.

Kada se povratila kući, već su Donner i njegova supruga bili stigli. Donner je u svojoj radnoj sobi baš upućivao svoju kćer Sidu, kako se treba držati prema gospodjici: – Trebaš je čim više zabaviti, govorio je otčinskom zabrinutošću za gospodjičino dobro, – i odmah je uvedi u družtvo. Treba je toliko zaokupiti družtvom i zabavama, da sve vrieme na tome izgubi i da se ne mieša u moje poslove. Nu Sida, – govorio je dalje Donner, znam da tebi to ne će bi težko, ti imaš družtva i zabave na pretek, pa ćeš moći i njoj nešto od toga priuštiti... Donner se s ladko nasmijao i pokazao izpod crvenih brkova velike žute zube. Sida je prosvjedovala da ima družtva i zabave na pretek, te je naprotiv tvrdila, da je uviek sama, da je ubija dosada i da nema onoga ljubaznoga majora, koji bi se za nju toliko zanimao, da zbilja ne zna kako bi vrieme utukla.

Gospodja je Donner sjedila u jednom malom fotelju i prisustvovala tom razgovoru stisnutih ustnica i zabrinuto kimala glavom. Nju je tištila lakoumnost muževa i njegovi poslovi, za koje je znala da ne idu dobro, i kćerine zabave i družtva, i taj ljubazni major, a konačno i posjet te gospodjice koji

nije mogao značiti ništa dobroga, već je dao naslutiti da je Blum vrlo nezadovoljan i da Donnerovi poslovi stoje mnogo gore, nego je ona i mislila. Nakon kćerina prosvjeda nije se mogla više uzdržati, nego gleda zlovoljno muža reče priekornim glasom:

– Jako liepo, liepo je podučavaš. Ne samo da se nikada, pa ni pod stare dane ne ćeš sam popraviti, nego još i nju kvariš i više nego je sama od sebe pokvarena. Meni se sve to ništa ne dopada. A i poslovi...

– No, no stara, – upada joj u rieč Donner, – što je zla na tome ako se zabavlja. Donnerova kći mora biti u prvim družtvima. To zahtievaju moji poslovi, to zahtieva moj položaj koga sam si znao steći. Vidiš, svi naši prijatelji i znanci ostali su kod onoga, kod čega su bili, trgovci i ništa više. A vidiš moje veze i poznanstva, – generali, državni sekretari, ministri, inspektori i sve same visoke ličnosti. Draga moja, vidjet ćeš, kako će to nositi. A što se poslova tiče, što hoćeš? Imaš svega dosta i netrebaš se za ništa brinuti.

– Sve se to meni ne dopada, – odgovori žena. – Moj pokojni otac radio je i trgovao u malome selu u Zagorju i stekao veliki i metak sve bez ministara i bez generala, pa je mogao nama, četirima kćerima, kada smo se udavale, dati krasan miraz. Zar se više ne sjećaš koliko sam doniela, kada sam se za tebe udala? A mi, što smo Lilici za udaju dali, dali smo, a za ovu tu, bojim se ne će više ništa preostati.

Donner se je namrgodio, kada je žena spomenula miraz. Toga je on profućkao već davno, odmah prvih godina braka, još prije nego je prodavao sa Blumom stare krpe i lonce. Srdilo ga je, jer to nije bio prvi put što mu ona taj miraz predbacuje. Uviek mu je na tanjuru.

– Pa onda taj major, – nastavila je Donnerica, – ni to mi se ništa ne svidja i ja se tebi čudim, da ti to poduprieš. Umjesto da se uda za jednog poštenog trgovca, ona gubi svoj pošteni glas s nekim majorom, kao da je to partija za nju. Eno, što fali Lilici što se udala za poštenoga trgovca Altmanna. Ima svega dosta, pa Altmann nije nikada bio ni kaplar, a kamoli major.

Sida je nestrpljivo tapkala nogom po podu i gledala otca kao da hoće reći: Joj, kako je dosadna ta mama! Donner je postao tokodjer nestrpljiv, nu nisu ga ženine rieči nimalo dirale, jer je malo koji dan da to sve isto ne čuje i već unapried znade sve što će ona reći. Ustade, potapka ženu po ramenu i reče:

– Pusti to, ženo, ti se u to ne razumiješ. Sve će dobro biti, nego sada vi idite i pošaljite curu da mi dovede tu gospodjicu, da govorim s njom o poslovima, a onda ću je dovesti k vama. – Žena ustade, još uviek zle volje, podje van s kćerkom i reče:

– Požuri se, valjda ćemo skoro i k stolu ići.

Malo iza toga dovela je Jana gospodjicu u Donnerovu biblioteku, kako je on označivao svoju radnu sobu. Donner joj je ukratko s očitim nehajem rekao, da će je sutra poslijepodne odvesti u svoju poslovnicu, koja se nalazi u prizemlju iste kuće, da će se tamo upoznati sa svojim personalom, a dalje da će ona sama znati svoj posao. Zatim ju je odveo u salon i predstavio svojoj ženi i kćerki. Svi su govorili s njom njemački, jer je to u Donnerovoj kući bio službeni jezik, a Donner nije mogao slutiti da gospodjica, koja dolazi iz Beča, govori hrvatski. Ona je takodjer govorila samo njemački, jer ju je Blum kod odlazka zamolio, da po mogućnosti zadrži tajnom da znade hrvatski.

Sida se je prema gospodjici pokazivala vrlo prijaznom, premda joj je to išlo preko srdca. Njezina ju je ljepota prenerazila i odmah

izazvala kod nje veliku zavist i već unapried ljubomoru radi svih kavalira, s kojima će ju po želji svoga otca morati upoznati. Premda ni ona nije bila baš ružna, štoviše nosila je na sebi i kraj jakih oznaka svoje rase i neke znakove ljepote, nu već unapried vidjela, kako će mizerno izgledati u očima svojih udvarača kraj tako izrazite ljepotice.

– Kod nas će vam biti liepo, – govorila je gospodjici tonom i kretnjama, u koje je htjela uliti svu težinu neke umišljene otmjenosti, i ne će vam sigurno biti dosadno. Mi imamo toliko otmjenih poznanstava, da vam ne će biti žao za vremenom što ćete ga kod nas proboraviti. Doduše u zimi je ljepše i animiranije, nu mi si ni ljeti ne dosadjujemo. Ja sam već bila mjesec dana na moru i bila bih ostala još, nu ove će godine u kolovozu biti ovdje posebnih atrakcija, pa nisam htjela da ih se lišim. Praviti ćemo, ako budete sporazumni, i liepih izleta.

Gospodjica je na te ponude bila pripravna, jer joj je Blum rekao, da će je sigurno nastojati odvratiti sa zabavama od njezine zadaće, pa se nije od tih ponuda ni osobito branila. Gospodja se je Donner, slušajući kćerine projekte o družtvima i zabavama, jedva uzdržala, da opet ne počne svoju običajnu propovied, dok je Donner kćeri povladjivao, bučno jeo i preko punih usta mastne pečenke ubacivao:

– Jest, jest, vidjet ćete, kod nas ima zabave na pretek!

Gospodjica je doista imala prilike, da se o tome osvjedoči. Još istoga se je dana gospodjica upoznala sa poslovanjem u Donnerovoj poslovnici, a sliedećeg ju je dana odveo poslovodja u klaonicu, gdje su Donnerovi namještenici preuzimali od mesara tek odrezane kože i vagali ih, a zatim u skladište, koje se nalazilo na Zavrtnici, nedaleko klaonice, gdje su radnici kožu

solili i u skladište spremali.

Nu trećega dana rano ujutro, nešto prije osam sati, došao je u Donnerov stan jedan redarstveni agent i tražio da govori s Donnerom. Gospodja je Donner bila još od djetinstva naučna ustajati rano, pa je ustajala i sada, kao nekada u onom malom zagorskom selu, u Velikom Trgovištu, kada je tako reći prije dana otvarala napola vrata malog otčeva dućana, nedaleko malog kolodvora, i točila rakiju kočijašima, koji su na kolodvor dolazili sa svojim malim selskim kočijama i dovažali putnike na zagorski vlak iz bližnjih i daljnjih sela. Kočijaši bi čekali na vlakove i popili po koju čašicu rakije. Nije toga bilo mnogo. Zasluživalo se kojih četrdeset, pedeset krajcera na dan, nu njezin je otac izračunao, da to iznosi godišnje 150–180 forinti, a to je u ono vrieme bio veliki novac. Zato je ona, kada se je udavala i mogla donieti Donneru onaj liepi miraz, za kojim još danas uzdiše. Kako je tada navikla, tako se je i sada rano ustajala, premda nije više točila rakije kočijašima.

Agent je autoritativno i s podpunom sviesti svoga službenog položaja raztumačio, da želi odmah govoriti s gospodinom Donnerom i predstavio se naravno, da je on detektiv. Taj naziv uobičajen je u Zagrebu za sve redarstvene agente još od onih vremena, dok su se oni još doista i bavili odkrivanjem zločina i zločinaca. Dobroćudni i miroljubivi gradjani dali su im taj zvučni naslov, da im se kako–tako oduže dosta jeftino, ali ipak velikodušno zato, što su oni bdili nad njihovim životima i dobrima. Gospodja se Donner čudila, što hoće detektiv od njezinoga muža, uglednog trgovca, koji ima tako sjajne veze s tolikim generalima. Ženina viest, da neki detektiv hoće s njim govoriti podsjetila ga je na neke čekove, na koje je on već zaboravio. Izidje užurbano u kućnoj haljini i malo smeten uvede

agenta u svoju radnu sobu.

– Izvolite, izvolite... – govorio je Donner i ponudio agentu stolac. Ovaj ne sjedne, nego odmah predje na stvar...

- Kod vas se u kući nalazi već nekoliko dana jedna osoba, koju moram predvesti na redarstvo. Jedna gospodjica, što je stigla iz Beča.

Donneru malo odlanu, kada je vidio, da se ne radi o nikakvim čekovima, malo promisli, a onda reče:

– Što, zar je nismo prijavili na prijavni ured? Pa ja sam mome poslovodji izričito naložio, da izpuni i preda prijavnicu. Eto, sada ću sigurno globu platiti. Ah, ti namještenici! Čovjek ima s njima samo neprilike. Dakako, odbiti ću mu od plaće.

– Prijavnica je izpunjena i u redu predana, – prekide ga agent.

– Pa što bi je onda zvali? – začudi se Donner.

– Ne znam, reče agent, – ja imam samo nalog da je predvedem. Možda nije ništa. Svaki stranac mora nekoliko dana nakon dolazka doći osobno na redarstvo da opravda svrhu svoga boravka.

– Sigurno, sigurno će biti. da se o tome radi, nu nije potrebno da vi gubite vrieme, ja ću je sam dovesti govorio je Donner, koji se pobojao, da će tko vidjeti – kako detektiv vodi nekoga iz njegova stana, a to mu ne bi bilo ugodno.

– Nažalost ne može biti, moram je ja predvesti, – odvrati suho agent.

Donner je sam osobno gospodjici saobćio, da je zovu na redarstvo, jer da svaki stranac mora doći osobno se predstaviti gospodi od redarstva. Gospodjica je izvadila iz kovčega putnicu i otišla s agentom, premda nije mogla pravo shvatiti važnost

takvog propisa, nu nije se uzrujala niti uplašila. Kada to moraju činiti svi stranci, nije mogla misliti, da ne bi morala i ona.

Nešto iza osam sati doveo ju je agent u drugi kat redarstvene zgrade u Petrinjskoj ulici, u kome je na zidu pričvršćena cedulja sa velikim tiskanim slovima: – *Političko Redarstvo.* Pristupili su k jednim vratima, a agent je na njih pokucao. Nije se odazvao nitko. Agent otvori malo i oprezno vrata, te pogleda u uredsku sobu, nu budući da u njoj nije bilo nikoga, zatvori vrata i reče gospodjici:

– Treba čekati, još nije došao gospodin komesar!

Gospodjica je šetala po hodniku, a agent je išao za njom kao sjena. Prošlo je pola sata, agent je opet zavirio u sobu, nu opet ništa. Na hodniku se medjutim skupilo dosta ljudi, koji su očito bili pozvani da dodju u osam sati i svi su čekali. Netko je čekao strpljivo, a netko nestrpljivo, već prema temperamentu i vriednosti, koju je za koga vrieme predstavljalo. Bilo je i žena i djece. Jedna na gradjansku obučena žena, visoka, bliedoga lica i velikih plavih kolobara izpod očiju, stajala je kraj prozora i držala za ruku jednu djevojčicu od kojih šest godina. Svaki je čas pogledavala kroz prozor. Djevojčica je grizkala komad kruha, kadkada se je malo poskliznula jednom nogom po podu hodnika, njihala sa materinom rukom i gledala u ljude. Svi su šutili. Netko je stajao na mjestu i gledao u pod, a netko je opet šetao nekoliko koraka napried i nekoliko koraka natrag. Jedan je čovjek čitao novine, drugi je nešto bilježio na komad papira, koji je bio premotan trostruko, već mnogo izpisan i prilično zamazan, a jedan je opet nešto na prste brojio.

Gospodjica je opazila, kako ona visoka žena neprestano gleda kroz prozor, pa i ona pridje k prozoru i pogleda kroz njega. Dolje

je bilo četverouglasto dvorište, unutar četiri krila zgrade.

Na dvorištu je stajalo oko petdeset uniformiranih stražara pod puškama u dva reda, a pred njima je stajao zapovjednik, koji im je nešto čitao. Suprotno, i južno poprečno krilo zgrade nisu imali prozora ili bolje rečeno, prozori su bili zagradjeni nekim oklopima od dasaka, koji su stajali koso tako, da je donja strana prozora bila zagradjena i svietlu i zraku, dok je oklop na gornjoj strani bio malo odmaknut, valjda da može ulaziti zrak i svietlo. Gospodjica je gledala u te oklope, nu nije si mogla domisliti, da su to zatvori.

Na hodniku je medjutim postalo živahnije. Počeli su prolaziti podvornici sa spisima pod rukom. Dolazili su neka gospoda, koja su išla samosviestno i važno, te ulazila u pojedine sobe zaokruživši prije pogledom po čekaocima. Po gdjekoji čekalac skinuo bi šešir i pozdravio koga od te gospode. Prolazili su uniformirani stražari s oružjem i bez oružja, a prošao bi i koji gospodin sa kožnatom torbom pod rukom zavirujući medju ljude, kao da nekoga traži.

Od jedanput se začuse neki težki koraci. Uz stube su došla četiri žandara i vodili dva seljaka. Ruke su im bile svezane sa lancima. Jedan je bio već gotovo starac, sied i malo poguren, a drugi čovjek u najboljim godinama, jak i zdrav. Obojica su imali modrice po licu. Jedan je žandar unišao u jednu sobu, a ostala trojica su stajala oko seljaka i držali u rukama puške sa nataknutim bodežima. Onaj se je žandar skoro vratio sa nadstražarom, a zatim odvede seljake kroz jedna težka željezna vrata, koja su vodila u južno poprečno krilo zgrade... očito zatvor. Stari je seljak capkao nogama i micao usnicama, kao da se Bogu moli, a mladji je stupao čvrsto sa stisnutim zubima.

Neki su od čekalaca bili već pozvani u razne sobe. Od jedanput se otvoriše ona težka željezna vrata, na koja su bili uvedeni seljaci, a kroz njih dva stražara izvedoše, ili bolje reći izvukoše jednog čovjeka otmjenoga lica, plavih očiju i prosiede šiljaste brade i brkova. Ruke su mu i noge bile okovane težkim lancima. Bio je sav poguren, a dosta novo i dobro odielo mu je bilo razparano na nekoliko mjesta. Lice mu je bilo zakrvavljeno, a stopala umotana u debele krpe. Cipele nije na nogama imao. Jedva se pomicao, stenjao i škripio zubima. Visoka žena vrisnu i potrča prema njemu, nu stražar je odgurnu. Djevojčica proplaka i poviče:

– Tata! Tata!

Težko okovani čovjek pogledao je ženu i diete vlažnim očima, kimnuo im malo glavom, pomakao malo okovanim rukama, kao da ih hoće pozdraviti. Odvedoše ga u jednu sobu.

Dodje red i na gospodjicu. Agent je uvede u onu uredovnu sobu. Za pisaćim je stolom u sobi važno sjedio komesar. Pred njim je bio jedan spis po kojemu je listao.

– S kim ste vi putovali u Zagreb? – upita, ni ne gledajući je. Gospodjica je šutila, naglo je dihala i nije se snašla u prvi čas.

– Zašto ne odgovarate? – reče komesar ponovno, ne dižući očiju sa spisa.

Gospodjica je šutila i dalje, nu sada proračunato, jer se već snašla.

Komesar namršti lice, naglo podiže glavu i otvori usta, kao da hoće nešto jakim glasom povikati, nu ne izreče ništa, nego ostane zabezeknuto, gledajući u gospodjicu. Gospodjica obori oči i malo da se ne nasmije, jer joj je komesarevo lice izgledalo jako smiešno i bedasto. On ju je neko vrieme gledao, a onda se nešto

predomisli, ustade i ode u susjednu sobu, odakle se za čas povrati s jednim drugim komesarom, koji je imao nešto ugodniji izgled. Ovaj se obrati gospodjici i upita je netočnim njemačkim jezikom:

– Gospodjice, ne razumijete li jezika?

– Ne, – odgovori ona i jako se zacrveni u licu.

Činovnici izmieniše potiho nekoliko rieči medju sobom, a onda je poslaše opet na hodnik, da još malo počeka.

– To su prefrigani lopovi, – reče onaj prvi komesar, kada su ostali sami u sobi. – Ni ona dvojica se ne daju nikako smesti. Ostaju uporno kod tvrdnje da ne razumiju našega jezika. Ni pod batinama se nisu htjeli izdati.

– Pazi Stojane, – reče drugi komesar, – čini mi se, da se tu ipak radi o zabuni. I pogranični komesar iz Maribora konstatirao je u zapisniku, da se radi o zabuni.

– Ali ne može biti zabuna, – reče opet prvi komesar. Iz Beča su javili, da nikoga prije ni kasnije tih dana na vlakovima nisu pronašli, a imaju posve sigurne podatke, da su odozgo dvojica odputovala sa planovima za neku akciju. Metnut ću i nju u zatvor, pa ćemo vidjeti, možda će ona otvoriti usta. Gdje su je samo lopovi tako liepu našli!

– Nemoj se prenagliti. I ona je strana državljanka.

– Pa što bih napravio? – upita onaj prvi.

– Vrati stvar šefu, neka dade izpitivati nekome drugome, koji zna njemački, – odgovori drugi i izidje iz sobe.

Gospodjica je čekala u hodniku još kojih pola sata, uviek pod nadzorom agenta, a zatim je pozvaše u drugu sobu. Tu ju je počeo preslušavati drugi komesar na njemačkom jeziku.

– S kim ste doputovali u Zagreb?

– Doputovala sam sama.

– Radi čega ste došli ovamo?

– Moj poslodavac Robert Blum, poslao me je ovamo radi posla.

– Kakav je to posao?

Gospodjica je malo krzmala, a onda reče:

– Ne znam, da li sam dužna odgovoriti vam na to pitanje, nu držim da je dosta, ako vam kažem da sam namještenica tvrdke *Blum i Drug* u Beču, i da sam poslana ovamo radi nekih poslova dobave sirove kože s kojom se trgovinom ta tvrdka bavi.

– Hm, malo čudna stvar. Tako mlada i liepa gospodjica, pa dolazi radi nabave sirovih koža. Nemojte se gospodjice praviti nevještom. Mi znamo sve! Znamo, da su vas drugi upotriebili samo kao oružje u ovom zločinačkom radu proti našoj državi. Najbolje vam je da priznate sve, pa vam se ne će ništa dogoditi. Štoviše, ako nam odate sve one koji su ovdje u Zagrebu ili drugdje u zemlji u taj protudržavni rad umiešani, mi ćemo vas još i dobro nagraditi. Vidite, gospodjice, vi ste liepa i mlada, a eto sada imate još i prilike zaslužiti i mnogo novaca. Što vas briga za one bandite i razbojnike, koji su vas kao oružje upotriebili i ovamo poslali. Uostalom, kako hoćete! Ako ne priznate i ne odate sukrivce po dobru, mi već imamo sredstava s kojima ćemo vas prisiliti da govorite. Dakle, dajem vam dvie minute vremena da se predomislite i da govorite, a ako i nakon toga vremena, ako ostanete kod dosadašnjeg svog držanja, onda ću vas odmah staviti u zatvor. Dakle, promislite dobro.

Gospodjica je malo probliedila, a onda reče odlučnim glasom:

– Vi se šalite, nu ja si takvu šalu zabranjujem. Ako želite što o

meni znati pobliže, izvolite se obratiti na gospodina Žigu Donnera, druga tvrdke, koja se nalazi ovdje u Zagrebu, i od njega možete sve saznati.

Gospodjičino je lice poprimilo neki zanosni izražaj, a plave su joj oči sjevnule kao dva žarka plamena. Rieči komesarove pobudiše u njoj osjećaj prezira i ujedno neki prkos, te je bila spremna i na najtežu borbu. Sjeti se onog odvratnog čovjeka u vlaku s krvavim očima, staroga seljaka medju žandarima, čovjeka u težkim lancima i sa nogama omotanim u krpe, vriska žene i plača djeteta, te joj se pred očima raztvori vidik nečega, što joj je do sada bilo zastrto kao nekom tminom. Sjeti se Dulibića, i postade joj jasno mnogo od onoga, što joj je on govorio, a što ona tada nije pravo shvaćala.

Njezin je oštri odgovor usupnuo komesara. Znao je i sam kako je čitava prijava labava i kako nema nikakva dokaza, pa niti ozbiljnih razloga sumnje protiv one dvojice uhićenih stranaca, a još manje proti njoj. Radi svega toga izgubi odvažnost i poče nesigurnim glasom:

– Ne trebate se uzrujavati, gospodjice, stvar će se već razjasniti!.

Na otvorenim vratima, koja su vodila u pokrajnu sobu, sabralo se je nekoliko komesara, koji su stajali, držali ruke u džepovima, pratili tok preslušavanja, promatrali gospodjicu i pravili medjusobno potiho neke primjetbe. Netko pokuca na vrata. Bez da je komesar dao dozvolu za ulazak, unidje u sobu malo zapuhan čovjek srednje dobi, sa kožnatom torbom pod rukom. Pridje blizu k pisaćem stolu, malo se nakloni komesaru i reče:

– Oprostite što smetam, nu čini mi se, da se tu radi baš o stvari, u kojoj sam baš u ovaj čas bio kod gospodina šefa. – A zatim se okrenu malo natrag, pogleda gospodjicu i nastavi: – Ako se ne

varam, ova gospodjica je iz Beča. Zatim se opet okrenu prema komesaru i reče:

– Ja sam pravni zastupnik gospodina Žige Donnera i on me zamolio, da u ovoj stvari interveniram. Već sam razložio gospodinu šefu o čemu se radi, pa vas molim nazovite ga na telefon, jer on to želi.

– Ja baš gospodjicu preslušavam, nu ako želite, ja ću odmah nazvati šefa, – reče komesar i digne brzoglasnu slušalicu s aparata, javi se šefu, a nakon kratkog vremena, odloži slušalicu kroz koju je slušao, pogleda odvjetnika i reče:

– Gospodine doktore, strpite se još nekoliko minuta, dok sa gospodjicom obavim još jednu formalnost, a onda ću vam reći rezultat.

Odvjetnik se nakloni i izidje. Komesar podiže opet brzoglasnu slušalicu i naloži da mu dovedu ona dva Niemca, što su uhićena u *Mariboru*. Za nekoliko časaka uvedoše stražari onu dvojicu gospodjičinih suputnika, što su bili unišli u vlak u *Grazu*.

Obojica se iznenadiše, kada su je vidjeli. Kose su im bile nepočešljane, odiela zgužvana, bili se bez ovratnika, a cipele su im od hoda klapale, jer su iz njih bile izvadjene podvezice.

– Poznate li ovu gospodjicu? – upita komesar. Jedan od njih odgovori:

– Ne. Vidjeli smo je prvi put u vlaku, kada smo ovamo putovali.

– A vi gospodjice, poznajete li ovu gospodu?

– Osim u vlaku, nisam ih nikada u životu ni vidjela. Komesar je trljao rukom po čelu i nije znao, što bi dalje pitao. Nakon odulje stanke, reče onoj dvojici Niemaca u čisto službenom stilu:

– Ovo je kraljevsko redarstvo zatražilo diplomatskim putom od

vaše države informacije glede istinosti vaših navoda. Odgovor još nije stigao, pa zato morate ostati i dalje u zatvoru dok taj odgovor ne stigne.

Zatim se okrenu prema gospodjici i reče:

– A vi ste gospodjice slobodni i možete ići.

Ona su dvojica uhićenika prosvjedovali i zgražali se nad tim postupkom, govoreći obojica u isti mah, a gospodjica je pošla prema vratima. Nu komesar se još nečega dosjeti, pozva je natrag i reče:

– Skoro sam zaboravio. Gospodjice, morate doći opet na redarstvo sutra u osam sati ujutro, i to u sobu broj 26 radi opravdanja svoga boravka.

Gospodjica kimne malo glavom i izidje. Na hodniku ju je čekao odvjetnik, koji pristupi k njoj reče svoje ime.

– Hvala vam, gospodine doktore, – reče gospodjica i pruži mu ruku. U taj su čas vodili opet stražari hodnikom onoga okovanoga čovjeka, koji se je jedva vukao na nogama, omotanim debelim krpama i ponovno začu jecanje visoke žene i plač djevojčice. Gospodjicu prodjoše trnci po cielom tielu.

– Kako je to strašno! – reče gospodjica prema odvjetniku.

– Taj čovjek je tu već blizu godinu dana u zatvoru i još nije predan sudu, – a zatim dodade tiše: – Kažu, da je bio strašno mučen. – Kod tih rieči odvjetnik se ogleda oprezno oko sebe.

– Pa što je jadnik skrivio? – upita gospodjica sažalnim glasom.

Odvjetnik opet odmahnu rukom, kao da ne će ništa reći, a onda izusti još tiše:

– Politika! Okrivljen je, da je član organizacije, koja radi na

oslobodjenju Hrvatske. Ima ih takovih na tisuće u zatvoru.

Gospodjica je neko vrieme gledala odvjetnika kao začudjena, malo se zamisli, a onda reče:

Vidjela sam jutros, kako su žandari ovamo doveli i dva seljaka o kovana u lancima. Nisu valjda i oni radi politike?

– Sigurno, – odgovori odvjetnik. – Svi su seljaci u Hrvatskoj za tu i stu politiku. I ne popuštaju nikako.

Bogzna, kako će to sve svršiti!

Odvjetnik učini kretnju, kao da će poći, gospodjica podje uz njega i opet upita:

– Pa zašto oni hoće osloboditi Hrvatsku? Zar im nije dobro ovako kako je sada?

Odvjetnik se malo osmjehnu i ne odgovori odmah ništa, nego tek nakon dulje stanke, kao da je dobro promislio:

– Kako mi je gospodin Donner rekao, vi ćete ostati ovdje koji mjesec dana.

– Moguće, odgovori gospodjica, osmjehnu se i dodade:

– Ako me ovi ovdje prije ne zatvore i možda objese.

Odvjetnik se nasmije, pa reče:

– Nadajmo se da ne će, onda ćete sami naći odgovora na ono pitanje, što ste mi ga malo prije postavili. Želite li, da vas odpratim do kuće?

– Hvala, pogodit ću i sama. Vaše je vrieme dragocjeno. Zahvaljujem vam ponovno na vašoj intervenciji i očekujem vaš račun. – Kod posljednjih rieči pruži mu ruku. – Odvjetnik prihvati ruku, nakloni se i reče smieškom:

– Moj je honorar već naplaćen. Par minuta razgovor s vama vriedi više nego najbolji odvjetnički honorar!

Gospodjica se je vraćala kući žurnim korakom. Sama se je sebi čudila kako je bila odvažna, i bila je sama sobom zadovoljna. Sjeti se, da si je sebe uviek tako i predstavljala, kada je prije kadkada promišljala na to, da će jedanput u životu doći u neprilike i u pogibelji. A onda joj se pričini da je to nekako naravno i da ovdje moraju postojati za nju te neprilike i pogibelji, kada postoje za tisuće onih koji, kako reče odvjetnik, su u zatvoru i za one seljake, koji ne će nikako da popuštaju. Sada joj je postajalo jasno, zašto joj je u vlaku onaj mladić u planinarskom odielu dao jednu adresu i rekao, da se na nju obrati, ako bude u kakvoj neprilici. Čisto mehanički otvori ručnu torbicu, izvadi iz nje adresu, pogleda i zastade. Noge joj u koljenima zadrhtaše, a lice joj probliedi.

– Pa to je strašno, – promisli, – da su me ovi tamo doista uhapsili, sigurno bi me premetnuli i kod mene bi našli ovu adresu. Ta gospodjica Ruža sigurno stoji u nekoj vezi s Dulibićem, kao i onaj mladić, koji mi je tu adresu dao, a svi oni sigurno stoje opet u nekoj vezi sa tisućama onih, što se nalaze u zatvorima i s onim seljacima, što ih žandari u zatvor vode i što nikako ne popuštaju, i svi oni sigurno rade za oslobodjenje Hrvatske, kako je to odvjetnik rekao. I onda bi uhapsili tu gospodjicu Ružu, a i onoga mladića i bogzna koga još sve ne. I , eto, tako sam mogla staviti u pogibelj toliko ljudskih života. – Malo drhćućom rukom zgužva tu cedulju i stavi je natrag u torbicu i odluči da će je, kada dodje u Donnerov stan, uništiti.

Kada je stigla kući, sjede i napisa u Beč izvješće, što je sve vidjela na klaonici kod preuzimanja robe u skladištu, koje je dan prije bila pogledala. Donnerovo osoblje u poslovnici gledalo je gospodjicu s nekim čudjenjem. Dok im se jučer pričinila kao neka bojažljiva licejka, nesigurna u kretanju i razgovoru, danas je izgledala kao neka odlučna i samosviestna učiteljica, koja na njih sviju gleda kao na djecu u školskoj klupi. Svaki im se njezin pogled pričini kao pronicav, kao da izpituje njihovu sposobnost i znanje. Naročito se usupnuo poslovodja Senečić, čovjek srednjeg stasa i crne malo progrušane kose. Nije shvaćao, da li se je prevario jučer, kada mu se pričinilo da je podpuno neopasna i da nema nikakove pogibelji, da će prozrieti njegove manipulacije i poslovne t ajne ili danas, kada je ulievala u njega neki respekt. A pomislio je i malo zlorado naprama svome poslodavcu, kako se je Donner prevario kada je mislio, da će se sa tom djevojkom lako izići na kraj. Mudrijaš je onaj Donnerov kompanjom u Beču i zna koga je poslao. Senečić je tako umovao, uvjeren da se promjena koju je danas na gospodjici vidio, odnosi na poslovne stvari Blumove i Donnerove.

Kada je o podne sjedila kod objeda sa Donnerovom obitelji, kroz dugo vremena je bio predmet razgovora slučaj, koji se gospodjici sa redarstvom desio.

– Kakova luda zabuna, – govorio je Donner. Vas ni krivu ni dužnu pomiešati s onim najgorim zločincima i banditima, što se bune proti našem vitežkom kralju, proti našoj moćnoj, velikoj i ujedinjenoj državi, a za volju neke njihove republike, u kojoj bi gospodarili i vladali seljaci i oni banditi, što se sada vuku po zatvorima i po inozemstvu. No to bi nam još trebalo, – umovao je dalje, – to bi bio liepi posao! – A onda pogleda ženu i nastavi:

– Znaš draga moja stara, to bi bila katastrofa. Svi bi poslovi otišli k vragu. Seljak bi onda tražio za jedno jaje više nego danas traži za vola, a jedna bi pišljiva sirova kravlja koža koštala više nego smo mi dali za Sidin glasovir. Blum i ja bi bogme odmah zatvorili svoj posao, a ti bi dušice, morala pod stare dane natrag u Zagorje točiti u onoj maloj špelunki kraj kolodvora kočijašima rakiju, ako bi nam i to ta prokleta bagaža dozvolila. Nu dati ćemo im mi hrvatske republike! – Izprsi se Donner, kao da vidi kako pred njegovim nogama leži u prahu sva ta odiozna bagaža, kao da će na nekoga navaliti i dodade:

– Dat ćemo im mi! Mi imamo zato policiju i žandare, a naša vlada već zna, kako će s njima obračunati!

Sida nije ni slušala velikog i umnog državničkog govora svoga otca i očito su joj misli bile negdje drugdje, valjda kod majora. Stara Donnerica je sjedila kao obično stisnutih ustnica, a činilo joj se da njezine misli lutaju nekamo drugud, moguće baš tamo u Zagorje, medju one iste seljake, kojima je točila rakije, a kojima njezin muž, žandari i policija žele tako veliko dobro, da će im već dati republiku, i medju kojima je njezin otac zaslužio na jajima, na ularima, na čavlima, na kosama i brusovima, na malo soli i šećera, te na nešto rakije onaj veliki miraz koji je dao njoj i njezinim trim sestrama. Jedina je gospodjica pozorno slušala Donnera i pomalo mienjala boju lica.

– Uostalom, – obrati se D onner n joj, – ja ću se potužiti. Odmah ću se potužiti mojim prijateljima, momu prijatelju Kumundurumdžijeviću i generalu Tutungjorgjeviću. Odmah ću ići u Beograd i potužiti se, kako su vas ti bedasti činovnici mogli dovesti u vezu s onim razbojnicima i najvećim neprijateljima

naše države i naših poštenih trgovačkih poslova. – A onda se obrati k Sidi, kao da se je nečega dosjetio i kao da je odmah na tu svoju odluku zaboravio, te reče vrlo ljubazno:

– No Sida, jesi li za večeras pozvala družtvo? Pazi dobro, to mora bi ti samo birano družtvo! – Pri tome se nasmija i zaprieti joj kažiprstom. – Znaš, ja sam pozvao i gospodina inspektora od ministarstva trgovine, Atanazija Kaldrmijevića, koji je baš jutros došao ovamo iz Beograda radi neke iztrage. Imam s njim veliki dogovor radi jednog vrlo dobrog posla. – Donner se dobro pruži na stolcu, pogladi se po omašnom trbuhu, nasloni glavu na naslon stolca, okrenu je prema ženi i sladko se nasmija:

– Znaš stara, ako mi taj posao uspije, za kratko ćemo vrieme biti prva i najbogatija kuća u Zagrebu.

Donnerica odmahnu glavom, kao da ne vjeruje u to skoro veliko bogatstvo, a Sida reče:

– Budi bez brige, pozvala sam same otmjene ljude. Za gospodina majora priredila sam jedno veliko iznenadjenje. Znam da će biti izvan sebe od veselja.

– Kakovo iznenadjenje? – upita srdito stara Donnerica i dodade zagrižljivo: – Sigurno si opet naručila kakvu ludoriju, za koju će nam onda kroz pola godine opet dolaziti svaki dan inkasatori sa računom!

Donneru je i Sidi bila pred gospodjicom neugodna ta primjetba, pa se Sida prisiljeno glasno nasmija i reče:

– Mama se uviek šali! Donnerica je ošinu biesnim pogledom i opet stisnu ustne.

– Stara s tobom čovjek ne može nikada pametno razgovarati. Eto, Sida želi pokazati svoju duhovitost i malo razveseliti naše

prijatelje s nekim iznenadjenjem, a ti si se već nabrusila.

– Radije, da si koji koji krajcer metne na stranu, nego da troši na kakove budalaštine. Koji će je vrag oženiti bez miraza. Već je dosta stara, pa bi mogla na to misliti, – progundja ujedljivo stara Donnerica.

Gospodjica se nije miešala u taj obiteljski parlament i jedva čekala, da objed svrši i da izidje. Dok su se članovi Donnerove obitelji obdarivali medjuse tim izrazima nježnosti, gospodjica je pravila osnovu, kako će još toga dana posjetiti Ružu Gušić. Nakon svega što je u ovo kratko vrieme čula, vidjela i proživjela, smatrala je to nekako svojom dužnosti. A osim toga ju je na to tjeralo i još nešto drugo. Od kada je otišla iz Beča, osjećala je oko sebe neku prazninu. Zadnjih se je dana svoga boravka u Beču navikla na Dulibićevo družtvo i na njegovu blizinu, da joj te to sada upravo manjkalo i taj je manjak svaki dan sve više osjećala. Mislila je, da će se kod te nepoznate Ruže, u njezinom družtvu, osjećati kao u blizini Dulibićevoj, jer ne može biti nikakve dvojbe, da ta Ruža stoji s njim u bilo nekoj vezi. Možda mu je i rodjakinja. S njom će moći govoriti i o njemu. Pripoviedati će o njemu i reći joj kako ga pozna i kako su dobri... prijatelji. A Ruža će sigurno njoj pripoviedati o njemu, o njegovoj prošlosti, o njegovoj mladosti i bogzna o čemu još.

Objed je bio pri kraju i baš kada je gospodjica ustala da izidje, unišla je služavka i javila, da je došao nadkonobar iz restauracije *Gradski Podrum,* koji želi pogledati prostorije u kojima će biti večera, da bude znao razporediti stolove i sve ostalo potrebno.

Donnerova je obitelj, nakon što je izišla gospodjica i nakon što je konobar sobe pregledao, opet otvorila medjusobno unakrstnu vatru pitanja, odgovora i predbacivanja.

Gospodjica je unišla u svoju sobu, izvadila iz ručne torbice Anino pismo, koje je stiglo još sinoć, i počela ga čitati, valjda već po peti put. Na dnu Anina pisma dodao je Dulibić svojom rukom nekoliko redaka, u kojima se zahvaljuje na sjećanju, veli kako je sve pusto bez nje, raduje se, što se ona ugodno iznenadila s onim što je vidjela i... žali što ne može biti u njezinoj blizini, da to skupa uživaju. Gospodjica je na to pismo napisala dugi odgovor, a onda otišla u poslovnicu.

XI.

Ljetna žega u Zagrebu znade u mjesecu srpnju doseći nesnost gotovo tropske vrućine, nu traje samo do pred večer. Čim se sunce spusti tamo prema prvim slovenskim brežuljcima, zastruji sa Zagrebačke gore lagani povjetarac, što nosi sobom svježi zrak, koji odiše hladovinom velikih i krošnjastih bukava i kestena te zelenih borova, kojima je obraštena ciela Zagrebačka gora, i pod kojima je u točilima i jarcima u najžešćoj vrućini hladovina kao u kakvoj prašumi. Gornji Grad, zadnji od obronaka, što se spuštaju s podnožja Zagrebačke gore do Posavske ravnice, naročito je izložen strujanju toga svježega vjetrića, pa je tamo i usred ljeta u predvečerje lagan i ugodan zrak.

Tu u Gornjem Gradu koracao je oko šest sati poslije podne preko Radićeva trga Ivo Plavić. U jednoj je ruci držao šešir, a drugom je od vremena do vremena prolazio kroz bujnu kestenjavu kosu. Lice mu je bilo zažareno, jer se je uzpeo pješice drvenim stubama, što uz prugu uzpinjače vode iz Donjega u Gornji Grad. Išao je polagano i duboko udisao, zadovoljan sa razlikom u toplini i svježini zraka, koja se tako dobro osjeća izmedju Gornjega i Donjega Grada. Kada je zašao u Pivovarsku ulicu, iztrča iz pekarne Franje Žabčića jedan dvanaestgodišnji dječačić, koji pretrča ulicu u nekoliko koraka i stvori se za čas na suprotnom pločniku pred Plavićem. On se zaustavi i pomilova dječaka po licu, dok je dječak gledao u njega odozdo gore bistrim plavim očima.

– Što to nosiš? – upita dječaka.

– Nosim kruh – odgovori dječak, i podiže obadvie ruke, u kojima je držao u žućkastom papiru zamotan oveći komad kruha.

– Je li tko kod kuće? – upita Plavić opet dječaka, stavi mu ruku

na rame i podje napried. Dječak je išao uz njega napola okrenut k njemu, gledao mu u lice i reče:

– Svi su kod kuće. U vrtu su, čitaju i razgovaraju.

Nakon nekoliko koraka zakrenuše obojica u vežu žućkaste kuće, koja je bila treća od ugla, te koja je izmedju kućnih vrata i jednog prizemnog prozora nosila pločicu, na kojoj je stajao broj 6. U toj je kući u prizemlju stanovala udova Kata Gusić sa svoje četvero djece. Dvadesetgodišnji sin Zvonimir učio je pravne nauke na Sveučilištu, dvadesetčetirigodišnja kći Ruža svršila je već pred pet godina učiteljsku školu, nu namještenja nije dobila, niti je bilo ikakve nade, da će ga tako skoro dobiti, a petnaestgodišnja Nada i četrnaestgodišnji Krešimir, polazili su srednju školu.

Iza kuće stiskao se je mali, uredni i ukusni vrtić, koji je bio jedva desetak metara dug i isto toliko širok. Nekoliko grmova jorgovana i ljeskovine raslo je uz visoki zid ograde, koja je vrtić dielila od susjednoga dvorišta. Medju zelenim lišćem toga jorgovana i lisaka sjedila je ciela obitelj, kada su Plavić i Krešimir u vrtić unišli.

Gospdja je Gusić imala u rukama neki ručni rad, Ruža je nešto čitala, Nada je iz jedne školske knjige učila poluglasno napamet neko štivo, dočim je Zvonko baš taj čas bio otišao u kuću. Čim je Nada opazila Plavića i Krešimira, odloži knjigu na zemlju, potrča uzkim bielim puteljkom k njima, uze Plavića izpod ruke i povede ga napried. Idući pokraj njega koracala je dugim koracima i oponašala njegov odmjereni hod. Plavić se nije branio nego se pusti voditi, klanjajući se još iz daleka gospodji Gusić i Ruži. Kada se je približio, poljubi gospodji ruku, a sa Ružom se srdačno izrukova i nadvi se nad njezinu otvorenu knjigu, kao da hoće vidjeti što čita.

Kroz cielo to vrieme nije mogao doći do rieči, jer je onaj petnaestgodišnji vražić toliko brbljao u deklamatorskom tonu, da su za čas obim rukama začepili uši.

– Prestani već jedanput – govorila je kroz smieh gospodja Gusić. Nu Nada se nije dala smesti.

– Deklamirala je dalje stihove iz Hasanaginice, kako ih je baladi dodao veliki dramatičar Milan Ogrizović, kada je tu baladu dramatizirao:

"U bašći mi bulbul pjeva, ja ga ne čujem,

U bašći mi izvor voda, ja je ne pijem,

U bašći mi ruža cvate, ja je ne gledam..."

Tako je govorila Hasanaginica, sjedeći tužno u svome vrtu i uzalud čekala, da će Hasanaga po nju doći, unatoč tome, što ju je sa svoje kule odpravio, a Nada je tim stihovima htjela aludirati na sestru Ružu i na Plavića, koga kod njih u posjetima nije bilo već nekoliko tjedana, dok je Ruža svaki dan sjedila u vrtu i izvjedljivo gledala, kada će doći.

– U bašći mi žaba krekeće, ja je ne čujem...– poče sada deklamirati Plavić šaljivim glasom u neposrednoj blizini Nadina uha, da je nadviče i ušutka. Gospodja Gusić i Ruža nasmijaše se od srdca, a Krešimir poviče kroz smieh:

– Sada si dobila! Dobro ste joj rekli, krekeće kao prava žaba.

– Sjedite, gospodine Ivo, reče gospodja Gusić i pokaza mu jedan mali nizki vrtni stolčić.

– Kako ste? Nismo već duge imali časti...– Gotovo je istodobno govorila Ruža:

– Ja sam mislila, da si zaboravio našu ulicu i kućni broj. – Kod

tih ga je rieči gledala zaljubljeno svojim tamnim smedjim očima.

– Kako?– čudio se Ivo –zar niste znali, da sam bio odsutan? Zar vam nije rekao Zlatko Golubić, da sam odputovao? A liepo sam ga molio, da vam javi, jer vas nisam mogao pozdraviti prije odlazka.

– Nije nam ništa rekao. Nismo ni njega već dugo vidjeli. Zvonko kaže, da ga nije vidio nigdje, odgovori Ruža zatvarajući knjigu, koju je do tada držala otvorenu na krilu, kao da se sprema na razgovor, koji je jako zanima. Plavić se malo zamisli, a sa lica mu sa odrazi zabrinutost i progovori kao sam za sebe:

– Pa što je moglo biti s njime?

– Sigurno ste bili kod svoje kuće? – Zapita gospodja Gusić Plavića, kao da je ne zanima, što se je dogodilo sa Golubićem, i jer je znala, da je Plavić odlazio često u svoje selo posjećivati roditelje.

– Kako vaši stari?

– Hvala, moji su stari zdravo, nu žalostni su. Mati plače po ciele dane. Brata su Nikolu odveli žandari u Varaždin. Zato sam i otišao naglo kući, čim su mi to javili...

– Što se je zaboga opet dogodilo? – upade Ruža, a dah joj zastade.

– Odveli su ih preko šestdeset iz moga i iz jednog susjednog sela. Medju njima ima mladića i već starijih familiarnih ljudi, a ima i nekoliko čisto mladih dječaka. Netko ih je prijavio, da su na jednoj svadbi bili okićeni hrvatskim trobojnicama, i da su pjevali jednu hrvatsku pjesmu, čini mi se onu: *Oj Hrvati, još ste živi...* U Varaždinu su preslušani i biti će ovih dana odpremljeni u Beograd pred sud za zaštitu države. Brata obtužuju još napose, da je u svatovima držao nazdravicu i daje mladencima u

nazdravici rekao ove rieči: *Ostanite uviek čestiti seljaci i pravi Hrvati, kao što su bili i vaši stari, a svoju djecu, kojoj ćete danas sutra ostaviti ovu svoju zemljicu, natopljenu tolikim znojem i tolikom krvi vaših djedova odgojite tako, da budu dostojni one grude, na kojoj smo svi nikli, koju ljubimo i za koju mora svaki od nas dati sve, pa i svoj život, kada treba.* To je doslovno napisano u prijavi, koja je podnesena sudu i koju sam pročitao kod suda u Varaždinu. Prijavi je dometnuto, da su svatovi bili samo izlika, da se oni sastanu, premda znadu, da je svako sastajanje najstrože zabranjeno, i da su tu priliku upotriebili, da se dogovaraju za oružani ustanak proti državi, a napose moj brat, da je tim svojim govorom pozivao ostale seljake na oružani ustanak, nadalje da su pjevanjem te pjesme povriedili državno i narodno jedinstvo, te konačno da su svi, kako iz toga govora i pjesme proizlazi, članovi ustaške organizacije.

Ruža je slušala stisnutih zubi niemo i ukočeno, a izpod tamnih i izrazitih obrva, što su se sve više skupljale, čim je dalje Plavić govorio, bljeskao je oštar i tvrd pogled.

Dok je Plavić govorio unišao je u vrt Zvonko, noseći u rukama jednu razstvorenu zemljovidnu kartu, nu nije prišao sasvim blizu, da ne smeta Plavića u pripoviedanju, nego je zastao i slušao. Krešimir su i Nada stajali pokraj Plavića i gutali svaku njegovu rieč, a gospodja je Gusić spustila ručni rad u krilo i slušala žalostnoga lica. Plavić je govorio dalje:

– Bratova je žena u porodu, djeca su nejaka, pa njoj i starcima ne bi imao tko pružiti ni čašu hladne vode, da ne dodje svaki čas po koja žena iz sela u kuću prigledati. Morao sam se zadržati dulje vremena, da prigledam u polju i na njivama. U vinogradu je toliko posla, a ne može se dobiti ni iz sela pomoći, jer od mladjih

ljudi, što nisu žandari pohvatali i odveli, velik je dio otišao u šume k onima, koji se tamo već od prije nalaze. Neki su otišli i preko granice.

Tek što je svršio, okrenu se gospodja Gusić glavom prema stanu, malo posluša i reče:

– Čini mi se, da netko zvoni na vratima od stana. Skoči, Nado, pogledaj!

Nada odskakuta i za čas se povrati u vrt sa jednom mladom, plavom i liepom gospodjicom, koja je prilazila malo zarumenjena lica i gledala plavim očima, kao da traži nekoga medju prisutnima.

– Ružo, gospodjica želi s tobom govoriti – doviknu Nada još iz daleka.

Razgovor je prestao, a svi svratiše pogled na nepoznatu gospodjicu. Ruža naglo ustade i ide joj u susret. Jedan čas su stajale jedna usuprot drugoj, a gospodjica je nešto govorila. Ružino se lice razvedri, pruži joj ruku, zaokrenu se i podjoše napried držeći se desnom rukom o ruku, dok je Ruža lievom rukom gospodjicu lagano zagrlila i govorila:

– Radostna sam, što ste došli. Bila sam sigurna, da ćete doći, nu ipak ste me iznenadili – odvi lievu ruku sa gospodjičina ramena i malo pritisnu dlan na svoje prsi, kao da hoće umiriti srdce, koje je očito od iznenadjena jače kucalo.

– Pa nisam znala, da govorite hrvatski. To mi nije bilo rečeno

– Nemate ništa proti tomu, da vas upoznam sa mojima?

Gospodjica je kratko dihala i ubrzano treptala sa dugim trepavicama, što su bile mnogo tamnije od kose, kao da je došla iz mračnijega prostora u svietliji. Bila je ugodno iznenadjena, što

ju je Ruža primila srdačnije nego je to ona očekivala, i odgovori živahno:

– To se razumije. Radovat ću se, da upoznam sve vaše drage – i ne čekajući ništa više, pridje gospodji Gusić, dok je Ruža govorila:

– Mama, to je gospodjica za koju sam ti rekla, da je očekujem. Znaš to je... nu ne dovrši, jer joj gospodja Gusić mahnu glavom kao da hoće reći da razumije i da nije potrebno nikakovo daljnje razjašnjenje, a istodobno pruži gospodjici ruku i reče:

-Liepo od vas, liepo, da ste nas došli posjetiti. Ruža mi je pripoviedala, da ćete doći i da su joj pripoviedali o vašoj ljepoti, nu ja si ipak nisam predstavljala, da ste tako liepa.

Ruža je gospodjicu upoznavala sa svima, a njoj se je lice još jače zarumenilo radi posljednjih rieči gospodje Gusić. Nada je već doskakutala i doniela iz kuće stolac za gospodjicu. Zvonku je pala zemljopisna karta na zemlju, dok se je sa gospodjicom rukovao, a poslije toga je stajao kao ukopan spuštenih ruku i nije skidao s nje očiju. Krešimir je promatrao gospodjičine male cipele i uzporedjivao ih sa svojima, koje su bile dosta velike, sprieda razširene i nešto malo oguljene, očito od udaranja u veliku kožnatu loptu, za kojom on i njegovi drugovi tako rado bježe ne samo na školskom igralištu, nego i po pločnicima ulica kada idu iz škole. Sigurno je mislio, kako bi bio nesretan, da on ima tako malu nogu, jer onda ne bi mogao biti prvi i najbolji nogometaš medju svojim vršnjacima.

– Kako vam se, gospodjice, svidja kod nas u Hrvatskoj? – upita gospodja Gusić tek toliko, da mladež izvede iz prve zabune, koja uviek nastaje u svakom družtvu, kada netko novi nepoznat pridodje, jer se stari razgovor ne može nastaviti, a nitko ne zna,

s koje bi strane započeo novi razgovor sa novom osobom, koja je pridošla.

– Hrvatske još zapravo niti ne poznam. Što se tiče Zagreba, divan je grad. Svidja mi se, nu moram reći, da me se je vrlo neugodno dojmilo ono što sam ovdje u nekoliko dana čula, vidjela i proživjela, kao i ljudi s kojima sam u doticaj došla – odgovori gospodjica sa nekom tvrdoćom i sa sigurnošću djaka na izpitu, kada odgovara na pitanja, za koja ima već priredjen, dobro naučeni odgovor.

– Vidjela sam strašne stvari i živim medju ljudima, koje ne mogu pravo razumjeti.

Gospodjica je izpripoviedila svima doživljaje u vlaku i na redarstvu, kako si je već bila unapried preduzela da će pripoviedati Ruži. Prisutnost ostalih nije ju ni malo smetala štoviše, bilo joj je drago, da sve to može saobćiti ne samo njoj, nego i drugima. Svi su je pozorno slušali, a Plavić ju je često prekidao i pitao za potankosti pojedinih prizora, za imena i za izgled činovnika, koji su je preslušavali, te za izgled odvjetnika, skojim je razgovarala.

Ruža joj je ukratko ocrtala, da su gotovo sve te osobe, s kojima je do sada imala posla, sve tudjinci, importirani, nekoji prije, a nekoji u najnovije doba, i odmah joj počela tumačiti stanje u zemlji i u narodu. Govorila je sa već naučenom uvjerljivošću propagatora, koji već nekoliko godina tako pripovieda i govori svagdje, gdje se za to prilika pruži, smatrajući za svoju dužnost da uputi svakoga, tko je neupućen i da ga upozna sa stanjem, težnjama i ciljevima svoga naroda. Gospodjica je slušala sa razumievanjem. Plavić je popraćivao Ružina razlaganja, dodavao i razjašnjavao smisao pojedinih izreka, dok je gospodja

Gusić s nekim ponosom gledala u kćer i odobravala kimanjem glave.

Svagdje, gdje narod izgubi svoju narodnu i državnu slobodu, kada se ljudi sastanu, ne govore gotovo o ničemu drugome, nego o svojoj narodnoj nevolji i nesreći. To je i razumljivo jer je sav drugi život, ekonomski i socialni, stavljen u okvir te obće narodne nesreće. Sve drugo gubi u razgovoru na značenju i važnosti, jer se i onako u tim drugim stvarima ne može ništa učiniti, jer to ništa ne ovisi o narodu samome, nego o tudjoj državnoj vlasti, koja stoji izvan toga naroda i proti njemu. Tako se ni razgovor onoga maloga kruga u vrtu kuće broj 6 u Pivarskoj ulici, u koji je plava gospodjica prvi put unišla, nije mogao izvinuti iz toga okvira. Gospodjicu je taj razgovor zanimao, a ostali su i tako, u snu i na javi, živjeli uviek sa tim istim mislima i uviek o tome razgovarali, pa ni ona ni oni nisu našli, da je to neobično i neprilično. Plavić je morao još jedanput i pred gospodjicom ponoviti ono, što se dogodilo njegovome bratu, a Ruža je pričala još neke druge slične dogodjaje iz najnovijeg vremena. Gospodjica je čekala, hoće li tko spomenuti Dulibića, nu nije ga nitko spominjao, a ona se sama nije usudila Ružu o njemu što pitati. Tako je čekajući i slušajući zaboravila, da će kod Donnera iste večeri biti velika večera uglednog i otmjenog družtva, te bi razgovor potrajao još bogzna kako dugo, da nije u vrt došao onaj mladić, koji joj je u vlaku dao Ružinu adresu, a s kojim se je sada pozdravila srdačno kao sa kakvim starim znancem. Mladić je otišao sa Plavićem malo na stranu i nešto mu saobćio, nakon čega je Plavićevo lice postalo veselije, nu on je ujedno ostao raztresen, kao da je od toga časa mislio na nešto drugo, što stoji izvan kruga, u kome se je taj čas nalazio. Gospodjica se je opraštala, a morala je obećati, da će opet skoro

doći. Ruža i Plavić podjoše, da ju odprate jedan komad puta.

Kada su izišli na ulicu i zakrenuli na trg, Plavić je odmah počeo tumačiti gospodjici, gdje se nalaze:

– Evo, ovdje na uglu trga, to je *Hrvatski Sabor,* gdje su narodni zastupnici sve do godine 1918. stvarali zakone za Hrvatsku Državu. Svaki put, kada se je Sabor otvarao, bio je zastupnicima pročitan manifest, u kojemu su bili nazivani laskavim imenima: *Velemožni, Dostojni, Pravedni, Mudri i Obzirni,...* a evo danas od svete velemožnosti, dostojanstvenosti, pravednosti i obzirnosti, od sve te naše stare slave i veličine nije preostalo ništa drugo, do li ovoga visokoga stupa, što tužno k nebu strši pred praznom zgradom, a na komu se je nekada ponosno vijala hrvatska zastava crvene, biele i plave boje kao simbol narodnoga suvereniteta, a za koje se boje danas ide u tamnicu.

Zatim su pošli dalje. Usred trga stoji stara župna crkva Gornjeg Grada.

– To je crkva svetoga Marka, – nastavi Plavić – i zato se je ovaj trg zvao Markov trg. Sve ove zgrade, što okružuju trg, bile su javne zgrade i u njima je bila smještena Hrvatska Vlada. Tako je kroz dugo vjekova ime Markova trga postalo ujedno i ime vlade, pa kada se je u Vladi dogodio kakav dogadjaj, nije se reklo, da se zbilo u Vladi, nego na Markovu trgu. Na Markovu trgu su se stvarali zakoni, sa Markova trga se je vladalo.

Nu onda je iza gubitka slobode hrvatski narod zatekla još jedna velika nesreća. Dne 20. lipnja 1928., ubijen je u Beogradu u parlamentu vodja hrvatskoga naroda Stjepan Radić. Ucviljeni gradjani grada Zagreba, koji su onda imali svoje gradsko zastupstvo, nazvaše ovaj svoj najstariji trg njegovim imenom, da počaste uspomenu narodnoga vodje.

A onda su svi troje prošli na desnu stranu crkve, te se ustavili pokraj prostranog ulaza u crkvu, pokraj četiri kamena, što su u četverokutnom položaju ukopana u zemlju, i Plavić nastavi:

– Ovo vam je jedno tužno priestolje. Prije četiri stoljeća kada su austrijanski carevi postali ujedno i kraljevi Hrvatske oduzimali su domaćoj vlasteli posjede i davali ih svojim dvorjanima. Ovi su sa seljacima, koji su po ondašnjem feudalnom sistemu bili kmetovi, postupali još gore i nasilnije negoli domaća vlastela. I u našega se je seljaka već onda probudio ponos čovjeka i duh slobode. I podigoše bunu, koja se i do da nas u poviesti zove Seljačka Buna. Vodio ih je seljak Matija Gubec, koji je obćenito bio prozvan: seljački kralj. Kada su ga vlastela u bitci zarobili, doveli su ga ovamo na ovaj trg, ovdje su mu na ovim kamenima podigli priestolje, podigli ga na njega i okrunili ga užarenom željeznom krunom...

Gospodjica je stajala naslonjena o Ružinu ruku i gledala u kamene kocke, a u duhu je vidjela čovjeka, kako umire u strašnim bolima od usijanoga željeza.

Plavić je zatim pokazivao ostale zgrade i za svaku rekao njezinu prošlost i značenje.

– U Gornjem Gradu ima malo stanovnika, tek je malo kuća nastanjeno u ulicama koje vode na trg. Većinom su to starinske velike zgrade, u kojima su sami uredi. Nekada su to bili uredi Hrvatske Vlade, dok je Zagreb bio priestolnica, a sada su u njima obični uredi, kao i u svakom drugom pokrajinskom gradu. Radi toga nema u Gornjem Gradu na ulicama i na trgu gotovo nikada prolaznika, osobito ne navečer, kada su uredi zatvoreni. Tu i tamo prodje po koji podvornik, koja stara žena i po koji umirovljenik, koji se vraća iz okolice sa šetnje. U Gornjem Gradu

nema ni dućana, nego tek nekoliko sitničarija. – Tako su gospodjica i njezino družtvo nesmetano prolazili trgom, a onda se uputiše na Strossmayerovo šetalište.

– Na južnom rubu briega, zvanoga Grič, na kome leži stan Gornji Grad, pruža se dugačka aleja medju dva reda visokih i gustih kestena, podzidana glomaznim zidom. – Kada su stupili na tu promenadu, što nosi ime nekadanjeg djakovačkog biskupa, zastade gospodjica iznenadjeno, a iz grudi joj se ote poklik: – Ah!

Dolje izpod strmog briega, što se u oštroj kosini spušta do prvih kuća, razprosto se pred njezinim pogledom u svoj veličini i bljeskavosti Donji Grad, a na njemu se je odražavalo rumenilo ljetnoga zapadnoga neba, izpremiešano sa sjajem svietla, što su ga razprostirale tisuće i tisuće električnih žarulja i kružnih svjetiljka, a iz njega su stršile kupole i tornjići što nadvisuju kuće i ulice, te bacaju duge sjene preko krovova. U ulicama, gdje i u koliko se je moglo odozgor koso u njih vidjeti, bielila su se pročelja kuća u žućkasto–bielom svietlu. Ravno pred pogledom pružila se dugačka i ravna Gundulićeva ulica, kroz koju su se pružale dvie uzporedne užarene pruge, što su ih sačinjavala dva reda uličnih svjetiljki, da se izgube u tamo daleko preko rieke Save sa tamnoplavim nebeskim svodom nad bezkonačnom ravnicom i sjetne Posavine.

Svih je troje šutilo. Rieči nisu bile ni potrebne. Gospodjica je stajala i gledala kao začarana. Kada je prije koji sat išla u Gornji Grad, nije ništa od toga vidjela, jer se je uzpela drugim putem i jer je bila zaokupljena mislima. Plavić podje malo na lievo, a i Ruža i gospodjica podjoše za njima, te se primakoše iztočnom kraju promenade. Tu su se pred njima, tamo preko tamnih krovova Tkalčićeve ulice i Dolca ustobočila na kaptolskom

brežuljku dva visoka tornja katedrale, kojima su se vršci gubili u nebeskom plavilu, a dolje na desno razlievalo se je i odsievalo jako svietlo trga.

– Tu je dolje Jelačićev trg, središte grada – reče živo gospodjica – sa liepim palačama, što u sredini ima onaj veliki spomenik nekoga junaka na konju, koji junak upire sabljom, čini mi se, prema sjeveru.

Plaviću zatitra oko usana smiešak, koji je izražavao neku neodredjenu bol, i reče:

– Da, to je spomenik hrvatskoga bana i vojskovodje Jelačića. Jest, mačem pokazuje na sjever prema Magjarskoj, proti kojoj je godine 1848. vodio hrvatsku vojsku. Znate, to je bilo u ona nerazumljiva vremena, kada se Hrvati i Magjari, dva susjedna naroda nisu medju sobom razumjela niti sporazumjela, da zajednički podju mačem proti zajedničkom neprijatelju, nego su se medju sobom izkrvarili u korist toga istoga zajedničkoga neprijatelja. Poslije tih rieči se Plavić malo zamisli, a onda reče kao sam za sebe:

– U buduće, kada im se prilika pruži, sigurno će raditi drugačije, jer su medjutim oba položili jedan težki izpit...

Svi troje zašutiše i počeše se kao po dogovoru spuštati niz masivne betonske stube, što su izpod debeloga zida vodile prema Jelačićevom trgu. Ruža i Plavić odpratiše gospodjicu sve do Trga N. Kada je Plavić dopratio Ružu natrag kući, Krešimir su i Nada šaptali nešto tajanstveno u jednom kutu u jedaćoj sobi i pogledavali Zvonka, koji je stajao usred sobe i pogledao u Ružu i Plavića upravno sa zdvojnim pogledom, kao da ih je htio upitati:

– Pa zar ste se sami vratili? A gdje vam je ona divna gospodjica?!

XII.

Kada je plava gospodjica unišla u stan, gotovo ga nije mogla razpoznati. Čitav je bio pretvoren u neki ljetni gostionički vrt. Posvuda su stajale velike zemljane vaze sa cviećem, omotane namrežkanim zelenim papirom, a u predsoblju su stajala četiri velika razcvjetana oleandra, zasadjena u četverokutne drvene sanduke zelene boje. Sva su vrata i prozori bili otvoreni. Prozori su bili zastrti prozirnim zastorima od pomičnih dugih resa, na koje su bili nanizani staklani valjčići u raznim bojama. U jednoj velikoj sobi bili su prostrti dugi stolovi, a na njima se je svjetlucalo posudje i jedaći pribor. Druga je susjedna – isto tako velika soba bila namještena udobnim, većim i manjim kožnatim foteljama te malim četverokutnim i okruglim kožnatim sjedalima bez naslona. Na nekoliko malih nizkih stolića stajale su boce raznobojnih likera, čašice i otvorene srebrne kutije, pune biranih cigareta. Desetak konobara u frakovima, sa tvrdim košuljama i ovratnicima, gladko obrijanih lica i ulizane kose, u bielim rukavicama, stajalo je pokraj stolova. Došao je i sam gospodin Soupal, vlastnik restauracije Gradskog Podruma, i on u večernjem odielu, da pogleda da li je sve u redu postavljeno. Otišao je i u kuhinju, kamo su iz njegove restauracije bili već doneseni čitavi bregovi najraznovrstnijih toplih i hladnih jela i gdje je iz leda virilo stotinjak grljaka boca pjenušca, kao puščane cievi iza nasipa, za kojim se zaklanja neka ratna rojna pruga.

Donner je prolazio sobama. I on je bio u crno obučen, sa bielom krisantemom u zapučku. Čekao je nestrpljivo, dok počnu dolaziti prvi gosti. I Sida je izišla iz svoje sobe u dugoj crvenoj večernjoj haljini, koja se je za pol metra za njom vukla, golih ruku, ramena i ledja sve do križa, a preko ledja su joj bile

unakrštene tek dvie uzke vrbce, što su na pola golim prsima držale prednji dio oprave. U kosi joj se je nešto sjalo kao drago kamenje, a oko vrata pa do medju dobrano izbočenim prsima, spuštao se je gjerdan, koji se je sastojao od nekih nanizanih zelenih četverokutnih pločica, usred kojih je bila po jedna crvena okrugla točka, a koje su pločice bile medju sobom povezane debelim karikama od neke sjajne kovine. I ona je čekala da počne primati goste. Po dogovoru ona će stajati u salonu, a Donner će iz predsoblja k njoj goste uvadjati, da im ona pravi družtvo, dok on ode opet pred druge. Stara je Donnerica bila već u svome krevetu.

– Gospodjice, zar vi još niste obučeni? – uzkliknu Donner začudjeno i iznenadjeno, te podiže obje ruke u zrak, kada je gospodjica unišla u predsoblje.

– Za Božju volju, za čas će početi dolaziti gosti, a vi znate, da je večerašnja svečanost priredjena najviše radi vas, da se upoznate s ovdašnjim otmjenim družtvom. Moj je rodjendan tako reći samo izlika. Sida je obučena i čeka u salonu. Molim vas požurite se obući.

Gospodjica se nije mogla uzdržati, a da se ne nasmije, kada je vidjela Donnera sa krisantemom u zapučku i kada se je sjetila onoga obiteljskog razgovora kod objeda. Nu Donner nije razumio značenje toga smieha, nego je mislio, da se ona smije od veselja. Ona ode u svoju sobu. Da su se Donnerove rieči, kad joj je rekao, da se ide obući, imale shvatiti u onom smislu, u kom se ima shvatiti, da se je Sida već obukla, onda bi to za gospodjicu zapravo značilo, da se ima svući. Nu ona je ostala kod onoga smisla, koji se je upotrebljavao u nekada obučenija vremena, kada još novac, bezumlje i nečednost nisu bili potamnili ukus i

stid.

Prije nego su počeli dolaziti gosti, unidjoše dva jaka momka u košulji i zavrnutih rukava, te unesoše medju sobom jedan sanduk pokrit sa ponjavom, a za njima unidje pola tuceta nekih individua, koji su bili obučeni takodjer u crna odiela, nu prilično zamrljana i izlizana, sa mekanim raznobojnim šeširima i većinom sa loše svezanim kravatama. Jedan od njih takodjer je nosio neki veliki predmet u vreći od crnoga platna.

U predsoblju su stajale sobarica i služavka Janica. Sobarica je bila obučena u crnu opravu sa malim bielim zaslonom preko krila, a Janica u svojoj novoj nedjeljnoj medjimurskoj nošnji.

Prvi su od gostiju došli Donnerova kći Lila i njezin muž Robert Altmann, već postariji čovjek naboranog lica sa ovećom šiljatom grbom na ledjima. Lila nije bila više ona suha i hitra Lilica kao onda, kada je pred deset godina stajala u Beču s otcem i materom pod triemovima kazališta Theater an der Wien zdvojna, što nema ulaznica za predstavu, nego je postala ugojena žena, širokih bokova, omašna trbuha, jakih prsiju i dvostrukog podbradka. Oni nisu ni došli baš kao gosti, nego više kao članovi obitelji, i to Altmann, da pomogne Donneru, a Lila Sidi kod primanja gostiju. Kada je Janica primila Altmannov šešir, okrenula se je naglo prema zidu, začepila dlanom usta i smijala se prigušeno. Bogzna, što joj je bilo smiešno.

Odmah iza Altmannovih zazvonile su u predsoblju ostruge. Unišao je major Sreten sa svojim dobrim drugom kapetanom Glišom. Obojica su bili u čizmama, svaki je držao u lievoj ruci sablju, a u desnoj kratku trstiku, kao da idu u jašionu na jutarnju vježbu. Dok su sobarici predavali kape i sablje, kapetan se je Gliša malo sagnuo i ogledao, gdje bi bacio čik od cigarete, koji

mu je bio dogorio baš do nokata. Donner ih je dočekao razširenih ruku i s njima se izrukovao. Major mu je predstavio svoga druga i rekao:

– Poveo sam ga sa sobom. Znate, on je sa mnom vojevao i na Kajmakčalanu i na Solunskom frontu. Dosta smo graha pojeli iz jedne zdjele i dosta rakije popili iz jedne boce. Pa eto, treba da skupa vojujemo i tamo, gdje ima što užit.

– Kako ne, kako ne, baš me veseli, – govorio je Donner, držeći još uviek ruku kapetana Gliše, koji je kraj toga malo postrance bacao oko na Janicu, a čini se, da je malo i jezikom mljacnuo. Donner ih zatim predade Lili, koja je već bila odložila svoju laku crvenu večernju kabanicu i koja ih povede u salon. Major je Sreten išao hrabro, kako to i pristoji pravome ratniku, a poznavao je već dobro kuću Donnerovu, nu kapetan je Gliša išao za njim nesigurno, te je oprezno vukao noge i držao ruke malo na široko, kao da drži ravnotežu, da se ne bi skliznuo po gladkim parketima. Sida je izišla nekoliko koraka u susret majoru, pružila mu obje ruke, malo se natrag nagela i glavu naklonila na jednu stranu, te reče koketno:

– Vi ste prvi od svih. Znala sam ja to. Tako sam zadovoljna! A i vi ćete sigurno biti zadovoljni, jer sam priredila za vas jedno iznenadjenje. Vidjet ćete, znam da će vas veseliti.

– Za mene je najveće veselje, kada vidim vas – odgovori major i glasno se nasmija svojoj duhovitosti, a zatim joj predstavi svoga kapetana Glišu. Kapetan joj Gliša stisnu ruku, da je gotovo zavrisnula.

Sliedeći su gosti bili tajnik trgovačke komore, direktor Krautner, čovjek srednje dobi, krumpirasta lica, i njegova gospodja, visoka, dosta mlada i pristojno obučena žena.

– Ah, ah, liepo od vas, liepo od vas, izvolite – ljubim ruke, milostiva gospodjo... izvolite – vrtio se je oko njih Donner, jer je tajnik trgovačke komore dosta važna ličnost, a u najmanju ruku može čovjeku gdje i naškoditi, ako mu se zamjeri, jer toliki se trgovci obraćaju na trgovačku komoru ne samo za informacije o robi i cienama, nego i o samim pojedinim trgovcima, prije negoli sa njima sklope koji posao.

Kada je gospodjica unišla u salon, već su u njemu stajali i sjedili oni, koji su već došli, pušili i pili likere. Kapetan bi Gliša podizao čašicu prema lusteru i škiljeći na jedno oko vještački promatrao liker kraj svietla, onda bi malo gucnuo, pa opet čašicu podigao i promatrao mljackajući jezikom.

Gospodjica je imala na sebi tek neznatno izrezanu i do gležnja dugu tamnu zelenkastu opravu, koja joj je padala niz tielo kao salivena, dugih rukava sa strane nenapadno razrezanih i izrezane tamne cipelice. Plava kosa, koja je bila na desnom kraju čela malo jače napahuljena, prelievala joj se preko tjemena u bujnim valovima. Okrugli vrat i tek malo razodkrivena prsa, tek do izpod nezapaženih ključnih kostiju bielili su se upravo neobičnom bjelinom, kao da su obloženi nježnim i tankim slojem najčišće slonove kosti. U dugoj je opravi izgledala gotovo visoka, što je tielu davalo još jači izražaj gibkosti i otmjenosti. Svi su gledali u nju. Sida ju je povela naprije svojoj sestri i gospodji Krautner. Lili, koja je sada, pošto je bila puna i debela, posve sličila svome otcu, razgoračila je velike oči i pružila joj svoju punu ruku, koja je na svih pet članaka umjesto izbočenih košćica imala pet jamica udubljenih u meso, a nehotice ju je uzporedjivala sa Sidom s izražajem neke zavisti. Gospodja se je Krautner sa gospodjicom dosta srdačno izrukovala. Ona, koja je bila domaće zagrebačko diete, bila je već sita družtva, kao što je

ovo kod Donnera, i razgovaranja te drugovanja sa Lilama, Sidama, Friedama i kako se već sve zovu te kraljice sukna, paromlina, cipela, magazina, odiela, ciglana i sirove kože, pa se je upravo razveselila, kada joj se je približila svježe i privlačiva gospodjica, te se je odmah upustila s njome u razgovor.

Čim je izišla Sida pred nove goste, primače se major Sreten k gospodji Krautner i gospodjici, da se umieša s njima u razgovor, nu jer nije znao nijedne rieči njemački, morao se zadovoljiti tek sa razgovorom preko gospodje Krautner kao tumača. Stajao je pred njima razkoračenih nogu, držao je ruke u džepovima od hlača, te je gornje tielo njihao malo napried malo natrag, a debelo mu se je plosnato lice još jače raždirilo nego inače.

Gosti su pridolazili sve gušće. Došao je već i Josip Mond, bogati tvoničar kože sa svoje dvie kćeri, i vlastnik velike drvene industrije Greif sa svoja dva sina, tvorničar papirnatih vrećica Niederlaender sa svojom suhom i visokom ženom. Arsenije Kalimegdanović, što je istom pred nekoliko mjeseci postao direktor državnih carinskih s kladišta, sa ženom Paraskevom, koja se je naročito izticala sa dvie krupne bradavice, jednom na bradi, a drugom na crvenom nosu. Pantelija Karapetrović, direktor željezničkih skladišta, sa ženom Persom, debelom ženom dobrano obrašćene gornje usne, zatim još jedan Mond, veletrgovac vina, obćenito zvani "kanonik", koji si je taj nadimak vjerojatno sam prišio radi reklame i što bolje prodaje svojih vina, jer je obćenito poznato, da zagrebački kanonici imaju u svojim podrumima najbolju kapljicu, što je od milja zovu *suzica matere.* On je bio udovac, pa je došao sa svojom kćeri, razstavljenom ženom, punom prstenja i briljanata, kao da joj je otac draguljar, a ne trgovac vina.

Došao je i magistratski visoki funkcioner Sardanić, čovjek duga vrata, malene glave, proždrljivih očiju i velikih neravnih zublju, koji su mu stršili iz usta kao da je kakvi glodavac. Zatim veliki broj mladjih i starijih, oženjenih i neoženjenih, raznih ličnosti iz trgovačkog svieta iz kruga svih važnijih visoko–položajnih financialnih administrativnih i sličnih funkcionera, koji svi mogu poštenom trgovcu po svom službenom položaju koristiti ili škoditi, već prema tome, u kakvom družtvenom odnosu stoje prema njemu. Netko je došao sa ženom, netko sa kćerkom, već prema tomu kakove su mu bile obiteljske prilike, a neki opet sam, ili što je samac, ili što se je tik pred odlazak od kuće sa ženom posvadio. Ti samci nosili su sobom jedino svoju duhovitost, potrebnu svakome dobrome družtvu, ili veću ili manju zalihu za tu zgodu probranih šala i anekdota, ili napokon punu važnost svoje poštovanje osobnosti, kojom će družtvo počastiti.

Došao je i krupni, visoki advokat Holler, koji je bio slavan po tome, što je prigodom ustoličenja jednog od posljednjih hrvatskih banova istome pred banskim dvorom držao pozdravni govor izpred tisuća sakupljenoga naroda, bez da ga je itko za to molio ili naručio, i premda nije poznavao on bana niti ban njega, već očito zato, da po tome govoru, u kojem je kao slučajno po nekoliko puta spomenuo i svoju odvjetničku pisarnu, sazna široka javnost za njegove dobre odnose prema prvoj ličnosti u Hrvatskoj, što svakako ne može ostati bez dobrih posljedica za sticanje nove klientele.

A konačno je došao i gospodin inspektor, kome se je Donner zapravo jedinome ozbiljno i od srdca radovao i računao kao pod sigurno, da će s njime te večeri napraviti onaj posao, koji će njihovu kuću učiniti prvom i najbogatijom kućom u Zagrebu,

kao što je to o podne ženi rekao. Vjerovao je, da gospodin inspektor za svoju uslugu ne će moći mnogo ni tražiti nakon dobre večere, mrzloga pjenušca i mirisa razgaljene puti tolikih ljepotica.

Žamor je, koji je prilično vladao, zamuknuo, jer se je medju svim gostima pronio šapat, da je stigao gospodin inspektor. Većina ih je ustala, jedino je major Sreten i dalje sjedio izpruženih nogu, iako je inspektor po svom položaju daleko nad njim, negdje u rangu generala, nu... vojska ima svoje posebno shvaćanje svagdje na svietu o visini civilnih položaja. Gospodina su inspektora odmah obkolili i Donner i Sida, a na otčev mig ostavi i debela Lila mladjega Greifova sina, s kojim se je u jednom kutu do tad veselo zabavljala, te pritrča inspektoru. Donner se je klanjao, predstavljao svoje kćeri. Pa i zeta, a zatim odprati osobno gospodina inspektora u salon, da ga više te večeri ne ostavi. Goste su dalje primali Lila i njezin muž. Kao posljednji gost unišao je onaj odvjetnik, što ga je gospodjica upoznala na redarstvu.

Nakon medjusobnog upoznavanja onih, koji se još nisu poznavali, i nakon još po koje čašice likera, pozvao je Donner svojih četrdesetak gostiju k stolovima te ih porazmjestio velikom stratežkom vještinom, uglavnom prema njihovim medjusobnim poslovima, a gospodje je i gospodjice izpremiešao izmedju njih poznatog joj odvjetnika i starijeg Greifova sina Edmunda Greifa, dosta pristalog mladog čovjeka, poznatog daleko, kao uviek pobjedonosnog udvorice mladim ženama i djevojkama. Čim su gosti posjedali, nahrupiše konobari s jelima, jedaći je pribor počeo zvečati, a čepovi boca pjenušca počeše pucati kao topovi uoči otvorenje kakove velike državne ili narodne svečanosti.

Odvjetnik, što je kraj gospodjice sjedio, razgovarao je sa gospodjom Krautner, koja je sjedila s desne njegove strane. Razgovarali su o prilikama u Zagrebu, o raznim dogodjajima te o osobama i obiteljima, koje su im bile obojici poznate. Edmund Greif je napinjao sve sile, da gospodjicu zabavlja. Nizao je jednu svoju duhovitost za drugom, prokušane već kroz godine u mnogim uspješnim osvajanjima ženskih tvrdjava. Zato ga je gospodjica Sida, koja na njemu nije imala već koju godinu nikakvog daljnjeg osobitog interesa, smjestila da sjedi pokraj gospodjice, jer je vjerovala, da će joj se dopasti i da će joj barem malo zavrtiti mozgom. Da ga u njegovom podhvatu osokoli, dospjela mu je prigodom primanja prišapnuti, kako joj je gospodjica kazala, da joj se on od svih prisutnih gostiju najviše svidja. Nu gospodjicu je više zanimao razgovor, što su ga vodili gospodja Krautner i odvjetnik. Slušala je imena, što su ih njih dvoje spominjali, imena slična njezinome, Plavićevome, Dulibićevome, Gušićevome, koja nisu sličila gotovo ni jednome ili tek jednome od imena, koja je te večeri kod predstavljanja čula. Slušala je, kako njih dvoje pripoviedaju tko se oženio, tko je umro, tko je otišao u tamnicu i tko je odpušten iz službe. Gospodja Krautner rodjena Kružić, tužila se je na prilike:

– Ah, molim vas, – govorila je odvjetniku, – sve ovo ne će dobro svršiti. Ovi svi, – i pokaza glavom malo prezirno prema družtvu, – a i oni tamo dolje, svi oni ne znaju, što se u narodu govori, radi i sprema. Ja imam prilike više put čuti mnogo toga i srsi mi prolaze na pomisao onoga, što će jedanput doći. Bojim se i za svoga muža. On je uviek u ovim družtvima, a oni što pod zemljom rade, vode očevidnost o svakome.

– Imate pravo, – odgovarao je odvjetnik, – već se je sada teror toliko razmahao, da čovjek nije nikada siguran, ne će li mu gdje

iza ledja eksplodirati kakva bomba. Ni zatvori, ni sve druge mjere nisu u stanju toga suzbiti. Mi pravnici najbolje znamo, da zatvori nisu sredstvo, pa čak ni vješala, koja bi to mogla sprečavati. Da je to tako, onda bi i običnog kriminala nestalo, jer sudovi svaki kriminalni čin kažnjavaju zatvorima i vješalima, nu kriminal je uviek isti. Tako je i u tome i trebalo bi to paralizirati s posve drugim sredstvima, jer je teror najstrašnija stvar. Ja sigurno nisam nikakvi režimski čovjek i imam svoje slobodno uvjerenje, iako ga danas čovjek ne može manifestirati, nu osudjujem teror kao najodvratnije sredstvo političke borbe, politički se uspjesi postizavaju dogovorom i sporazumom medju protivnicima, a ne sa silom i terorom.

Gospodja Krautner, rodjena Kružić, htjela je nešto odgovoriti s izražajem u licu, kao da je u tom predmetu čula i već nekih drugih mišljenja, nu opazi da je njezin susjed, neki visoki financialni činovnik, nekako preblizu primakao k njoj svoje uho, pa zašuti. Gospodjica je točno čula posljednje rieči odvjetnika, pa se zamisli. Dodje joj neka čudna misao, kako bi se mogao onaj čovjek, što ga je vidjela u težkim okovima i oko nogu zamotanih krpa dogovoriti i sporazumiti s onima, koji su ga u okove stavili i bogzna što od njegovih nogu učinili.

Donner je zabavljao gospodina inspektora i čekao zgodan čas kada će mu iznieti svoj priedlog o onome mastnome poslu. Major Sreten je dobrim tekom slušao što mu Sida pripovieda. Lila je razgovarala glasno s nekoliko gostiju, koji su sjedili podalje od nje, a kapetan se je Gliša izmedju svakog jela naslanjao daleko natrag na stolcu i postrance zavirivao u gola ledja jedne već ne baš mlade gospodje, kraj koje je sjedio. Zasukivao je brkove i po kadkada se počešao po kvrgavom licu. Kada je družtvo bilo već živahnije i razpoloženije, i nakon što su

konobari već jedanput izmienili boce pjenušca, pozva Sida jednog konobara i nešto mu prišapne. Ovaj ode i zatvori dvokrilna vrata, koja su vodila u predsoblje. Nakon desetak časaka otvoriše se naglo oba krila tih vrata. Gosti pogledaše i vidješe u predsoblju glasbu, koju je sačinjavalo šest srbijanskih cigana s guslama u rukama. U isti čas odjeknuše zvuči gusala, i dok se gosti još nisu bili snašli, zaori iz hrapavih ciganskih grla bučna i neobuzdana pjesma, kako to samo cigani guslači pjevati znaju.

– Bravo, bravo! povikaše gosti u velikom oduševljenju. Sida se zagleda u lice majora Sretena, koje je sjalo od veselja.

– E, ta vam valja! reče major Sidi kliknuvši: – ta vam valja! Baš ste me obradovali.

Sida je takodjer sjala od zadovoljstva, što je tako svoga majora zadovoljila. Cielo družtvo posta još veselije, sve se je nekako življe gibalo, glasovi su postajali glasniji, na časove se je upravo vikalo, a cigani su svirali i pjevali, pjevali kao naručeno, i to onu pjesmu, koju je major Sreten tako volio, koja ga je u srdce dirala, razigravala i raznježila, da je pjevao i on skupa sa ciganima:

"Znaš li majko, što bi bilo najbolje, najbolje, Da iznesem ovaj krevet napolje, napolje, Da mi legne moj dragan, kada dodje nažderan...!".

– Juh, juh,. juškao je kapetan Gliša, poigravajući na stolcu.

– Kakova je to svinjarija! – reče gospodja Krautner odvjetniku, nu major Sreten i većina družtva je bila drugoga mišljenja. Velika "poezija i ljepota", što su ih ti stihovi sadržavali, oduševljavali su ih. Kapetan je Gliša dalje ijukao i mahao razširenim laktima, kao ciganin kad na konju jaši.

U vrh stola, tamo na protivnom kraju i sučelice od inspektora, sjedio je gradski funkcionar Sardanić. Kada je na čas zamukla ciganska pjesma, ustade, zazvoni nožem po čaši i pogleda dugim pogledom goste, kao da ih broji.

– Mir..., čujmo! – gospodin Sardanić ima rieč! – začuše se mnogi mužki i ženski glasovi, a netko je psikao, kao što to čini publika, kada tko za vrieme predstave u kazalištu govori poluglasno, šapće ili sjedalom škripi.

– Čujmo, čujmo! – ponavljali su se glasovi. Prošlo je kojih dva tri časaka, dok je nastao podpuni mir. Mnogi su se žurili da završe u svome razgovoru započete rečenice, a onda se svi pomakoše na svojim sjedalima i nakrenuše malo koso, da bolje vide govornika. Nekoliko konobara, koje je taj svečani moment zatekao u sobi, ne usudiše se više izići, da ne smetu mir nego se na prstima došuljaše k zidu, prisloniše se na njega i prekrstiše ruke na prsima. Jedan se konobar baš u tom času pojavio na vratima sa dvie velike zdjele u rukama, nu gosti zamahaše rukama prema njemu u znak, da ne ulazi. Sardanić se malo jače izprsi, protegnu dva tri put i onako dugački vrat, malo se nakašlja kroz nos i poče govoriti svečanim glasom:

– Štovane gospodje, dražestne gospodjice i odlična gospodo! Smatram svojom dužnošću i osobitom čašću, da u ovom, ovako odličnom i visokom družtvu progovorim nekoliko rieči. Nas sviju nije ovamo večeras sakupilo ni ovo silno jelo, sve po izbor najbolji proizvodi, što ih uobće kuharska znanost može dati, i koja se malogdje, što velim, koja se nigdje na svietu ne primjenjuje tako dobro, kao u kuhinji poštovane obitelji Donner, niti nas je ovamo sakupilo ovo dobro i obilno piće. Nas je ovdje sakupilo nešto mnogo idealnijega i mnogo uzvišenijega, a to nije

ništa drugo, negoli i skreno i duboko poštovanje, što ga u svojim srdcima nosimo svi mi, naprama ovome častnome i odličnome domu, u kome se sada nalazimo...

– Bravo, bravo! Tako je! – zavikaše ženski i mužki glasovi, izprekidani s pljeskom ruku. Od mužkaraca je ostao nepomičan i bez rieči jedini kapetan Gliša, koji je nekim sažalnim pogledom gledao u pune zdjele jela i raznih kolača, kao da je metao na vagu, što je istina od onoga, što je Sardanić govorio to jest, da li je i njega ovamo domamilo duboko poštovanje prema častnom domu, ili duboke zdjele pune jela. Sardanić je nastavio:

– Ali još je jedna važna zgoda, koja nas je ovdje sakupila, jedna velika i važna zgoda, to jest današnji dan, koji je od osobitoga značenja za ovaj poštovani dom i za nas sviju, a to je dan kada naš dragi, vriedni i poštovani domaćin, naš Žiga Donner u krugu svoje drage obitelji i svojih najbližih i najiskrenijih prijatelja, slavi svoj šestdeseti rodjendan!

– Živio, živiooo! – povika družtvo kao u zboru, a neki htjedoše ustati, nu Sardanić dade znak, da će još govoriti i nastavi:

– Mi svi dobro poznamo našeg odličnog kućedomaćina i bila bi uzaludna svaka moja daljna rieč koju bih ja ovdje u njegovu čast i slavu rekao. Nu ipak je jedno što moram naročito iztaknuti i naglasiti, a to je ovo: – Evo, ja kao kompetentna osoba, viši funkcionar ovoga grada, izjavljujem ovdje svečano pred licem vašim, poštovane gospodje, gospodjice i gospodo, i pred licem cieloga kulturnoga svieta, da se ovaj naš grad diči i ponosi, što u njemu živi tako odličan, tako pošten i tako znamenit čovjek, kao što je ovdje naš prisutni kućedomaćin, naš šestdesetgodišnji slavni Žiga Donner!

– Živio, živioooo! – zaori opet. Svi se digoše na noge i uzeše čaše

u ruke. Sardanić pridje prvi k Donneru, da se s njime kucne, a onda svi drugi za njim uz štropot stolaca, koje ustajući pomaknuše, a neke i na pod prevališe. Donner se je kucao sa svojim gostima i klanjao, a donja mu se usna objesila i tresla, kao da hoće zaplakati od ganuća. Mnogi, nakon što su se kucnuli s Donnerom i izpili čaše, pridjoše k Sardaniću i čestitaše mu na kolosalnome govoru, što ga je izrekao, jer da tako liepog i umnoga govora nisu još nikada čuli. U isti čas, kada je Sardanić prestao govoriti, zasvirala je bučno i divlje ciganska glasba, a konobari pritrčaše da napune izpražnjene čaše.

– Tko je onaj gospodin, što je govorio? – upita gospodjica gospodju Krautner. U mjesto od govora odmahnu gospodja Krautner prezirno s rukom, kao da hoće reći: – ne pitajte, poznata ništarija!

Opet svi posjedaše na svoja mjesta, a razgovor se, jelo i pilo, nastaviše. Kapetan je Gliša opet zavirivao u gola ledja svoje susjede te često, valjda već po deseti put te večeri, izlazio u predsoblje i namigivao Janici, koja je sjedila u predsoblju iza cigana, držala ruke na krilu i najizmjence se smijala i zievala već prema tomu, da li su cigani svirali, ili se odmarali.

Donner je držao da je došao čas, kada treba inspektoru govoriti o onom poslu. Sada je poslije Sardanićeva govora najbolja prilika za to. Gospodin inspektor imao je prilike čuti na svoje vlastite uši iz usta najkompetenije osobe, kakova je Donner ličnost, kako ga svi poštuju i ciene, i kako se čitav grad s njime ponosi, pa će se sada sigurno s njime u taj posao upustiti. Kada je Donner sam sebe tako osokolio, nagne se malo bliže k inspektoru i reče povjerljivim glasom:

– Gospodine inspektore, danas je prvi put, što vas imam čast

vidjeti kod svoga stola. Nu moja je najveća želja, da to ne bude i posljednji put..., – i tu Donner zapne ne znajući, kako bi dalje nastavio.

Inspektor ga je gledao i mahao glavom, kao da ga hoće osokoliti da dalje govori. Donner se malo počeše po zatiljku, a onda nastavi:

– Znate gospodine inspektore, mislim da bude prilike i tako nekoga razloga, da i ubuduće počastite moj stol.

Inspektor se glasno nakašlja, popravi kravatu i pogleda desno i lievo oko sebe, kao da hoće vidjeti, da li tko sluša, a ako sluša, da kašljem nadglasa Donnerov glas, onda ustade i podje polagano prema prozoru. Donner je razumio, pa ustade i on i podje za njim, a kada su se kod prozora zaustavili, nastavi:

– Kako vam je poznato, ja tjeram trgovinu sa sirovom kožom. Kupujem je ovdje na tržištu i ovdje prodajem, nu kako su kod nas nizke ciene, što ih plaća onaj lopov Mond, jedini tvorničar kože ovdje, to taj posao koji je inače zlatna ruda, ne odbacuje onoliko koliko bi morao. Radi toga sam se udružio s jednim kompanjonom u Austriji, pa sirovu kožu izvažam u inozemstvo, a on je tamo prodaje. Ciene su doduše dosta nizke, nu ipak se nešto zaslužuje. Ali na tom bi se poslu mogli zaslužiti težki milioni, kada ne bi bilo te nesretne izvozne carine, koja je udarena na sirovu kožu. Kada bi se moglo tu izvoznu carinu mimoići, sva trojica bismo bili za kratko vrieme veliki bogataši, – završi Donner i osobito naglasi rieč: – trojica.

Inspektor je gledao u pod, kao da razmišlja, a onda reče:

– Mimoići carinu..., ne znam kako bi se to moglo. Tu su važni državni interesi. Ne može se to tako lako.

– Državni interesi ne bi ništa štetovali, – reče žurno Donner, – to se da tako napraviti, da država ništa ne štetuje.

– Kako mislite, da država ne bi štetovala? – upita inspektor i pogleda ga znatiželjno. – Kako bi se to dalo napraviti?

Donner izidje odmah sa svojim već gotovim odgovorom:

– Vrlo jednostavno. Uzmimo, da ja imam u Austriji svoju vlastitu tvornicu koža. Ja ovdje kupim sirovu kožu, pošaljem je u tu svoju vlastitu tvornicu u Austriju i opet je, nakon što bude izradjena, dovozim natrag ovamo. Budući da roba ne ide u inozemstvo na prodaju, nego u moju vlastitu tvornicu, a iz nje opet dolazi natrag ovamo, to roba nije faktično niti izvožena i ja ne trebam platiti izvoznu carinu. Kada tako izradjena roba dolazi natrag ovako k meni, onda to nije iz inozemstva uvožena i zato ja ne trebam platiti carine. Roba iz države izišla, roba opet natrag u državu unišla, dakle država nije ništa štetovala.

– Hm, hm, – razmišljao je inspektor i gledao u Donnera, kao da mu je izgledalo da Donner ima podpuno pravo. Roba izišla i opet opet natrag unišla... – Država ništa ne štetuje, nema što štetovati. A onda upita:

– A imate li vi tvornicu u Austriji?

– To je posve sporedno, – odgovori Donner, – glavno je, da je uvozim onoliko izradjene kože iz Austrije, koliko izvozim sirove kože u Austriju. Sasvim je svejedno, da li je koža izradjena u mojoj tvornici, ili ičijoj drugoj.

– Hm, hm, – mrmljao je inspektor i mislio: – dobro si mislio! Znači robu izvozim i prodam bez izvozne carine, a drugu uvozim i ovdje prodam i opet bez uvozne carine. Roba izišla, roba unišla. Država ne štetuje ništa. Nije ni tako loš posao, a i

formula nije loša. Možda bi se dalo udesiti. Dalo bi se sigurno, ali to treba učiniti u sporazumu s onim kolegom inspektorom Kukunješćevićem. Obojica skupa možemo, ali će trebati i s njime dieliti...

Čim je Donner vidio da inspektor razmišlja, bilo mu je jasno da shvaća i da će prihvatiti. Da ga još bolje u shvaćanju utvrdi, poče dalje razlagati:

– Dobitak bi bio ogroman. Izvozna carina na sirovoj koži iznosi dva zlatna franka po kilogramu, što na jednom vagonu iznosi dvadeset tisuća zlatnih franaka. Ja izvozim godišnje oko dvadeset i četiri vagona sirove kože, što na izvoznoj carini iznosi godišnje četiristotine osamdeset tisuća zlatnih franaka, ili u našem novcu ni više ni manje nego pet miliona. Ako istodobno uvozimo dvadeset četiri vagona izradjene robe iz inozemstva bez uvozne carine, to zasluga na samoj uvoznoj carini iznosi oko daljnjih pet miliona, ili ukupno u jednoj godini dana deset miliona na samoj carini, kao da si udario dlanom u dlan. A kraj svega toga država ništa ne gubi, jer roba izišla, roba opet unišla.

Račun je bio izpravan i inspektor mu nije mogao ništa prigovoriti, dobitak je kolosalan a kraj toga, što je dakako najvažnije, država ništa ne štetuje.

– A kako mislite, gospodine Donner, kako bi..., kako se ono kaže..., kako bi išao dobitak? – upita inspektor, misleći još i dalje na interese države.

– Na jednake dielove, naravno, na jednake dielove to jest, na tri diela, jer i mome kompanjonu u Beču moramo dati jednaki dio, – odgovori Donner, – misleći sam u sebi: – vraga kompanjon, što Blum treba znati, da li ja carinu plaćam ili ne.

– Da, posao je realan, – reče inspektor, – a budući da država ništa

ne štetuje, jer roba iz države izišla, roba opet u državu unišla, ja mislim da se to da napraviti, samo ne mogu to ja sam, nego samo skupa sa još dvojicom kolega, koji samnom skupa odlučuju, pa treba i s njima na jednake dielove. A znate to može tako, da ono što ide njima ide opet na tri diela, tako jedan dio platim ja, jedan dio vi, a jedan dio vaš kompanjon.

Donner je malo razmišljao. Ovaj mu račun nije nekako sasvim odgovarao, jer budući da Blum ne dolazi u obzir kod dobitka, to znači da on, Donner ima plaćati za one neke druge inspektore dvie trećine, a ovaj inspektor samo jednu trećinu. A bogzna, da li ti inspektori uobće i postoje, pa zaključivši da taj račun zbilja ne valja reče:

– Znate, gospodine inspektore, režija, pogibelji, direktor željeznice, prometni koji doznačuju vagone, pa svi drugi, sve su to veliki izdatci, koji padaju na mene, pa će taj račun trebati postaviti malo drugačije. Nu glavno je, da smo sporazumni u načelu.

– Jest, ja sam sporazuman, – odgovori inspektor, – dodjite za desetak dana dolje k meni u Beograd, pa ćemo sve urediti.

Družtvo je bučalo, cigani su svirali i pjevali, a pjenušac se prolievao.

– Ništa zato, – mislio je Donner, kada je sjeo natrag k stolu vesela i razdragana lica..., – ništa zato, neka je veselo – dvadeset i četiri vagona unutra, dvadeset i četiri vagona van, a milioni će curiti kao kiša, kada se oblak prolomi.

– Da, da, roba iz države van, roba u državu unutra, a država ništa ne gubi, – razmišljao je inspektor, kada se vraćao na svoje mjesto, a onda sjede i izpi na dušak čašu pjenušca.

Od jedanput skoči iz predsoblja u sobu čovjek u otrcanom i zamazanom radničkom odielu, u težkim poderanim cipelama i sa zamazanim i na oči navučenim šeširom, te zatetura nasred sobe pijan kao batina. Ženski članovi družtva zavrisnuše i zatvoriše dlanovima oči, kapetan Gliša ustade i udari se rukom po boku, kao da će trgnuti sablju, a Donner skoči, kao da će potrčati k pijanome drzniku da ga izbaci napolje, nu Sida ga povuče za ruku i prisili da sjedne. Ostali gosti ostadoše zapanjeni i ukočeni. Greifov stariji sin, što je sjedio kraj gospodjice, pogleda prezirno u onu mizernu figuru, što je usred sobe teturala, a onda s prezirom odvrnu glavu na stranu i primače je nešto previše blizu k gospodjici, koja se malo ugne i odmaknu, a on reče srdito:

– Pfui, koji je vrag tu pijanu radničku beštiju pustio unutra! Začu se još jedan glas, koji povika:

– Što traži ta radnička svinja tu? – medjutim netko učini: – pst, pst, pst i poviče: Čujmo, čujmo!

U taj je čas onaj odrapanac već deklamirao. Oponašao je pijanog radnika, koji se vraća kući iz birtije i sprema se, kako će tući ženu. Sada je družtvo shvatilo o čemu se radi. To je poslije cigana drugo iznenadjenje, što ga je Sida priredila gostima, da im večer bude nezaboravna. Zato je naručila glumca Prelca, da se svojim šaljivim deklamacijama goste još bolje animira i pozabavi, a kako je on dobro oponašao pijanca, družtvo je u prvi mah pomislilo, da je zbilja nekakva pijanica u sobu unišla. Nu sada, kada su razumjeli o čemu se radi, uživali su gosti, a čulo se primjetbi: – Izvrstan je! – baš tako izgledaju oni prokleti radnici, kojima plaće nikad nisu dosta velike i kojima bismo mi sve što imamo morali dati, da budu zadovoljni, kao da se mi trgovci i industrialci mučimo samo za njih. Kada je deklamator svršio, provali burni

pljesak, a glasovi opet povikaše:

– Bravo, Sida, bravo... – kolosalna ideja!

Najviše je pljeskao i oduševljavao se Greifov stariji sin te vikao:

– Jesam ja vam rekao, da to nije pravi pijanac nego deklamator. Kako ste se dali prevariti! – Glupo mu je lice kod toga vikanja izgledalo još gluplje. Opet su zasvirali cigani, opet se je vikalo, podcikivalo i pilo. Stolnjaci su na stolu bili već mokri, jer gdje se pije tu se i prolieva, a gosti su se njihali na stolcima, saginjali, glavama i rukama mahali po taktu glasbe, kao da je svaki od njih postao ciganski primaš. A onda netko povika:

– Plesati!

Za čas je jedna gospodjica sjela k glasoviru, a gosti, stari i mladi poskakaše na lagane noge i odoše u susjednu sobu, koja bila prazna i za ples priredjena. Greifov stariji sin, kojemu se već jezik zaplitao, ustade i pruži ruku prema gospodjici, kao da će je zagrliti, htijući je time pozvati da s njime pleše, nu ona odbi, jer da ona ne pleše, i nastavi razgovor, što ga je čas prije vodila s odvjetnikom, a onda ustade i potraži očima Sidu. Nu Sida je bila već u drugoj sobi i lagano se pomicala po parketu, naslonjena na majorovo rame i obujmljena oko pasa njegovom jakom rukom. Gospodjica joj je očito htjela nešto reći, pa je čekala da se Sida odliepi od majora, nu nije mogla dočekati, jer se je ona što dalje sve više i više, pritiskivala uz majora, te se vrtila medju ostalim parovima. Gospodjica pristupi k gospodji Krautner, nešto joj potiho reče, rukovaše se, a ona izidje iz dvorane i provuće se kroz predsoblje kraj cigana, koji su u taj čas držali u rukama tanjure i izbuljenih očiju gutali komade narezanoga mesa. Za čas je gospodjica bila u svojoj sobi u krevetu.

Kada se je počelo tamo nad Maksimirom tamno plavilo neba pretvarati u bielu pozlaćenu plohu, Donnerovi su gosti bučno sjedali u automobile, što su dolje pred kućom bili nanizani, da za čas jedan za drugim, u raznim pravcima izčeznu ulicama u utrobi grada, koji se počeo buditi.

*

U jutro oko osam sati spavala je još ciela Donnerova obitelj, pa čak i stara Donnerica, koja se inače ustaje rano i koja je, doduše već od rane večeri bila u krvetu, nu nije ni oka stisnula ciele noći, nešto od buke, koja je do nje dopirala od pijanoga družtva, a nešto od jada i brige. Medjutim je gospodjica u to vrieme izišla iz sobe i prošla kroz predsoblje, u kojemu se je slegao težak i neugodan zadah od vina, cigara i cigareta, a kada je izišla na ulicu, duboko je uzdahnula i uputila se na redarstvo, kamo je bila pozvana za osam sati.

Opet ista slika. Na hodniku ljudi, žene i djeca, svi pozvani za osam sati čekaju, stoje, šetaju i razmišljaju. Dolje u dvorištu opet stoje poredani naoružani stražari, kojima zapovjednik čita dnevnu zapovied. Opet ulaze činovnici, prolaze podvornici, a po nekoga vode stražari i žandari. Prolazi četvrt devet, primiče se tričetvrt devet, a nitko ne proziva ni gospodjicu niti koga drugog od čekalaca.

– Bit će sigurno kao i jučer, – pomisli gospodjica i odšeta malo dalje hodnikom glavnoga krila zgrade, što leži na Petrinjskoj ulici. U taj časak odjeknu strašan prasak. Čitava se zgrada strese iz temelja, stakla na prozorima zazvoniše, razletiše se u tisuću komada, a ljudi, žene i djeca popadaše po podu. Tamo iz krajnjeg ugla sjevernog krila zgrade, što leži na Gjorgjićevoj ulici, suknu gusti crni dim, napuni dvorište i hodnike i prekri za čas svaki

vidik.

Kada se je gospodjica sabrala, nadje se kako leži na podu hodnika. Podiže glavu i opazi, kako se i drugi ustaju sa poda i uz vrisak jure prema stubama u divljem biegu. Srdce joj je naglo kucalo, a zraka joj ponestalo. Ustade i ona naglo, hitro priskoči k prozoru da uzdahne zraka i opazi, kako u dvorištu stražari odbacuju puške i bježe kroz dim u divljem biegu prema širokom izlazu, koji vodi iz dvorišta u glavno krilo zgrade. I nju obuze panika i potrča niz stube, kao kroz maglu opazi onog istog komesara, što ju je izpitivao i sa zatvorom se grozio, kako se kotrlja niz stube kao puna vreća. Očito mu je u paniki netko podmetnuo nogu, pa je pao. Nije znala ni sama, kako je u prizemlju zakrenula u ono krilo što leži u Gjorgjićevoj ulici, u kome se je eksplozija dogodila. Kod izlaza što vodi na ulicu, bila je strašna stiska, jer je svatko htio da čim prije izbjegne iz zgrade, a izlaz je bio tiesan, jer je samo jedno krilo vrata bilo otvoreno, dočim je drugo bilo zakrčeno malim paviljonom, u kojemu prodaje biljege udova jednoga stražara, što je prije nekoliko godina poginuo u uličnim borbama. Sa svih su strana odjekivali očajni poklici: – Bombe, bombe!

Kao svi, tako se je gurala i gospodjica i krčila si put i baš u Času, kada je već jednom nogom zakoračila na ulični pločnik, odjeknu drugi prasak, isto tako jak i strašan i to ovaj put u drugom katu zgrade. Opet se zidovi potresoše, sa prozora se susjednih kuća prosuše uz zvek i cilik još ona stakla, koja su bila preostala od prve eksplozije, a ulica se napuni gustim crnim dimom, koji se je slegao i nad krov zgrade, a kroz koga za čas liznu nekoliko plamenih jezika.

Na ulici je vladala zbrka i panika, sve je bježalo prema Zrinjskom trgu i u Petrinjsku ulicu. I gospodjica potrča na Zrinjski trg, te se zaustavi tek u srednjoj aleji platana pokraj paviljona za glasbu. Ne zna, kako je dugo stajala. Pred očima su joj se miešali ljudi izmedju plavih i crnih kolobara, koji su se pred njom vrtili, nu onda od jedanput tih kolobara nestade, a ona osjeti u desnom laktu bol, pokuša pružiti ruku, nu od bola joj suze udariše.

Za nekoliko časaka zatrubiše jake sirene i dojuriše vatrogasni samovozi, na kojima su stršile složene ljestve, i skoro počeše kroz zrak praskati i pucketati mlazovi vode. Gospođica se sabra i ode kroz Sudničku ulicu prema Trgu N., držeći desnu ruku u lievoj.

Toga je dana bilo uhapšeno nekoliko stotina ljudi, a navečer nije više u ćelijama bilo mjesta za nove uhapšenike.

XIII.

Dulibić je rano ujutro sjedio u jednoj kavani i čitao u jutarnjim bečkim novinama viest, da je dan prije počinjen atentat na zgradu zagrebačke policije. Eksplodirale su dvie težke paklene mašine, zgrada je oštećena, ljudskih žrtava nema. Uhapšen je jedan student, koji da je priznao, da je on paklene mašine postavio i da ih je primio od jednoga svoga rodjaka, takodjer studenta, nu koji se nalazi u inozemstvu u emigraciji. Taj njegov rodjak da je došao iz inozemstva, predao mu dvie paklene mašine i uputio ga, kako će s njima postupati. Tako je glasila novinska viest...

Dulibić je trljao čelo, jer nije mogao pravo razumjeti te viesti. Po imenu uhapšenikovu znao je točno tko je i što je taj čovjek. Istina, on je nekad bio student, nu nije svršio nauka, nego je već nekoliko godina bio policajni činovnik. Svi su ga njegovi školski drugovi smatrali izdajicom i eto sada taj isti čovjek ruši paklenim mašinama redarstvenu zgradu. Znao je nadalje, da taj policajni činovnik nije nikakov rodjak onoga drugoga studenta, čije je ime stajalo u novinama, nego je u rodu sa ženom jednoga vrlo dalekoga rodjaka toga studenta. Dulibić je znao osim toga, da onaj student, što se je nalazio u inozemstvu, nije mogao niti smio ići u Zagreb, kada ga svaki policajni agent pozna i kada je za njim razpisana već davno tjeralica, a znao je i to, da je najstrože zabranjeno prelaziti granicu svima onima, koji su bili radi čega progonjeni, što je tim shvatljivije, kada je bilo na stotine i tisuće drugih dolje u domovini, koji mogu s manje pogibelji granice prelaziti.

– To je vjerojatno izmišljeno, – zaključi u sebi Dulibić.

– Bogzna radi čega i u koju je svrhu te paklene mašine trebalo

upisati u knjigu dugovanja onoga studenta u inozemstvu. Nu odkuda je onaj policajni činovnik dobio paklene mašine? Da li ih je on doista postavio? Da li je on zbilja bio kao i mnogi drugi tek prividno u službi policije – pitao se je Dulibić, a onda pomisli:

– Da, tko to znade. Nitko od nas ne zna i nema uvida, kako i kuda je organizacija razgranjena, nitko ne zna, što se dogadja i sprema, tek svaki znade samo ono, što sam ima izvršiti, a često možda ne zna ni to... i Dulibić se kod toga trže te udari dlanom po čelu, kao da mu je nešto puklo pred očima, uzvrpolji se na kavanskome divanu, a lice mu probliedi. Pred njim se u duhu stvoriše ona dva mladića u planinarskom odielu i ona dva predmeta koje im je dao iz kožnate ručne torbe, što ju je bio dobio umjesto svoje u onoj kavani u *Ungar–Gasse,* a da nije ni pogledao, stoje u tim omotima. Te su omote odnieli oni mladići i sigurno su to bile te paklene mašine, koje su prošle kroz njegove ruke, bez da je on to i znao.

U prvi mah se je Dulibić malo razžestio, nu onda mu se lice razvedri, nasmija se i reče sam u sebi:

– Ipak je to sve kolosalno organizirano! Zar nije bolje i pametnije, što ja nisam znao o čemu se radi, negoli da mi je to bilo rečeno, jer tako se nisam brinuo niti strahovao, ne će li mladićima, kada se budu preko granice verali, koja od tih mašina na ledjima eksplodirati, a niti sam mogao počiniti kakovu indiskreciju. – I opet se nasmija u sebi:

– Eto srdio sam se, da sam tu u Beču bezposlen, a ni sam nisam znao, da neki posao vršim. I onaj Cernić, onaj čudni i zagonetni Cernić, za koga sam držao da stoji u neprijateljskoj službi, rekao mi je da je u paketima indianski otrov. Ili mi je to rekao zato, da otupi moju znatiželju, da ih ne otvaram, ili zato, jer je i sam

mislio, da je tako i jer su i njemu tako rekli.

Nu onda se opet Dulibićevo lice namršti i uozbilji. Sjetio se je onoga trećega predmeta, koji je ostao na njegovom stolu. Bog zna, što je u onome malome svinjčetu od gipsa, a sigurno je nešto moralo biti, jer nije moguće, da mu je ta figura poslana bez ikakove svrhe. Lice mu poprimi zabrinuti izražaj, uznemiri se, plati konobaru doručak i ode žurnim korakom kući.

Kada je stupio u sobu, malo se prenerazi. Ana je stajala usred sobe, dok su dva nepoznata mu čovjeka prekapala po njegovim stvarima. Anino je lice izgledalo uplašeno. Prije nego je dospio išta reći, pristupi k njemu jedan od tih ljudi, pruži mu jednu strojem izpisanu odluku i reče:

– Gospodine Dulibiću, mi smo redarstveni činovnici i vršimo premetačinu u vašem stanu. Izvolite, ovo je odluka redarstvenog ravnateljstva.

Dulibić je mirno preuzeo odluku, pročitao ju i spremio u džep. Nije se nimalo uzrujavao, jer je na to uviek bio pripravan, a bio je siguran, da u njegovoj sobi ne mogu naći ništa, što bi ga moglo kompromitirati. Takove se stvari ne drže kod sebe, a pisma se uništavaju odmah, nakon što ih se pročita. Nu jedno ga je smetalo i nenapadno baci pogled na pisaći stol. Figura od gipsa stajala je na svom mjestu netaknuta.

Agenti su predmetnuli sve za što su držali, da bi moglo sadržavati kakove predmete ili spise, nu nisu pronašli ništa. Onaj se isti agent obrati opet k Dulibiću i reče:

– Na žalost imamo nalog, da vas nakon obavljene premetačine povedemo sa sobom na redarstvo.

– Molim, izvolite – odgovorio je Dulibić hladno ali sigurnim

glasom. Znao je, da će ostati u zatvoru, jer je sigurno radi one eksplozije u Zagrebu zatraženo njegovo izručenje, nu bio je siguran da do izručenja ne može doći, a biti u zatvoru u Beču, ili gdjegod u inozemstvu u prispodobi sa zatvorom u domovini, znači biti na odmoru kao u kakvom ljetovalištu.

Nu prije nego su pošli, baci onaj isti policajni agent pogled ponovno po cieloj sobi, kao da hoće upamtiti kako izgleda, a onda mu se pogled zaustavi na figuri od gipsa, što je stajala na pisaćem stolu. Pridje k stolu, uze figuru u ruku, ogleda ju sa svih strana, malo strese s njome, a onda ju opet spusti na stol i podje, Nu nakon što je učinio dva koraka, povratio se natrag, uze opet figuru u ruku, malo je zanjiha, kao da je važe, razstegnu lice, kao da mu se je pričinila težom, nego što bi morala biti, a onda pogleda u Dulibić i reče:

– Ovu ćemo figuru ponieti sa sobom. – Izvolite – odgovorio Dulibić i ne trenu ni okom.

Ana je gledala cielo vrieme uplašeno, a kada je agent rekao, da Dulibića moraju odvesti sa sobom, ovlažiše joj se oči. Primaknu se posve blizu k njemu, kao da mu hoće nešto reći, nu odmah pristupi bliže jedan od agenata, kao da se hoće porinuti medju njih.

– Nije moguće, da će vas zadržati u zatvor? – reče Ana zabrinuto i malo drhćućim glasom.

– Budite bez brige – odgovori Dulibić, – ne može mi se ništa dogoditi. Molim vas pozdraviti mi najljepše...– tu zastade, a nakon kratke stanke nastavi: – gospodina supruga.

Ana je shvatila što je htio reći, kimnu glavom, malo se osmjehnu i pruži mu ruku kao da hoće reći:

– Znam, učinit ću.

Kada je Dulibić bio doveden na redarstvo, bio je odmah ukratko preslušan o osobnim podatcima, a onda odpremljen u zatvor. Komesar, koji ga je preslušao, saobćio mu je prijazno i uljudno, da je uhapšen na zahtjev vlade iz njegove države i da će biti preslušan o stvari, radi koje ga obtužuje, kada stignu upiti diplomatskim putem.

Nakon kojih osam dana, bio je preveden opet pred istoga činovnika, pred kojima je na pisaćem stolu stajala figura od gipsa.

– Gospodine Dulibiću, je li ova figura vaša? – upita komesar. – Jest, – odgovori Dulibić malo zabrinuta lica. – Kako je dugo imate?

– Ne znam, mislim dosta dugo. – Jeste li je imah prije nego ste došli u Beč, ili ste je nabavili odkako ste u Beču? Dulibić je malo šutio u neprilici što bi odgovorio, a činovnik reče opet:

– No, to se možete lako sjetiti.

– Odkako sam u Beču – odgovorio, a činovnik reče opet: – Od koga ste dobili ovu figuru?

Dulibiću je sada već bilo jasno, da ta figura igra neku važnu i za njega fatalnu ulogu. Nije znao ni na to pitanje odgovoriti, pa je šutio.

– Dakle, od koga ste je dobili? Ili ste je možda gdje kupili? – reče činovnik, a u posljednjim mu je riečima bio mali prizvuk ironije.

– Moram li odgovoriti na to pitanje? – upita Dulibić. – Ne – reče činovnik

– Ne morate odgovoriti na nijedno pitanje. Kod nas nema sile, – dodade komesar uz podsmieh – i ovisi o vama, da li ćete

odgovoriti ili ne. Nu svakako je u vašem interesu, da na pitanja odgovarate.

– Onda ne ću odgovoriti, jer je u mom interesu, da na to pitanje ne odgovorim – reče Dulibić takodjer ironično. Činovnik ga malo čudno pogleda, slegnu ramenima i reče:

– Nu dozvolit ćete, da ovu figuru razbijemo, da možemo vidjeti, što se u njoj nalazi. Zbog interesa iztrage naravno pristoji nama pravo figuru razbiti i bez vaše dozvole, nu mi ipak tako ne postupamo. Ako u figuri nema ništa, nema zapreke, da i vi na to pristanete. Figura nije od nikakove umjetničke vriednosti. Komesar uze figuru u ruke te je ogleda.

– Obična bazarska roba, a protuvriednost će vam biti svakako nadoknadjena – dovrši činovnik i pogleda Dulibića u oči. Dulibić je pogled izdržao i mislio, da li dozvolim ili ne dozvolim, figura će biti otvorena, nu princip je princip. Ne smijem ja sam iztrage olakšavati u nijednom slučaju. Ne radi se samo o meni.

Bogzna, što je u figuri i tko sve može biti kompromitiran njezinim sadržajem.

– Ja svoga pristanka ne mogu dati, – reče suho.

– Šteta – dobaci činovnik – stavljate nas u neugodni položaj, da je otvorimo i bez vašega pristanka.

– Žao mi je, ali ne mogu drugačije, a tražim, da je se otvori u mojoj prisutnosti, ako je ipak budete otvarali – reče Dulibić.

– Svakako, i to ne samo u vašoj prisutnosti, nego i u prisutnosti dvojice pirotehničkih vještaka. Oni će je otvoriti. Prijava doduše – mogu vam to i reći – ne tvrdi da se u figuri nalazi bezuvjetno eksploziv, nego predpostavlja i što drugo, nu jer je u prijavi dopuštena i ta mogućnost, moramo upotriebiti tu mjeru opreza.

Nu molim vas prije toga još jedno pitanje. Zar vi ne vodite baš s nikim korespondencije?

Dulibić se malo nasmije i odgovori:

– Naravno da vodim. – Pa kod vas nije pronadjeno ni u stanu ni kod osobne premetačine nijedno pismo. Gdje vam se nalazi korespondencija? – Nigdje – odgovori Dulibić.

– Kako nigdje? Ako vodite korespondenciju, morate je negdje i imati.

– Ne moram, – odgovori Dulibić – jer ja svako pismo spali čim ga pročitam.

– Zašto to činite?

– Da vama uštedim posao da čitate pismo, koja vas doista ne bi nimalo zanimala. Ja znadem, da za svakoga od nas, koji ovdje boravimo, dnevno dobivate zamolbe za hapšenje, preslušavanje i za premetačine, pa zašto da vam još i mi zadajemo posla. Ovako ste svaki put s nama brže gotovi, kad nas morate preslušavati petraživati.

Činovnik se malo nasmija, a onda reče:

– Sada ćemo ići u naš kemijski laboratorij, a malo je zati došao i komesar sa dvojicom vještaka. Vještaci su figuru ogledava sa svih strana, a onda je odvagnuše na jednoj preciznoj vagi. Prema onome, što su medju sobom razgovarali, težina je mogla odgovarati predpostavci s koje su kod te pregledbe polazili. Zatim jedan od vještaka uze jedan mali lagani drveni čekić i nekoliko puta udari lagano po figuri, a obojica su napeto slušali zvuk. Zatim ju opet uze jedan u ruke, pridje bliže k prozoru i poče je promatrati iz bliza, sa polustisnutim očima sa svih strana. Promatrao ju je dosta dugo, a onda se malo osmjehnu i vrati se

od prozora.

– Što je? – upita drugi vještak.

– Našao sam – odgovori prvi vještak, a zatim pridje k jednom ormariću, izvadi dvie male bočice, u kojima su bile neke tekućine, natoči jednu čašu vode i nakapa u nju po nekoliko kapi iz svake bočice. Voda za čas pobjeli i dobi istu boju, koju je imala i figura od gipsa. Zatim vještak zamoči u pobieljenu tekućinu jenu krpicu, a onda je omota oko figure, tamo gdje se je dječak spajao sa figurom svinje, izvadi džepnu uru, pogleda na nju i stavi je na stol. Nakon deset minuta odmota vještak mokru krpu, primi sa dva prsta figuru dječačića, malo potegnu i razstavi ju od svinjčeta. Tamo gdje je dječačić sjedio, ostala je u ledjima svinjčeta rupa u veličini od po prilici jednog *Schillinga.*

Dulibić je stajao mirno, a komesar se primiče vještacima i znatiželjno se nadviri nad rupicu. Unutra je bio neki predmet. Okrenu se i pogleda značajno Dulibića, koji je stajao nepomično i nije odavao nikakova uzbudjenja, premda mu je srdce naglo kucalo, a cielom tielom prolazila neka mrzlina.

Vještak opet prinese figuru k prozoru, dobro zaviri u rupu. Povrati se natrag i izvadi iz nje s malim tankim drvenim klieštima jednu limenu kutijicu valjkasta oblika, koja je s jedne strane bila ciela, a s druge je imala poklopac. Vještak skine poklopac uz veliki oprez, izvadi iz kutijice komad papira, raztvori ga i preda činovniku. Ovaj uze papir i pročita ga, pogleda u Dulibića i prasnu u smieh.

Na papiru je bilo napisano: "Špijon Mitar Gursuzović velika je budala!

XIV.

Gospodjica se je rano ujutro bila spremila da izidje iz kuće. Htjela je otići na čas u poslovnicu, a onda na vagu kod klaonice, gdje je poslovodja preuzimao od mesara kože. Odlučila je, da će toga dana cielo prijepodne ostati kod vage da točno nadzire kako poslovodja kožu sortira i klasificira. Nu baš u času, kada je htjela izići iz sobe, donese joj sobarica dva pisma, koja je listonoša donio toga časa. Jedno je bilo u ružičastoj omotnici, a naslov je bio izpisan nepoznatim joj rukopisom; na drugom je prepoznala Anin rukopis i odmah ga otvori i poče čitati. I čim ga je dalje čitala, sve više joj je lice bliedilo i smračivalo se. Tamne joj se obrve skupiše, a oči zasuziše. Ana joj je javljala, da je Dulibić uhapšen i da je u novinama pisalo, da je traženo njegovo izručenje savezno sa nekim atentatom u Zagrebu.

– To nije istina – povika gotovo glasno – Dulibić nema sa tim nikakve veze.

Nu odmah se zatim zamisli, prodje u mislima nekoliko dana unatrag i sjeti se onih dvaju mladića u planinarskom odielu, što su bili kod Dulibića i koje je opet nedaleko pred Zagrebom u vlaku sastala, zamagli joj se pred očima, spusti se na stolac i pokri rukama oči i lice.

- Strašno, strašno, – uzdahnu – je li to moguće? – i pomisli, kako će Dulibić biti izručen i kako će ga po hodniku redarstva voditi slomljena i okovana u težkim okovima i sa krpama zamotanima oko nogu. Nešto ju je gušilo u grlu i u prsima pritiskalo. Uze pismo, pročita ga još jedanput, a onda brižnu u plač. Suze su joj curile, a ramena se tresla od jecanja. Sve ono, što se je kroz nekoliko dana bilo u njoj nakupilo i što ju je tako gušilo, našlo je oduška u ovim suzama. I plakala je gorko, kako nije plakala od

onoga dana, kada joj je kao djetetu otac na smrtnoj postelji poljubio plavu kosu. Plakala je dugo, a onda joj je odlanulo. Kada su joj se osušile oči i lice podje da će izići, nu sjeti se drugoga pisma, otvori ga i pročita:

Cienjena i mila gospodjice!

Nikada ne ću zaboraviti sretnih časova, što sam ih proveo preksinoć u Vašem družtvu. Od onoga časa, kada sam Vas prvi put vidio, za mene ne postoji ništa drugo na svietu do li Vas. Sve moje misli nalaze se samo kod Vas, srdce bije samo za Vas, a oči ne žele ništa drugo, nego da Vas opet čim prije vide. Nemojte prezreti ljubavi onoga čovjeka, koji gine za Vama, nego se sjetite, da sam za uviek Vaš obožavatelj

Edmund Greif

Sa gospodjičina lica se odrazi prezir, raztrga pismo na male komadiće, baci ih u mali koš, što je stajao kraj stolića i izidje naglo. U poslovnici se je zadržala tek nekoliko časaka, a onda se uputi pješice na klaonicu, do koje od trga *N.* ima gotovo sat hoda. Nu ona je osjećala potrebu kretanja, da s njime zatomi nemir, koji ju je obuzeo nakon Anina pisma. Neprestano joj se povraćala misao, da bi trebala nešto učiniti za Dulibića, nu nije joj nikako moglo postati jasno, što bi to moralo biti.

Na klaonicu je stigla oko devet i pol sati i postavila se pokraj vage. Mesarski su pomoćnici i šegrti donosili kože, jedan ih je radnik vagao, a poslovodja je bilježio u svoju bilježnicu ime mesara, od koga je koža preuzeta i njezinu težinu. Zatim bi radnici kožu raztegnuli, poslovodja bi je pregledao, a onda odredio, da li spada u prvu, drugu ili treću vrstu, na što bi jedan radnik pričvrstio na kožu limenu pločicu, koja je označivala kako je ta koža klasificirana.

Gospodjica je stajala na jednoj daski, da se ne zamaže, jer je oko

vage bilo blato izpremiešano sa krvi, te je točno pratila taj posao. Tako stojeći opazi malo podalje jednu grupu ljudi, kako se je skupila, kao da gleda nešto zanimivoga. Bili su to većinom nezaposleni mesarski pomoćnici, koji se obično oko klaonice motaju, ne bi li dobili posla, i koji su taj čas nešto promatrali. Gospodjica ode, da i ona vidi što je tamo tako zanimljivoga.

U kaljuži blata stajao je jedan seoski dječačić od kojih deset do dvanaest godina, gologlav i bos, do koljena zavrnutih hlačica, koje bi mu inače sigurno dosegle i do preko gležnjeva, i u čistoj ali pokrpanoj košuljici od debeloga seljačkoga platna. Na kratkoj je uzici držao kravu crvene boje i natrag zavinutih rogova. Odmah kraj krave stajala je jedna seljakinja i držala u naručju malo diete i brisala rukom suze. Uz njih su stajala dva žandara sa puškama i na njima na taknutim bodežima. Oko krave je obilazio jedan mesar crvenoga nosa i velikoga trbuha, medju ostalim mesarima poznata pijanica i propalica, koji nije kao drugi mesari kupovao stoku na sajmu, nego samo izpod ruke ili na kakvoj prisilnoj dražbi, a kadkada i od sumnjivih osoba te bez marvinske putnice. Nakon što je kravu dobro pregledao i nekoliko puta je opipao po ledjima i po rebrima, obrati se žandarima i ponudi im cienu, koja se obično plaćala za jedva malo veće tele. Žandarima je bilo već dodijalo stajati, prihvatiše cienu i rekoše ženi, da drugih kupaca nema, pa da kravu treba dati za tu cienu. Žena brižnu u glasan plač, žandari preuzeše od mesara novce, okrenuše se i otidjoše. Jedan šegrt uze dječačiću iz ruke uže i povede kravu. Krava se malo ustoboči i sagne glavu, kao da će se natrag pomaknuti, nu mesar je udari čizmom u zadnju nogu, na što se krava malo strese i ode za šegrtom. Dječačić pogleda za njom i zajeca, a krupne mu se suze proliše niz bliede djetinjske obraze. Od onih što su naokolo stajali, netko

pljucnu, netko nešto promrmlja, a onda se svi razidjoše. Gospodjica se približi dječačiću, pogladi ga po glavi i reče.

– Nemoj plakati... Zašto plačeš?

Dječačić podiže glavu i pogleda ju kroz suze. Gospodjici, koja se je cielo jutro uzdržavala od plača, zatitra nešto oko sljepoočica i oko usana, te i njoj potekoše suze, kada je vidjela dječakove mokre oči i lice, a onda se približi ženi, koja je još uviek stajala na istom mjestu, jecala i rubčić držala na očima. Kada joj je došla blizu, privinu se bliže k materi djetešce, što joj je bilo u naručju i čvrsto joj stavi ručicu oko vrata, a gospodjicu pogleda velikim očima.

– Ne plačite, ženo. Recite mi, što vam se je dogodilo i mogu li vam kako pomoći? – reče gospodjica. Seljakina skinu rubčić s očiju, pogleda je kroz suzne oči, uzdahnu i reče:

– Ah, kako mi možete pomoći! To mi je bila posljednja nada i uporište, a eto sad i to ode. Što ću sada sa djecom i s čim ću ih prehraniti, jadna sam i kukavna.

– Vidjela sam, da su žandari uzeli novac, – reče gospodjica, – zar krava nije bila vaša?

– Jest, jest, bila je naša – odgovori žena i opet zajeca.

– Pa zašto su odnieli novac? – upita opet gospodjica.

– Za porez... za porez, proklet bio – odgovori žena jecajući.

– A time nije još ni namiren. Ne znam što će mi sada još uzeti. Sada nemam više ništa, nego troje gole i gladne djece – i opet zajeca glasno, a nove joj krupne suze potekoše niz lice.

– Zar nemate muža?... Zar nemate zemlje?

– Imam i muža i zemlju – odgovori seljanka i pogleda prema

nebu, kao da odozgo pomoć traži – nu muž mi je već dvie godine u tamnici. Osudjen je na doživotnu tamnicu i nikada ga sigurno ni moje ni dječje oči ne će vidjeti, – i opet brižnu u plač.

– Osudiše ga radi politike, radi republike. Tko će mu zemlju obradjivati i od kuda ću porez plaćati? Eto, odvedoše mi i zadnju hranu moje sirotne dječice.

Uto se približi dječačić, uze majku za ruku i reče:

– Ne plači, majko, otac će se već jedanput vratiti, a dotle ću ja raditi.

Seljakinji se potresoše opet ramena od jecanja. Gospodjica otvori svoju ručnu torbicu, izvadi sve svoje novce što ih je imala, turi ih ženi u ruku, okrenu se i ode brišući suze.

Nije mogla više izdržati kod vage. Pope se na Donnerova lovačka kola, koja su u blizini vage stajala, i pod kojima su bila upregnuta dva ugojena crna konja, te reče kočijašu da je odveze u Gornji Grad. Kada je došla u Pivarsku ulicu, nadje kod kuće gospodju Gusić i Ružu. Ruža je gladčala rublje najednom stoliću na hodniku, a njena je mati sjedila kraj nje i plakala.

– Što se je za Boga dogodilo? – upita gospodjica, ulazeći u hodnik i videći suze u očima gospodje Gusić.

– Brata su Zvonka zatvorili, pa mama plače. Nu ne će biti ništa, to je već obična stvar. Kadagod se nešto dogodi, policija pozatvara nekoliko stotina mladeži, koju i inače drži u očevidnosti kao pogibeljne kolovodje. Zvonko je uviek medju njima i on je već naučen na zatvore, a budući da mu se ne će moći ništa dokazati ni ovoga puta, bit će pušten za koja dva, tri mjeseca. Ali mati kao mati, pa plače – dovrši Ruža.

– Znam ja to sve – reče gospodja Gusić i obrisa suzu, – ali tako

težko mi je kada pomislim, što rade od naše djece.

Oh, kada će to već jedanput prestati?

Ruža sada istom opazi, da je gospodjica blieda u licu, da su joj oči malo crvene i da se na njima vide tragovi suza. Primače joj se bliže, pogleda je pozorno i reče:

– Ali što je vama? Čini mi se kao da ste i vi plakali.

– Jesam, – odgovori gospodjica i odmah izpripoviedi prizor, kojimu je bila svjedokom kod klaonice.

– Nažalost, i to je dnevna slika i već uobičajena stvar–uzdahnu Ruža.

– Ali ima još nešto, što me je jako raztužilo, a što bih vam morala pripoviedati – reče gospodjica malo drhtavim glasom.

Gospodja Gusić ustade i reče:

– Ne ću vas smetati – i ode brišući suze.

Gospodjica je osjećala neki umor u nogama, pa sjede na stolac, s kojega je ustala gospodja Gusić.

– Pripoviedajte što vam se je opet dogodilo – reče zabrinuto Ruža.

Gospodjica je šutila jedan čas i gledala pred sebe, kao da se predomišlja, kako bi počela, a onda pogleda bojažljivo u Ružu i reče:

– Poznajte li Krunoslava Dulibića?

– Poznam – odgovori Ruža, gledajući u mali džepni rubčić, preko koga je baš prelazila vrućim gladčalom.

– Sigurno vam je pripoviedao onaj mladić što mi je dao vašu adresu u vlaku, da Dulibić stanuje u Beču u mojem stanu i da se

dobro poznamo.

– Nije mi ništa pripoviedao, nu ja sam znala to već i prije – odgovori Ruža ne skidajući očiju sa rubčića, koga je bila već previla u mali četverokut.

Gospodjica se malo iznenadi, nu onda pomisli, da je sigurno sam Dulibić pisao o tome Ruži i nastavi:

– Jutros sam dobila pismo od moje prijateljice, koja mi javlja, da je Dulibić uhapšen u Beču savezno atentatom, koji je prekjučer izvršen na ovdašnjem redarstvu i da...

– Znam, – prekine je Ruža – nu ne trebate se ništa bojati. Njemu se ne će ništa dogoditi i za kratko će vrieme biti pušten na slobodu.

Gospodjica se ugodno iznenadi, jer si nije mogla protumačiti, odkuda to sve Ruža znade, i ujedno joj odlanu što je Ruža kazala da će biti pušten na slobodu. Sada je Ruža pogleda pa razabra njezine misli i dodade:

– Ne mogu vam o tome ništa više reći, nu možete biti posve mirni, njemu se ne će ništa dogoditi.

Te se Ružine rieči podpuno umirile gospodjicu, jer je Ruža govorila tako sigurno i uvjerljivo, a ona sigurno to točno znade.

– I ja se nadam, da mu se ne će ništa dogoditi – reče gospodjica smireno.

Ruža odloži gladčalo, primače se gospodjici, metnu joj ruku na rame, pogleda joj ravno u oči i reče:

– Da li ga jako volite?

Gospodjica zatrepta očima, a lice joj se zacrveni, jer nije očekivala toga pitanja. Osjeti, kako joj na lievoj strani vrata tuče bilo naglo

i jako, a onda obori oči i reče:

– Da – malo zašuti, a onda pogleda opet u Ružine oči i nastavi:

Ne činim li možda time kome krivo? Nije li u tome možda što zla?

– Ne – odgovori Ruža – za sve nas, koji ga poznamo, to je samo radostno, nu... – malo se zaustavi – nu ne znam, da li vam je nešto jasno...

– Što? – upade gospodjica glasom, koji nije izražavao nikakve znatiželje, nego baš protivno, kao da joj sve jasno i kao da ono, što bi još imala saznati, ne može ništa promieniti na toj stvari.

– Pretrpiti ćete mnogo. Znam, da i Dulibić voli vas i pretrpiti ćete mnogo oboje, jer on nije...

– Što on nije?– upade gospodjica sada nešto znatiželjnije.

– ... jer on nije slobodan – dovrši Ruža.

Gospodjica obori oči, obrve joj se neznatno skupiše, nu sa lica joj se odrazi mir, kao da je očekivala taj odgovor. Bilo joj je jasno, da izmedju Dulibića i nje postoji neka velika zapreka. Iz Ružinih je rieči morala zaključiti, da Dulibić pripada već nekome, tko na njega ima pravo. Neka ljubav iz mladjih dana i neka obveza, koju će on, koji je tako pošten i čestit, i održati. Ona doduše nije još nikada mislila na to da njezina čuvstva, što ih osjeća za Dulibića, moraju biti nečim naplaćena, nečim stvarnim, što bi joj na njega davalo neko pravo, što bi ga učinilo npravo izključivo njezinim. Niti je ikada pomislila na to, da on već pripada nekome drugom, nekoj ženi, koja ga isto toliko voli kao i ona, moguće već odavna, i mnogo više nego ona, i koja na njega ima možda neko pravo i sa kojom ga nešto veže. A on, tako uzoran i tako čestit, on je toj vezi sigurno i vjeran.

Razmišljajući tako, sjeti se one večeri, kada joj je pripoviedao balade, koje su je tako zaniele, kada ih je pripoviedao svojim toplim glasom, a u njegovim se je očima u polumraku bljeskao neki sjaj. Sjeti se, kako se je, ne znajući ni sama kako, približila i naslonila mu glavu na rame, a on je ustao, tek je pogladio po kosi i naglo otišao. Sigurno su njegove obveze i njihov značaj bili jači od njezinih plavih kosa i njezinog ružičastog lica. Da, sigurno medju njima stoji neka zapreka, koju on ne će, ne može i ne smije odstraniti. Nakon Ružinih rieči i nakon ovoga razmatranja osjeti, da joj je Dulibić još bliži i još draži i da ga nikada nije tako volila i tako čeznula za njim, kao baš toga časa. A onda pogleda Ružu svojim plavim očima i reče:

– Ja ga svejedno volim.

Ruža je znala, da gospodjica još ne zna tajne ili barem da još pravo ne razumije radi čega Dulibić nije slobodan i da njezine rieči ne može shvatiti drugačije, nego što ih je gospodjica doista shvaćala čas prije, pa Čitajući njezine misli reče:

– Ne mogu vam reći zašto Dulibić nije slobodan, nu nije ono, što vi mislite, što njegovu slobodu veže. Gospodjica ju je gledala i ne znajući, da je čas prije samo mislila a ne govorila, uzela kao posve naravno, da Ruža znade na koju zapreku misli i reče:

– Radi čega drugoga ne bi bio slobodan?

– To će vam reći možda on sam jedanput, – odgovori Ruža – nu dotle smatrajte, kao da vam ja nisam ništa rekla. Uostalom, nisam vam ni rekla, da vašoj ljubavi stoji na putu neka zapreka, nego samo to, da ćete mnogo trpjeti. To sam vam bila dužna reći, jer mi je naloženo, da vam to kažem i jer vas volim.

Gospodjica se nije začudila tome odgovoru, nego osjeti, kako se i u nju samu uvlači neka tajnovitost, kojom je okružena i Ruža i

oni mladići, koji su je na tako tajnovit način sa Ružom upoznali, a i oko samoga Dulibića i njegovoga boravka u Beču. Sve je to izprepletalo sa tajnovitošću sve njezine dogodjaje, što ih je u to kratko vrieme proživila, a i njezine osjećaje, pa i samu ljubav prema Dulibiću, a sigurno i njegovu ljubav prema njoj. Opet je počela malo bliediti u licu, a onda joj nenadano oči sievnuše, a kraj usana joj se pokaza ona jedna ravna i odlučna crta. Pred očima joj prodjoše Dulibić, seljaci što ih vode žandari, onaj težko okovani čovjek, krik visoke žene i plač djeteta, suze dječačića na sajmištu i jecanje seljakinje, sve joj to prodje pred očima u živoj boji izrazito i hitro kao munjom razsvietljeno. Ustade naglo, uze Ružinu ruku i gotovo nesviestno reče odlučnim glasom:

– Ne ću ni ja još dugo moći biti slobodna!

Ruža se iznenadi, pogleda je svojim tamnim očima, što su takodjer u taj čas sievnule izpod jakih i sraštenih obrva, a zatim je naglo zagrli i poljubi.

Pred vratima se hodnika začuše zvonki glasovi Nade i Krešimira, koji su dolazili iz škole i susreli se baš u kućnoj veži te galamili, kao da se nalaze na školskom hodniku za vrieme odmora. Ruža poskoči da otvori vrata, a gospodjica se sjeti, da je već podne i uze svoju ručnu torbicu što je stajala na stolu, na komu je Ruža gladčala rublje. Nada i Krešimir su se jedan čas gurali na vratima, tko će prije unići, a onda utrčaše, opaziše gospodjicu i oboje ju primiše za ruke, kao da su joj stari znanci i kao da je hoće sobom povući, a pri tom su vikali u jedan glas:

– Nemojte otići, ostanite još malo s nama!

– Moram, moram kući – branila se je gospodjica, te ote ruku iz Nadine ruke i pogladi je po licu. Djeca odtrčaše dalje hodnikom, a gospodjica reče Ruži:

– Prije nego odem, moram vam reći još nešto. Danas sam Primila jedno nastrljivo pismo od nekoga Edmunda Greifa, koji je bio neku večer na večeri tamo gdje stanujem i koji mi je cielu večer dosadjivao. Sigurno će to opet pokušati, pa ako bude trebala i u tome vaše pomoći, ne ćete me odbiti?

– Razumije se, – odgovori Ruža – a uostalom do sutra ću saznati, tko je taj nasrtnik.

Na odlazku je Ruža dala gospodjici dvie knjige, da ih sobom ponese, a onda se oprostiše.

Kada je gospodjica došla kući, dočekala ju je u predsoblju Janica, te joj je veselo rekla, da je za nju stigao jedan veliki buket cvieća. Gospodjica namršti čelo i odmah se sjeti, da to ne može biti od nikoga drugoga, nego od onoga nasrtljivoga Greifa, od koga je jutros i pismo dobila.

I doista je u njezinoj sobi na stoliću stajao u staklenoj vazi ogroman rukovet cvieća, a u njemu sa crvenom vrbcom unakrst svezani komad ružičastoga papira, na kome je bila izpisana neka dugačka pjesma, koju je Greif od nekuda s krivim pravopisom prepisao, ili si je dao od nekoga sastaviti. Na koncu je pjesme dodao nekoliko redaka, u kojima je moli, da mu dozvolim da pred večer dodje po nju sa svojim autom od šest cilindera neke znamenite marke, da je izveze na šetnju u okolicu.

– Što je taj drzovit – mislila je gospodjica trgajući pjesmu na komadiće, a onda pozva Janicu i zamoli je, da to cvieće baci, ili ga metne u svoju sobu.

Janica je bila naučna, da joj Sida deset puta na dan strogo naloži da pazi da ne uvene cvieće, koje je ona dobivala od svojih kavalira, pa je gledala u čudu gospodjicu, te mislila da se ona samo šali i nije se usudila ni dotaknuti cvieće. Gospodjica uze

cvieće, stavi ga Jani u ruke i reče:

– Evo vam, odnesite ga u svoju sobu! – U taj se je čas pokazala na vratima stara Donnerica, koja je čula gospodjičine rieči i reče:

– Imate pravo, gospodjice. Sva su ta gospoda same barabe. Ti samo povlače okolo mlade djevojke, a nijedan ne misli pošteno. To se samo zabavlja i zabavlja, troši i razsipa, a sami vrag zna, od kuda im novci. Nijedan nije ništa vriedan. Imate pravo gospodjice, ah – uzdahnu težko – da je samo moja Sida takova! Ali ona, eto i ovu je noć bila na nekoj vrtnoj zabavi do zore. I sada je još u krevetu. Tko je to vidio! Ti su mladi ljudi danas čisto poludili, i promienili su upravo noć u dan, a dan u noć. Gdje bi to nekada bilo, da jedna djevojka ostaje po ciele noći vani sama sa nekim majorima i drugim dangubima. Da sam ja tako radila, moj bi me pokojni otac bio zadavio i ne bi mi dao ni jednog *krajcera* za miraz. Ali danas je sve to drugačije – dovrši stara Donnerica i opet duboko uzdahne.

Toga su dana stara Donnerica i gospodjica bile same kod obj eda, jer je Donner bi o nekuda nenadano odputovao, a Sida je bila još u krevetu, premda nije više spavala. Nekako, kao da se toga dana nije usudila materi na oči. Dogadjalo se je tako više put, nakon koje naročito dobro provedene noći na kakvoj zabavi a često se je i to dogadjalo, da bi koji mjesec dana iza takove noći Sida bila pozvana nekuda k nekoj prijateljici, gdje bi ostala po desetak dana, makar se takve odsutnosti nisu staroj Donnerici nekako najbolje svidjele.

Toga se je dana pred večer doista ustavio pred kućom jedan elegantni auto, a iz njega je izkočio Edmund Greif i potrčao uz stepenice. Nu u stanu su mu rekli, da gospodjice nema kod kuće. Greif je namrštio čelo i nervozno udarao o bedro bielim

rukavicama, kao da se ne može načuditi, da ga gospodjica nije čekala. Nu rekli su mu, da se vjerojatno nalazi u prizemlju u poslovnici.

Kada je Greif unišao u poslovnicu, gospodjica je baš završavala svoje izvještaje, koje je pravila svaki dan i slala tvrdki Blum u Beč. Kada ju je Greif vidio, ponadao se je da je ipak njega čekala, pa pridje bliže k njoj. Idući kroz poslovnicu, sklizao je noge i njihao se je nekom posebnom elegancijom, kako to čine svi kavaliri te vrste, lice je raztegnuo na glupi smiešak, a onda rekao:

– Oh, gospodjice, kako sam sretan, što ste me čekali!

Gospodjica je baš zaljepljivala omotnicu, u koju je stavila svoje izvješće, pogleda prezirno i reče:

– Zašto bih ja vas čekala? Što mislite time reći?

– Kako? – iznenadi se Greif – zar niste dobili moje redke, koje sam vam poslao...– i tu se prekinu, jer je uvidio, da ne bi bilo previše ukusno spomenuti, da joj je poslao cvieće.

U gospodjici je kuhalo od biesa kao u kipućem loncu, nu svlada se, a onda pomisli, zašto da se srdi, promieni ton glasa i reče:

– Gospodin Greif, izvolite mi raztumačiti o čemu se radi, jer vas nisam pravo razumjela.

Greifovo se lice opet razvedri i poprimi isti onaj namješteni smiešak, s kojima je malo prije pred nju stupio te reče:

– Oh gospodjice, da znadete kako vas obožavam! Pisao sam vam i zamolio vas, da mi dozvolite, da vas povezem malo po okolici sa svojim autom. Znate tako elegantnoga auta nema u cielom Zagrebu, a ja sam vozim. Znate, sada pred večer je divno i malo dalje, zar ne, gospodjice? Oh, da znadete, kako ću biti sretan!

– Dobro, gospodine Greif, ali baš ovaj čas ne mogu, nego me

pričekajte sa vašim elegantnim autom na Jelačićevom trgu, a ja ću doći za jedno pol sata.

Greifovo lice zasja od veselja, oprosti se i ode opet s onom istom elegancijom, nakon što je uzkliknuo:

– Oh, kako sam sretan!

Malo kasnije je gospodjica predala pismo na poštu, a onda sjede pred poštom na tramvaj i od veze se u Maksimir, da se u to toplo i sparno predvečerje nauživa svježega, upravo gorskoga zraka u tom krasnom prirodnom perivoju, što leži na iztočnoj periferiji grada.

Gref je uzalud čekao na Jelačićevom trgu, a istom se je kasno na večer dosjetio, da gospodjica sigurno ne će doći.

XV.

Dani su prolazili. Ljetna je žega pripicala, kao što to znade pripeći samo u prvoj polovici kolovoza. Zrak se je žario od vrućine i treperio nad uličnim asfaltima, koji su od vrućine nabubrivali i omekšavali, da se na njima gotovo poznaju otisci prolazničkih peta.

Unatoč vrućini, zagrebačke su ulice žive kroz cieli dan. Već rano jutrom vrve ljudi ulicama, naročito Ilicom i onim ostalim ulicama, što vode na Jelačićev trg. Iza Jelačićeva trga nalazi se na Dolcu i na Kaptolu jutarnje dnevno tržište živežnih namirnica, sa kojima se obskrbljuje s tih tržišta veliki dio grada. Sa Kaptola malom strmom Bakačevom ulicom, kratkom ulicom što vodi s Dolca, pa ulicom Pavla Radića, salieva se na Jelačićev trg od zore do pred podne nepregledno množtvo ljudstva, kao duboke zatalasane rieke u more, da se opet odatle odvalja Ilicom, Jurišićevom i ostalim ulicama, što sa trga vode. Žene, mužkarci, djevojke, te uobće ljudi obojega spola i svih slojeva prekrivaju čitave ulice kao neki gibivi sag, izprepleten blještavim bielim i živim crvenilom narodnih odiela šestinskih seljaka i seljakinja. Sve ide užurbano i nosi u rukama rogožare i rogožarčiće pune povrća, jaja, svježeg sira, vrhnja, mesa i peradi. Zagreb se obskrbljuje za jedan dan svim onim, što je svakomu potrebno za održavanje na životu vlastitog griešnoga tiela da sutra, prekosutra i tako svaki sliedeći dan opet ponovi istu pjesmu, što na tim tržištima i oko njih bruji.

Gospodjica je gotovo svakoga dana ujutro hodala po tim trgovima. Prolazila je izmedju bregova zelenja, naslaganoga na klupama bugarskih vrtlara, pokraj dugih nizova klupa, iza kojih stoje šestinske seljanke, zdrava i rumena lica, kraj kupova

zelenja, jaja i još mokroga sira na velikom listu od loze ili kelja, što je sve pred svakom na klupi razprostrto. Prolazila je kroz vrevu ljudi i s užitkom promatrala vrevu i ono neumorno gibanje, koje se odvija odmjerenim ritmom i nikada ne prestaje, te je slušala žamor što šumi sastavljen od tisuća glasova, kao šum vodopada kakve rieke, iz koje tek po kadkada probije kao povik brodskog kapetana nad šumom uzbrkanoga mora, koji glas prodavača što robu izvikuje, ili koga služnika, što gura ručna kolica i povicima traži da mu ljudi naprave mjesta.

Jednoga se je dana sredinom kolovoza gospodjica vraćala iz te vreve, nu nije zakrenula prema *Trgu N* . Nije joj se dalo ići u poslovnicu, nešto ju je vuklo da luta po ulicama i zaputi se sa Jelačićeva trga u Ilicu, glavnu žilu kucavicu grada. Kada je došla do prolaza, što vodi od Ilice na Preradovićev trg kroz veliku palaču *Prve Hrvatske Štedionice* opazi, da se u prolazu nalazi veliko množtvo ljudi. Mužkarci su i žene s tajali u gusto zbitom dugačkom redu, koji se je pružao gotovo od pločnika Ilice, pa sve do sredine zgrade, tamo gdje prolaz zakreće na desno i usred zgrade sačinjava *Oktogon,* iz kojega se ulazi u veliku dvoranu bankovne blagajne. Ljudi su stajali u redu, kao što se je u ratno vrieme stajalo pred prodavaonama aprovizacije. Svima se je na licu odražavao neki strah, svatko je strepio hoće li se još na vrieme dogurati do blagajne da spasi, ako se još što spasiti dade.

Gospodjica zakrenu u prolaz. Prolazila je pokraj dugoga reda ljudi i znatiželjno gledala, kao da bi htjela znati što čekaju. U redu su stajali gradjani čedno obučeni, seljaci iz bliže okolice, a najviše je bilo starijih žena. Neke su držale u ruci male knjižice, na kojima je bilo napisano: *Uložna knjižica.* Stražari su hodali uz taj red tamo i ovamo sa puškama na ramenima. Iz reda se nije čulo ni govora ni žamora, svi su stajali stisnutih zubi, a mnogi su

protezali vrat i podizali se na nožnim prstima, kao da hoće vidjeti preko onih što stoje pred njima, da li se tamo sprieda pred ulazom u banku što miče. Tamo sprieda se je doista gibalo, jer su stražari i bankovni podvornici od vremena do vremena puštali kroz vrata u banku po četvoricu iz reda, a oni koji su neposredo iza tih sretnika stajali, pomicali su se napried za jedan korak. Nu to je išlo tako polagano, da se to na kraju repa, tamo kod Ilice, gdje su pridolazili uviek novi, nije gotovo ni opažalo. Gospodjica je stajala i gledala. Kraj nje se zaustavi jedan prolaznik, dosta star čovjek, po izgledu neki već dugo umirovljeni viši činovnik. I on je stajao i promatrao, kako ljudi u redu stoje i nogama od nestrpljivosti tapkaju. Gospodjicu svlada znatiželja, okrenu se k umirovljeniku i upita:

– Oprostite, gospodine, smijem li vas pitati, što čekaju ovi ljudi?

Stari ju gospodin pogledao svojim vodenim očima, kao da se čudi, da ona ne zna o čemu se radi, malo strese glavom, licem mu prodje neki čudan smiešak, a onda odgovori:

– Eto i na nju je došao red... Tko bi to bio mogao nekada i pomisliti... hm, hm... izdržala je dosta dugo...

Stari je umirovljenik govorio više za sebe, a ne kao da odgovara na gospodjičino pitanje. Ona ga je gledala, lovila njegove rieči i silila se da ih shvati, nu nije mogla ništa razumjeti. Stari gospodin opet zakrenu glavom desno i lievo, kucnu nekoliko puta štapom o pod, a onda nastavi:

– Eto najstariji, najveći i najsigurniji naš novčani zavod, ode i on k vragu. Tko bi to bio mogao pomisliti. Naravno, kada je sve drugo propalo, nije ni on više mogao izdržati. Danas nema više ni jedne jedine banke, sve su zatvorene. Liepo su nas uredili. Sve nam uništiše! Ubogi ljudi. To su sve mali ulagači i sigurno će

izgubiti svoje uložke – završi umirovljenik, predje pogledom još jedanput preko dugog reda ljudi, kao da ih hoće prebrojiti, pogladi malo rukom svoj siedi brk, kimnu malo gospodjici glavom i ode polagano dalje.

Malo iza toga razli se kroz dugi i gusti red čekalaca žamor, koji su prekidali neki uplašeni upiti: – Što je, što se dogodilo?... vratovi se jače izpružiše, ljudi se počeše jače podizati na nožnim prstima, dok se za čas žamor ne pretvori u zaglušnu viku, koja se prolomi kroz dugi prolaz, kao bura kroz šumu u planini. Ulazna se vrata banke naglo zatvoriše željeznim kapcima, pred koja se postavi desetak naoružanih stražara, a jedan bankovni podvornik javi oštrim glasom sa prve stepenice ulaza, da banka uložaka više ne izplaćuje... Nastade gužva razočaranih ulagača, koji se uzkomešaše u prolazu kao mravi u mravinjaku.

Gospodjica izidje iz prolaza i zaputi se Ilicom. Nu već se nakon nekoliko koraka stvori pred njom Edmund Greif, koji je na sebi imao elegantno odielo i biele kožnate rukavice na rukama, kojima je na tankom kožnatom užetu vodio ogromnu psinu krvavih očiju, klempavih ušiju i dugačke dlake. Gospodjica htjede proći mimo njega, kao da ga ni ne vidi, nu on se postavi pred nju i nakloni se nacerena lica. Nije pomagalo ništa, što ga je gospodjica odbijala niti je koristilo, što mu nikad na sastanak nije došla, on se nije dao nikako smesti, nego je kao ćorav nasrtao na nju, gdjegod ju je susreo.

– Kuda, kuda, gospodjice, ako smijem znati? – upita Greif, duboko se nakloni i skinu duboko šešir.

– Šetam po ulicama – odgovori gospodjica nehajno, a kod toga ga nije ni pogledala, nego je promatrala psinu, koja je dahćala od vrućine i debljine te objesila dugačku jezičinu preko zubi.

– Onda ćete dozvoliti, da vas malo pratim – požuri se reći Greif i odmah se postavi njoj s lieve strane. Gospodjica nije mogla odbiti, jer je znala da to ne bi koristilo i da se on svejedno ne bi odliepio, pa ne reče ništa, nego podje napried. On podje uz nju i nastavi:

– Ali kakova je to ideja, gospodjice šetati po ulicama po toj vrućini. Sada se ide na Savu na kupanje, ili u Tuškanac, tamo u onaj debeli hlad. Ja ću vas odpratiti tamo, vidjet ćete kako je tamo hladno i ugodno.

Išli su dalje. Greif je pripoviedao o svome cucku, o svome autu, o nekim svojim prijateljima, o zabavama i o nekim plesačicama. Ulagao je sve svoje sile glasovitog i na daleko poznatog zabavljača i udvarača krasnom spolu, da gospodjicu zabavi i oduševi, a gospodjica je slušala i ne slušala, tu i tamo bi što primietila, a uglavnom postajkivala je pred dućanskim izlozima i u njih zavirivala.

Prošlo je nekoliko Greifovih znanaca i prijatelja, s kojima se je on pozdravljao, a svaki ga je značajno pogledao, kao da mu hoće čestitati na sigurnoj novoj avanturi sa takvom ljepoticom, za kojom bi se svaki kad bi već prošao ogledao i svoje udivljenje izrazio. Greif je koracao kraj gospodjice ponosno i sviestan, da mu svi zavidjaju na toj novoj ribici, što ju je upecao, kako se je to u tim kavalirskim krugovima izražavalo.

Kad su prošli ugao Mesničke ulice i stigli do Frankopanske ulice, htjede Greif zakrenuti u prolaz, što vodi u Tuškanac, nu gospodjica zastade, jer toga prolaza nije poznavala. Nu za čas je vidjela, da kroz taj prolaz idu mnogi prolaznici, naročito mnogo djece sa loptama i drvenim lopaticama u ruci u pratnji odgojiteljica i dojkinja, pa joj se probudi znatiželja da vidi taj

znameniti park, te i ona zakrenu u prolaz i za nekoliko se časaka nadjoše u Tuškancu. Tu se gospodjica odmah osvjedoči, da to nije nikakav park, kako to na topografskim kartama piše, nego prava pravcata šuma, koja se nalazi eto tu, tako reći u sredini grada. Izmedju Gornjeg Grada s desne strane i strmog visokog briega Josipovca s lieve strane, vodila je široka čista cesta kroz šumu debelih i starih bukava i hrasta. Nakon nekoliko stotina koraka zavijala je na lievo i penjala se na Josipovac kao uz pravi gorski lanac. U debeloj je sjeni bilo hladno kao u planini, a zeleno je lišće na drveću treperilo od lakoga strujanja svježega zraka, kao da šapuće neku tihu jedva čujnu molitvu. Sa malih puteljaka, što se vijugaju strminom desno i lievo od ceste, odzvanjali su veseli i tanki glasovi djece, koja su se po šumi igrala. Gospodjica stade i duboko udahnu:

– Baš je divno! – Ona si do toga časa doista nije mogla predstaviti, da usred grada može biti tako naravna i liepa šuma.

– Vidite, gospodjice, – reče zadovoljno Greif – vi meni ništa ne vjerujete, a sada ste se mogli osvjedočiti da nisam onakov, kakvoga me vi sigurno zamišljate. Vidite, kako ja znam dobro voditi. Oh, gospodjice, – i sklopi ruke pred prsima – dajte, da vas vodim kroz čitav život! Vodi ću vas uviek tamo gdje je najljepše, vodit ću vas kroz čitav život kroz ovakve divne perivoje po sjeni i hladovini, ne ću ništa drugo raditi, nego ću vječno tražiti, da nadjem gdje će vam biti ljepše. Hoćete, gospodjice, zar ne, staviti ćete svoju bielu, mali ručicu u moje ruke, da vas vodim, da vas uviek imam kraj sebe, jer je to jedina moja želja, što ju još uobće imam, jer je to jedini cilj moga života?...

Gospodjica je slušala, nu nije čula, gledala je, nu nije vidjela Greifa, nego je u duhu gledala Dulibića, koji je toga časa čamio

tamo daleko u zatvoru, dok ona stoji u ovom divnom zelenilu, pokraj toga smiešnog i njoj odvratnoga čovjeka. Oči joj bljesnuše, a kraj usana zatitra ona značajna crta.

Budući da nije odgovarala nego zaneseno gledala daleko u guste zelene krošnje drveća, kroz koje su tu i tamo padale na zemlju malene zlatne sunčane pločice, mislio je Greif da su njegove rieči konačno djelovale na nju i da se je zaniela za čarima, koje joj je dočaravao, pa nastavi dalje još bljutavije i nasrtljivije:

– Gospodjice, zlatna gospodjice, nitko vas na ovome svietu ne može i ne zna voliti i ljubiti kao ja. Sve ću svoje bogatstvo staviti pred vaše noge, sve će biti vaše, samo uslišajte moju molbu i podjite sa mnom. Idemo kuda hoćete, kuda želite, ja ću vas na svojim rukama nositi, vozit ću vas u svom liepom autu, veselit ćemo se i uživati, jer za vas su život, užitak i veselje da ih provadjate uz ovakovog čovjeka kao što sam ja, koji vas voli i obožava, a ne da sjedite tamo u poslovnici nekoga Donnera i da se onda negdje udate za nekoga činovničića ili njegova poslovodju, koji prevrće sirove kravlje kože. Ne, to ja nikada, nikada ne ću dozvoliti! Te vaše liepe ručice nisu stvorene, da grle kogagod, ta vaša mala liepa usta ne smiju cjelivati nikoga drugoga do li mene. Oh podjite sa mnom, odmah sada, jer bez vas ne mogu živjeti...

Greif, prokušani udvarač, zaveo je sa takvim i sličnim bljutavštinama već mnogu neizkusnu djevojku iz tako–zvanih širokih slojeva, raznih namještenica iz privatnih i javnih ureda, pa je vjerovao, da će djelovati i na gospodjicu, jer ju je držao malom neznatnom namještenicom, kojoj njegov auto, novac, konfuzne njegove rieči i obećanje o putovanjima i uživanjima mogu zavrtiti mozgom. Kada je gospodjici već bilo dosta uvreda

iz usta toga gospodskog majmuna, uzkipi u njoj, oči joj bljesnuše, ruke zadrhtaše i pesti se zgrčiše, pogleda ga biesno i protisnu kroz stisnute zube:

– Bezobraznik! Ne usudite mi se više nikada približiti! – Okrenu se naglo i ode brzim korakom.

Greif je očekivao sve prije negoli to i osta otvorenih usta i izbuljenih očiju. Kada je gospodjica zamakla prema Josipovcu, ogleda se Greif oko sebe i opazi dvie dojkinje, koje su nedaleko prolazile sa hrpom dječice, koje su ga gledale i savijale se od smieha pred onim, što mu se je dogodilo. Greif stisnu čvrsto obim rukama pasje uže i reče biesno poluglasno:

– Neka, bezobrazna djevojko, upamtit ćeš ti mene, – a zatim se okrenu sav crven u licu i ode žurnim korakom natrag u grad. Takovo što još mu se u životu ni je dogodilo. Njemu, Edmundu Greifu, na daleko i široko poznatome osvajaču ženskih srdaca, njemu, za kojim su uzdisale tolike i tolike udate i neudate žene, koje su sretne, da im se on samo malo nasmieši, njemu, koji je naučio sa takvom hladnoćom osvajati jednu tvrdjavu za drugom, njemu, jednom od najuglednijih, najbogatijih i najljepših kavalira, da mu jedna nekakva činovnica dobaci u lice, da je bezobraznik. To je ipak nečuveno. Nečuveno i strašno, jer što će reći njegovi prijatelji, koji već svi znadu, da si je preduzeo da će ju osvojiti i pred kojima se je zakleo, da će ona biti njegova već za nekoliko dana. Što će reći oni, kada vide da se on više ne može k njoj ni približiti? Izsmijehivat će ga, a toga on ne može podnieti.

– Treba da te drzovite pisarice odmah nestane iz Zagreba – zakleo se Edmund Greif u sebi.

U toj srditosti nije ni opazio kako je brzo išao. Za čas je prošao

cielu donju Ilicu i za čas je stigao na Jelačićev trg, a onda zakrenu u vrtnu restauraciju *Gradskoga Podruma,* da svoj bies ublaži sa čašom svježe pive. U uglu vrta sjedio je sam za jednim stolom policajni komesar Jevren Čevapović i hladio se mrzlom pivom. Greif je bio s njime poznat. Upoznali su se negdje u jednom otmjenom družtvu i od tada su već mnogu noć zajedno probančili. Dakako, kavalirska narav bogatoga Greifa nije nikada mogla dopustiti, da državni činovnik od svojih malih dohodaka plaća potrošak, pa je stoga revni čuvar javne sigurnosti rado tražio Greifovo družtvo. Stoga mu se i sada, čim je opazio da Greif dolazi, razvedri lice, naglo izpi pivu, koja je pred njim stajala, naruči odmah drugu i zovnu Greifa, koji je dotle tražio stol u boljoj sjeni, te ga nije ni opazio. Nu kada je čuo povik i prepoznao Čevapovićev glas požuri se k njemu i sjede za njegov stol.

– Kako to, gospodin Greif, zar niste na Savi na kupanju? – upita Čevapović i izpi do kapi novu čašu pive, koju mu je konobar baš donio, da bude mogao ići uzporedo sa Greifom, koji je takodjer toga časa pivu naručio.

– Ne, nisam danas išao – odgovori nehajno Greif – ne izplati se. Nema tamo ništa više vriednoga, sve samo već obrano voće. Pred nekoliko dana bilo je još nekoliko boljih ptica; bile su dvie sestre, neke Vera i Dora, te neka slovenska mamica, nu sve tri su odletile u Sloveniju u gore na ljetovanje. Ono što je na Savi ostalo, ne privlače me.

– Da, da, to vi tako govorite, vama je mozgom zavrtila ona liepa Bečanka, što se već nekoliko tjedana nalazi ovdje – reče sa zlobnim podsmiehom Čevapović. – Kažu, da ste joj po čitave dane za petama. Neki dapače tvrde zlobno, da nemate baš

osobitoga uspjeha, makar ste se zakleli da će ona za nekoliko dana izgarati u vašem naručju.

Greif pozeleni od jada, kada je čuo, da se već sumnja u njegov uspjeh i pomisli, što će se istom onda govoriti, kada se sazna da je izgubio svaku nadu. Trebalo je spasiti svoj dobar glas, pa odmahnu rukom i reče nehajno:

– Ah, to je bilo rečeno u šali, nu ona me ne zanima, niti me je ikada ozbiljno zanimala. Mora se doduše reći, da je vanredno liepa, nu ima na njoj nešto drugo, što bi možda moralo više zanimati vas, negoli mene. Kada je to izrekao prinese čašu k ustima i dobro potegnu, zadovoljan što mu je u času pala na um jedna divna misao, koju je na tako vješt način počeo već izvadjati.

– Ha, ha, ha, – nasmija se Čevapović – zadržite je vi sami za sebe. Ja se ne upuštam u osvajanje tako tvrdih tvrdjava. To je najjednostavnije. Kada je ne možete osvojiti, onda je prepuštate drugome. Ha, ha, ha!

Greif je vidio, da ga Čevapović nije razumio, pa nastavi:

– Nisam ja tako mislio. Htio sam samo reći, da je ona za mene previše pogibeljna, a ta njezina pogibeljnost mogla bi biti za vas privlačna.

– Što hoćete time reći? – upita komesar i malo se uozbilji.

– Mislim reći da je špijonka– odgovori Greif, a on da se malo zamisli, kao da u mislima sabire sav svoj obtužbeni material proti njoj i nastavi:

– U prvom redu ona je vanredna ljepotica, a vi ćete kao izkusan i znameniti kriminalist dozvoliti, da se za špijonke uviek upotrebljuju samo žene osobite ljepote...

– Ah, stara pripoviest, – upade Čevapović – kada bi sve ljepotice

bile špijonke, tko bi državama nadavao toliko novaca, koliko bi ga one potrošile.

– Čekajte malo – nastavi Greif ne dajući se smesti.

– Ima još nešto drugo. Vi ste je već sigurno vidjeli. Pa zar ona vama izgleda kao obična tipkačica neke tvrdke sirove kože? Zar niste opazili po njezinim kretnjama i manirama, da to mora biti neka dama iz visokog družtva, ili je barem specialno za takovo ponašanje izobražena u špijonskoj školi? Od kuda bi jedna obična tipkačica došla do takvog ponašanja?

Čevapović je počeo slušati sa sve većim zanimanjem Greifovo izlaganje, a ovaj nastavi dalje:

– Ali ima i još nešto dalje. Ta je dama Bečanka i tvrdi, da ne zna ni rieči hrvatski, a kad tamo neki dan su je čuli, kako kod klaonice razgovara sa jednom seljankom. Dakle, što velite na to? Nu ima još nešto. Ja sam je vidio sam svojim očima u družtvu studenata i drugih sumnjivih tipova, koji su vama sigurno poznati kao protudržavni elementi, hrvatski revolucionari i teroristi.

– Boga mi, Greif, vi ćete biti još znameniti detektiv! – uzkliknu Čevapović napola u šali, a napola ozbiljno iznenadjen Greifovim opažanjima, koja se i njemu samome toga časa pričiniše zanimljivim i temeljitim.

Greif se je zadovoljno i pobjedonosno smieškao, ali je zatajio, da je u posljednje vrieme pročitao sve one romane o liepim špijonkama, koji su poslije rata poplavile cieli sviet, i da se većina njegovih razloga sumnje nalazi u ovim romanima primienjenih na svaku od tih junakinja. Da je gospodjica na sajmištu kraj klaonice govorila hrvatski, čuo je u Donnerovoj poslovnici, kada je jedanput došao tamo tražiti je. Netko je od namještenika čuo

onaj razgovor kod klaonice, pa je to u poslovnici pripoviedao drugim namještenicima baš u času, kada je Greif u poslovnici bio.

Čevapović se je malo zamislio, a onda je izvadio iz džepa notes i u njega nešto zabilježio.

– Eto, to vam je pripoviest o onoj liepoj plavoj gospodjici, – reče opet Greif – i sada razumijete, zašto biste na njoj mogli imati više interesa vi, negoli ja. Za mene bi to mogla biti pogibeljna stvar.

– Slušajte, gospodine Greif – reče ozbiljno Čevapović, u kome se je toga časa probudila policajna duša i velika briga za državu, – vi ste poznat kao dobar i lojalan državljanin. Vi biste mogli, a to tako reći i vaša je dužnost, pružiti državi u ovoj stvari jednu veliku uslugu. Naravno državi i nikome drugome. Eto vidite, vi ste s tom ženskom poznati, a čini se da joj niste ni antipatični. Vi biste trebali baš njoj nastaviti udvarati i bez obzira na svoj uspjeh, nego u interesu države. Vi biste trebali neprestano biti u njezinom družtvu, nadzirati je, dobro paziti s kim se sastaje i kuda se kreće, i to sve meni točno javljati. Je li tako, gospodin Greif? Tako će država doći do svih njezinih tajnih niti i jednoga će dana doći u ruke pravde ne samo ona, nego sigurno i veliki broj drugih za državu pogibeljnih individua. Još nešto, gospodin Greif! U interesu je države, u njezinom životnom interesu, da vi od ovoga časa nikada više pred nikim ne izrazite ni najmanje sumnje proti toj gospodjici, jer bi to moglo sve pokvariti, i država bi pretrpila ogromnu štetu.

Čevapović je već bio skovao plan, kako će on sam bez pomoći i jednog drugog kolege odkriti tu opasnu špijonku i bogzna koliko drugih protudržavnih elemenata, te će se tako on pokazati silno zaslužnim za državu i on će sam dobiti orden i

postići dobro promaknuće,a možda postati i šef redarstva. Radi toga ne smije Greif nikome ništa, reći, radi toga ne smije nitko drugi, osim njega, ništa o tome znati.

Greifu se nije nikako svidio Čevapovićev priedlog, da on u ime svoje državljanske lojalnosti i dalje udvara plavoj gospodjici nakon onoga što je danas doživio, a nije držao ni za moguće, da će ga ona ikada više u svoju blizinu pustiti. Da pokuša još jedanput? Ako ne ide drugačije, učinit će i to, nu prije toga pokuša još Čevapovića nagovoriti, da on taj posao obavi nekako i bez njega, pa reče:

– Malo je težko, da se ja i dalje s njom upuštam. Tko zna, moglo bi biti i pogibeljno. Nije izključeno, da njezini pomagači što opaze, pa bih ja kod toga mogao i loše proći – pri tom se doista pobojao, da bi mogao što izvući, kao da je i sam bio uvjeren o istinitosti svoje obtužbe, a onda nastavi:

– Zar ne bi bilo bolje, da vi nju odmah strpate u zatvor?

– To ne bi ništa vriedilo, – odgovori Čevapović – jer bismo tako imali u rukama samo nju, a ne bismo imali njezinih pomagača niti dobro sakupljenog obtužbenoga materiala. – Uistinu pak mislio je Čevapović, da se bez dobre podvale ne postiže tako lako orden i promaknuće.

– Kako znate, – reče malo zlovoljno Greif – ja ću vam sa svoje strane učiniti svaku uslugu, koliko god budem mogao. I meni je, kao dobrome i vjernome državljaninu ove naše ujedinjene i moćne Kraljevine stalo do toga, da se ti protudržavni zločinci, koji su toliki mah oteli u Hrvatskoj, već jedanput unište. – Uistinu je u sebi sa zadovoljstvom mislio, kako je glavno, da se dobro osveti toj drzovitoj djevojci, koja ga je tako uvriedila u njegovom ponosu, da je zatvore ili odtjeraju, da tako njegovi

prijatelji ne budu imali prilike, da mu se smiju i izrugavaju radi neuspjeha.

Čevapović mu je dao još neke upute, a onda Greif plati za obojicu popitu pivu i otidjoše skupa iz restauracije. Konobar, koji je cielo vrieme njihova razgovora stajao dosta blizu, pozdravi ih sa nekoliko dubokih naklona, pobra sa stola čaše promrlja nešto, što je zvučilo kao: – lopovi!

*

Gospodjica se je, nakon što je ostavila Greifa, uzpela jednom krivuljastom stazom na Josipovac, te se dugo šetala po tome glasovitom perivoju i promatrala krasne vile, koje su se oko njega nanizale. Oko jednog sata poslije podne stigla je kući. Čim je unišla u predsoblje, začuje glasan i očajan plač. Uplaši se, potrča preko predsoblja i upita Janicu, koja je stajala pred kuhinjom:

– Što se je dogodilo? Tko plače?

Janica joj reče, da plače stara Donnerica, no nije joj znala reći zašto, i gospodjica je istom kasnije saznala, što se je dogodilo. Stara je Donnerica kroz deset godina potajno i bez muževa znanja sakupljala svaki krajcer, do koga je došla, po kadkada očistila i koji mužev džep, kako to obično dobre i štedišne žene kraj razsipnih muževa čine, a novac je u lagala u *Prvu Hrvatsku Štedionicu* kao neku pričuvu za stare dane za Sidin miraz. A svota je bila već prilično narasla. Danas, kada je Donnerica čula, da je nakon svih ostalih banaka zatvorila blagajnu i ta banka, u kojoj su ležali njezini težko skucani krajceri, pala je u nesviest, a kada je došla natrag k sviesti, nije prestala plakati. Uboga je žena plakala, što njezina Sida ne će imati miraza za udaju.

XVI.

Ruža je jednoga dana htjela hitno govoriti sa plavom gospodjicom, nu nije ona k njoj dolazila već par dana, pa je bila i malo uznemirena. Napisa brzo malo pisamce, nu ne da ga pošalje poštom, jer se listovi, za koje se ne želi da dodju u nepozvane ruke, već nekoliko godina tako ne šalju, nego ga metnu u svoju ručnu torbicu, izidje na ulicu i uputi se Mesničkom ulicom do ugla Frankopanske ulice, gdje je obično stajao stari služnik Šauk, koji je uviek svaku povjerenu mu misiju vjerno izvršavao. Ruža podje pokraj služnika, pogleda ga značajno i zadje u široku kućnu vežu, prve od kuće od ugla. Šauk je razumio njezin pogled i za nekoliko časaka unidje i on u istu vežu, a da bolje odvrati pozornost, išao je lieno i zievao. Kada mu je Ruža predala pisamce i dobro raztumačila sve što je on trebao izvršiti, kimnuo je malo glavom, a oči mu se malo zasjaše, kao da je htio reći: – Za stvar i u vatru!

Gospodjica nije zadnjih dana dolazila k Ruži, jer je opazila, da se za njom vuče uviek neki čovjek, kao da je njezina sjena. Htjela se je prije dobro osvjedočiti, da li je to jedan od tolikih bezposlenih ljudi, koji se svagdje u svietu bave gotovo izključivo time, da sliede liepe žene kao da im je to životna zadaća, ili se tu radi o nečemu drugome. I skoro je stekla uvjerenje, da se ne radi o prvome slučaju, jer se je ta sjena šuljala oko nje previše oprezno, a da bi se moglo držati, da se radi tek o običnome trkaču za ženskim suknjama. Držala je stoga da nije upitno ići k Ruži, da ne bi nju i njezinu obitelj izložila kakvoj neprilici.

Oko pola pet poslije podne našao je služnik gospodjicu u Donnerovoj poslovnici. Predao joj je list i ostao stajati pred njom, kao da čeka odgovor. Gospodjica se ne malo začudi, kada je list

pročitala. Ruža joj je pisala, da želi s njome hitno govoriti nu neka ne dodje k njoj kući, nego da će se sastati na jedno m drugom mjestu.

– Dakle i oni su opazili, da sam sliedjena – pomisli i nastavi dalje čitati. U pismu je bio opisan točno način, kako će se sastati. Ona potrga list i uništi ga, te pogleda služnika. Služnik se malo osmjehnu, kimnu glavom i izidje. Nekoliko časaka iza njega i ona. Pogleda po trgu i opazi služnika na uglu ulice, što vodi prema Jurišićevoj ulici, kako stoji i u ruci drži malu novčarku, kao da broji novce, kako to sluznici obično na ulici rade. Kada mu se je primakla na nekoliko koraka, podje on napried, a da je nije ni pogledao, i ona ode za njim. Opazila je, da se je već na ulici stvorila ona sjena, koja je neprestano prati, i malo se uznemiri. Išli su dugo, a kada su nakon dvadesetak časaka stigli na trg Ladislava Pejačevića, ustavi se služnik pred jednim izlogom i jako se nakašlja. Gospodjica prodje mimo njega i zamače u prvu kućnu vežu, što je do izloga s tajala. Kada je unutra unišla okrenu se, pogleda na ulicu i opazi na suprotnom pločniku onoga čovjeka, što ju je sliedio, kako gleda naokolo uzrujano, jer očito nije opazio, kada je ona u vežu unišla. Kada je stupila u dvorište, pristupi k njoj Ruža i povede je kroz jedan vrt u još jedno drugo dvorište, a onda opet kroz još jedan vrt u još jedno dvorište i za nekoliko časaka nadjoše se u Medulićevoj ulici, predjoše preko nje, unidjoše opet u jednu kućnu vežu, predjoše preko dvorišta i unidjoše u jednu stolarsku radionu, koja se je nalazila u jednoj dvorištnoj zgradi. U radioni nije bilo nikoga. Ruža pokuca tri puta na vrata, koja se skoro otvoriše, a iza njih se pokaza u malom tamnom hodniku jedna mlada žena, koja ih pusti unutra i odmah ih zatim uvede u prostranu i ugodnu sobu sa dva prozora, ne na dvorište, nego prema vrtu

koji je ležao iza kuće. U sobi je bio mlad čovjek, kestenjave kose i oštrih crta lica. Ruža se je pozdravila s njime i sa ženom, predstavila im gospodjicu i sve četvero sjedoše za stol. Čovjek izvadi iz jedne knjige što je ležala na stolu, jednu fotografiju, pruži je plavoj gospodjici i upita potiho:

– Gospodjica, poznajete li ovu osobu?

Gospodjica uze sliku u ruku, pogleda je, raztvori sa začudjenjem oči i usta, nu nije mogla odmah smoći daha, i osta dalje gledajući u sliku. Čovjek upita opet:

– Je li to ona osoba, koja vas već nekoliko dana neprestano prati?

– Jest, – smože gospodjica odgovor, a u fotografiji je doista prepoznala onu sjenu, što je neprestano prati.

– Dobro,– reče čovjek – uze sliku i spremi je natrag u knjigu, a onda se obrati k Ruži i nastavi:

– To je vrlo opasni konfident, nu nije službeni agent policije. Vidi se, da u ovome slučaju radi samo za komesara Čevapovića. To znači, da Čevapović nije još nikome na policiji stvari povjerio, nego je vodio sam na svoju ruku, da mu ne bi tko drugi oteo slavu. Konobar to ni je mogao dobro razabrati iz njegova razgovora sa Greifom, nu sada je jasno da policija kao takova ne zna o tome još ništa. Nu svejedno treba biti na velikom oprezu. Mi ćemo medjutim svoje učiniti.

Gospodjica je gledala začudjeno, nu nije shvaćala što u to ulazi Greif. Zar neka njegova osveta?

Ruža je pogadjala njezina misli i reče joj:

– Malo ću vam kasnije sve razjasniti, – a onda se obrati k čovjeku i njegovoj ženi te reče:

– U nedjelju ćemo se vidjeti u Mariji Bistrici. Ove će godine biti

naročito mnogo svieta.

– Moja će žena ići u subotu na večer pješice sa hodočastnicima, – odgovori čovjek – nu ja ću ići u nedjelju u ujutro sa vlakom, jer u subotu na večer imam još važnoga posla.

– Mi ćemo ići autom, što nam ga je stavio na razpolaganje Ribić, jer će njegova obitelj ići istom sliedeće nedjelje – reče Ruža, a onda se okrenu gospodjici i reče:

– I vi ćete gospodjice s nama.

Gospodjica nije znala o čemu se zapravo radi, već je mislila, da se ide na neki izlet i odgovori:

– Hoću, vrlo rado.

– Nu ne s nama u istim kolima – reče opet Ruža, jer to ne bi bilo zgodno. Ići ćete sa jednom drugom obitelji i bit će vam liepo. Ja sam to već uredila. Bit će vam liepo.

Nakon još kratkog razgovora sa mladom ženom, izidje najprije Ruža, nakon što su se još dogovorile, da će u nedjelju rano ujutro doći po gospodjicu auto, a onda četvrt sata iza nje oprosti se i gospodjica te i ona izidje. Sliedećih je dana gospodjica čekala sa nekom radošću nedjelju, veseleći se izletu koji će, kako je Ruža rekla, trajati čitav dan.

Sve te godine u mjesecu kolovozu idu iz ciele hrvatske hodočastnici na proštenje u malo zagorsko selo *Mariju Bistricu,* što se je savilo tamo iza Zagrebačke Gore, i usred koga se na brežuljku uzvisuje biela zavjetna crkva Majke Božje Bistričke. Pobožni narod iz svih župa iz ciele Gornje Hrvatske grne da poklekne pred slikom Majke sviju majka, i da se uteče Njezinoj velikoj i moćnoj zaštiti. To je stara tradicija, za koju nitko ne zna kada je počela, a sigurno ne će prestati, dok god bude pobožna

naroda, koji traži lieka ranama svoje duše u molitvi, vječnoj utjehi ljudskog srdca, kojega ona tješi i lieči uviek, pa i onda, kada zataji sve drugo, što mu ovaj sviet za utjehu pružiti može.

Još prije nekoliko godina dolazio je k Majci Božjoj Bistričkoj tek pobožni narod iz Gornje, uže Hrvatske, jer velikih prošteništa majke Božje ima i u ostalim krajevima, pa narod iz svakoga kraja nosi svoja srdca pred Njezin oltar u svome kraju, gdje mu je bliže. Nu zadnjih je nekoliko godina dobilo ovo proštenje još jedno značenje, kao obće utočište jedne obće velike boli, što jednako tišti srdca svakoga Hrvata i u cieloj hrvatskoj domovini. I sada narod u toj zajedničkoj boli, prožet i vodjen i s tom željom, žudeći da se ona izpuni, dolazi iz svih krajeva, da tu bol svoju prostre pred Njezine noge, pred Nju, u koju vjeruje, pod čije se okrilje stavlja, kojoj se moli i kojoj jedinoj na koljenima pjeva Njezinu himnu: ''*Rajska djevo, Kraljice Hrvata*".

U nedjelju u sedam sati ujutro čekao je auto gospodjicu pred stanom na *Trgu N* . Kada je sišla, mahnu joj veselo i prijazno rukom iz auta jedna žena, koja je duboko u kožnatom sjedalu sjedila, i pomače se malo dalje na kraj, da joj kraj sebe napravi malo više mjesta. Na malim su sjedilima sjedila dva dječaka izmedju trinaest i petnaest godina, a sprieda uz vozača čovjeka plave kose i oštro podrezanih brkova, koji je odmah skočio iz auta, sam otvorio vrata i pomogao gospodjici unići. Ona je u prvi čas bila malo u neprilici, kada je sjela u auto sa sasvim nepoznatim osobama, nu način na koji su je dočekali i primili, djelovao je tako, da se je za čas osjećala, kao da je član njihove obitelji.

Auto je išao srednjom brzinom kroz Vlašku ulicu i Maksimirsku cestu, a kada je stigao u Maksimir, pojuri brže cestom, što je

vodila kroz plodne ravnice prema Sesvetama. Poslije Sesveta zakrenu na lievo užom cestom i nakon nekog vremena poče se penjati prema Lazima i prestizavati slabije automobile, kočije i lagana otvorena kola, kojih se je na stotine uzpinjalo strmom cestom i zavojima, a sva su bila puna žena, djece i mužkaraca, što su svi išli k istom cilju kao i obitelj s kojom se je vozila gospodjica. Otac obitelji, što je sjedio sprieda sa vozačem, pozdravljao se je malo ne sa svima, a i gospodja je mnogima domahivala rukom i razgovarala sa gospodjicom govoreći glasno, jer je vjetar odnosio glas.

Oko osam sati bili su na vrhu Lazi, odakle je pukao vidik daleko po Zagorju. Gospodjici je sjalo lice od užitka i zadovoljstva. Tamo dolje nizko prostirala se je ravnica, izprepletena malim okruglim brežuljcima u divnom zelenilu i obasjana još jutarnjim suncem. Krasna slika Hrvatskoga Zagorja, domovine pjesme, vina i djece, koja se tu radjaju i rastu kao šljive poslije kiše. A tamo na j ednoj uzvisini bielila se je na sunčanom bljesku biela crkva Majke Božje Bistričke.

Čim je auto dalje odmicao, tim je cesta bila zakrčenija, kola i automobili su se nanizali gotovo jedni za drugim, a njima su se uklanjale ciele grupe ljudi, što su išli pješice. Kada su stigli do sela Marije Bistrice, nije auto više mogao napried. Cesta je bila podpuno zakrčena ogromnim množtvom svieta, koje se je talasalo kao velika rieka pred svojim ušćem. U taj su čas dolazili u povorci sa kolodvora *Zlatar Bistrica* i oni hodočastnici, koji su ujutro u pet sati otišli iz Zagreba s vlakom. Ogromno množtvo svieta, koje se je sa dolazkom zagrebačkih hodočastnika još i povećalo, valjalo se je prema trgu, na kojemu se je postrojavala povorka. A postrojavala se je tiho, gotovo bez rieči bez napisanoga redoslieda i bez redatelja. Od tisuća i tisuća ljudi,

žena, djevojaka, mladića i djece, svatko je našao svoje mjesto, svatko je stao u skladni red, kao da to mjesto dobro poznaje i kao da na njemu stoji svaki dan.

Na tornju su zvonila zvona, a iz crkve su počeli izlaziti svećenici, dva i dva u redu sa gorućim svićama u rukama. Stupali su za propelom, a iza njih je išlo šest svećenika u težkom svečanom pozlaćenom ornatu. Čim su se svećenici postavili na čelo povorke, ono nepregledno množtvo povadi iz džepova i ručnih torbica male medaljice sa slikom Majke Božje Bistričke, koje su bile pričvršćene na hrvatskoj narodnoj trobojnoj vrbci, i za čas se na grudima sviju žena i mužkaraca, starih i mladih, zašareniše žive boje trobojke, a na licima se odrazi veselje, kao da su svi jedva čekali taj čas, i kao da su svi, oni iz bliza i iz daleka, došli ovamo samo zato, da na jedan čas pod zaštitom Njezinom, pod zaštitom svoje zaštitnice, mogu na svoje grudi pričvrstiti uz Njezin lik i svoj u narodnu trobojku. Mnoge se oči orosiše suzama, kroz koje vidješe, kako se uz cestu iza ograda, po vrtovima i dvorištima podmuklo svjetlucaju stotine žandarskih bodeža.

I povorka krenu, zaokruži trgom i podje na kraj sela, da se odonuda opet povrati natrag u crkvu. Zabruji molitvom svećenika, što su išli pred povorkom, a iz tisuće grla zaori skladna, otegnuta i veličanstvena pjesma: "*Rajska Djevo, Kraljice Hrvata...*".

Plava je gospodjica stajala na kraju trga s gospodjom, s kojom se je dovezla i koja ju je držala izpod ruke, te je gledala kroz suze, a lice joj je sjalo kao da je obasjano prvim tracima jutarnjega sunca, koji se još jedva pomaljahu s iztočnoga neba. Gospodja ju je promatrala sa zanimanjem, a onda je privuče bliže k sebi i reče:

– Nas dvie ne ćemo ići u povorku, nego ćemo ostati na rubu ceste, da povorku budemo mogli promatrati u čitavoj njezinoj cjelini, kada se bude natrag vraćala, onda ćemo otići u crkvu. – Njezin muž i dječaci svrstali su se u povorku medju zagrebačke hodočastnike, nu prije toga su pričvrstili na njezina prsa i na prsa gospodjice male medaljice sa hrvatskom trobojkom.

Kada se je povorka vraćala, stajale su pokraj ceste u sjeni jednoga stabla i promatrale je. Odmah iza svećenika išla je grupa šestinskih seljaka i seljakinja. Seljaci su stupali u svojim svietlim visokim čizmama i crvenim čermama, a za njima seljakinje u bielim kratkim opravama od bielog domaćega platna sa crvenim prslucima i crvenim rubcima na glavi. Izgledale su kao figure od bieloga šećera, što se vidjaju u izlozima slasticama. Onda je išla grupa slavonskih hodočastnika, mužkarci u širokim bielim hlačama i plavim prslucima, a žene i djevojke u dugačkim bielim haljinama, stegnutim na prsima malim prslucima, a svaka je imala oko vrata niz velikih zlatnih dukata. Onda su stupali Dalmatinci sa velikim srebrnim tokom na grudima, a u rukama su držali male crvene kapice, pa Ličani sa kožnatim čemerima oko pasa; Bošnjaci i Hercegovci u svojim odielima orientalnoga kroja i sa tamnim fesovima, zatim Zagorci, Podravci, Posavci, Sriemci, Moslavci, Primorci i Medjimurci, svi u svojim pokrajinskim narodnim nošnjama, koje su činile skladnu sliku, kao da ju je naslikala vješta umjetnička ruka. Konačno su na koncu povorke išli zagrebački hodočastnici u gradjanskim odielima.

Gospodja je plavoj gospodjici tumačila za svaku grupu iz kojega je kraja, te joj opisivala i izticala njihove naročite značajke. Kada je povorka prošla, pošle su za njom te se nadjoše pod triemovima, što su sagradjeni oko ciele crkve i izslikani raznim

zgodama, u kojima je Ona, uzdanica i pomoćnica sviju, koji se na nju obraćaju, čudom spašavala i izbavljala. U jednom je triemu naslikana ladja na uzburkanom i pobješnjelom moru. Mornari, kojima je bura potrgala jedra, u smrtnoj su opasnosti, kleče na koljenima i mole. Ukazuje se Ona i spašava ih. Udrugom triemu Njezin modri i zlatnim zrakama obasjani lik vodi iz krvave bitke ranjenoga vojnika i spašava ga. U trećem se je nadvila Svojim svetačkim licem nad kolievku nejakoga djeteta u kući, što ju proždire plamen požara, a djetešce se smieši i pruža prema Njoj svoje male ručice. Požar je uništio cielu kuću, sve osim sobe i kolievke, u kojoj je ležalo djetešce. U četvrtom, petom... desetom i svim ostalim triemovima Ona, spasiteljica i zaštitnica, spašava i zaštićuje, tješi i bodri ožalošćene, jer je i kroz Njezino srdce jedanput prošao mač od sedam žalosti.

Dvorište je oko crkve puno, triemovi su puni, crkva je puna. Pred žrtvenikom se uzdiže miris tamjana, zvona skladno zvone, tisuće vjernika kleče na koljenima pred Njezinim likom, a pod visokim crkvenim svodom odjekuje pjesma: – "*Rajska Djevo, Kraljice Hrvata...*".

Plava je gospodjica prošla s gospodjom izpod triemova, gledale su slike, a onda se protiskaše u crkvu na pokrajna vrata blizu oltara. Pobožno čuvstvo, koje je vladalo tisućama srdaca, obuze i nju; kleknu i upravi oči u sliku, što se je u zlatnom okviru nadvisivala nad Božjim žrtvenikom. Gledala je dugo, dugo u Njezine blage crte lica i u oči, što siplju svoj blagoslov na glave vjernih, i u djetešce što ga drži u naručju i svima ga pokazuje kao da veli: – Za vaš spas, za vašu sreću žrtvovat će se On, moj sin, za odkup vaš umriet će na križu strašnih muka. Gospodjica je klečala, usne su joj šaptale i podrhtavale... molila je Nju, Majku sviju majka, neka dozvoli i njoj siroti djevojci, da se i ona žrtvuje,

da i ona umre u mukama za spas onih, koji trpe, jer zna, jer vidi, da je njihova bol velika...

U predvečerje se je sviet počeo razilaziti. Svrstavale su se pojedine grupe, da se vrate natrag svojim domovima. Obitelj, s kojima je bila plava gospodjica, sjedila je u vrtu jedne gostione i spremala se na odlazak. S njime su bili Ruža i njezina obitelj. Odlučiše, da se odvezu na kolodvor, da izprate Ružinu braću i sestru, koji se vraćaju vlakom s ostalim hodočastnicima, a onda će se povratiti u Zagreb ne istim putem preko Laza, kojim su došli, nego preko Stubice, da gospodjica vidi onaj dio zelenoga Zagorja. Provezoše se kroz mala sela, što su se nizala pokraj ceste, a u kojima su seoske kućice stajale kao jata ptica, koje su na zemlju pale. Na kolodvor su stigli prije nego hodočastnici, koji su išli u povorkama. Izidjoše iz kola i postaviše se kraj zida kolodvorske zgrade. Gospodjica je opazila, da se iza kolodvorskog skladišta nešto svjetluca, nu nije mogla razabrati, što bi to moglo biti. Kraj kolodvora stajalo je tridesetak žandara divljačkog izgleda.

Grupe su se primicale. Jedna je grupa starih žena glasno molila, a jedna grupa slavonskih djevojaka pjevala. Zagrebački su hodočastnici išli napried. Kada su stigli pred kolodvor, napuni se cieli prostor množtvom naroda. Gospodjica je stajala nedaleko ulaznih vrata, a neposredno uz nju stajao je petnaestgodišnji Ivica, sin roditelja, s kojima je ona došla. Nekoliko koraka dalje od njih stajala je Ruža sa Ivičinim roditeljima i mladjim njegovim bratom.

Odjedanput proreza zrakom oštar zvižduk, na koji znak onih tridesetak žandara, što su stajali kraj kolodvora, i još njih dvadesetak, što izkočiše iza kolodvorskog skladišta, navališe

biesom i uz divljačku viku na hodočastnike, te im počeše s prsiju trgati trobojke i nemilosrdno udarati kundacima po ljudima, ženama, starcima i djeci. Nasta vriska žena i djece pomiešane sa žandarskim kletvama. U taj čas dotrči pred gospodjicu žandar, pograbi je jednom rukom za prsa, da joj otegne trobojnicu, a drugom rukom istodobno udari s puščanim kundakom Ivicu, petnaestgodišnjeg dječaka po lubanji. Dječak se zanjiha, a krv mu obli čelo i lice. Gospodjica se okrenu, da ga prihvati i zaštiti svojim tielom, nu u taj čas osjeti st rašan udarac u pleća. Smrkne joj se pred očima i složi se na zemlju bez sviesti skupa s dječakom, koji je takodjer pao u nesviest.

Kada se je osviestila, nalazila se je u samovozu pokraj dječaka, koji je zamotane glave i blieda lica ležao naslonjen na materino krilo. Pokraj kola su pronieli jednoga seljaka, što mu je žandar probio bodežom prsa...

Kada se je plava gospodjica sliedećega jutra probudila, osjećala je težki umor u cielom tielu i tražila je uzrok toj umornosti, kao da se ne može sjetiti, što je jučer bilo. Kada se je pomaknula, osjeti u plećima jaku bol, kao da joj je u njih zarinut nož, koji se po malo pomiče sve dublje i dublje u tielo. Uzpravi polagano gornji dio tiela, a onda spusti noge s kreveta, ustade svijajući se od boli, stade koso pred ogledalo, spusti s pleća noćnu kušulju, i pogleda preko ramena u ogledalo, te ugleda na plećima duguljastu modricu, što se je na bieloj puti plavila kao kakova mrlja na sniegu. Najprije probliedi, a onda joj udari crvenilo u lice, oči joj bljesnuše i opazi u ogledalu na svome licu onu upornu crtu, koju sama na svom licu još nikada do tada nije vidjela. Vlastito joj se lice učini na čas kao nepoznato i neobično. Od boli? Ne od boli, nego od nečega, što ju je toga časa proželo nekom do tada nepoznatom snagom.

Malo kasnije stigla je pošta. Došlo je pismo od Ane. Ona joj piše, da je nekoliko puta posjetila Dulibića u zatvoru i rečeno joj je, da će za kratko vrieme biti pušten na slobodu. On je mnogo pozdravlja, a rekao je, da će joj i sam pisati, čim dodje na slobodu.

– Oh moja Ano, oh, moj... Dulibiću – uzdahnu glasno gospodjica i zatvori oči, kao da ih oboje hoće u duhu vidjeti, a onda se spusti na krevet, na kome je sjedila dugo, dugo, onako neobučena, držeći u ruci pismo i razmišljajući. U mislima je proživljavala one večeri, koje je provela pokraj njega i slušala njegovo pripoviedanje. Pričinilo joj se je, kao da čuje njegov topli glas. Kako je to onda bilo liepo, i kako je daleko od njega.

Ali zato će to još bolje znati cieniti, kada se povrati natrag u Beč, kada budu opet sjedili jedno usuprot drugome, kada bude gledala opet u njegove tamne oči i slušala njegov mirni i zvučni glas, koji će je zanašati kao one večeri, kada je bezsviestno naslonila glavu na njegovo rame. Odmah, odmah, čim joj to bude moguće, odmah će se povratiti u Beč, jer Ana javlja, da će on već za nekoliko dana doći na slobodu. Rekao je, da će joj odmah pisati, a ona, kad njegovo pismo dobije, ne će mu odgovoriti, nego će odmah putovati, da čim prije bude tamo u njegovoj blizini pokraj njega. Odmah će danas pisati tvrdki Blum, da je ovdje već bila dosta, da tu nema više što raditi, da je već sve svršila, da se ne osjeća dobro... sve će to tako pisati i da se već može povratiti.

I sjede k stoliću, pa umjesto toga pisma napisa dugo, dugo pismo Ani. Napisala joj je sve onako, kako je osjećala, kako je čas prije snatrila i kako je samu sebe vidjela, gdje sjedi kraj njega, sluša ga i naslanja glavu na njegovo rame. Svojoj dobroj prijateljici Ani, njoj mora podpuno otvoriti svoje srdce, njoj mora reći sve.

Već je dva puta sobarica pokucala na vrata, navikla da gospodjica izlazi rano, nu ona je sjedila u košulji za malim stolićem, pisala i pisala, i nije čula kucanja, niti na njega odgovarala. Zaboravila je na bol u plećima, na poslovnicu, na onu sjenu, što je vječno prati, na odvratnog joj Greifa, na sve. Zaboravila je na cieli sviet, a mislila je samo na njega.

XVII.

Početkom mjeseca rujna počeli su se po Zagrebu pronositi glasovi, da se u Lici nešto dogadja. Mnogi su pripoviedali, da su vidjeli velike odjele oružnika, dapače i čitave pukovnije vojske, koje da su odpremljene ličkom željeznicom, nu nitko nije znao pravo i točno reći o čemu se radi. Govorilo se je, da su se u Liki pojavili ustaše, da kruže po Velebitu, a da ih ima i u Dalmaciji. Glasovi su se pronosili, netko im je vjerovao, a netko nije; naročito im nisu u prvi čas davali nikakve važnosti oni, koji se vječno brinu samo za svoje unosne poslove. Oni takvoga šta ne žele, pa zato u to nisu ni vjerovali. Oni došljaci, što se obično razvrstavaju po velikim kavanama i goste obilnim večerama, nisu došli da slušaju o nekim bunama i ustancima, nego da valjano i spretno obave svoje poslove i nagrnu što više novaca, pa u svojoj žurbi nemaju smisla ni vremena da slušaju ono, što može zanimati samo izrabljivane i progonjene. Nu, zato se je u malim gostionama, zaprašenim radionama, u zapuštenim starim četvrtima grada i na periferiji sve više govorkalo i šaputalo, da se negdje nešto dogadja.

Čovjek srednje dobi, mladolika, energična i sarkastična lica, sazvao je u svoju uredovnu sobu svoje podčinjene policajne komesare i govorio i m:

– Glasovi, što se šire o uzbuni u Liki i o ustašama u Velebitu nisu posve izmišljeni, jer je stigla i službena potvrda. Nisu istinite sve one fantastične viesti, koje kolaju i koje postaju sve fantastičnije, što se dalje šire, nu istina je da su se na Velebitu pojavili ustaše. Može se dogoditi, da se njihova akcija proširi, a može čak i ovdje naći svoga odjeka. Treba stoga sve mjere pooštriti nu tako, da se to za sada ne opazi. Svi stražari i agenti moraju biti u trajnoj

spremi, a što je najvažnije, treba u cielome gradu uhititi one najglavnije, a nad onima manje važnima pazku pojačati. Jeste li me razumjeli?

Nakon što su komesari primili još neke podrobnije upute, izišli su iz sobe, a unutra je zaostao samo komesar Čevapović, kao da svome šefu ima nešto na samu reći. Šef sjede za svoj stol i upita Čevapovića:

– Što biste rada?

– Imao bih vam saobćiti nešto osobitoga.

– Govorite, – reče šef zaposlenim glasom visokog predpostavljenoga, gledajući u spise, koji su na stolu stajali.

– Ja sam u tragu jednoj pogibeljnoj konspiratorki i čini mi se, da sam prilično utvrdio njezinu djelatnost i njezine veze.

– Opet neka žena, – reče šef i ronično.

– Vi, Čevapoviću, lovite samo žene. Pazite, jedanput će one uloviti vas.

– Ovaj put je sasvim ozbiljna stvar. Radi se o jednoj pogibeljnoj ustaškoj teroristkinji, koju je naše redarstvo već jednom imalo u rukama ovdje na ravnateljstvu. Bila je preslušana i onda odpuštena, a kolege su joj gotovo poljubili ruku i molili za oproštenje, te ju sami osvjedočavali o njezinoj nevinosti. – Što im se je negdje morala u sebi smijati! – izreče Čevapović, a licem mu predje podrugljivi i zloban podsmieh.

– O kome se to radi? – upita šef i ne podižući očiju sa spisa.

– O onoj liepoj gospodjici, što je pred mjesec dana došla iz Beča.

Šef je bio čuo o egzotičnoj njezinoj l jepoti, te je svojedobno na intervenciju Donnerova odvjetnika sam odredio, da ju se pusti.

Kada je Čevapović nju spomenuo, malo se trže, pogleda ga i reče:

– Što je s njom, što ste saznali?

Čevapović malo nategnu vrat, popravi ovratnik, a onda reče:

– Od onoga prvoga časa, kada sam je vidio ovdje na redarstvu, kada ju je kolega Paripović preslušavao, stekao sam utisak da s njome nije nešto u redu. Sve sam je od toga časa držao pod okom i nisam se prevario. Ustanovio sam vrlo važne okolnosti. U prvom redu ona je tvrdila na redarstvu, a i sada svakome tvrdi, da zna govoriti samo njemački. Ja sam medjutim ustanovio da je razgovarala s jednom seljakinjom kod klaonice, kao da je rodjena i odrasla u Vlaškoj ulici. Pratio sam je dalje i ustanovio sam, da se sastaje s vrlo sumnjivim tipovima. A onda ju je odala i još jedna okolnost. Odmah čim je stigla u Zagreb, splela je mreže oko bogatog ženskara Edmunda Greifa i priliepila se za nj kao čičak. Oni njezini lopovi znadu dobro, da se Greif mnogo druži s nekim policajnim komesarima i sigurno je dobila zadaću, da preko Greifa zaplete u svoje mreže i kojega od nas, kako bi oni imali točne obaviesti o svemu, što se zna i što se radi na redarstvu. A konačno sam ustanovio i još jednu poraznu činjenicu. Preko jednog mog dobrog prijatelja dobio sam , evo, iz Beča potvrdu od redarstvenoga prijavnog u reda, da u njezinom stanu s njom zajedno stanuje zlogasni ustaša Krunoslav Dulibić.

Šef je sa sve većim zanimanjem pratio Čevapovićevo izvješće, a kod posljednjih rieči skoči na noge i otvori usta, kao da hoće nešto povikati. Čevapović je medjutim stavio pred njega na stol potvrdu prijavnog ureda bečkog redarstva.

Dok je Čevapović govorio, unišao je u sobu jedan stari i siedi podvornik, koji je u službi na redarstvu već od davnih vremena, te uviek vrši službu presidialnog podvornika. Šefovi su se uviek

mienjali, a on je uviek ostajao na svome mjestu, jer i novi šefovi trebaju staroga podvornika radi njegova dobroga poznavanja prilika, što je svakako potrebno za valjano vršenje redarstvene službe. Išao je kroz sobu na prstima, da ne smeta gospodu u sigurno važnom službenome razgovoru i baš se je udaljivao iz sobe u času, kada je Čevapović završio svoje izvješće, i nakon što je ostavio na stolu hrpu spisa.

– Je li ta ženska još ovdje u Zagrebu, ili je već umakla? – upita šef.

Čevapović nije od mah odgovorio, nego je malo razmišljao, kao da se nastoji nečega dosjetiti, a onda reče:

– Jest, još je u Zagrebu. Sada sam u tragu i nekim i njezinim ortacima. Mogu sigurno uztvrditi, da je ona doniela iz inozemstva one paklene mašine, što su eksplodirati ovdje u našoj zgradi. Kada je uhitimo, odati će sigurno i one, kojima je te paklene mašine predala, i tako će se ustanoviti tko je taj atentat počinio, jer ja još uviek ne vjerujem da je pravi onaj, što smo ga zatvorili, iako je on to tek pod batinama priznao. Nu to nije dosta. Ona ima i neku drugu zadaću. Da se je radilo samo o tim paklenim mašinama, ona bi bila natrag odpremljena odmah, čim ih je ovdje predala. Budući da je još uviek ovdje, znači da ima još neki posao. Nadam se, da ću moći i to ustanoviti, te pohvatati sve njezine ortake, a moguće ću odkriti i samo središte organizacije.

– Pazite dobro, da vam ne umakne – reče zabrinuto šef.

– Uzmite za tu stvar najbolje agente.

Odmah nakon što je izišao Čevapović, unidje k šefu jedna visoka uniformirana osoba, koja je s njime dugo konferirala. Stvar je bila vrlo ozbiljna. Iz Like su dolazile nove i sve alarmantnije viesti.

Sada je bilo već sigurno, da se na Velebitu nalaze ustaše, nu nitko nije mogao ustanoviti, koliko ih je i u kojem se pravcu kreću. Lokalne su oblasti izviestile, da ustaše s planina silaze u sela i da ih pučanstvo svuda oduševljeno prima i pozdravlja. Čak dolaze nedjeljom u sela i igraju kolo kod crkve. Svi su uniformirani i dobro naoružani. Nadalje izvješćuju lokalne oblasti, da se ustaški broj svaki dan povećaje, jer mnogi seljaci ostavljaju kuću i idu u Velebit u ustaše. A ima i još jedna neugodna viest. Žandari počinju zatajivati, što se najbolje vidi po tome, da još nisu niti jednog ustašu ubili niti zarobili, premda ih je na tisuće poslano u Velebit. Ta okolnost zabrinjuje naročito zato, što se one dvie vojne posade, što se u Liki nalaze, ne mogu upotriebiti za suzbijanje ustaške akcije, nego treba dopremiti čete iz Srbije, a to je neprilično, jer to mnogo košta i jer te trupe slabo poznaju teren, dočim ustaše poznaju svaku stazu u Velebitu. Konačno se čuju glasovi, da akcija ima odjeka i u drugim krajevima i da narod svuda jedva čeka i to, da se i u Zagrebu već svašta šuška, naročito po periferiji i po četvrtima širokih slojeva. Bogzna, neće li u cieloj Hrvatskoj buknuti ustanak. O svemu je tome razgovarala i razpravljala visoka ličnost sa šefom, te su se skupa dogovarali o mjerama, koje treba odmah poduzeti.

Dok se je tako medju velikom gospodom u uredima razpravljalo, i dok su se smišljale mjere, kako će se ustanak suzbiti, dotle su se doista gradom širile uzbudjujuće viesti, koje su svaki dan sve više rasle. Plava je gospodjica čula u Donnerovoj poslovnici mnogo tih viesti. Namještenici su pripoviedali, da je netko čuo, kako je netko pripoviedao, da su se ustaše pojavili već i u Zagrebačkoj gori i da se svaki dan očekuje, kada će navaliti na Zagreb, da se na periferiji grada ustaše unovačuju i oblače u uniforme, da će dići ustanak, da će postaviti svoju vladu u

Zagrebu, da će proglasiti samostalnu hrvatsku republiku, da će uhititi i povješati sve bogataše, jer da su oni pomagali tudji režim, da će bogatašima oduzeti kuće i u njihove stanove nastaniti radnike, da će predsjednik republike biti jedan seljak, da će gospoda, koja ne budu poubijana, biti predana seljacima kao sluge da im svinje pasu, i još kojekakve moguće i nemoguće stvari. Naravno svak je namještenik u Donnerovoj poslovnici kao i svi drugi, koji su te viesti širili, pripoviedao na svoj način te prikazivao i tumačio program buduće seljačke i ustaške vlade po svome receptu i onako, kako je želio i kako bi on sam po svome vlastitom programu napravio. Nu u tom su bili složni svi, da će skoro buknuti ustanak i da će Hrvatska biti samostalna država.

Tako je to čula gospodjica u poslovnici. Nu mnogo je to čula i u Donnerovoj kući. Donner je pripoviedao ono, što je čuo na Burzi i u kavani u Trgovačkom domu. Kada je jednoga dana gospodjica došla kući na objed, sjedio je Donner kod s tola i držao glavu obim rukama. Čim je ona sjela, obrati se njoj:

– Jeste l i čuli, gospodjice, što se sprema? Bože moj, ako se to dogodi, onda smo propali. Da, propali smo do temelja!

– Što se sprema, gospodine Donneru? – upita gospodjica naivno, kao da o ničemu ne zna.

– Strašne stvari, strašne stvari! Vjerujte, ako se to dogodi, za nas bi bolje bilo, da se nismo nikada ni rodili. Lako onima, koji mogu nekud otići. Eno, Sigmund Berger već je otišao sa cielom svojom familijom u Peštu, a Goldman, i Silberstein i mnogi drugi otišli su u Austriju. Lako njima, oni imaju novaca. Nu kuda ću ja, koji istom čekam na onaj veliki posao, na kome ću mnogo zaslužiti. Nu ako ta vražja revolucija i republika dodju skoro, onda

zbogom posao i milioni. I baš sada to mora doći, kada sam sve najljepše s inspektorom dogovorio. Uh, da to prokletstvo ne dodje još barem jednu godinu dana, dok zaslužim nekoliko miliona, a onda, što me briga, neka sve ide k vragu. Nu jako se bojim. Danas sam susreo moga prijatelja Kuršumlijevića i on se sprema na odlazak. Rekao mi je, da su već i častnici i neki visoki činovnici odpremili svoje obitelji. Ah, ah, samo da ta nesreća ne dodje još godinu dana, a onda neka ide sve k vragu! – A onda se okrenu k Sidi i poče biesno vikati:

– I tvoj major, i on neka ide k vragu i da mi ga nisi više vodila u kuću jer još... još će oni seljački i ustaški banditi reći da ja držim s režimom i još će kuću zapaliti, zatvoriti me, objesiti i što ja sve znam!

Sida ga je gledala prestrašenim očima, a stara je Donnerica slušala mirno i stisnutih usnica muževo jadikovanje, te je kimala glavom. Kada je Donner povikao, da vrag nosi i majora, oživi Donnerica i prihvati:

– Da, da, moj dragi, ja sam to uviek govorila. Što treba tu nekakvoga majora. Da to nije bilo, mogla se je već udati za kojega poštenoga trgovca. Ja sam ti uviek govorila da treba držati sa seljacima, a ne s tim nekakvim Kukunješćevićima, Tutunpetrovićima i kako se sve ta njihova imena izgovaraju, što su se doklatili ovamo u naš Zagreb. Što toga treba? Kako je moj pokojni otac tamo u Zagorju uviek držao sa seljacima, i bogme liepo zaslužio, da je meni i mojima...

– Prestani već jednom sa tvojim mirazom! – izdere se Donner, – što vraga ne vidiš, da će skoro revolucija, pa tko još misli na miraz!

Donnerica zašuti i pokunji se.

Gospodjica, koja je još dobrano ćutila onaj kundak na plećima, nije se miešala u razpravu, nego je samo slušala sa zloradim smieškom, što ostali nisu ni opazili, jer su bili tako zaokupljeni tim velikim brigama.

Nu nije samo Donner pripoviedao o tim dogodjajima. Pripoviedala je i Janica. Kada je gospodjica poslije objeda došla u svoju sobu, došla je k njoj Janica i pripoviedala joj užarena lica, da ju je jutros na trgu, kada je onamo išla kupovati živežne namirnice, čekao njezin zaručnik Štefek. Rekao joj je, da ju je došao poiskati, da se snjom oprosti, jer da će sigurno za koji dan otići u ustaše, kamo su otišli toliki njegovi prijatelji i da svi imaju liepu hrvatsku uniformu, puške, bodeže...

– Pa što ste mu vi rekli? – upita gospodjica veselo, jer ju je Janičino pripoviedanje zabavljalo.

Jana se izprsi i odgovori ponosno:

– Rekla sam mu, neka odmah ide. Što bih mu drugo mogla reći? Ja bih, da sam dečko, takodjer odmah otišla. – Kod toga se Janica okrene napola prema vratima, stisnu zube i zaprieti se stisnutom šakom tamo prema jedaćoj sobi. Bogzna, jel i to bilo upravljeno samo prema Donnerovoj obitelji, koja je bila još uviek u jedaćoj sobi, sjedila i jadikovala, ili uobće tamo prema iztoku.

– Zar biste vi Jana zbilja išli? – upita je gospodjica kao u šali. – Nego što! Odmah bih išla, samo da hoće uzeti i nas ženske u ustaše.

– A što su to ustaše? – upita gospodjica, kao da je prvi put čula tu rieč.

– Pa što vi to, gospodjice, ne znate?! – začudi se Jana i pomisli, da gospodjica sigurno nema svoga dečka, jer da ga ima, sigurno

bi to znala i dodade.

– Pa to su naši hrvatski soldati.

– A ima li ih mnogo?– upita opet gospodjica.

– Kako ne, svi su dečki ustaše, – odgovori Jana spremno, a onda upita čisto naivno:

– Zar kod vas tamo u Beču vi nemate svoje ustaše?

Očito si je Jana predstavljala, da toga mora biti po cielome svietu, jer kako bi bili dečki, a da nisu ustaše.

Gospodjica se nasmija glasno i od srdca, a onda reče:

– Da, da, Jana, i moj je dečko ustaša!

Više nije trebalo razgovarati. Janino je lice govorilo: – e, onda se razumijemo! Od toga je časa još više cienila gospodjicu.

*

Tih prvih dana u mjesecu rujnu riedko se je gospodjica sastajala s Ružom. Kada su se zadnji put vidjele, izgledala je vrlo zaposlena i nešto zabrinuta. Rekla joj je, neka se dobro čuva i neka mnogo ne hoda po gradu jer bi se mogla naći u kakvoj neprilici, budući da su redarstveni agenti i preobučeni žandari vrvili po gradu kao mravi po mravinjaku. Zalazili su i po kućama, pravili premetačine, te vodili u zatvor mlado i staro. Ruža joj je po službeniku Šauku slala knjige, pa je vrieme provodila u čitanju, kada bi se povratila s klaonice ili iz poslovnice. Nakon one njezine misteriozne posjete u Medulićevoj ulici nije više vidjela onoga čovjeka, koji ju je pratio, nu zato je opazila da je sada prate dvojica drugih individua, koji se kao slučajno uviek nalaze u njezinoj blizini.

Od Ane nije već nekoliko dana dobivala pisma, a gorila je od

radoznalosti što je s Dulibićem, da li je već na slobodi, i ako jest, zašto joj već nije pisao, kao što je to Ani obećao.

Razmišljajući o tome, sinula joj je u glavi misao, nije li moguće da redarstvo, koje tako budno nad njom bdije, plieni i njezina pisma na pošti. To joj je postalo još vjerojatnije, kada se je sjetila, da je od Ruže čula, da se poštom ne šalju ona pisma, koja bi mogla koga kompromitirati. Ta je pomisao uznemiri. Bogzna što je Ana pisala u svojim pismima, koja su sigurno već u rukama redarstva! Odluči od mah staviti se u vezu s Ružom, da joj saobći tu svoju sumnju i da je pita za savjet što bi učinila. Odmah je poručila Ruži po služniku Šauku, da bi se htjela s njome sastati. I sastale su se iste večeri na isti način – kao prvi put – u sobi pokraj one stolarske radione u Medulićevoj ulici.

Odmah je Ruži saobćila svoju sumnju glede pisama. Ruža se malo osmjehnu, izvadi iz svoje torbice jedno pismo, pruži joj ga i reče:

– Evo vam pisma, koje je baš danas došlo i koje sam vam htjela poslati baš onaj čas, kada je stigla od vas viest, da se želite sa mnom sastati.

Gospodjica prepozna odmah po rukopisu na omotu, da je pismo od Ane, začudi se i upita:

– Pa to je pismo od moje Ane! Kako je došlo vama u ruke?

Ruža se opet nasmiješi i reče:

– Vrlo jednostavno, saznali smo za jedan razgovor, koji je na redarstvu vodjen izmedju šefa i policajnog komesara Čevapovića. Čim nam je taj razgovor dojavljen, javili smo posebnim putem Ani, neka vam izravno više ne piše, nego da pisma uruči osobi, koja joj je tu viest doniela. I evo to je prvo

pismo, koje je tim putem došlo. Danas sam vas htjela o tome obaviestiti i zamoliti vas, da ni vi više ne pišete preko pošte, nego da svoja pisma za Anu predate meni. Vi ćete razumjeti o čemu se radi!

Gospodjica se je već bila navikla na te neobične stvari, s kojima se je susretala gotovo svakog dana, odkada je došla u Zagreb, pa je i to primila kao naravnu stvar. Otvori pismo i preleti ga očima. Bilo je kratko, a u njemu je Ana javljala tek toliko, da će Dulibić biti sliedećega dana pušten na slobodu.

Kada je Ruža vidjela, da je gospodjica svršila s čitanjem, primače svoj stolac bliže k njoj, uze je za ruku i poče govoriti blagim glasom:

– Vi se ne ćete uznemiriti na ono, što ću vam sada reći. Je li, obećajte mi, da se ne ćete uplašiti ni uznemiriti?

Gospodjica ju je gledala ljubopitno, nu ne uplašeno, jer je u svojoj nutrini bila već pripravna na sve, malo uzdahnu i odgovori:

– Ne ću. Već osjećam, da se nalazim u nekoj strašnoj situaciji, i nijedna me vaša objava ne će više uznemiriti. Nu recite mi, kako da se zahvalim vama i vašima za svu brigu, koju za mene toliko vodite?

Ruža ne odgovori na to pitanje nego reče:

– Slušajte. Mi znamo posve sigurno, da je redarstvo saznalo, da Dulibić u Beču stanuje kod vas. Redarstvo drži, da je on poslao one paklene mašine, što su eksplodirale u redarstvenoj zgradi u Petrinjskoj ulici. Drži nadalje, da ste vi Dulibićeva ljubovca i da je on te paklene mašine poslao po vama. Što vas do sada nisu još uhvatili leži samo u tome, što redarstvo vjeruje da imate još neku zadaću ovdje izvršiti, pa sada nastoji, da najprije ustanovi tko su

vaši ortaci i da onda i njih uhiti. Stoga vas sada prate dva agenta, a pred vašom kućom na *Trgu N.* stoji straža i po noći i po danu, da im ne bi ste izmakli. Najbolje bi bilo, kada biste sada odmah odputovali u Beč, nu to nije više moguće, jer bi vas uhvatili najkasnije na granici u Mariboru. U Beču takodjer ne biste imali mira, dok se ta ciela stvar ne utiša, jer bi na ovdašnji zahtjev tamošnje redarstvo moralo nad vama bditi, preslušavati vas, a možda biste neko vrieme morali ići i u zatvor. Radi svega toga je absolutno potrebno, da ovih dana ne izlazite uobće iz kuće, da vas ja mogu svaki čas naći, kadgod bude trebalo. Kod kuće možete biti mirni, jer ćemo se mi za sve dalje pobrinuti. Jeste li sporazumni?

– Jesam, – odgovori gospodjica i odmah dodade – a kako će molim vas sve to svršiti? – Ruži zatitra na licu jedna sjena, koja je odavala zabrinutost, nu za čas se nasmieši i reče:

– Sve će dobro svršiti. Budite posve mirni!

Dok su Ruža i gospodjica tako razgovarale u Medulićevoj ulici, dotle je redarstvo obkoljevalo s jakim kordonom stražara onu kućnu vežu na Pejačevićevom trgu, u koju je plava gospodjica unišla malo prije kao i onaj prvi put, kada se je s Ružom sastala, i kroz tu kuću, dvorište i razne vrtove prošla, da dodje na Medulićevu ulicu. Stražari su zaposjeli i dvorište kuće na Pejačevićevom trgu, a agenti su pretražili cielu kuću i dvorište.

Gospodjica se je držala Ružine upute i kada se je iz Medulićeve ulice povratila kući na *Trg N.*, nije više izlazila, a ukućanima je rekla, da se ne osjeća dobro. Čim je ona unišla u kuću, skočio je jedan agent, koji je u blizini kućne veže stajao u jednu obližnju poslovnicu i telefonirao na redarstvo, da se je ona kući povratila. Premetačina je u kući na Pejačevićevom trgu bila odmah

prekinuta.

Iste se je te večeri pronio gradom glas, da su dva dana prije toga ustaše navalili na oružničku vojarnu u Brušanima, da su je digli u zrak i da je poginulo mnogo žandara. Sutradan se je pročulo još viest, da je u Velebitu kod Jadovna bila velika bitka, a od toga časa da su prekinute sve brzojavne i brzoglasne veze s Likom.

XVIII.

Dok je te večeri plava gospodjica u svojoj sobi razmišljala o svome položaju, u kome se je nalazila, dotle je u jednoj podrumskoj sobi u Tkalčićevoj ulici sjedilo u tami nekoliko l judi i razgovaralo. U sobi se nije vidjelo ništa, pa se ni oni, koji su bili unutra, nisu mogli medju sobom vidjeti. Sudeći po glasovima moglo ih je biti petorica, a po tome od kuda su glasovi dolazili izgledalo je, da sjede na jednom kraju sobe skupa, valjda za nekim stolom. Neko vrieme su razgovarali, te su se naizmjence čuli njihovi glasovi. Razgovarali su o dogodjajima, o kojima su se gradom širile alarmantne viesti. Nakon nekoga vremena reče jedan duboki glas:

– Hoćemo li početi? Vrieme prolazi i skoro bi morao doći Torpedo. Na te rieči svi ušutiše, a duboki glas nastavi:

– Pozvao sam vas, da se nešto dogovorimo glede one djevojke, o kojoj ste već svi čuli. Mi je moramo spasiti. Svaki čas prieti pogibelj da je uhite i onda je propala zauviek, makar jadna nema ni pojma o svemu onome, radi čega je obtužuju. Dulibić je pukim slučajem uzeo u najam u Beču sobu u njezinu stanu. Došla je ovamo nekoliko dana prije atentata na redarstvenu zgradu. Jedan bogataški lopov, poznati ženskar, obtužio ju je redarstvu, da je špijunka, jer je odbila njegova udvaranja. Sve to, što se je slučajno oko nje splelo, dostatno je redarstvu, da je uhiti, a sigurno će kod današnjih prilika biti osudjena na vješala.

Ruža, ona naša djevojka, s kojom se je ovdje družila kaže, da je to djevojka vanredne ljepote, riedkoga karaktera i da je danas već našoj stvari odana dušom i tielom. Treba sada učiniti sve, da je spasimo, ako nije već prekasno. Moramo je što prije, po mogućnosti odmah, prebaciti preko granice.

– Prije nedjelje ne će biti nikako moguće, – reče jedan drugi glas.

– U nedjelju će ići četvorica preko Karavanki u Austriju. Dvojica će ostati u inozemstvu, a druga će dvojica donieti natrag neki material. Dvojica su od njih tim putem već često prolazila, a sva četvorica su odvažni momci, pa će moći prieći s njima.

– Bojim se, da ne bi bilo prekasno, – reče opet duboki glas – nu vidjet ćemo. Radi toga sam i naručio Torpeda, da nas izviesti, kako je daleko stvar došla na redarstvu. U svakom slučaju moramo spriečiti, da već sutra bude uhićena, jer prije sutra na večer ne možemo ništa učiniti, a moramo...

U taj se čas začu nekoliko laganih udaraca i duboki glas zašuti. Udarci se ponoviše još nekoliko puta, a onda nešto zaškripi, kao da su se neka vrata otvorila i opet zatvorila, a zatim se s onoga kraja, gdje su vrata zaškripila, začu jedan suhi glas:

– Za Dom!

– Spremni! – odgovori bez buke u jedanput pet glasova s druge strane sobe.

– Torpedo? – upita duboki glas.

– Da, – odgovori glas od vrata, a zatim izreče upitnim glasom sliedeća slova: – St. G. Zg.

– Jest, dobro je – odgovori duboki glas i odmah upita: – Kako stoji s onom djevojkom? – Bojim se zlo – odgovori glas od vrata. – Zašto zlo? Zar je već uhićena? – Nije, ali će biti sutra.

Iz kuta, od kuda je dolazio duboki glas, zašumi nekoliko uzdaha, a onda se duboki glas začu opet:

To se mora na svaki način spriečiti!

Nasta šutnja, koja je značila, da su svi razmišljali o načinu, kako

bi se to spriečilo. Ta je šutnja trajala dosta dugo, a onda se začu jedan glas, koji je zvučio muklo, kao da je obložen kadifom:

– Ja mislim, da treba redarstvo zavesti u bludnju bilo čime, da uhićenje odloži za jedan dan.

Opet je nastala duga šutnja, a onda se začu opet onaj duboki glas:

– Torpedo, to vi morate torpedirati. – Da, – odgovori gl as od vrata – ali kako? – Da li stvar te djevojke ima u rukama još uviek isti činovnik?

– Ima je komesar Čevapović i znam sigurno, da je danas odredio dva agenta i nekoliko stražara, koji imaju doći sutra u devet sati ujutro u njegovu uredovnu sobu, gdje će im dati potonje upute, onda će ići s njime na Trg *N.* izvršiti jedno uhićenje. Taj nalog je izdao preda mnom baš u času, kada sam bio u njegovoj sobi i podnašao mu ono izvješće, koje ste mi prekjučer sastavili i dali.

– Možete li govoriti s njime još večeras?

– Dvojim, da ću ga večeras više vidjeti. Nu mogu s njime govoriti sutra u jutro u devet sati, prije nego ode izvršiti uhićenje.

– Dobro, onda morate to svakako učiniti sutra, ako ga ne pronadjete još večeras. – A što ću mu reći?

Opet je nastala šutnja, a onda progovori duboki glas sporo i kao razmišljajući:

– Reći ćete mu, da ste večeras saznali, da sutra posve sigurno dolazi iz Velebita jedan glasnik, koji nosi sa sobom važne viesti o ustanku u Liki. Taj će glasnik sutra kasno na večer doći k onoj djevojci i ostati će kod nje do pred jutro. Predati će joj to izvješće, a ona će ih onda odnieti u inozemstvu za vanjske novine. Jeste li razumjeli?

– Jesam! – odgovori glas od vrata, a iz grupe opet nešto zašušti kao uzdasi odlanuća.

– Ima li još drugo novo?– upita duboki glas.

– Ima još nešto. Sutra će u Zagreb početi hapšenja na veliko. Biti će uhićeni svi, koje redarstvo drži pod pazkom. To je radi ličke akcije. Viesti, što ih imaju na redarstvu glase, da se je ustaška akcija jako razmahala i da su oblasti nemoćne, jer je narod uz ustaše. Kaže se, da je odredjeno, da se žandari i vojska probiju u Velebit i da zaposjednu sva vrela, da tako ustaše ostanu bez vode, a onda da ne će moći izdržati.

– Kada će sutra početi hapšenje u Zagrebu? – Ja mislim poslije podne.

– Dobro – zaključi razgovor duboki glas – izvršite ovo, što sam vam večeras rekao, pod svaku cienu.

- Izvršit ću što prije budem mogao– odgovori glas od vrata, a onda se začu još jedanput duboki glas:

– Za Dom!

– Spremni! – odgovoriše svi ostali glasovi.

*

Sliedećega dana oko jedanaest sati prije podne stajao je opet policajni komesar Čevapović pred pisaćim stolom svoga šefa.

– Dakle, kako stoji stvar? Gdje se nalazi ta ženska?– upita šef, čim je Čevapović unišao u sobu.

– Nalazi se u svom stanu – odgovori Čevapović.

– Htio sam, da je uhitimo već jutros, nu predomislio sam se i uhititi ćemo je noćas poslije pola noći, odnosno ujutro prije dana. Nadam se, tako sam ustanovio, da će noćas doći k njoj jedan

ortak, koji će ostati kod nje cielu noć, pa ćemo tako i njega uhvatiti. Taj je imao doći jutros sa zadnjim vlakom, što je još stigao iz Like, i predati će njoj obširno izvješće o dogadjajima u Liki, a to bi izvješće imala ona sutra s prvim vlakom odnieti u Beč, da ga dade novinarima za svjetski tisak. Nu tu ćemo im stati za vrat. Izvešće će pasti meni u ruke skupa s gospodjcom i njezinim ortakom, vanjski novinari neka fućkaju.

– To će biti kolosalno, reče šef, ako nam i to izvješće padne u ruke. Iz njega ćemo saznati mnogo, jer će u njemu sigurno biti i pojedinosti, koje nisu za novine, pa će se tako odkriti možda i štogod, što će olakšati ugušenje ustanka. Pazite, Čevapoviću, dobro, da nam ta plava ptica ne izmakne.

Čevapović se je zadovoljno nasmijao, a onda reče malo krzmajući:

– Gospodine šefe, oprostite, htio bih vam nešto reći... – Govorite! – prekide ga šef.

– Vi vidite, da ja u službi uviek pokazujem toliku spremu i revnost, a ipak drugi kolege...

– Budite mirni, upade opet šef, kada ova lovina svrši – ja već znam što ću za vas učiniti. Budite sigurni, odmah ću napisati veliko izvješće. Promaknuće i orden za zasluge za kraljevski dom ne će vam manjkati.

Toga časa nije doduše šef mislio mnogo na Čevapovića, nego je sam sebe gledao u duhu, kako će već postati u ministarstvu šef obće javne sigurnosti za cielu državu, a onda pruži Čevapoviću ruku i reče:

– Dakle na posao! Noćas se ne spava. I ja ću sam prisustovati kod hapšenja i kod prvih preslušavanja.

Te večeri je oko pola noći komesar Čevapović uzbudjeno šetao po svojoj uredovnoj sobi. Napravio je plan, da će u dva sata u noći obkoliti Donnerovu kuću na *Trgu N.* sa stražarima i agentima i da poslije toga ne će puštati nikoga van ni unutra. U četiri će sata ujutro provaliti u kuću i u Donnerov stan, te izvući iz kreveta plavu teroristkinju i njezinog ortaka, odvesti ih na redarstvo, podvrći ih preslušavanju, kako to samo on znade, i . . država je spašena, a promaknuće i ordeni su tu. Dok to ne bude svršeno, ne izplati se ići spavati. A nije on od uzbudjenja ni osjećao potrebe za spavanje. Šetao je po sobi dalje, a onda se ustavi i pozvoni na električno zvonce. Unidje jedan stražar, koji je vršio noćnu službu.

– Nikola, skoči u Gradski Podrum i donesi mi pet boca dobroga crnoga vina. Reci samo direktoru restauracije, da je vino za mene, a on već zna, koju će vrst vina dati, reče Čevapović stražaru.

– Idem odmah, – reče stražar i ostade stajati na mjestu.

– Što stojiš? Zašto ne ideš? – izdere se Čevapović.

– Idem, idem, – odgovori brzo stražar – ali... ali niste mi dali novac za vino.

– Kakovih novaca! Što tebe briga za novce, razžesti se komesar – imaš slušati i ići po vino, onda im reci još jedanput, da vino nosiš za mene, komesara Čevapovića.

Kada je stražar nakon dvadesetaka časaka donio vino, sjedio je Čevapović i razgovarao s još dvojicom komesara. Stražar je donio iz jednoga ormara i nekoliko čaša, te su gospoda počela piti.

– Dakle Čevapoviću – govorio je jedan od dvojice komesara – ti noćas spašavaš državu. Ej, tko će se s tobom!

– A kažu, da je teroristkinja, što ćeš je noćas uloviti, velika ljepotica – reče drugi komesar i pogleda Čevapovića izpod oka.

Čevapović se je smiešio, odbijao guste dimove iz cigarete, pa odgovori podrugljivo:

– Što hoćete? Evo, pozvao sam vas na vino, pa pijte i ne brinite se za državu ni za liepu teroristkinju. To i tako nije posao za vas.

– Vidi, vidi, kako si se uzoholio – reče prvi komesar. – Nu dozvolit ćeš nam noćas barem to da vidimo tu ljepoticu, kada je dovedeš ovamo na redarstvo.

– Ako vam se baš izplati čekati do četiri sata, moći ćete je i vidjeti. Onda ćete vidjeti, da sam se imao i na što uzoholiti. Ako vam se baš bude htjelo, dat ću vam, da preslušavate onoga, što je došao iz Velebita, a nju ću preslušavati ja sam. Znam, da mi na tom preslušavanju zavidjate.

– Što bismo mi tebi zavidjali? – reče drugi komesar sa prezirnim zvukom.

– I ja mislim – reče ujedljivim tonom Čevapović – ne zavidjajte mi ni na promaknuću ni na ordenu.

Komesari zašutiše, uzeše čaše i izpiše.

– Garantiram vam, – poče opet Čevapović – da ću za koji mjesec dana biti zamjenik šefa.

– E, onda ćemo drugačije s tobom razgovarati – reče prvi komesar, a sva trojica se nasmijaše i kucnuše čašama.

Oko jedan sat poslije ponoći došao je šef. Unidje u Čevapovićevu sobu i zatetura. Oči su mu se kriesile, a noge zaplitale. Bio je

pijan.

Komesari ustadoše i pozdraviše ga, a on pridje k stolu, uze jednu bocu vina, pogleda izbliza marku na naljepnici, prinese grljak k nosu, pomirisa i viknu:

– Fuj, kakav to kiseliš pijete. Sada ćete vidjeti što pije gospodin šef. Nikola! Nikola!

Hrapavi je šefov glas odjeknuo valjda kroz cielu zgradu. Unidje službujući stražar, postavi se u pozor pred šefa, te reče brzo i oštro službeno:

– Na zapovied, gospodine šefe!

– Evo ti ključ, donesi iz ormara iz moje sobe jednu flašu rakije, onu na kojoj piše godina 1912.

– Jesi li razumio? – reče šef i jače se zanjiha.

– Razumio sam – odgovori st ražar, okrenu se na petama i izidje:

Šef se spusti na jednu s tolicu, uzdahnu i zamahne rukama po zraku, a onda reče:

– Ah, da sam ja u Liki! Da sam ja tamo, da vidiš, kako bih za tri dana ustanak ugušio. Što će tamo napraviti oni žandarski oficiri i oni policajni činovnici, što su ih bogzna odkuda tamo poslali, kao da tu nema mene slavnoga i najvećega šefa policije na cielome svietu, – i kod toga se udari šakom u prsa – što oni znadu? Oni ih samo hapse i tuku, a to nije ništa. Ja bih im čupao nokte, onako kako to samo ja znadem, pa da vidiš, za tri dana nema bune.

Komesari su sjedili i službouljudno slušali svoga predpostavljenoga, te mu odobravali kimanjem glave, a šef je nastavio:

– Što?! Da nije bilo mene, slavnoga Janka, ove države već odavno ne bi bilo. Tko bi bio pohvatao tisuće i tisuće ovih razbojnika, što našu državu razbijaju. Dragi moji, da nije bilo mene, već bi odavno bio vrag sve odnio.

Komesari su odobravali i smijali se, jer kada je šef pijan, onda svi moraju biti veseli. A u pijanstvu se je on volio i šaliti, a dozvoljavao je, da i podčinjeni šale zbivaju. To ga je zabavljalo. Zato onaj prvi komesar reče kao u šali:

– Molim vas, gospodine šefe, a što bi bilo, da se lički ustanak proširi po cieloj Hrvatskoj, da uspiju da proglase samostalnu hrvatsku državu te postave svoju vladu?

– Ništa! Što bi bilo? – povikne šef jakim glasom – ne bi bilo ništa! Vas bi sve povješali, a ja bih ostao i dalje šef policije. Jest, ja bih ostao, jer će i oni trebati Janka!

Komesari zapljeskaše rukama, prasnuše u smieh i povikaše:

– Izvrstno! Sigurno! I oni će trebati takvu silu, kakve nema u cieloj Europi.

– Niti u Europi, niti na cieloj kugli zemaljskoj – povikne zadovoljno šef.

Kada je stražar donio rakiju, postao je razgovor još bučniji i veseliji. Onaj se drugi komesar opet našali:

– Noćas će i naš Čevapović postati s lavan.

– Zašto bi on postao slavan? – upita šef, proguta čašu rakije i strese glavom kao konj prije nego će potrčati.

– Pa noćas će preslušavati onu liepu teroristkinju – reče komesar.

– Što bi on preslušao, – razšesti se šef – ja ću nju preslušavati. Ta ja sam valjda šef! Ja hapsim, ja zatvaram, ja preslušavam, ja

državu spašavam, ja ordene dobivam! Ja sam sve u ovoj državi, ja sam vaš Bog, a vi ste moji psi! – i opet izkapi čašu rakije.

Komesar pogledaše u Čevapovića i zlobno se nasmijaše, Čevapović je biesan! – uzdahnu šef. – Nisam ja pijan. Nemojte misliti. – Biesan sam, biesan sam. Uh, da sam sada u Liki! Sada bih ja njih tamo preslušavao. Što nemate noćas ovdje nikoga za preslušavanje?

Onaj se prvi komesar požuri reći:

– Nemamo. O ne, što ih se po vašem današnjem nalogu hapsi u masama, i vrhu čega bi ih preslušavali?

– Svejedno, ja moramo nekoga noćas preslušavati, pa bilo koga.

– Pred zoru će biti za preslušavanje dvoje, što ću ih ja uhapsiti – reče ponizno Čevapović.

– To je kasno; sada, sada ja hoću preslušavati. Idite tamo k uredujućem komesaru i ako ima koga, neka ga dovede ovamo, jer ja hoću sada preslušavati. Ako nema nikoga svježega, dovedite bilo koga iz ćelije, jer ja moram sada preslušavati...

Jedan od komesara izidje žurno, a kada se je povratio za nekoliko časaka reče:

– Gospodine šefe, za preslušavanje nema nikoga, nu baš su sada iz Radničkog Dola i iz Vlaške ulice doveli dvanaestoricu u smislu vašega današnjega naloga. Ti su sumnjivi, da šuruju s ustašama.

– Vrlo dobro, idemo ih vidjeti. Hoću, da ih odmah vidim, a vi ćete vidjeti, kako Janko ureduje.

Šef se s mukom digne sa stolca i odtetura prema vratima, a komesari za njim. Kada su izišli na hodnik, baš su stražari dvanaest uhićenika i to jednoga za drugim u zatvor vodili.

– A, to su ti banditi! To su oni, što ruše našega kralja i ciepaju našu državu! – povikne šef, postavi se uz zid, zasuka rukav desne ruke i ponovno povikne.

– Vodite ih izpred mene!

Stražari su poslušali i vodili uhićenike jednoga za drugim izpred šefa, te kako je god koji uhićenik pred njega došao, tako ga je on udario šakom po glavi ili pljuskom po licu. Zamahivao je rukom tako jako, da bi i sam svaki put nakon udarca zateturao ili posrnuo. Sva tri su se komesara postavila odmah u red do šefa jedan pokraj drugoga, te su i oni udarali i sto tako uhićenike.

– Ja ću vas naučiti ciepati državu – vikao je šef, a udarci su odjekivali – puf, na, evo ti tvoje republike!

Uhićenici su prolazili, svijali se pod udarcima i zubima škripali. Bilo ih je starijih i mladjih, radnika, gradjana i seljaka s periferije grada. Kada su sve uhićenike proveli, odtetura šef natrag u sobu, a komesari za njim. Svi su spustili rukave desne ruke, koje su bili zasukali, da mogu lakše udarati. Šef dotetura do stola, iztrese u sebe čašu rakije, strese opet glavom i reče:

– Aha, aha, baš sam se umorio. Oh, kako sada godi ova čašica rakije!

Vrieme je prolazilo. Čevapović pogleda na sat. Do dva sata je falilo samo nekoliko minuta.

Čevapović ustade i reče:

– Odmah će biti dva sata. Ja moram ići obkoliti kuću po napravljenom planu.

– Ajde, ajde – promrmlja šef, koji se je već jedva na stolcu držao – ajde, ja ću čekati ovdje, a kada ih dovedeš, onda ću ih ja preslušavati. Jesi li me razumio?

– Jesam – reče Čevapović, ugrize se za usne i izidje.

Malo su kasnije ona dva druga komesara odveli medju sobom šefa u sobu, što se nalazi kraj sobe uredujućeg činovnika, te ga položili na krevet, koji se je tamo nalazio i na kome inače ovaj spava, kada po noći nema posla. Šef je za čas hrkao, kao da drva pili.

Čevapović je podpuno izveo svoj strategžki plan. U dva je sata postavio četiri stražara i dva agenta pred kuću, a isto toliko broj u Draškovićevoj ulici, da mu ne bi tko pobjegao kroz dvorište na tu ulicu. U četiri je sata pozvonio na kućna vrata. Nakon duge zvonjave pojavio se je kućepazitelj i otvorio vrata.

– Policija! – reče Čevapović odlučnim glasom. Kućepazitelj se malo trže, protrlja rukom snene oči i ukloni se malo na stranu. Čevapović unidje s četiri stražara i dva agenta u kućnu vežu. Dva stražara postavi u dvorište, a s ostalom dvojicom i s agentima ode u prvi kat i pozvoni na vrata Donnerova stana. Zvonio je dugo i opetovano. Istom se nakon kojih četvrt sata začuše u predsoblju koraci i lupkanje nekih papuča.

– Tko je? – javi se iznutra Janičin glas.

– Otvarajte, – reče Čevapović – ovdje je policija, imamo gospodinu Donneru ne što hitnoga saobćiti.

– Jezuš i Marija! – čuo se je iznutra Janičin glas – idem od mah zvati gospodina.

Kada su se vrata otvorila, stajala su u predsoblju u noćnim haljinama Donner i Donnerica, a iza njih je stajala Janica u košulji. Donnerica je stajala stisnutih usana, a Donneru su klecala koljena.

– Ja sam policajni komesar Čevapović, – predstavio se Čevapović

dostojanstveno i udje u predsoblje – a ovi su moji agenti i stražari – pokaza rukom na svoju pratnju.

– Dobro večer, dobro večer– klanjao se Donner uplašeno – izvolite, izvolite unutra. Čime mogu služiti?

– Gospodine Donneru, ovdje kod vas stanuje jedna gospodjica, koja je došla iz Beča prije kojih mjesec dana. – Jest, jest, gospodjica – promuca Donner. – Gdje je njezina soba?

– Evo, tu, tu – pokaza Donner prstom na jedna vrata.

Čevapović dade agentima rukom neki znak i njih se dvojica postaviše pred vrata, izvadiše iz džepova samokrese i uperiše ih prema vratima.

Čevapović izvadi takodjer samokres, pridje k vratima i pokuca na njih. Neko je vrieme čekao, nu nitko nije odgovarao, a onda udari jako šakom nekoliko puta po vratima. Opet se nitko nije javio. Zatim udari držkom od samokresa nekoliko puta tako jako, da se činilo, da će vrata prsnuti. Nu opet ništa.

– Aha! – reče Čevapović – zaludu vam, ne će to ništa pomoći.

Zatim prihvati rukom za kvaku, pritisnu je i polagano naškrinu vrata, a oba agenta pružiše samokrese kroz otvor. Čevapović se povuče malo natrag i pusti agente, da oni idu napried. Agenti su oprezno otvarali vrata i ulazili unutra. Jedan izvadi lievom rukom iz džepa ručnu svjetiljku, razsvietli sobu, nadje kraj vrata puce električnog svietla pritisnu ga i soba se razsvietli. Agenti pridjoše krevetu, a onda se natrag okrenuše i jedan reče:

– Nema n ikoga!

– Što? – poviče Čevapović, – tražite, sakrili su se!

Agenti su otvorili ormar, zavirili pod krevet, pregledali sve, nu u sobi nije bilo nikoga.

– Kako nema nikoga! – biesnio je Čevapović. – Nema, gospodine komesaru, – rekoše agenti.

Čevapović se obrati Donneru:

– Gospodine Donneru, gdje je gospodjica? – Gospodjica? Nemam pojma, gospodine komesaru – reče Donner, a onda se okrenu k ženi:

– Stara, gdje bi mogla biti gospodjica?

Donnerica slegnu ramenima, okrenu se k Janici i upita:

– Jana, gdje je gospodjica?

– Ne znam – odgovori Jana – sinoć, kada sam otišla spavati, bila je još tu u sobi. Ja ne znam gdje je.

Komesar ih je gledao svih troje i reče:

– E, onda gospodine Donneru, onda moramo napraviti premetačinu u svim sobama, i u vašim.

Čevapović je imao još nade, da se gospodjica skriva u kojoj drugoj sobi.

– Ali, gospodine komesaru – nema gospodjice u mojim sobama. Što mislite o meni? – branio se Donner, koji je sada postao hrabriji, kada je vidio, da se zbilja radi samo o gospodjici.

Nu nije ništa koristilo. Agenti su pretraživali sve sobe, nu gospodjice nije bilo.

I Sida je morala ustati iz kreveta, da ju Čevapović dobro vidi i da se osvjedoči, da to nije ona, koju on traži. Isto tako i sobarica. A nije se nijedna od njih baš mnogo ni branila ni srdila, makar su bile tek u košulji. Čevapović je stajao usred predsoblja razočaran

i poražen i dugo je razmišljao, a onda posla agenta, da mu opet dovede Janicu, koja je bila otišla u svoju sobu i već opet legla.

– Slušajte – izdera se na nju – vi morate znati gdje je ta gospodjica.

– Zašto bih ja morala znati – odgovori Jana otresito – što se mene tiče gospodjica?

– Ja ću vas zatvoriti, jeste li čuli – povika opet Čevapović – govorite gdje je, ili vas o dmah vodimo u zatvor.

– Što vi mislite, da se ja bojim vašega zatvora – odgovori Jana još otresitije. – Lovite si je, što ja znam gdje je.

– Kada ste je zadnji put vidjeli?

– Sinoć. Od preksinoć nije izlazila od kuće, a sinoć je bila tu u sobi, kada sam ja otišla spavati.

To sam vam već rekla, pa što hoćete više?

– Je li tko sinoć ili jučer popodne k njoj dolazio? Jana se malo zamisli, a onda reče.

– Jest, sjećam se. Sinoć je oko devet sati došla jedna gospodja i pitala za gospodjicu, da hoće s njom govoriti. Ja sam je odvela u gospodjičinu sobu. Što su tamo radile, ja ne znam.

– Kako je izgledala ta gospodja?

– Bila je visoka i krupna, na glavi je imala bieli veliki šešir, a u ruci je nosila jedan kovčeg.

– A kada je otišla ta gospodja?

Janica se opet malo zamisli, a onda reče:

Vidite, gospodine komsaru, to ne znam. Kada sam je odvela u gospodjičinu sobu, onda sam otišla u kuhinju i nisam više u

gospodjičinu sobu gledala, niti sam vidjela, kada je ona gospodja otišla.

Čevapović nije znao, što bi više Janicu pitao, nešto promrmlja sam za sebe, očito neku krupniju psovku, a onda ode skupa sa svojim agentima i stražarima.

Kada je Janica za njima zatvorila vrata, izplazi jezik i reče:

– Beeeee, da Bog da, noge polomili niz stepenice!

XIX.

Te iste večeri, kada je imala biti uhićena plava gospodjica, stajao je pred kućnom vežom kao obično zadnjih dana jedan redarstveni agent, koji je zabilježio u svoj notes sliedeće:

"U pola deset sati unišla je u kuću jedna jako visoka žena sa bielim šeširom na glavi. U ruci je imala oveći rogožar. Izgledala je kao neka dobro stojeća žena iz provincije. U kućnu je vežu unišla sigurno, kao da joj je kuća poznata, jer nije prije toga gledala na kućni broj.

Oko tri četvrt deset izišla je iz kuće jedna služavka, koja je vodila na lančiću jednog malog crnog cucka valjda na šetnju".

Četvrt sata kasnije zabilježio je agent ovo:

"U deset sati izišla je ona visoka žena iz provincije sa bielim šeširom na glavi. S njom je išao izpod ruke jedan dječak od 16 – 17 godina, još u kratkim hlačama i s očalima. Imao je pod rukom nekoliko knjiga. Izgleda da je djak i da je sin te žene iz provincije i da ga je ona došla posjetiti".

Malo iza toga došla je agentu izmjena. Došao je drugi agent, koji je preuzeo njegovo službeno mjesto. Dosadašnji agent rekao je nešto novom agentu povjerljivo, a onda se okrenuo i otišao na redarstvo. Novi je agent nastavio pred kućom šetnju na isti način kao i onaj koji je otišao, samo se je držao bliže uz zidove kuća, jer je kiša, koja je već dugo vremena sipila počela jako i naglo padati. Služavka, što je vodila cucka na šetnju, dotrčala je pločnikom, vukući psića za sobom, koji je skakutao na tri noge, te je utrčala u kućnu vežu, tu se zaustavila i otresala sa oprave kapi kiše. Za njom je utrčao u vežu agent, te se upustio s njome u razgovor, dok je psić njušio oko nogavica njegovih hlača, a onda je došao

kućepazitelj i zaključao kućna vrata.

Kada su žena sa velikim bielim šeširom i dječak zamakli sa *Trga N.*, okrenuše kroz Draškovićevu ulicu, te odoše brzim korakom kroz Vlašku ulicu do Kaptola, a odanle preko Dolca, te zakrenuše u Tkalčićevu ulicu. Kiša je sve jače padala, pa su ulice bile dosta puste. Čim su išli dalje Tkalčićevom ulicom, postajalo je mračnije, jer je javna razsvjeta ulice bivala sve rjedja i slabija. Žena je išla dugim i brzim korakom, a dječak je svaki čas zaostajao, pa bi od vremena do vremena poskočio za jedan korak, da se nadje opet uzporedo sa ženom. Smetale su ga očale, koje su se bile zarosile i zamaglile od kiše, uslied čega je slabo vidio, a ulične svjetiljke činile su mu se kao neke široke i velike raztezane zviezde dugih i nejednakih krakova.

– Samo još malo, skoro ćemo stići – rekla je žena, kada je dječak bio opet zastao za pola koraka.

– Pazite, tu je veće blato, predjimo na drugu stranu.

Po staroj, nereguliranoj i neasfaltiranoj Tkalčićevoj ulici ležale su čitave mlake vode, kao da je tko po njoj porazbacao neke velike tanjure i zdjele, a na njima se je odražavalo slabo svietlo ulične razsvjete. Stare nizke kuće, što su se nizale jedna iza druge u neravnoj liniji, zabadale su neka više, a neka manje svoje uglove u ulici, a mokra su im pročelja odavala sliku sela ili kakvog zapuštenog malog provincialnog gradića.

Žena i dječak predjoše ulice preskačući mlake i kaljuže, dodjoše do mjesta, gdje su sa zapadne strane ulice prestale kuće, a onda se uzpeše uz jednu malu brinu, na jednu drugu uzku, blatnu i gotovo posve nerazsvietljenu uličicu, koja je tu počimala i išla dalje uzporedo sa Tkalčićevom ulicom. Iz te su male ulice vodile drvene stepenice prema Gornjem Gradu, a izlazile su u ulicu

Pavla Radića, tamo negdje u blizini, odakle se iz te ulice zakreće u Gornji Grad kroz Kamenita Vrata.

Žena i dječak zakrenuše na stepenice i kada su došli po prilici na polovicu ustaviše se, a visoka se žena zagleda u ogradu od širokih dasaka, koja se je pružala pokraj stepenica, a iza koje je bio neki vrt. Ogleda se dolje i gore uz stepenice, a kada se je osvjedočila, da ne ide nitko ni gore ni dolje, provuče se izpod naslona, kojim su stepenice ogradjene, spusti se sa stepenica u mali jarak, opipa rukama nekoliko dasaka, od kojih se jedna otvori prema unutra kao krilo od kakvih malih vrata, obazre se na dječaka i reče:

– Hodite za mnom.

Dječak se spusti k njoj u jarak, a onda se oboje provukoše kroz otvor i nestade ih iza ograde. Najprije su išli desetak koraka kroz visoku mokru travu po zemljištu što je koso visjelo, a onda se nadjoše na jednom uzkom i skliskom strmom puteljku. Dok su se tim puteljkom uzpinjali, dječak se je svaki čas poskliznuo i da može ići dalje za ženom, držao se je rukom za njezinu opravu kod pasa. Tako su prošli po mraku kojih tridesetak koraka, gdje je staza zakretala na desno, a onda prodjoše kroz vratašca jedne druge ograde, te se nadjoše u jednom malom, mračnom i zamazanom dvorištu. Predjoše preko dvorišta i unidjoše u jednu staru nizku kuću, izidjoše opet iz nje na drugoj strani, predjoše opet jedno malo dvorište i udjoše u jednu oveću kuću. U toj su kući prolazili kroz nekoliko velikih soba, a onda opet kroz neke uzke, nizke i mračne hodnike, dok se ne nadjoše u jednoj većoj, nepravilnoj i vlažnoj prostoriji.

– Tu smo – reče žena, duboko uzdahnu istrese s opravom, sa koje poletiše kapljice, kao sa stabla poslije kiše, kada vjetar puhne, i

prosuše se po zemljanom podu sobe.

– Morate se od mah presvući, da se ne prehladite. Negdje ste mokri do kože.

– Do kože – reče plava gospodjica i skinu sa glave mokru športsku kapu i očale s očiju – nu ne smeta me ništa drugo, nego mi je neugodno, što su mi noge mokre. Čini mi se, kao da stojim u vodi.

– Sjedite – reče žena i pokaza joj jednu dugačku drvenu klupu, što je s tajala kraj stola – odmah ćete se presvući i preobući.

Žena metnu na stol svoj rogožar i izvadi iz njega gospodjičino rublje, odielo, čarape i cipele, a onda reče opet:

– Presvucite se odmah, da ovo odielo metnemo sušiti. Tko zna, može se dogoditi, da biste ga ove iste noći mogli još jedanput trebati.

Gospodjica s jedne oprezno na klupu i ogleda se po sobi, koja je bila više mračna negoli razsvietljena, jer ju je razsvjetljivala tek jedna mala petrolejska svjetiljka, koja je visjela na zidu, i upita sa naivnim glasom:

– Ne će nitko gledati unutra?

Žena se nasmija i reče:

– Nema od kuda, vrata sam zaključala, kada smo unišle.

Gospodjica se ogleda opet po sobi i sada tek opazi, da na prostoriji nema nigdje nijednoga prozora, pa se poče svlačiti. Skide najprije kaputić i prusluk, a onda polagano posve mokre hlače, koje su joj se bile gotovo priliepile uz tielo.

– Hoću li morati ovdje prenoćiti? – upita ženu, odlazeći mokre komade odjela na stol.

– Da, ali ne u ovoj tamnici. Kada se presvučete, odvesti ću vas u jednu sobicu, koja će dotle biti pospremljena.

– Gospodjicu taj odgovor malo utješi, jer je ova prostorija bila strašno vlažna i zadušljiva. Kada je bila presvučena, pogleda ženu i reče joj:

– Ali i vi ste sasvim mokra, idite se i vi presvući, da se ne prehladite.

– Nemajte brige za mene – odgovori žena i dodade: – Sada pričekajte jedan čas, idem vidjeti jel i sobica preuredjena – i odmah zatim odključa vrata i izidje. Gospodjica je sjedila na klupi spuštenih ruku u kri lo. Bila je posve mirna i sabrana, kao da je posve naravno, da se sada nalazi na ovom mjestu i u ovim čudnim prilikama. Sjedila je tako kojih četvrt sata ne mičući se i ništa ne misleći. Onda se povrati ona žena, nu ne sama, nego s jednim stasitim čovjekom srednje dobi, koji se približi gospodjici, pruži joj ruku i reče:

– Gospodjice, žao mi je, da vam ne možemo pružiti boljega konačišta, nu morate se zadovoljiti i s ovim, što vam možemo dati. Glavno je, da sve prodje u redu.

Gospodjica prihvati ruku i reče:

– Hvala, ja ću biti sa svime zadovoljna, samo mi je žao, što radi mene imate tolike brige i toliko neprilika.

– Ništa, mi smo sretni, da možemo za vas nešto učiniti. Spavat ćete u jednoj maloj sobici. Ako čujete razgovarati neke mužke glasove, ne treba vas to ništa smetati. To su naši, koji će cielu noć bdieti i držati stražu. Možete spavati posve mirno, a potrebno je da dobro počinete, jer je moguće da sliedeću noć ne ćete uobće imati prilike spavati i odmoriti se. Nu onda će poslije toga opet

biti sve dobro. Sutra će vas prije podne posjetiti gospodjica Ruža, jer večeras nije mogla doći, budući da je zapriečena važnim poslom. Ona vas liepo pozdravlja.

– Hvala! – odvrati gospodjica.

– A sada: laku noć! Budite mirni i spavajte dobro.

Čovjek izidje, a odmah zatim odvede žena i gospodjicu u njezinu sobicu. Prošle su preko jednoga hodnika i unišle u jednu veću isto tako razsvietljenu sobu, koja je imala jednu stienu drvenu, a u stieni mala vrata i jedan mali prozorčić. Prodjoše kroz ta mala vrata i nadjoše se u jednoj maloj prostoriji, tek tolikoj, koliko je mogao u nju stati jedan mali željezni krevet i jedan umivaonik, nu sve je bilo čisto i uredno, a posteljina je mirisala od čistoće i svježine.

– Evo, ovdje ćete spavati – reče žena, kada su unutra unišle.

– Zapalit ćemo svieću, a ja ću petrolejsku svjetiljku iznieti, da ne zaudara. Ne će vam biti tjeskobno, jer će u ovoj drugoj sobi biti cielu noć straža, a ja ću sutra doći rano ujutro k vama, da vam budem na ruku za sve, što budete trebali. Trebate li , što sada?

– Hvala, ne trebam ništa više za večeras.

Kada je gospodjica ostala sama u sobi, sjede na krevet i osta dugo zamišljena. Osjećala se je ugodno. Kada je došla u ovu kuću, bilo joj je hladno, jer je od kiše bilo mokro ne samo odielo nego i tielo. Sada, presvučena u svoju opravu, ćutila je po cielom t ielu neku ugodnu toplinu, a ni sobica nije bila vlažna i zrak nije bio tako zagušljiv. Htjela se je početi svlačiti, nu predomisli se i osta dalje sjediti na k revetu. Kako je god i samoj izgledalo, da je posve mirna, ipak je sve to, što je proživljavala, djelovalo na nju, te je ćutila, kao da u njoj nešto titra, nu taj joj osjećaj nije bio

neugodan, nego ju je š toviše napunjao nekim zadovoljstvom. Nije joj se dalo leći, kao da je htjela pričekati, da vidi što će još poslije svega toga doći.

Malo zatim začuje tihe korake u sobi, od koje je bila odieljena samo tankom drve nom stienom, i u koju je bio urezan mali prozorčić, nu koji je bio zastrt sa jednom tamnom zavjesom. Sudeći po koracima, unišlo je u onu drugu sobu više osoba, a kada su se koraci umirili, začu se više mužkih glasova, koji su polagano govorili, nu kada se je pozorno slušalo, mogla se je dobro razabrati svaka rieč.

Gospodjicu obuze želja da vidi, tko se nalazi u toj sobi. Malo promisli, kako bi to mogla neopaženo učiniti, a onda ugasi svieću, pomakne zavjesu, koja je zastirala prozorčić, i proviri kroz staklo. U sobi su za stolom sjedila četiri mužkarca. Jedan je mogao imati oko trideset i pet godina, bio je tamne puti i ozbiljna lica. Drugi je bio jak i vrlo razvijen čovjek oko trideset godina, u seljačkom odielu, a ostala su dvojica bili mladići izmedju dvadeset i dvadeset pet godina, po izgledu sudeći jedan djak, a drugi radnik. Obojica su imala mladolika, gotovo djevojačka lica. Malo podalje od njih ležalo je na dugačkom s tolu nekoliko velikih samokresa i golih bodeža. Onaj najstariji nešto je čitao poluglasno, a ostali su ga slušali. Kada je prestao čitati, malo se zamisli, a onda reče:

– Baš su redarstva cieloga svieta nesposobna. Kakva sva sredstva imaju na razpolaganje, a ne mogu nikada ništa sama odkriti. Štogod saznadu i pronadju, nanese im to sami puki slučaj, ili je to plod kakove izdaje.

– To je i naša sreća– reče mladi radnik. – Da je redarstvo išta vriedno, zar bismo mi mogli raditi kako radimo?

– To je druga stvar– reče seljak – s nama je cieli narod, a redarstvo je nemoćno proti naroda, te ne bi moglo ništa napraviti, da je i najsposobnije.

– Da, ali da je sposobnije, ipak bi moglo koješta više saznati i odkriti – reče opet radnik – nu ono nikada ništa valjano ne zna.

– Kako ne bi znalo – reče podrugljivo djak – zar ne vidiš, kako u novinama piše gotovo svaki dan, da redarstvo zna za svako naše kretanje, znadu sve što radimo, poznaju nas sve, znadu čak što naši u inozemstvu ručaju i večeraju, završi podruglijvim glasom djak.

– Nu, to oni uviek znadu istom onda, kada se je nešto dogodilo. Onda se oni prikazuju velikim, a medjutim nisu ništa znali – reče radnik.

– Eh, da oni što unapried znadu, onda se ne bi nikada ništa ni dogodilo, a kada se što dogodi, onda zna i moja baba – reče seljak.

– Ja ne poznam tvoje babe – reče radnik – nu sigurno je, da je pametnija i sposobnija od mnogog šefa policije – reče radnik. – I od mnogog diplomate – reče djak.

– A jesu i diplomati svoje novce vriedni, – reče onaj najstariji.

– Kod njih ide uviek sve u redu. Oni liepo naprave plan, kako bi se nešto imalo napraviti, naprave program i za tudje države, koje se često njih uobće ni ne tiču, sastanu se, naprave neki pakt i onda misle, da će to biti sve tako, kako su oni zamislili i kako su se dogovorili. Što misli narod, ili narodi, to je njima svejedno. Oni sa narodom i sa životom nemaju ništa zajedničkoga. Njihovo je sve samo na papiru i na zelenom stolu. Naravno, onda dadu novinarima svoje izjave, kako su oni to sve dobro i

liepo napravili i novine cieloga svieta pišu, kako je ta i ta diplomacija napravila veliko djelo. A onda negdje narod malo strese ramenima, i njihovo se djelo sruši kao kula na piesku. Nu diplomati se malo začudiše više puta, ne će ili ne mogu ni vjerovati, da se je takvoga što dogodilo, ali pouke odatle ne povlače, nego opet tjeraju nanovo isto, možda samo malo drugačije. Što je to njima učiniti ili inscenirati, da se u jednoj zemlji postavi neka vlada, koja nema za sobom moguće više od tridesetak ljudi. Oni takvu vladu proglase spasom za dotični narod, nazovu je negdje autorativnom vladom, negdje plemenitom vrsti demokracije, negdje vladom mladje generacije, vladom kakvog mladjeg diplomate novije škole i onda čekaju velike rezultate za svjetski mir. Jer njima je glavno mir i sigurnost. A onda se negdje malo strese narod, komu je takova vlada, što je postavljena radi tobože medjunarodne potrebe i općih medjunarodnih interesa tako mila i potrebna, da je nestane, kao da ju je vjetar donio, pa se diplomacija onda tome ne može načuditi. Ne može se načuditi, da je dotični narod nije mogao shvatiti. E, naravno, kad narod nije svršio diplomatske škole.

Tako oni misle, da se može i jedan narodni pokret zaustaviti, kada god se hoće, ako im taj pokret časovito ne konvenira, a onda opet, da ga se može pustiti, da se širi i da ide napried, kada to oni nadju opet shodno, kao da je to neki predmet koji se može držati na konopcu i pomicati po volji, a ne znaju da svaki pokret, bilo nacionalni bilo socialni, ide svojim putom bez obzira na sve diplomacije cielog ovog svieta, jer to nije nikakav pakt niti kakovi drugi diplomatski akt, koji se može kada se hoće sklopiti i opet, kada se hoće razriešiti, nego je to život, koji ide i koji živi, baš kao što živi i što se giba čovječanstvo od i skona, pa do konca

svieta, – dovrši onaj najstariji i zagleda se u strop.

– I koliko se onda prolije nedužne krvi, kada se narod rješava na taj način nametnutih mu vladavina, – reče djak.

– Ej, dragi, to ti je diplomatski teror, – nasmija se radnik.

– Inače su oni proti teroru, – dobaci seljak.

– Nisu ni oni proti svakom teroru. Ima diplomacija koja kaže, da su one samo proti individualnom teroru, – reče djak.

– Da, proti individualnom teroru, ali su zato za teror u masama i to onda, kada imadu vlast u rukama i kada ga mogu vršiti bez svoje osobne pogibelji. Kada tako poubijaju na stotine i tisuće ljudi bez ikakove obrane, onda taj teror nije po njihovome mišljenju odvratno i ogavno zločinačko djelo – odgovori radnik.

– Da, to za njih nije teror, to je po njihovom mišljenju vršenje pravde, a teroristi su oni, koji se od te pravde brane – reče seljak.

– Ubijanje je najstrašnija stvar, pa vršilo se ono u masama ili individualno – reče onaj najstariji – i nema veće tragedije negoli politička borba, u kojoj se dodje do tih sredstava.

– Zar i onda, kada se vrši u pravednoj obrani? – upita seljak.

– Uviek – odgovori najstariji – nu nažalost, danas je to postalo svagdanjom pojavom.

– Nije čudo, kada su oni genialni stvaratelji mira u svojim mirovnim ugovorima učinili sve, da se Balkan protegne čim dalje u Europi i da je danas dopro već do srdca Europe – reče djak.

– Nama je savjest čista – reče seljak. – Nakon što nam ubiše vodju Stjepana Radića u po biela dana u beogradskom parlamentu, što se još drugo može nazivati terorom?

– Ej, da – reče radnik – za diplomacija to nije bio teror. Za nju nije teror ni ono, što nam je iz zasjede na ulicama poubijano toliko najboljih ljudi. Po njihovom mišljenju je teror samo ono, što se vrši odzdo, iz naroda – reče radnik.

– Što je za njih narod? – dodade djak. – Po njihovom rječniku narod su samo vlada i diplomacija i to su činbenici, s kojima oni računaju i koji imaju pravo na sve. Milioni ljudi, što faktično sačinjavaju narod, to za njih nije ništa, to je masa koja ima vladu slušati, plaćati porez i davati vojnike koji će ići u rat ginuti, kada oni naprave jedan novi pakt, ili jedan stari razvale. Oni računaju samo s vladama, bez obzira na to, da li su te vlade proiztekle iz naroda, ili su podržavane tek tudjim sredstvima i kakvom tudjom podzemnom silom.

– Nije onda čudo, – reče radnik – da dnevno viču, da je ciela Europa u zbrki i neredu, i da svaki čas može opet buknuti rat. Da oni puste narodima neka sami odlučuju, svega toga ne bi bilo, niti bi bilo pogibelji od rata. Nu ovako, dok diplomacija i redarstvo odlučuju, ne može drugačije ni biti.

– Da, ali oni misle, da su oni ipak kadri to stanje izliečiti. A znate kako l eče? Paktovima i konferencijama. Taj njihov posao sliči radu liečnika, koji bi bolestniku davao kinine ili aspirine, da mu izlieči temperaturu, koja mu je nastupila od upale neke rane, umjesto da mu lieči samu ranu – reče najstariji.

– Da, da, narod za njih ništa ne znači, – reče seljak. Eto, koliko puta smo se mi na njih obratili u našem jadu i nevolji, slali memorandume i nabrajali sva zlodjela, koja su na nama izvršena. A oni ništa. Ja ipak mislim, da je najizpravnije mišljenje onih, koji drže da nikada ne ćemo ništa polučiti, dok se budemo mi na druge tužili, nego da treba raditi tako, da se drugi na nas

tuže – reče seljak.

– To je sigurno tako – reče djak.

– Onda će valjda shvatiti što hoćemo i što tražimo, kada uviek govore, da mi ni sami ne znamo što hoćemo – reče radnik.

– Naravno, nazivat će nas banditima, teroristima i Bog zna kakovim imenima – reče najstariji.

– Da njih tko zatvori u jednu te istu špilju sa vukovima vidjeli bi, bi li tako govorili i ne bi li onda razumili, da čovjek, kada se nalazi u istoj špilji sa vukovima, mora zavijati kao i vukovi – dovrši seljak.

Govor je postajao sve glasniji, kako je to i naravno kod svih l judi, kada počnu razpravljati o nečemu, što ih zagrijava i opet netko poče govoriti uzdignutim glasom, nu seljak mahnu rukom, kao da se je nešto dosjetio i reče:

– Tiše, ova jadna ženska tu kraj nas ne će moći cielu noć oka stisnuti od naše galame.

– Imaš pravo – reče najstariji – razvikali smo se, kao da smo na kakvoj medjunarodnoj konferenciji. Nego vrieme je, da vas dvojica legnete, – i pokaza na radnika i djaka – a nas dvojica ćemo stražiti i probuditi ćemo vas za jedno tri sata.

– Tako je! – reče seljak, ustade i sjede na jedan stari stolac, a djak i radnik se pružiše odmah na klupe.

Cielo je to vrieme plava gospodjica stajala kod prozorčića, promatrala tu četvoricu i slušala njihov razgovor. Sve je čula, nu sve nije pravo shvatila, a najviše se je čudila, kako ljudi razne dobi i raznih stanovišta sjede tako zajedno i razgovaraju, pa pomisli:

– Dakle svi jednako misle. – Od cielog razgovora ostale su joj u

pameti duboko usječene naročito dvie rečenice i to ono, što je rekao seljak, da postoji pravedna obrana.

Spuštajući zastor na prozor, sjeti se sebe i položaja, u kome se nalazi. Zar ona ne treba obrane i zar njezina obrana ne bi bila pravedna? Pa što je učinila i skrivila, da je hoće uhititi, zatvoriti, a možda i mučiti, a možda čak i suditi i objesiti. Zašto? Zar to nije strašna nepravda? Sigurno se takva nepravda čini i tamo onima u sobi i svim onima njihovim prijateljima, s kojima je ona u doticaj došla, i koji su joj svi tako dobri. Da, sigurno se oni od te nepravde brane pravednom obranom. A, evo, brane i nju, koja im nije ništa. Čuvaju je, brinu se za nju, a bogzna što će još sve učiniti, da je izbave iz ove pogibelji, u koju je zapala.

Glasovi su posve zamukli gospodjica upali svieću, svuče se i legne u krevet. Sigurno je bilo već prošlo pol noći, nu nije mogla nikako zaspati. – "*Ubijati je najstrašnije*", pa "*pravedna obrana*" – nesviestno je ponavljala u sebi, a usne su joj se micale kao da šapće. Sve više je zaboravljala na sve ono drugo što je čula, a te su joj se rieči usjecale u pamet kao uklesane. Na čas joj se je pričinjalo, da oni preko opet govore, pa bi napela sluh, nu nije se čulo ništa.

Što je dulje mislila, sve joj je jasnije postajalo, da se nalazi u strašnom položaju. Do toga časa nije to tako jasno osjećala. Sada se nalazi tu u nekoj maloj sobici, bogzna gdje i u kojoj kući.

Tamo pokraj nje u sobi nalaze se četiri mužkarca, što je čuvaju sa samokresima i bodežima. Tko su ti ljudi? Tko je ona visoka ž ena, što ju je upravo pred nosom ugrabila redarstvu uz najveću pogibelj, da bude zatečena i sama uhvaćena?

A što sada? Je li strašno stanje već dovršeno, ili sada istom pravo započinje. Kako i kada će izići iz ove podrte i zaboravljene kuće?

Što će biti sutra? Ne će li je redarstvo ipak odkriti, nije li već na njezinom tragu, ne će li još noćas, možda već za koji sat, a možda već za nekoliko minuta provaliti u tu kuću, naći je i odvesti. Što će napraviti ona četvorica ljudi, ako redarstvo provali? Tući će se s njima, sigurno će se tući, pucat će, ta eno tamo im na s tolu stoje samokresi a onda će biti krvi, biti će ranjenih, biti će mrtvih, a što će onda ona? I nju će sigurno pogoditi koja kugla, bit će ranjena, ubijena... U ušima joj je šumilo, pred očima su joj se vrtili plavi i crveni koluti, vrtili su se i motali vrtoglavo, valjda cielu noć.

*

Ruža je došla oko devet sati ujutro skupa sa visokom ženom. Unišla je u veliku sobu, u kojoj su sada bila četvorica drugih ljudi. Pridje k malim vratima, što su bila u drvenoj stieni, prisloni na njih uho, nu iznutra se nije ništa čulo. Naškrinu malo vratašca i zaviri unutra.

– Još spava – reče potiho visokoj ženi.

Doista je gospodjica još uviek spavala tvrdo, a probudila se je tek oko jedanaest sati, kada je Ruža ponovno došla. Preživjeli su je dogodjaji toliko umorili, da joj je bio potreban dugi san.

Kada je Ruža sjela kraj nje na krevet, malo se je protegla, za krenula glavom na desno pa na lievo, a onda je otvorila oči i još u polusnu rekla:

– *Pravedna obranal*

– Ja sam Ruža, došla sam vas probuditi – reče Ruža i sagne se nad nju. Gospodjica otvori jače oči, prepozna Ružu, baci joj obje ruke oko vrata i reče:

– Gospodjice Ružo, kako sam vam zahvalna!

Ruža učini, kao da je prečula te rieči i nastavi:

– Još ćete danas ostati ovdje, a navečer ćete putovati.

– Kamo? – upita gospodjica kao iznenadjena. – Kuda ću putovati?

Ruža se na smija i upita:

– Ili želite ostati ovdje s nama?

– Kako bih rado ostala, kada bi ovdje bile druge prilike! – uzkliknu gospodjica i odmah dodade:

– Dakle, danas navečer ću putovati. Vlak ide, čini mi se oko jedanaest sati, i sutra oko deset sati biti ću već u Beču.

Ruža se opet na smija:

– Ne ćete putovati vlakom, jer bi vas na vlaku uhvatili. Putovat ćete jednim drugim putom.

Gospodjica se je istom sada posve razabrala i snašla, te se sjetila svoga položaja. Malo promisli i reče:

– A hoću li sigurno moći odputovati?

– Hoćete sigurno. Bit će malo težko i trajat će dosta dugo, nu sve će proći u redu, – odgovori Ruža sigurnim i uvjerljivim glasom, kako čovjek govori samo onda, kada i sam vjeruje u svoje rieči, a onda dodade: – Ja sad moram otići, vratit ću se odmah poslije podne, da vam pravim družtvo do navečer. Sada sam došla, da vas samo pogledam i da vam predam pismo, koje je jutros za vas stiglo.

– Pismo! – uzkliknu gospodjica – sigurno od moje Ane i od...

Gospodjica ne dovrši, nego pograbi pismo, koje joj je Ruža pružila, ustajući sa kreveta i koja ju je prekinula riečima:

– Dakle do vidjenja! Gospodja, koja vas je ovamo dovela, nalazi se sada ovdje u pokrajnoj velikoj sobi i dat će vam sve što trebate.

– Na to se oprostiše i Ruža ode.

U sobici je bilo tako mračno, da gospodjica nije mogla čitati, pa se brzo ustade i opremi, te izidje u prednju sobu. Ona su četiri mužkarca izišli van, a gospodja je stavila pred nju doručak. Nu gospodjica nije imala vremena doručkovati, nego se je žurila pročitati pismo. Čitala je u sebi:

Draga gospodjice!

Ne ćete se srditi, što Vam pišem, nu ne ću biti dugačak, pa ćete mi sigurno oprostiti. Gospodja mi je Ana rekla, da Vam je pisala o svemu, što se je dogodilo. Danas sam pušten na slobodu, nu nažalost ne mogu više ostati ovdje, nego moram odmah odputovati.

Naravno, da to samo po sebi, ne bi za me imalo nikakvog značenja, kada ne bi bilo dviju činjenica, koje me tako težko tište. A to je prvo, što ne ću biti ovdje u Beču, kada se povratite, da se barem na jedan čas zagledam u Vaše oči, da Vas vidim i čujem, pa makar samo još jedanput u životu. I drugo, što po nalogu koji sam dobio putujem na mjesto, na kome ću ostati sigurno dugo vremena i od kuda se kroz cielo to vrieme ne ću moći maknuti te ne ću imati nikakve mogućnosti da Vas kroz cielo to vrieme vidim na bilo koji način.

To su činjenice koje mi zadaju bol, koju nisam u stanju opisati u ovim redcima. Ali, draga gospodjice, ja sam navikao zatomljivati svaku bol, pa večeras odlazim, noseći tu bol u srdcu, da s njome živim negdje daleko od Vas, a ona će mi biti laka i sladka, ako od vremena do vremena budem mogao čuti, da ste Vi sretni i da barem kadkada mislite na mene. Sve, što osim toga čuvstva i te boli mogu sobom ponieti jest jedna mala Vaša slika, koju mi je dala dobra gospodja Ana i nada, da me ne ćete zaboraviti te da će se jednom, možda prije nego ja i mislim, svršiti moj križni put. A onda, da ću Vas opet vidjeti, gledati u Vaše oči i u njima naći sreću, kakove sigurno nigdje drugdje na svietu nema. Kada se povratite u Beč, naći ćete kod gospodje Ane jednu adresu, preko koje ću

moći dobivati pisma, pa ako me već niste zaboravili nadam se, da ću bar kada imati sreću pročitati nekoliko slova, što ih napiše Vaša biela ruka, a ako mi dozvolite i ako Vas bude zanimalo, ja ću Vam preko gospodje Ane javljati da sam živ i sretan, što mislite na mene.

K. Dulibić

Gospodjica spusti ruke sa pismom na krilo i zagleda se ukočenim pogledom u čadjavu stienu sobe. Lice joj je bliedilo, a na njemu se pokraj usana pokaza mnogo jače i izrazitije ona ukočena crta, koja je njezinome licu davala sliku tuge, ali i snage. Sjedila je tako dugo, dugo i nije vidjela ni čula, kako je ona visoka žena u sobu ulazila i izlazila. Razmišljala je, ni ne treptajući očima, a onda se ustade, ode opet u sobicu, sjede na krevet, pokri lice rukama i spusti glavu na jastuk.

Kada je poslije podne došla Ruža, našla ju je kako još sjedi na krevetu. Ruža sjede kraj nje, uze njezinu ruku u svoje ruke i reče:

– Gospodja mi je vani rekla, da vas je pismo, koje sam vam jutros ostavila, jako razžalostilo.

Gospodjica pogleda Ruža dugim mirnim pogledom, pruži joj pismo i reče:

– Molim vas, pročitajte ga.

Ruža uze pismo, pročita ga, pogleda u pod i reče: – Znala sam!

– Draga Ružo, – reče gospodjica – što mi koristi vraćati se u Beč. Po što? Zar zato, da idem opet kao i prije svaki dan u onu poslovnicu, medju one l jude, a kada se na večer vratim kući, da ne nadjem, ne vidim i ne čujem njega. Zašto se je sve to dogodilo, zašto je morao otići?

– Po odredbi – odgovori Ruža.

– Kakova je to odredba?

– Kakova? Kakovoj se mi svi pokoravamo bezuslovno i bez ikakva obzira.

– Razumijem – odgovori gospodjica, koja je doista shvatila što to znači, a onda upita dalje: – A kuda je morao otići?

– To vam ne mogu reći, – odgovori Ruža i pogleda je pogledom, koji je izražavao sućut i dodade:

– Sve će to jedanput svršiti i onda ćete sve znati i onda će biti sve dobro i liepo.

Gospodjica ustade, postavi se pred Ružu, metnu i drugu ruku u njezine ruke, pogleda joj u oči i reče:

– Ružo, ja sam sve dobro promislila. Mislim već nekoliko dana, a naročito sam pro mislila danas, nakon što sam pročitala pismo...

– Što ste promislili? – upadne naglo Ruža, a jake joj se obrve sakupiše, kao da su je te gospodjičine rieči zabrinule.

– Sve sam promislila, želim, hoću i moram biti isto što ste vi, što je Dulibić, što ste svi vi – reče gospodjica odlučnim glasom.

Ruža ustade, pogleda je svojim dubokim pogledom u oči i upita tvrdim glasom:

– A znate li vi što sam ja, što smo mi svi?

– Sve znam, sve mi je jasno.

– Vjerujem, ali sigurno ne znate, kakove smo mi obveze preuzeli na sebe onim časom, kada smo postali ono, što jesmo.

– Ne znam točno, ali sam u ovo kratko vrieme vidjela poprilici, što su i kakove su te obveze. Sve, sve ću to i ja preuzeti na sebe. Od toga me ne može nitko odgovoriti. Recite Ružo, mogu li i ja to postati, recite, jesam li dostojna. Ja znam da ovisi o vama da li

ću biti primljena. Recite, jer ja žudim, da budem s vama, da budem isto što i svi vi i to čim prije, odmah.

Ruža je gledala u zemlju, dugo je mislila, a onda joj stisnula malo jače ruke, pogleda joj u oči i reče:

– Večeras!

Gospodjičine oči zabljesnuše u polumraku, ruke joj malo zadrhtaše, a srdce zakuca naglo i jako.

Ruža je malo iza toga otišla, nu povratila se je oko pet sati poslije podne. Sjedile su u velikoj sobi i razgovarale. Oko šest sati došao je onaj čovjek, koji je prošle večeri bio došao pozdraviti gospodjicu prije nego je pošla na počinak. Pripoviedao je, da iz Like nema nikakve viesti, jer su sve veze prekinute. U gradu da je kao obsadno stanje. Čitave grupe stražara i žandara prolaze po ulicama, ljudi ne smiju nikuda, ni stajati u grupama više od dvojice, gostione se imaju zatvarati već u sedam sati navečer, a mnogi, koji su se otvoreno izlagali za režim, da se sakrivaju, bježe, ili se na bježanje spremaju. Pripoviedao je dalje, kako im je taj strah bezrazložan, jer da akcija u Liki još ne znači konačni ustanak, jer to nije tako predvidjeno. Pripoviedao je, da je uhićena Donnerova služavka Janica pod sumnjom, da je ona pomogla gospodjici pobjeći, da je Edmund Greif, poznati bogataš i ženskar, nadjen u blizini Botaničkog vrta izboden noževima i da je prevezen u bolnicu, nu da je malo nade, da će ostati na životu...

Oko sedam sati navečer došao je jedan mladić i donio Ruži jedno pisamce. Ruža ga je pročitala nekoliko puta u sebi, a onda je pogledala gospodjicu značajnim pogledom i rekla joj baš kao prije:

– Večeras!

Kada je otišao onaj čovjek, koji je pripoviedao novosti, reče Ruža:

– Draga gospodjice, kada sam poslije podne bila otišla, priobćila sam našima vašu želju. U pismu, koje sam malo prije dobila, javljaju mi, da je riešeno i da ćete biti primljeni. Noćas ćete putovati, a prije polazka bit ćete primljeni.

– Hvala vam. Ružo! I kada odputujem, uvjerena sam, da se ipak s vama ne ću nikada razstati i da ćemo za uviek biti prave sestre.

– Hoćemo – reče Ruža sa zanosnom i primi njezine ruke.

Oko deset sati unidje opet onaj mladić i reče Ruži:

– Ružo, čekaju vas.

Ruža ustade i reče gospodjici:

– Idemo!

Obadvie izadjoše i podjoše za mladićima. Prodjoše kroz jedan tiesni nizki hodnik, a onda mladić otvori jedna vrata i pusti da prodju kroz njih. Nadjoše se u jednoj sobi bez i jednog prozora, tamnih stiena i nizkog stropa. Na kraju je sobe bio stol, pokriven crnim suknom. Na stolu su gorile dvie svieće, koje su svojim drhtavim svietlom slabo razsvietljivale sobu. Medju njima je stajalo propelo, a pred njime se je bljeskao dugi bodež, položen unakrst preko jednoga velikoga samokresa. Iza stola su stajala tri čovjeka, sva trojica visoki, jaki ljudi, bliedoga i ozbiljnoga lica. Ruža povede gospodjicu napried i ustaviše se pred stolom. Gospodjici je srdce kucalo, a koljena su joj malo podrhtavala. Ona dvojica ljudi, što su sa strane sjedila, gledala su u tamno sukno stola, a treći, onaj što je stajao medju njima, gledao je u nju. Neko je vrieme šutio, a onda reče dubokim zvučnim glasom:

– Naša nam je sestra Ruža rekla vašu želju. Znademo za vaš čelični karakter, plemenito i pošteno srdce, te za vašu ljubav za

našu svetu stvar. Ali prije nego primite na svoja rame na teret, koji mi nosimo, još vas jedanput upozorujem, da od onoga časa, kada položite prisegu, ne pripadate više niti sebi samoj niti kome drugome, nego samo onoj vrhovnoj vlasti, koja ravna i gospodari s nama svima, koja odlučuje o našem životu i o našoj smrti i kojoj se treba zauviek bez uvjetno pokoravati u svemu, što ona naloži. – Zatim nadoveže svečanim glasom:

– Pitam vas još jedanput, jeste li dobro pro mislili i možete li se na to obvezati?

– Promislila sam i mogu se obvezati – odgovori gospodjica razgovietno i sigurnim glasom, gledajući ravno u oči čovjeku, koji je pitanje stavio.

– Dobro, onda stavite ruku na ovo oružje i govorite za mnom– reče taj čovjek i poče govoriti obrazac prisege.

Gospodjica pristupi korak bliže, pogleda u svietli bodež i ciev samokresa, koja je bila okrenuta baš prema njoj, te položi na njih ruku. Osjeti hladnoću željeza, koja joj prostruji cielim tielom, a ruka joj malo zadrhta. Onda podiže oči, upravi ih u čovjeka, slušajući što govori.

– Zaklinjem se Bogom svemogućim..., – govorio je duboki glas.

– Zaklinjem se Bogom svemogućim..., – opetovala je gospodjica za njim sigurnim glasom.

– Da ću se boriti u ustaškim redovima...

– Da ću se boriti u ustaškim redovima..., opet je ponavljala gospodjica.

– Za uzpostavu slobodne i nezavisne države hrvatske, da ću se pokoravati svim nalozima Poglavnika...

– Da ću čuvati svaku povjerenu mi tajnu...

– Da ću izvršiti bezuvjetno i pod cienu vlastitoga života sve naloge...

Gospodjica je govorila i dalje sigurnim glasom, a slabo svietlo upaljenih svieća, što je dopiralo odozdo sa stola, drhtalo je na njezinom bliedom licu i lomilo se na onoj zagonetnoj crti kraj ustiju, koja su se pri izgovaranju težkih rieči otvarala odmjereno i jače nego kod običnog govora. Duboki glas je go vorio dalje, a gospodjica je za njim opetovala:

– I ako se ogriešim o ovu prisegu, ima me po propisima... stići kazna smrti.

– Tako mi Bog pomogao, Amen! – odzvoni duboki glas čovjeka.

– Tako mi Bog pomogao, Amen! – razlieže se za njim njezin zvonkasti glas, a oči joj se spustiše na Razpetoga.

– Amen! – odjeknuše malo otegnuti glasovi one dvojice, što su stajali s desne i lieve strane čovjeka, koji je pred gospodjicom prisegu govorio, oči im se podigoše i sada prvi put pogledaše gospodjicu. Zavlada duboka tišina, u kojoj nije čula ništa doli udaranja svoga bila, i dubokoga dihanja Ruže, koja je stajala iza nje i gotovo nečujno pucketanje gorućih svieća.

Tišina potraja nekoliko časaka, a onda se opet začu duboki glas:

– Od ovoga ste časa naša prava sestra, koju ćemo od sada svi zvati sestra Tuga.

Zatim joj pruži preko svieća i oružja ruku, koju Tuga prihvati i osjeti, da joj cielim tielom prostruji neki mlaz, koji joj učvrsti i ojača noge, koje su sve do toga časa podrhtavale. I ostala joj dvojica pružiše ruke, a onda korakne Ruža napried, uze obim rukama njezinu glavu i poljubi je u čelo.

Mladić što ih je u tu sobu uveo, tajao je kroz to cielo vrieme kod vrata. Kada je prisega bila dovršena, izidje iz sobe i odmah se povrati sa četvoricom, koji ostadoše stajati na ulazu. Onaj čovjek, što je stajao u sredini iza stola, domahnu im rukom i oni pristupiše bliže, a duboki glas reče:

– Predajem vam sestru Tugu, da je noćas povedete sobom i da je, kada stignete s onu stranu granice, izručite Krenu. Neka vam sestra Tuga bude kao svetinja, koju vam povjeravam, da je spasite i stavite u slobodu i pod cienu vlastitih života.

– Hoćemo! – odgovoriše složno sva četvorica.

– Sestro Tugo, – nastavi duboki glas – podjite sretno, pratit će vas Bog, duh stotina i stotina naših mučenika te ova braća, u koju se pouzdajte, jer će vas braniti i svojim životima. Kada dodjete u inozemstvo, dobit ćete daljnje odredbe.

– Hvala, – odgovori potiho gospodjica, a Ruža je uze izpod ruke i izvede iz sobe. Ona je koracala uz nju čvrstim korakom i gledala napried pogledom, iz koga se je moglo razabrati, da gleda, a da ništa ne vidi. Išla je kao u omaglici.

Opet prodjoše uzkim i nizkim hodnikom i unidjoše natrag u veliku sobu. U sobi su sjedili na klupi krupan seljak, dosta siede kose i brkova, te jedna seljanka, po izgledu još nešto starija od seljaka, a oboje u narodnim šestinčanskim nošnjama. Seljanka odmah poče razmotati veliki bieli svežanj, što je bio na stolu kraj nje i iz njega vaditi komade ženskog seljačkog odiela, kakav je i na njoj bilo. Ruža privede Tugu seljaku i seljakinji i reče:

– Tuga, ovi su tvoji otac i mati. Došli su po tebe, obući će te, i noćas ćeš poći s njima. Seljakinja je po gledala materinskim pogledom u gospodjicu i obadvoje joj pružiše ruku, a onda seljakinja upita:

– Hoće li se Tuga odmah obući?

– Odmah – odgovori Ruža – jer ćete skoro poći. – Seljakinja uze Tugu za ruku i odvede je u onu malu sobicu, da je obuče, a Ruža sjede na klupu pokraj staroga seljaka i reče:

– Kako ste Imbro? Nisam vas već dugo vidjela. Kada ste dobili obaviest?

– Malo je bilo prekratko vrieme, nu ipak sam dospio javiti dalje, da prirede sve potrebno. Sutra ćemo moći već dalje na put, a u Sloveniji u Brežicama će čekati one žene. Je li tamo poslano sve što treba?

– Jest, sve je odpremljeno – odgovori R uža.

Ruža je razgovarala dugo sa seljakom. Iz sobice se je čuo od vremena do vremena glas gospodjice, koja je na staru seljakinju stavljala neka pitanja, i odgovori seljakinje, koja joj je očito tumačila, kako se oblače pojedini komadi rublja i oprave, koje gospodjica još do tada nije nikada imala u rukama.

Nakon čitavog pola sata izidje iz sobice seljakinja, a za njom visoka i vitka pojava mlade seoske djevojke, koja je u seljačkoj bieloj opravi izgledala kao kip od šećera sa crvenim prslukom i tamno crvenim izšaranim rubcem na glavi, iz kojega je virilo liepo ružičasto lice. Ruža je pogleda, kimnu zadovoljno glavom i reče:

– Dobro je, baš si krasna seljakinja, – a odmah zatim dodade: – A sada, draga sestro Tugo, podji s Bogom! Budi hrabra, s tobom su Bog i Hrvati! Zagrliše se, mlada seljakinja nasloni glavu na Ružino rame i osta dugo u njezinom zagrljaju.

Oko jedanaest sati pojaviše se, dolazeći sa drvenih stepenica, što izlaze iz Tkalčićeve ulice u ulicu Pavla Radića u blizini

Kamenitih Vrata dva čovjeka, te zakrenuše ulicom desno. Malo iza njih odoše jedan seljak i dvie seljakinje, a onda još dva mladića i zamaknuše u oblačnu i tamnu noć prema Zviezdi i dalje prema Šestinama.

XX.

Tuga je stupala sa seljakom i seljakinjom odvažno i dugim korakom. U hodu je nastojala oponašati staru seljakinju. Čudno se je ćutila u svojoj novoj opravi, a napose joj je bilo neobično hodati u malim seljačkim opancima bez peta, u kojima se je svaki čas na mokroj ulici sklizala. Kiša je prestala padati, nu bilo je još uviek oblačno. Čim su dalje odmicali, razsvjeta je bivala sve slabija. Kada su stigli na razkršće Jurjevske i Mlinarske ceste, bilo je gotovo tamno, jer su razsvjetne žarulje tu na periferiji grada postavljene tako razdaleko, da se tek spasi forma i da se baš ne može reći, da gradska uprava svojim gradjanima sa periferije ne da ništa, kako to uviek tvrde vodje raznih deputacija, što gotovo svaki tjedan predvode na gradsko poglavarstvo grupice ljudi, da gospodu od gradske uprave podsjete, da i oni plaćaju daće i namete.

Kad su prošli razkršće, zaustaviše se. Na rubu ceste stajala su dva volića, upregnuta u dugačka seljačka kola, na kojima su bili natovareni veliki svežnji rublja, kako ga šestinski seljaci pobiru po gradjanskim kućama i voze u Šestine praljama, koje ga peru, da ga onda opet nakon nekoliko dana odvezu natrag u grad i razdiele svojim mušterijama. Svih troje pridjoše kolima, a seljak prije toga još dobro pogleda na sve strane, da li tko ne ide. Seljakinja podiže nekoliko velikih svežanja i metnu ih na druge tako da je na sredini kola ostala medju ostalim svežnjima došla velika rupa, a onda reče potiho Tugi:

– Idite unutra.

Tuga se uzpe na kola kao vjeverica, složi se medju svežnje, a stara seljakinja pometa na nju one ostale svežnje, što ih je bila izvadila. Onda seljak i seljakinja obidjoše oko kola, dobro

pogledaše sa svih strana medju svežnje i kada se uvjeriše, da se Tugu nikako ne vidi, sjede stara seljakinja otraga na kola, a seljak pridje k volovima i potjera ih napried niz Mlinarsku cestu.

Za kojih deset minuta spustili su se na veliko križanje, koje se naziva *Zviezda,* predjoše preko nje i zadjoše na Šestinsku cestu. Volići su išli polaganim i lienim korakom, a stari seljak uz njih. Razgovarao je glasno sa starom seljakinjom, koja je sjedila otraga na kolima, onako kako razgovaraju ljudi, nakon što su pogledali malo dublje čaši u dno, a od vremena do vremena govorio je nešto i volovima, kao da i s njima razgovora. Nu kraj svega toga gledao je budnim okom napried i na sve strane. Nakon kojih sto koraka, nakon što su izišli na Šestinsku cestu opazi, kako desetak koraka pred njim stoji pet – šest oboružanih žandara i stražara. Nu i na lievo na njivi izpod ceste svjetlucali su se na puškama nataknuti bodeži.

– Hm, hm – promrmlja stari seljak i pomisli u sebi: obkolili su cieli grad, a onda poče još glasnije razgovarati sa starom seljakinjom. Kada su se posve primakli žandarima, pridje jedan od njih k volovima, dok su drugi ostali stojeći nasred ceste. Žandar zaviri seljaku u lice i upita:

– Stari, kuda ideš?

– Idem v Sisak – odgovori seljak otresito.

– U kakovi Sisak, stara budalo, ovuda se ide u Šestine, a ne u Sisak – reče žandar i nasmija se.

– Pa kaj onda pitate, kad znate, da se ovuda ide v Šestine – reče seljak i zaustavi volove.

– A gdje si bio?– upita žandar.

– Kod vašega komandanta na večeri – odgovori seljak i nasmija

se onako, kako se smiju pijani ljudi, kada se s kime šale.

Žandar se takodjer opet nasmija i reče:

– Bio si ti kod vraga na večeri, gdje si se i tako napio. Nu svejedno što si pijan, ja ću tebi kundakom poravnati ledja. Zar ti ne znaš, da sam ja žandar i da sam ja državna vlast, s kojom se ne smije šaliti?

– Ne šalim se ja s vama, – reče seljak – nego se s vama šale oni, koji su vas poslali, da tu na kiši stojite za badava. Tu vam na cesti nema lopova, zašto ih ne idete v šumi iskati?

Žandar nešto opsova, a stara seljakinja viknu iza kola:

– Idi, stari pijani vraže, što stojiš, kad bumo kući došli!

– Šuti, stara, vidiš da se lepo razgovaram s gosponom – odgovori seljak i malo se zaziba.

– Ajde, ajde, pijana marvo, prolazi, vidiš, da ti se babi žuri kući – reče žandar, a onda se okrenu k kolima k staroj seljakinji, pa reče:

– Ne boj se, s tara, ne ćemo mi tebe ustaviti. Da si mladja, ajde de, ali ovako neka te vrag nosi skupa s tvojim pijanim mužem.

Seljak viknu na volove i oni podjoše. Žandar dobro pogleda u kola, a onda kao da se je nešto dosjetio, viknu za seljakom.

– Čekaj stara pijanduro! Što voziš u kolima?

Seljak ustavi volove i pridje k žandaru i kolima te reće:

– Pogledajte, pa budete videli kaj vozim. – Ne šali se, nego govori što voziš – izdera se žandar.

– Em vidite, da vozimo zamazano rublje na pranje – doviknu sa kola stara seljakinja – kaj zanovetate!

Žandar skide pušku sa ramenima i poče bodežom bosti u svežnje rublja na kolima. Nakon stoje probo nekoliko svežanja, metnu opet pušku na rame i izdera se.

– Prolazi, marvo!

– Hvala lepa na časti – reče stari seljak, viknu opet na volove i odoše dalje cestom.

Kada su dobro poodmakli, pridje seljak, k zadnjem kraju kola i reče:

– Krv mi se je bila s ledila u žilama, kada je onaj lopov žandarski počeo bosti bodežom u svežnje.

– Samo da ih ne sastanemo još dalje na putu, reče seljakinja.

– Nema više pogibelji – reče seljak. – Oni se po noći ne usude ići po cestama izvan grada, nego se drže samo tu oko grada.

Volići su polagano odmicali, seljak i seljakinja su šutjeli, a kiša je opet počela padati.

Kada su stigli u Šestine, skrenuše kola u dvorište jedne seoske kuće. Nigdje se nije čulo ni žive duše. Seljak i seljakinja poskidaše sa kola svežnje i unesoše ih u jednu kliet, a onda otvoriše kućna vrata. Tuga skoči iz kola i izčeznu u kući.

Sliedećega je jutra već rano otišla mlada seoska djevojka iz Šestina sa starom seljakinjom podnožjem Zagrebačke gore prema zapadu. Već kasno u noći stigoše u Zaprešić, gdje zadjoše i prenoćiše u jednoj seljačkoj kući. Sutradan je iz kuće izišla sa jednom drugom starom seljakinjom jedna mlada djevojka u opravi, kakovu nose seoske djevojke iz okolice Pušće Bistre te odoše dalje na zapad, a na večer su stigle u Sloveniju, gdje je opet dobila slovensku seljačku opravu i otišla dalje vlakom s jednom

trećom ženom. Na jednoj željezničkoj postaji, desetak kilometara prije austrijske granice, izidjoše iz vlaka i odoše dalje pješice.

Večernje se je sunce spuštalo za visoke vrhunce karavanskih Alpi, koso bacalo zrake na pećine i obronke gore. Kroz nizku i mladu borovu šumu išla su četiri mladića i jedna djevojka, uzpinjući se polagano i težko po borovim iglicama, kojima je pod drvećem posuta zemlja. Nisu išli po nikakvoj stazi, nego izmedju stabala, kuda još nije prošla ljudska noga, od kada je ta šuma narasla. Čim su se dalje penjali, primicali su se sve više rubu šume, gdje su se kroz granje već pokazivali mali komadići neba i biele stiene krša, koji se je iza šume nastavljao. Prije nego su izišli iz šume, ustaviše se svih petero. Stajali su neko vrieme, kao da prisluškuju, ne čuje li se od kuda koji glas ili kakvi koraci. Ništa se nije čulo. Jedan od njih dade rukama znak, da se skupe bolje u hrpu, a onda posve tiho prošapta:

– Dovle je išlo dobro, nu sada prestaje šuma. Pred nama stoji jedna čistina, preko koje moramo prieći u duljini od po prilici dvie stotine metara, dok zakrenemo za pećine. Na toj se čistini nalaze često pogranični, a ako baš i nisu tu, mogu nas vidjeti iz daleka i pucati po nama. U mraku bi bilo lakše prieći preko te čistine, nu iza nje dolazi jedna pogibeljna gudura, kroz koju je težko proći i po danu, a po mraku ne bismo mogli nikako preko nje prieći, pa je moramo prevaliti još po danu. Poslije te gudure imamo po prilici četiri do petsto koraka zaklonjene staze, gdje je manja pogibelj od pograničara, a onda dolazi još jedna hrid, zadnja opasnost, preko koje moramo prieći. Moramo dakle ići odmah dalje. Kada sad izidjemo iz šume, moramo leći na zemlju i plaziti potrbuške sve dotle, dok ja ne dadem znak, a onda treba ustati i naglo pretrčati preko čistine. Ja ću plaziti nekoliko koraka pred vama, a znak ću dati, kada se osvjedočim da nema

pograničara.

Svi su slušali mirno, samo je djevojka težko disala. Bila je težko izmorena dosadašjim putom, te se je jedva držala na nogama. Onaj mladić, što je šaptao, pogleda u njezino umorno i od znoja vlažno lice, pa prošapta opet:

– Jeste li jako umorni? Možete li napried?

– Mogu – odvrati djevojka – sada, kada imam opet na sebi svoju opravu i ove športske cipele, hodam mnogo lakše.

– Hoćete li, da se još odmorimo, ili da odmah idemo dalje? – upita opet onaj mladić.

– Možemo ići odmah – prošapta ona.

– Uostalom, još ćete se malo odmoriti, dok budemo ležali vani na čistini. Puzanje ide vrlo sporo i oprezno. A sada ajdemo dalje – završi opet onaj mladić.

Krenuše dalje i za čas su bili na rubu šume. Svi polegoše na trbuhe i počeše polagano, polagano puzati. Trajalo je to blizu pola sata. Djevojka je osjećala boli u dlanovima i u laktima, jer ju je svaki čas nešto iz trave ubolo, a žuljali su je na koljenima i na laktovima oštri kamenčići toliko, da su joj od boli svaki čas navirale suze na oči.

Nakon po prilici pola sata dade onaj prvi mladić rukom znak i malo psiknu. Svi naglo ustadoše i pojuriše pogureni napried. Dvojica mladića, koji su bili s lieve i s desne strane djevojke, primiše je svaki za jednu ruku iznad lakta i povukoše je napried medju sobom, da je jedva dospjela doticati nogama zemlju. Jurili su gledajući samo pred sebe, jer im na tome mjestu, ako ih opaze pograničari, ne koristi više nikakvi oprez, nego treba što prije umaknuti sa čistine i ukloniti se za pećine.

Pretrčali su. Nije se nikoga čulo ni vidjelo, samo je s desne strane dolazio krupni lavež jednog psa, koji je lajao sigurno pokraj stražarnice, koja je bila udaljena od tuda kojih četiri stotine koraka.

Kada su bili na kraju čistine, ukaza se pred njima krupna stiena i za čas skočiše iza nje svi petero u jednoj grupi i svi se baciše u isti čas na zemlju. Nekoliko su časaka ležali na zemlji bez rieči. Nije se čulo ništa nego njihovo težko dihanje i već slabiji lavež psa. Ležali su svi stisnuti u hrpi kao kunići u gniezdu. Onda podiže glavu isti onaj mladić i prošapta:

– Dobro je bilo. A sada moramo odmah dalje, da predjemo preko gudure prije nego se smrkne.

Digoše se i podjoše oprezno puteljkom, zaklonjeni s desne strane visokim stienama, dok je s lieve strane bio duboki ponor. Što su išli dalje, staza je bivala sve uža, a rub im je ponora bio sve bliži nogama. Išli su uzastopce jedni za drugima, dvojica mladića napried, a dvojica otraga, dočim je djevojka bila u sredini. Onaj. što je bio pred njom, malo okrenu natrag glavu i prošapta:

– Nemojte gledati na lievo, nego samo pred sebe. Stupali su polagano i oprezno dalje. Razmak izmedju hridi i ponora, koji je sačinjavao stazu, postao je tako uzak, da su se desnim ramenima doticali stiene.

– Još samo malo – prošapta onaj, što je išao pred djevojkom, a malo se zatim svi ustaviše. Staza se je bila tako suzila, da se nije više moglo na nju stati, nego je trebalo preskočiti za jedan dugački korak preko ponora, koji je propadao okomito dolje više od stotinu metara. Onaj pred djevojkom šapnu opet:

– Ostanite stajati. Kada ja preskočim i natrag se okrenem skočite za mnom, a ja ću vas na drugoj strani dočekati i prihvatiti.

– Dobro – odgovori djevojka drščućim šaptom. Najprije je preskočio onaj prvi, a onda za njim onaj tko je bio pred djevojkom. Ona pogleda za njim i onda tek opazi pred kakvim se ponorom nalazi. Malo se zanjiha, kao da će se srušiti u ponor, a onda se trže, učini s lievom nogom kratak korak, odskoči i za tren oka se nadje na drugoj strani ponora u rukama dvojice mladića. Opet se malo zanjiha, zakorači još dva koraka napried i spusti se na zemlju. Noge su joj tako drhtale, da se nije više mogla na njima držati. Ostala su dvojica preskočila ponor odmah za njima.

– Ne možete dalje? – prošapta onaj prvi mladić i sagne se nad djevojku.

– Odmah, samo da se malo oporavim – odvrati djevojka i pritisnu dlanove obiju ruku na sljepočice, malo ih protrlja, a onda dodade:

– Evo, možemo ići dalje – i htjede ustati.

Onaj joj mladić položi ruku na rame, zadrži je da ne ustane i prošapta:

– Sada, imamo vremena počinuti, jer smo prošli onaj ponor, preko koga po mraku ne bi nikako mogli proći – i sjede kraj nje. Sjedoše i ostali. Sjedili su kojih deset časaka, a onda prošapta onaj prvi:

– Hoćemo li?

– Idemo – odvrati djevojka.

Ustadoše i podjoše dalje. Opet su se penjali po kamenitom tlu, a pod nogama im se je sklizio šljunak. Išli su kojih pet stotina koraka, a onda se ustaviše.

– Sada dolazi glavno i zadnje – prošapta prvi. – Treba prieći ovu

hrid, koja je pred nama. Kada preko nje priedjemo, prešli smo i granicu. Hrid nije široka.

Onda se poredaše tako, da je napried išao onaj prvi mladić, za njim dvojica, a medju njima djevojka i konačno jedan iza nje.

– Napried – prošapta prvi.

Opet se sagnuše i pojuriše što su bolje mogli.

– Stoj! – odjeknu jedan glas iz daljine od kojih šestdeset do osamdeset koraka.

– Stoj! – odjeknu jeka u pećinama.

Oni jurnuše napried kao striele. Prasnu pušćani hitac, a nad glavama im nešto zazvižda.

Mladić, koji je bio s lieve strane djevojke, pograbi je i diže na obje ruke te skoči napried kao lav sa plienom u zubima. Prasnu drugi i treći hitac, a kugla zazviždi djevojci kraj uha. U taj se čas mladić baci skupa s njom na zemlju, koja je već bila strma i padala na drugu stranu preko hridi. Bili su već s onu strane granice i valjali se po šljunku niz kosu strminu, a za njima su se valjala još dvojica mladića, dočim četvrtoga, koji je na hridi bio s desne strane djevojke, nije bilo. Ostao je na hridi. Pogodio ga je drugi hitac.

Gola i kamenita kosina, niz koju su se kotrljali, nije bila dugačka. Nakon tridesetak metara bila je već šuma. Ustaviše se na rubu šume. Podigoše se i skočiše u šumu. Onaj mladić donese djevojku u šumu na rukama i položi je na zemlju kraj jednog debelog stabla.

– Gdje je Tihomir? – upita onaj prvi mladić.

– Pao je – odgovori onaj, što je na hridi bio iza djevojke – kugla ga je pogodila u glavu.

– Vječni mu mir! – reče prvi mladić i sva t rojica skidoše kape i oboriše glave. Tako su stajali i šutili nekoliko časaka, a onda prvi reče:

– Ustaša Tihomir!

– S nama je! – odgovoriše jednoglasno druga dvojica mladića.

Onaj prvi mladić sagne se prema djevojci, zaviri joj u oči, koje su ukočeno gledale. S lieve strane čela, tik kod sljepočice, tekla joj je krv i curila niz bliedo lice. Brzo izvadi iz džepa mali omot, a iz drugoga džepa malu bočicu i izpra joj ranu alkoholom. Rana je bila posve malena, a krv je jako curila, jer je rana očito bila na nekoj žilici i jer je krv od uzbudjena naglo st rujala.

– Nije ništa – prošapta djevojka bliedim usnama, ustade i dodade:

– Idemo dalje.

– Idemo – rekoše svi u jedan glas i zadjoše u šumu.

Išli su kroz borovu šumu kojih pola sata, a onda izidjoše na zelenu čistinu, preko koje je vodio dosta dobar put.

Stupali su putom u dva reda. Napried je išla djevojka sa onim mladićem, a ostala dvojica za njima. Sunce je bilo već davno zapalo, a po brežuljcima Karavanki, što su se spuštali valovito, provlačio se je kroz šume i zelene livade mrak kao tamnoplava koprena, kroz koju su iz daleka svjetlucala svietla prvih selskih kuća, što se nalaze u blizini granice. Iz daleka, iz jedne doline, razliegao se je glas zvona što je zvonilo na večernju molitvu.

Tuga je stupala čvrstim korakom i uzdignutoga čela, a na ružučastom licu odražavala joj se je ona jaka zagonetna i ukočena crta lica.

XXI.

Lausanne, 1. rujna 1934.

Dragi prijatelju!

Ne mogu ti opisati, kako sam sretan, što si mi izhodio, da sam ja poslan ovamo u ovoj važnoj misiji i ne mogu naći dosta rieči, kojima bih Ti se zahvalio za tu uslugu. Zašto sam tako sretan, vidjet ćeš odmah iz mojih daljnjih redaka, a ovdje u početku lista želim Ti najprije javiti da sam svoju zadaću podpuno izvršio, kako mi je naloženo.

Čim sam došao ovamo, pokušao sam se staviti u vezu s našim poslanikom u Bernu, da ga zamolim da mi bude na ruku, ako u ovom poslu budem trebao kakve njegove pomoći, nu nažalost nisam ga našao, jer se nalazi na dopustu. Budući da sam dobio nalog, da ta moja misija ima ostati podpuno tajnom i da o njoj ne smije ništa nitko znati osim eventualno jedino poslanik, nisam naravno ni pokušao, da se obratim na koga od tajnika ili savjetnika poslanstva. Dakle, ostalo je na meni samome, da misiju obavim bez ičije pomoći i obavio sam je.

Našao sam najbolji hotel, koji leži na divnom mjestu i uzeo sam u zakup odgovarajuće apartmane na vrieme od 15. listopada do konca mjeseca. Hotel je duboko u parku, na povišenom mjestu sa krasnim pogledom na plavo ženevsko jezero. Razvidio sam sve. Položaj i sama zgrada odgovaraju podpuno, te sam uvjeren, da će biti sve u redu. Sa profesorom sam govorio već nekoliko puta, pa je i to u redu. Službeno sam izvešće poslao još jučer navečer.

A sada ono drugo. Ovdje sam bio jedanput kao djak pred deset godina, nu istom sam sada pronašao, kako je ovdje liepo. To me je zadržalo, da sam već jučer odputovao nakon što sam posao svršio, kako sam bio nakanio, da poslije svršenoga posla proputujem cielu Švicarsku, te sam odlučio ostati ovdje što dulje budem mogao. Nu ostao sam ovdje i još radi jednog drugog razloga. Ti ćeš se, kada pročitaš ovo pismo,

nasmijati i reći: sigurno opet žene. Nu prevarit ćeš se, jer se ovaj put ne radi o ženama, nego samo o jednoj ženi.

Ovdje u hotelu, u kome s tanujem, nalazi se jedna prekrasna žena. Došla je ovamo drugi dan iza moga dolazka. Liepa je kao boginja. Takove ljepote još u životu nisam vidio, a tako misle i svi drugi. Moj je hotel prvorazredni mondeni hotel, kamo preko ljeta dolaze najljepše i najbogatije Amerikanke, nu hotelski mi personal veli, da takove ljepotice još ovdje nije bilo. Ne zna se, što je na njoj ljepše: stas kao u vile, oči plave, plavije nego ženevsko jezero, kose plave, vanredno čudne plave boje, put biela kao u mlieka, a lice ružičasto kao zora.

Sve se oko nje vrti, nu moram se pohvaliti, da se meni sreća najviše smije. Bit će da je istina ono, da se u ljubavi oprečni tipovi najviše privlače. Ja sam ovdje u hotelu gotovo jedini izraziti crni tip, pa je valjda to, što ovu plavu l jepoticu privlači.

Ona je češka državljanka, nu čini se da potječe iz jedne od onih obitelji bivše Austrije, koje su već davno poniemčene, dok je Češka bila još pod Austrijom.

Eto sada možeš razumjeti, zašto sam Ti tako zahvalan. Sada je šest sati poslije podne i ona će već sigurno biti dolje u hotelskom parku. Stoga zaključujem i idem dolje, da mi se i danas oči naužiju one ljepote, koga užitka nažalost ne mogu s Tobom dieliti, jer si tako daleko. Budi mi zdravo, dragi rodjo Špiro, pozdravlja Te,

Tvoj prijatelj Uroš.

Trideset godišnji čovjek, crne puti i crne kose, stavio je energičnim pokretom ruke svoj podpis na pismo, što ga je odtipkao na malom pisaćem stroju. Pročitao ga je još jedanput, previnuo ga i stavio u već naslonjenu omotnicu, metnuo ga u džep i izišao iz sobe elegantnoga hotela, što se nalazi na lievoj strani uzbrdite ulice, koja vodi od kolodvora u grad.

U parku je pred hotelom zastao i pogledao u jednu malu aleju, u kojoj je obično u to doba na opruženom stolcu ležala u hladu ona liepa žena, o kojoj je pisao svome prijatelju. Stolac je bio u sjeni na svome običnome mjestu, nu nje nije bilo. Obišao je po još nekoliko puteljaka, nu kada je nije nigdje vidio, otišao je na postaju i predao na kolodvorskoj pošti pismo, a zatim se odmah vratio u hotelski park. Pruženi stolac u sjeni bio je još prazan. Uroš sjede pred hotelom na vrh glavne ulazne aleje, odakle je mogao vidjeti tko ulazi i izlazi iz hotela. Mislio je, da je plava dama još u svojim sobama u hotelu, pa će je vidjeti kada izidje. Pred hotelom je sjedilo još nekoliko gostiju. Jedna je stara Amerikanka sjedila udobno u jednome pletenome stolcu, a kraj nje je sjedila suha djevojka s očalima i nešto joj čitala iz jedne knjige. Jedan se je debeli gospodin igrao s jednim malim psićem, a dvie su gospodje sjedile ukočeno u pletenim stolcima i razgovarale englezki. Malo podalje sjedilo je još nekoliko gostiju obojega spola. Nakon nekoga vremena izidje iz hotela jedan gospodin srednje dobi, s kojim se je Uroš Muštulugdžić upoznao odmah prvoga dana, kada je u Lausannu stigao, i s kojim je često razgovarao. Taj gospodin pogleda s vrata po parku i kada je vidio Uroša, uputi se polaganim korakom k njemu. Pozdraviše se i gospodin sjede pokraj njega, malo se osmjehnu i reče francuzkim j ezikom:

– O, gospodin Ourosh, vi ste večeras sami. Zar vam se iznevjerila liepa plava dama?

Uroš se usiljeno nasmija i odgovori takodjer francuzkim jezikom s izgovorom i naglaskom, kako se obično čuje iz usta balkanskih diplomata:

– Gospodin *Boussier,* zar ne možete predpostaviti, da sam se

možda ja iznevjerio njoj?

– To si doista ne mogu predpostaviti, – odgovori Francuz živahno – jer je samo kod žena moguće, da one iznevjere mužkarca sa drugim, lošijim i ružnijim od njega. Da se pak čovjek iznevjeri jednoj liepoj ženi, mora uzrok ležati samo u tome, da je našao jednu drugu, još ljepšu. Koliko ja znam, ovdje u Lausanni, a vjerojatno ni na daleko odavle nema ljepše od ove plave dame. Ja barem na vašem mjestu i u vašim godinama ne bih toga sigurno napravio.

– Tako vi, dakle, sudite o vjernosti žena? Vidite, ja na primjer držim, da liepa dama, o kojoj je ovdje govora, ne bi mogla biti nevjerna onome koga voli.

– A po čemu to sudite?

– Po to me, što je vrlo ponosna.

– Oh, kako se varate – zapjeva Francuz. – Nemojte mi zamjeriti, ali ja bih vam rekao, da previsoko cienite značaj žena. Žena je ponosna samo onda, kada se osjeća nadmoćnom nad jednim mužkarcem, a najmoćnija je nad njima baš onda, kada ga vara.

Uroš je razgovarao sa Francuzom, nu svaki je čas pogledavao na hotelska vrata i prema vratima hotelskog parka, kao da ga razgovor mnogo ne zanima.

Oko sedam sati unidje u park dostojanstveno i tiho jedan elegantni samovoz marke *Packard* i zakrenu alejom odredjenom za samovoze, te se zaustavi bez štropota desno od hotelske zgrade na mjestu odredjenom za samovoze, a iza volana skoči jedna dama, zalupi vratašcima od prvoga sjedala elegantnim pokretom ruke, koji je odavao podpuno vladanje sa svim onim, što čovjek oko samovoza mora znati, a onda podje prema

ulaznim vratima hotela. Urošu je srdce naglo zakucalo, a očima je pratio elegantnu damu, koja je stupala oduljim koracima i gledala ravno pred sebe. Uroš je očekivao svaki čas, kako će se brže u tom času ustati i pozdraviti je. Nu dama je prošla, ne obazreći se nikuda, kao da je jako zamišljena. Uroš se je malo u neprilici vrtio na stolcu. Dama nije ni inače u svome ponašanju pokazivala kakve koketnosti, nu ovaj čas je izgleda još mnogo ozbiljnija nego obično. Uroš ju je pratio očima, sve dok nije zamakla u hotel, a nije ni opazio, da je i Francuz isto tako očima prati.

– Danas je plava dama nešto previše ozbiljna– reče *Boussier* – nije se udostojila usrećiti nas niti sa jednim pogledom.

Uroš odvrnu pogled od hotelskih vrata i odgovori raztrešeno:

– Da, vrlo je ozbiljna.

– Čudne su te mlade i liepe žene – reče Francuz, kao da je želio nastaviti razpravljanje o ženama – koje često promiene svoje ponašanje prema mužkarcima, da ih čovjek ne može ni prepoznati, a bez ikakva razloga.

– Razlog će neki biti, samo mi mužkarci... – odgovori Uroš kao da se hoće domisliti, koji bi razlog mogao biti, da je dama večeras tako mimo njega prošla. Ili je zaokupljena nekim mislima, pa ga nije ni opazila, ili ga je vidjela, nu ni je htjela k njemu se okrenuti iz bogzna koga razloga. U mislima prodje zadnjih nekoliko dana, odkako se je s njome upoznao, nu ne nadje ništa, napose ne u zadnjem jučerašnjem razgovoru, čime bi bio on dao povoda, da se ona danas tako drži. Sinoć su se razstali srdačno i upravo prijateljski.

Tako razmišljajući, zaključi Uroš u sebi, da taj razlog sigurno leži izvan njega i da je dama tako ozbiljna, ili možda čak i žalostna,

jer joj se je nešto dogodilo, jer je dobila neku neugodnu ili žalostnu viest ili nešto sličnoga. Pomisao na to potaknu u njemu odluku, da se te večeri dami čim više približi, da joj reče nešto naročitoga, nešto osobitoga, što bi je moglo razvedriti i razveseliti, jer je očito, da joj treba neke naročite razonode i utjehe, koja će je trgnuti iz stanja, u koje ju je stavio taj neki njemu nepoznati razlog.

Kada je dama unišla u svoje odaje, spusti se umorno na divan, leže nauznak i pokri lice obim rukama. Ležala je tako neko vrieme, a onda odmaknu ruke s očiju i zagleda se u strop.

– Dakle večeras – reče sama u sebi – treba upotriebiti sve sile. Oh, kako je to težko! Kako je težko glumiti na ovoj velikoj pozornici, na kojoj se počima odigravati jedna velika tragedija, u kojoj je na mene zapala znatna uloga. Da, ono što nisam mogla još polučiti kroz ove dane, treba postići danas, jer vrieme prolazi, kao da ga vjetar nosi.

Opet pokri rukama lice i oči, kao da će si u tami lakše stvoriti sliku i plan, što i kako treba te večeri raditi. U mislima prodje sve dogodjaje i sve što se je zbilo u vrieme od gotovo dvie godine, što se je sva posvetila jednoj uzvišenoj dužnosti za domovinu i narod. A onda nakon nekog vremena skide opet ruke s očiju, malo se izpravi i pritisnu na električno zvonce, koje je stajalo na malom okruglom stoliću, što je bio smješten blizu divana sa kutijom cigareta i zdjelicom za pepeo, te uzdahnu:

– Težko je, ali dužnost treba izpuniti.

Za koji se čas otvoriše vrata, a u sobu unidje njezina sobarica.

– Rina, molim vas, priredite mi večernju haljinu – reče dama melankolično.

– Koju želite večeras obući? – upita s obarica i podje u pokrajnu sobu, u kojoj se je nalazila garderoba plave dame.

– Koju? ne znam... izvadite jednu, koju još nisam imala na sebi.

– Onda onu ružičastu, onu za koju ste kod probe rekli, da vam se osobito svidja – doviknu sobarica već iz garderobe.

– Dobro, izvadite onu. Ostat ćete ovdje, da mi pomognete obući se, nu najprije priredite kupku.

Sobarica izidje iz garderobe i pogleda je malo upitno, a ona reče ponovno:

– Danas sam vozila sa sto kilometara, pa se osjećam jako umornom.

– Sigurno ste opet bili jako daleko – reče sobarica. – Jako daleko, draga moja Rino.

– Zašto vozite tako strašno brzo i tako daleko? Zašto se tako umarate, kada vam to nije potrebno. Ja znam, da je liepo voziti samovoz, ali tako kako vi radite... pa jedanput ćete se ubiti negdje na cesti.

– Da ću se ubiti? – zapita dama naglo i podiže se na rukama, malo se zamisli i onda reče:

– Ne, ne ću se ubiti? A bi li vama, Rino, bilo žao, da se ja ubijem?

– Kako to možete pitati , – začudi se Rina – a onda kolikima bi još i drugima bilo žao?

– Koji su to drugi, kojima bi bilo žao? Što vi znadete, da li ima ikoga, tko bi za mnom žalio.

– Znam, – doviknu sobarica iz garderobe vrlo glasno – Znam! Koliko sam vam puta vidila suze u očima, kada dodje od vremena do vremena jedno pismo i kada ga čitate. Onaj tko vam

ta pisma piše, mora da vam je vrlo drag i da vam liepo piše, jer sva druga pisma što ih dobivate, čitate bezćutno kao kakvi stari župnik, što čita svoj breviar onako već od navike.

Plava se dama opet pruži na divan, savi obje ruke pod glavu i zagleda se u strop.

– A što bi rekao onaj crni gospodin diplomat, što ovdje u hotelu toliko uzdiše za vama – reče opet sobarica vragoljasto i unidje iz garderobe u sobu.

– Odakle vi znate, da je on diplomat – upita dama i pogleda preko oka sobaricu.

– Odakle znam? Rekao mi je hotelski vratar. Kaže, da ima diplomatsku putnicu. I večeras je hodao dolje po parku kao izgubljeni sin i s očajnim licem, jer vas dolje nije bilo. I on bi sigurno za vama žalio, jer mora da je strašno zaljubljen u vas.

Dama nije ništa odgovorila, a u sebi je mislila: vidjet ćemo večeras. Odmah ću mu na licu vidjeti, kako je djelovalo na njega, što sam prošla, a da ga nisam ni pogledala.

– Kažete, da je on diplomat – reče dama nakon stanke, – a što mislite, da li on zna, tko sam ja?

– Pa valjda je bio toliko pametan, pa je upitao kod vratara, kao što sam i ja pitala za njega. To naslućujem, ali nešto drugo znam pozitivno.

– Što bi to bilo?

– Znam, da je strašno ljubomoran na mladoga elegantnoga gospodina, koji je prekjučer s vama večerao. – Kako to znate?

– Znam po to me, što je pitao vratara i konobare i hotelske sobarice, da li znadu, tko je taj mladi gospodin.

Dama naperi znatiželjno uho, kao da je to jako zanima, a onda u želji, da to još jedanput čuje, zapita:

– Mislite, da se je zbilja za njega zanimao?

– Kažem vam, sviju je pitao. Sigurno je htio saznati, što vam je taj mladi gospodin.

– Mislite li zbilja, da je ljubomoran na toga mladića?

– Ne samo što ja to mislim, nego mi je to rekao i hotelski vratar. Rekao... nije baš izričito rekao, nego se je kada mi je to pripoviedao, podsmjehnuo tako značajno, da bi svakoj guski bilo jasno, što je time htio reći.

– Idemo, Rina, dosta je brbljanja – reče od jedanput dama i ustade energično sa divana. – Odmah ću se okupati, a onda ćemo se oblačiti.

U pol devet sati unišla je plava dama sama u luksuznoj večernjoj haljini u jedaći salon hotela. Na intenzivnom svietlu, kojim je sa velikih kristalnih lustera bila obasjana razkošna dvorana, bielile su se njezine gole ruke, vrat, prsa i pleća kao prvi snieg na zimskome suncu. Prišla je k jednom stolu, koji je bio rezerviran za nju uz stienu, po prilici u sredini dvorane. Dok je kroz dvoranu prolazila, pratile su je, kao i svake večeri, oči svih gostiju, koji su u dvorani bili, a kod mnogih se je stolova moglo vidjeti, kako se po tkogod na giba svome susjedu, kao da ga nešto pita, ili kao da mu nešto kazuje, što se odnosi na plavu damu.

Uz suprotnu stienu, baš usuprot plavoj dami, sjedile su dvie vrlo elegantne dame i dva otmjena gospodina. Svih četvero je napadno gledalo u plavu damu, kada je kroz dvoranu prolazila.

– Vrlo liepa žena – reče jedna od tih dviju dama – poznajete li je?

– Ta je dama sa svojim suprugom stigla istom toga dana u hotel, dočim je drugi par bio u hotelu kojih osam dana, pa je dama što je pitala, mislila da je oni možda poznaju.

– Ne poznamo je dobro, – reče njezina susjeda – i nitko ovdje pravo ne zna, tko je i što je. Čitav se hotel zanima, nu gotovo ništa se ne zna o njoj. Zna se tek, da ima češku putnicu, da govori njemački i francuzki, da ju je ovamo doveo jedan malo postariji gospodin, koji je odmah zatim odputovao, da ima vrlo elegantni samovoz, koji sama vozi i s njime juri po cestama kao luda, da se ponaša otmjeno i ozbiljno, da je većinom sama, da je prekjučer prvi put s njome večerao jedan vrlo elegantan i mlad gospodin, te konačno, da se za nju vanredno zanima – eno, onaj crni gospodin, neki diplomat s nekim čudnim imenom, koje ne može nitko pravo izgovoriti, i što sjedi, eno tamo, za prvim stolom tik do nje, i koji ju je tako pobožno pozdravio, kada je unišla, a kome se je ona, kako sam baš opazila, večeras kod pozdrava nasmiješala prijaznije negoli obično, – završi dama, nakon što joj je bilo već posve ponestalo daha, dok je muž one druge dame kimnuo glavom kao da je htio reći:

– kako vidim, baš se o njoj ni ne zna bogzna kako mnogo.

Plava dama za vrieme večere nije uobće razgovarala sa crnim gospodinom, što je sjedio za susjednim stolom, nu ona ista dama, što je o njoj tako malo znala, primietila je dosta dobro, da su se nekoliko puta medjusobno pogledali duljim pogledima, negoli to obično susjedi čine, i da su se jedno drugom čak i nasmiješili nekoliko puta, iako je to bilo vrlo diskretno i ne napadno učinjeno. Primietila je isto tako posve točno, da je plava dama večeras izgledala još ljepša i još zamamljivija nego do sada, ako je to uobće moguće, te da se je čak i ponašala nešto koketnije

nego obično, a crni gospodin, da je bio nešto nervozniji nego drugih dana.

Tek kada je svršila sa večerom, ustala je plava dama i pošla, a gotovo je istodobno ustao i crni gospodin te joj se približio, a onda izmieniše nekoliko rieči te on nešto zacrvenjen u licu izprati je iz dvorane.

Opet su sve oči bile uprte na njih, a ona dama, što je o njoj tako malo znala, opet je posve izpravno opazila da crni gospodin nije baš najbolji izbor i reče susjedi:

– Ne može se baš reći, da ni on nije liep čovjek, nu... nekako me nešto smeta kod njega. Ne izgleda dosta otmjeno, a pogotovo kraj njezine elegancije i miline, izgleda nekako nesiguran i kao da mu nešto nedostaje, kako se kaže, na djetinjem odgoju. Ne, uz nju bi pristajalo nešto mnogo finijega. Onaj preksinoćni mladi gospodin mnogo je bolje odgovarao, mnogo je otmjeniji, samo da nije tako mlad, – i na licu se dame odrazi upravo nekakva zabrinutost i žalost, što ovaj crni kavalir ne pristaje baš tako dobro uz plavu damu. A ima takvih ljudi na svietu, koji doista od srdca sudjeljuju sa drugima u njihovim žalostima i radostima, makar ih ni ne poznaju, baš kao da se radi o njima samima ili njihovim najbližima. Neki se time upravo aktivno zabavljaju, a neki se time bave kao obrtom.

Plava su dama i Uroš izišli na terasu, gdje je čekala sobarica Rina sa lakim ogrtačem, obtočenim bielim pahuljastim krznom, koje je zagrnula na pleća svoje gospodarice, a onda su njih dvoje sjeli jedno pokraj drugoga u udobne pletene stolce.

– Danas sam bio vrlo žalostan – reče Uroš, da započne nekako razgovor.

– Žalostan? – začudi se plava dama. – Zašto ste bili žalostni?

– Zašto? Iz vrlo jednostavnoga razloga – reče turobno diplomat – jer nisam imao cieli dan sreće, da vas vidim, a onda kada sam vas konačno navečer vidio, kada ste se povratili s autom, prošli ste pokraj mene kao dužnik pokraj svoga vjerovnika, a da mi niste priuštili ni jednog pogleda.

– Gdje sam prošla kraj vas? – upita dama kao iznenadjena, kao da ga zbilja nije vidjela.

– Gdje? Tu dolje u parku pred hotelom – odgovori Uroš s glasom, koji je zvučio iskreno i iz koga se je vidjelo, da podpuno vjeruje njezina riečima, jer je i ona svoje čudjenje izrazila tako iskreno, da nitko ne bi mogao posumnjati da ga je doista vidjela.

– Ah, može biti – odgovori dama i pogleda malo na stranu – može biti, nu nije čudo, jer sam bila umorna. Poslije brze vožnje uviek sam umorna, a osjetila kao da mi postanu tupa. Dok sam uz volan, u najvećoj brzini čujem i vidim sve tako jasno, a kada izidjem iz kola, onda kao da me tišina i mirovanje omame i nekako otupe.

– Vi uviek vozite velikom brzinom?

– To je moj najveći užitak. Juriti, – reče dama vrlo živahno i pruži ruke, kao da će ih metnuti na volan, – reče, divljom brzinom u bezkonačnost, to je tako divno! Onda čovjek na ništa ne misli, sve zaboravi i uživa, kao da sve izčezava s onim brzojavnim stupovima, kojih tako kraj ceste vrtoglavo nastaju, a ostaje samo sreća i zadovoljstvo, te želja juriti i juriti još brže, daleko, daleko i razletiti se od brzine u neki eter, u neke iskre, kao što se razlete one sjajne zviezde, što za vedrih zimskih noći padaju sa plavoga neba.

Uroš je gledao u njezino zanosno lice, koje se je doista iskreno zanašalo, kada je mislila ili govorila o svojoj divljoj jurnjavi, i u

plave oči koje su doista bljeskale kao zviezde na vedrom zimskom nebu. A ona je onda na stavila malo mirnijim i ne što turobnijim glasom:

– Tako sam naučila, na to sam navikla od djetinjstva. Kada sam imala šestnaest godina, već sam tako jurila i već sam se na svojim kolima utrkivala s vjetrom, s olujom i sa jurećim brzim vlakovima, te tražila zgode, da izpred njih projurim baš u času, kada se uz tračnice spušta na cestu rampa.

Kod tih joj rieči nije više glas zvučio tako iskreno kao malo prije, niti joj je lice bilo tako istinski zaneseno, nu Uroš toga ni je mogao opaziti, jer su njegove oči i njegovo lice bili toliko zaneseni i opojeni njezinom l jepotom i sladkoćom, da mu je sve na njoj bilo iskreno i uvjerljivo. U sebi je mislio, što je zapravo i tko je ta liepa i neobična žena, kakva joj je prošlost, kakav je roman njezina života i što sada ovdje u ovom gradu i u ovom hotelu proživljuje? Znatiželja je sve više u njemu rasla te je odlučio, da će je pitati, da će je pitati otvoreno i iskreno, kao što bi i on iskreno i otvoreno rekao njoj sve o sebi što bi je god zanimalo, jer bi onda ućutio, da joj se nalazi bliže, i da bi prekoračio sve ograde, koje ga od nje diele, a koje izmedju njih postavlja činjenica, da se još dobro ne poznaju, da su se tek pred nekoliko dana prvi put vidjeli i upoznali, do tada posve strani i nepoznati, koje je ovdje puki slučaj upoznao i možda jedno na drugo uputio. Sigurno i ona sama, i bez ikoga svoga, osjeća potrebu da se s nekim bliže upozna, da se nekome povjeri, a taj netko može biti samo on, prema kojemu je jedinom medju svima ovdje u hotelu pokazivala sklonost, koga evo večeras susreće s onim svojim neodoljivim pogledom i kraj koga, evo sada sjedi ovdje na terasi i tako mu zanosno pripovieda o sebi.

Što je ona? Djevojka, udata žena ili udovica? Bogata je bez dvojbe i vrlo naobražena. Možda žena kakvog milionera, industrialca, kakvog starca, ružnog i sebičnog čovjeka. Sve to, sve bi to Uroš htio u jedanput znati, sve ga to zanima i sve je to za njega ovaj čas vrlo važno. A tko i što joj je onaj mladić, što je s njom preksinoć večerao? Brat, prijatelj, ljubavnik? Na što ona sada misli, sada kada sjedi tu kraj njega i gleda preko vršaka stabla tamo preko jezera, koje ima plavu boju kao njezine oči, i preko jezera i preko onih brda, što se dižu odmah tamo kod one druge obale, tamo i za njih u Francuzkoj? Da je pita? Dama je te večeri bila vrlo razgovorljiva i nije mu bilo težko pitati, pa reče:

– A zar se uviek sami vozite u svome a utomobilu?

Plava se dama malo nagnu napried i pogleda ga iz bližega, a on se malo smete i osjeti kako je zadrhtao.

– Sama – odgovori ona, a onda se vragoljasto nasmija – uviek sama, kada nema nikoga, tko bi se htio sa mnom voziti.

Uroš se začudi:

– A tko se ne bi htio s vama voziti? Zar bi se mogao naći netko, tko ne bi htio biti s vama, pa i na jedan čas?

Ona se opet nasmija:

– Boje se. Ljudi se boje žene, koja divlje juri sa samovozom. I moj se muž boji.

– Vaš muž? Vaš muž? – promuca Uroš, a dah mu malo zastade.

– Da, moj muž – odgovori dama i pogleda ga izazovno, nu ujedno i vrlo pozorno kao da hoće vidjeti kako je to na njega djelovalo.

Uroša se je u prvi čas neugodno kosnulo to odkriće, nu brzo mu dodje misao da je tako bolje, i ona postade za njega još više

privlačljiva. To znači za njega veću slobodu, bez ikakove obveze, bez ikakovih posljedica, a sigurno isto tako i za nju. Njezin ga je izazovni pogled u tome još više učvršćivao, on se oduševi još i reče:

– Da sam ja vaš muž, ja se ne bih bojao. Ja bih s vama jurio kuda god hoćete, makar i u smrt.

– Zar biste doista? – upita ona glasom, koji nije izražavao toliko znatiželje koliko neki poziv.

– Bih doista – odgovori Uroš uvjerljivim glasom, kao da bi to htio odmah i dokazati.

– Sutra ću vam dati prilike, da to dokažete – odgovori dama, nasloni se malo natrag i spusti s ramena ogrtač, izpod koga se ukazaše biele ruke i gola ramena, a glavu zabaci malo natrag i pogleda Uroša dugim privlačivim pogledom, kao da ga zove k sebi.

On se malo uzkomeša na svome stolcu i zagleda se u nju, kao da će ju očima progutati. Nije odmah znao što bi rekao, a onda promuca:

– Makar i odmah večeras!

Ona spusti glavu i malo se zamisli, a onda je opet zabaci natrag i reče:

– Ne, nego sutra poslije podne. Večeras sam umorna. – A onda ga opet pogleda izazovno i dodade:

– A vi? O meni smo sada dosta govorili, a sada da čujemo nešto o vama.

– O meni..., o meni? Što bih vam mogao reći o sebi – odgovori Uroš, koji doista u taj čas nije znao, što bi joj o sebi mogao reći.

– I vi imate sigurno neku pasiju – reče ona malo nehajno i ogleda se oko sebe. Na terasi se je bilo nakupilo već dosta gostiju, a mnogi su opet gledali u nju. Ona zakrenu glavom, kao da hoće izraziti neko nezadovoljstvo, a onda odmah dodade:

– Nemate li ništa proti tome, da sidjemo dolje u park, jer je ovdje čovjek uviek tako izvrgnut znatiželjnim pogledima, a to mi već počima dosadjivati.

– Dapače – odgovori Uroš, a zatim ustade i sidjoše u park pred hotelom, te skrenuše u onu aleju, u kojoj je dama obično sjedila. Ona je išla tik uz njega tako, da ga je od vremena do vremena malo ramenima doticala.

– Dakle, da čujemo, što je vaša pasija, – reče ona, kada su došli do aleje, gdje je bilo malo tamnije i pogleda ga živahno sa strane.

– Nemam nikakove naročite pasije, koju bih vam mogao reći i koja bi vas zanimala – odgovori on malo u neprilici. Ona se malo ugrize za donju usnu, a onda reče kao nekim priekornim glasom:

– Pa ipak neku osobitu pasiju morate imati. Zar ni ovdje u Lausanni nema ništa osobitoga, što vas naročito zanima?

– Ovdje ima samo jedno što me zanima...

– A to je? – prekide ga dama.

– To ste vi – odgovori on naglo, kao da su mu te rieči nehotice pobjegle. Ona se nasmija poluglasno i reče:

– To sigurno najmanje. Kada sam ja došla ovamo u Lausannu, vi ste već bili ovdje. Dakle je netko drugi, tko vas je zanimao i radi koga ste ovamo došli. Hm? – reče ona, nagnu malo glavu i pogleda ga pogledom, koji bi mogao značiti: – uhvatila sam te, što veliš na to?

On je došao u očitu nepriliku, a onda promuca:

– Istina, došao sam prije vas, nu... ne radi ikoga... nego sam došao... tako... došao sam malo na odmor.

– Ali vi se baš jako ne odmarate? – reče opet ona – ili vam je ona osoba, koju tako često posjećujete, tako ugodna, da vam i trud, s kojim svaki dan k njoj idete, pruža ne samo zabavu i veselje, nego i odmor.

Uroš je doista svaki dan odlazio dva puta u onaj hotel, u kojemu je uzeo u najam sobe, da dade potrebne upute, kako će se nastanba porazdieliti i namještaj urediti, a išao je mnogo puta i jednom profesoru zubaru, da s njime dogovori radi ordiniranja, koje će doći u obzir poslije petnaestoga listopada. Kada je dama te pohode spomenula, on pomisli da ona sumnja, da on u tom hotelu nekoga posjećuje, valjda neku ženu, i da to kod nje izaziva ljubomor ili barem osobitu znatiželju, pa reče:

– Istina je, da ja svaki dan idem ovdje nedaleko u jedan hotel, nu ne idem se tamo odmarati u onom smislu, kako vi to mislite, nego idem po poslu, po jednoj dužnosti, koju sam preuzeo na sebe, da je uz moj odmor koji provodim ovdje, obavim za jednog mog prijatelja – završi Uroš, birajući oprezno rieči.

– O, onda oprostite! Poslove ja ne smatram pasijom, pa kakove god oni vrste bili. Istoga me ti vaši poslovi ne zanimaju. Pitala sam vas to, da mi rečete, kakovu naročitu pasiju imate – reče dama tonom, iz koga se je moralo razabrati, da ona ne vjeruje, da se radi onekom poslu i opet se malo ožulji ramenom o njega, a svojom rukom tek neznatno dotaknu njegovu ruku kao nehotice. Urošu udari krv u glavu, ustavi se, a onda zakorači prema njoj, kao da će je primiti za ruku, nu onda se svlada i reče:

– Vi mi ne vjerujete, nu ja vam velim, da se doista radi o poslu,

odnosno o jednoj uslugi. Jedan moj prijatelj kani oko petnaestoga listopada doći ovamo na odmor, pa me je zamolio, da mu u odnosnom hotelu rezerviram sobe za njega i za njegovu obitelj, i eto, ja sam mu tu uslugu učinio.

Dama malo probliedi, osjeti u grlu mali uzao, nu brzo se svlada i reče posve nahajnim glasom:

– Molim, vjerujem ja vama, samo se čudim, da nemate nikakve druge pasije, nego za svoga prijatelja rezervirati sobe u hotelu.– To reče malo ironično, nasmija se i opet ga pogleda zavodljivo.

– Ali već sam vam rekao moju pasiju. Cieli dan ne mislim na ništa drugo, upravo ne ću i nemogu misliti na što drugu, nego samo na vas i nastojim uviek samo na tome, da vas vidim, a danas kada vas poslije podne nije bilo, bio sam vrlo nesretan.

Ona se primaknu još bliže k njemu, toliko da ga je trajno doticala svojim ramenom i laktom, a kadkada je zakoračila malo na stranu i onda bi se još jače pritisnula na njega. On je svakoga toga puta osjetio, kako mu se u srdcu nešto steže, a tielom prodju neki ugodni trnci. Lice mu je gorilo i činilo mu se je, da mienja boju.

Ona reče opet:

– To mi vrlo laska, ali mi nije ravnodušno, da ipak kraj svega toga idete svaki dan još nekuda, kuda vas sigurno još jedna pasija vuče, da isto tako vidite valjda nekoga, radi koga ste nesretni, ako ga ne vidite, recimo, cielo jedno poslije podne kao mene danas.

Sada ga je pogleda još izazovnije i ljubomorno. Diplomatu je ta njezina ljubomornost još više razdražila, pa reče:

– Ali kazao sam vam, da idem u hotelu po tom poslu.

– Pustimo vaš posao, ne radi se o tome. Radi se o nečemu

drugome. Zar vas nisam već nekoliko puta susrela kraj jedne kuće, u koju tako rado zalazite?

– Aha! – dosjeti se Uroš i malo se nasmija – to vi mislite! Sada mi opet ne ćete vjerovati, kada vam kažem, da je i to za prijatelja.

– Kako je to kolosalno – reče ona u smiehu – imate prijatelja, koji sve pokriva. Dakle, i tamo idete radi prijatelja. A radi koga ste prijatelja bili tako nesretni, kada mene danas poslije podne niste vidjeli? Je li i to bilo radi nekoga prijatelja? – dovrši ona, zastade i zagleda mu se ravno u oči.

– Rekao sam, da mi ne ćete vjerovati, a doista se radi o istom prijatelju. Evo, slušajte. Moj prijatelj ima velikih neprilika sa svojim zubima, i želi ih temeljito izliečiti i popraviti. U onoj kući ima svoju ordinaciju znameniti profesor, i prijatelj će kod njega dati liečiti svoje zube, kada dodje ovamo, pa sam toga profesora posjetio nekoliko put po želji prijatelja s njime dogovorio glede toga liečenja. Dakle, ne radi se opet o nikakvoj pasiji, kao što ste vi mislili.

– Sada vam sve vjerujem – reče oporno dama, pogleda na stranu, a oči joj bljesnuše.

– Evo, dakle, sada znate što je moja pasija i sada ćete valjda vjerovati, da je to ujedno i jedina moja pasija – reče Uroš, pogleda je zaljubljeno i htjede se malo jače pritisnuti na nju, nu ona se naglo odmaknu, a lice joj poprimi neki čudni izražaj, ustavi se i reče:

– Vratimo se natrag.

On ju je pogledao u čudu i nije mogao razumjeti, od kuda ta nenadana promjena. Pomisli, da mu ona ipak ne vjeruje.

– Ali vjerujete, ja sam vam govorio čistu istinu – reče Uroš

glasom, koji je izgledao kao neka molba i potraži očima njezin pogled, nu nije ga mogao susresti, jer je ona opet gledala na stranu.

– Vjerujem vam, ali vam moramo i skreno reći, da sam razočarana. Ja sam se nadala, da ćete mi moći reći što drugo, što bi me više zanimalo, što bi me moglo oduševiti, neku veliku, neobuzdanu pasiju jer ja volim samo divlje i neobuzdane pasije – reče dama, a u glavi joj je odzvanjala neka pobjedonosna podrugljivost.

Uroš ostade kao poražen i ponižen, a lice mu se otegnu kao djaku, koji nije naučio zadaće i ne zna odgovoriti na profesorova pitanja. Ona opet reče:

– Vratimo se natrag, a vi ćete već vidjeti, što znači pasija!

On je koracao uz nju bez rieči, a kada stigoše pred hotelska vrata, kimnu mu ona glavom i reče:

– Laku noć i do vidjenja!

– Do vidjenja! – promuca Uroš smeten i još se smetnije nakloni, a onda ode žurnim korakom.

Uroš je neko vrieme hodao, a onda se sabra, sjede na jedan pleteni stolac, što je stajao pred hotelom, uzdahnu i reče u sebi: – Čudne li žene! Što sam joj morao reći, da je oduševim i za sebe osvojim? Morao sam joj reći štogod, kakvu god ludoriju, jer se ovakove vjetrogonjaste žene mogu zanieti samo kakvom ludošću.

Kada je dama unišla u svoju sobu, sjede k stolu i napisa sliedeće brzojav:

Dodjite odmah stop putujte još večeras

Marija

Pozva svoju sobaricu i reče joj:

– Rina, molim vas odnesite odmah ovaj brzojav i predajte ga. Platite i za noćnu dostavu.

Kada je sobarica otišla, odključa dama jedan kovčeg, zarinu drhćuće ruke u njega, izvadi jednu sliku i zagleda se u nju iz bliza. A onda se spusti na divan, leže nauznak, zatvori čvrsto oči, a sliku pritisnu obim rukama na prsa.

XXII.

Kada je sliedećeg jutra unišla sobarica Rina u sobu plave dame, prenerazila se je. Makar je bilo već devet sati, električno je svietlo svietlilo, a dama je ležala na divanu obučena u večernjoj opravi. Jedna joj je ruka bila na prsima, a druga odbačena po strani preko divana, a na podu je ležala jedna slika. Spavala je onako obučena na divanu, kako je navečer legla. Sobarica pridje k njoj i malo je strese. Dama otvori oči, pogleda kao uplašena oko sebe, a onda Rinu i upita:

– Što se je dogodilo?

– Što se je dogodilo? – odgovori sobarica kao jeka. – Zašto niste spavali u krevetu? Zaspali ste valjda sinoć tu na divanu i tako ste ostali cielu noć. To je zato, kada s tim nesretnim samovozom po cieli dan jurite i onda ste navečer tako umorna – govorila je i sama sebi odgovarala Rina.

– Zar je to bilo jučer? Zar je već drugi dan? – upita dama raztreseno.

– Jest, ustanite i spremite se.

– Hoću, hoću, – reče dama, brzo ustade i upita:

– Je li došao onaj mladi gospodin?

– Ne, nije došao – odgovori sobarica – ja sam sinoć brzojav predala odmah, nu ja mislim, da još nije mogao doći, a i zadnji put je došao tek oko podne.

– Da, da, imate pravo, mora doći tek oko podne.

Plava dama nije izlazila cielo prije podne iz svojih soba, a nešto prije dvanaest sati s tigao je doista onaj mladi i elegantni gospodin. Ona je s njime izišla, te su se izveli sa samovozom na

šetnju uzduž jezera. Kada su odmakli nekoliko kilometara od grada, ustavi dama samovoz, obrati se elegantnom mladiću, koji je kraj nje sjedio, te reče:

– Ustanovila sam, zašto je Muštulugdžić poslan ovamo u Lausannu.

– Što se ustanovili?

– Ne radi se o onome, što smo mislili. Nije on došao ovamo da organizira kontrolu na ovoj francuzkoj granici, nego radi posve nečeg drugoga.

– Dakle nije u vezi s ovom stvari?

– Itekako u vezi.

– Dakle o čemu se radi?

– Uzeo je u najam apartmant u najelegantnijem hotelu ovdje na četrnaest dana, počevši od petnaestoga listopada pa do konca mjeseca.

– Za koga? Ta nije valjda...

– Odmah ćete se osvjedočiti da jest. Dogovorio se tu s jednim znamenitim profesorom zubarom radi liečenja i popravka zubi za istog onog, za koga je uzeo u zakup apartmane. Sjećate li se, da je bila stigla nedavno jedna viest, da roljo ima velike neprilike sa zubima i da će se morati podvrći temeljitom liečenju po jednom stranom, znamenitom liečniku?

– Ah, to znači poslije Pariza, Lausanna!

– Sigurno. Javite to odmah radi ravnanja.

Oboje su neko vrieme šutili, a onda dama zapita: – Koliko će svega biti ljudi?

– Do sada je predvidjeno šestnaest, nu sada će trebati broj

povećati, jer će i pričuva za Lausannu doći za svaki slučaj u obzir.

– Hoće li svi oni prieći preko ove granice?

– Ne znam, nu mislim da ne će svi, jer će njih šestnaest sigurno sačinjavati četiri grupe, svaka grupa po četvoricu. Ovuda će proći, držim, najviše dvie grupe, jer sigurno ne će ni jedna grupa za drugu smjeti znati. Jeste li ustanovili već prelaze preko granice?

– Nešto sam ustanovila, a nešto ću ustanoviti još ovih dana. Izgleda mi već sada, da u tom pogledu ovdje nema nikakvih potežkoća i da bi ovdje moglo proći i pedeset grupa.

– Tim bolje!

– Molim vas, znadete li , i ako znadete, možete li mi reći, hoće li moja uloga svršiti, kada grupe jedanput prodju preko sviju granica, ili ću imati i dalje što vršiti?

– Ne znam, nu sigurno ćete o tome pravodobno biti obavieštеni.

– Znate zašto bih to htjela znati?

– Zašto?

– Evo, zašto. Boraveći ovdje u Lausanni, stekla sam jedno izkustvo. Vrlo mi je neprilično biti ovako samoj u hotelu. Previše sam napadna. Ovdje to još može ovako proći, ali ako bih morala biti neko vrieme u Francuzkoj, ne bih više mogla biti sama, nego bi još netko morao biti sa mnom.

– Kako mislite, tko bi to morao biti?

– Tkogod. Neka starija žena, koja bi igrala ulogu moje majke ili što slično.

– Žena? Držim, da to ne će moći biti, jer odkuda bismo tu u

inozemstvu našli jednu stariju ženu, u koju bi se mogli pouzdati. To bi mogao biti samo neki mužkarac.

– Onda neki mužkarac, koji bi mogao igrati ulogu moga otca.

– Hm, ulogu otca? I to bi bilo težko! Koliko mi imamo u našim redovima u inozemstvu starih ljudi, od kojih bi netko zato mogao doći u obzir? A iz domovine ne bi bilo uputno nekoga dovesti. Držim, da ne bi bilo moguće nikako drugačije, nego da netko ide s vama kao vaš muž.

– Kao muž? – zamisli se dama – to bi bilo prema vani dobro, nu... to bi bilo za mene vrlo neprilično.

– Da, neprilično. Svakako malo neprilično – reče mladić i zagleda se u njezino ružičasto l ice, a onda se malo i nehotice nasmija – da, neprilično za vas, a možda još više za onoga, tko bi taj vaš muž morao biti.

Dama ga ošinu oštrim pogledom, nu za čas se i ona nasmija i reče:

– Sada kako bilo da bilo, i bez obzira na to, tko će biti u većoj neprilici, a ako baš nikako drugačije ne bude išlo, onda neka bude muž.

Dama je neko vrieme šutila i razmišljala, a mladić ju je promatrao. Nakon nekoliko časaka reče mladić:

– Dobro, ja ću tako izviestiti. Nu, da poslije ne bude nikakve zabune, mogli bismo već sada nešto ustanoviti, što će biti potrebno.

Dama ga pogleda upitnim pogledom:

– Što bi trebalo ustanoviti?

– Ime tog vašega budućega muža – reče mladić i opet se malo

nasmije.

– Zašto?

– Zato, da vam se poslije ne bude eventualno pismeno moralo javljati ime toga čovjeka i da budete sigurni da je pravi, kada se s njime sastanete i kada vam se on predstavi ukoliko ga moguće inače ne poznajete.

– Imate pravo – reče dama – kakovo ime da mu dademo?

– Izmislite vi ime, pa ćete ga tako lakše i zapamtiti.

Dama se nasloni na volan i zagleda pred sebe, kao da razmišlja i da traži prikladno ime, nu nije se mogla ništa prikladnoga sjetiti.

– No, zar ne možete ništa smisliti? – reče mladić – Uzmite kakovo god ime: Petar, Pavao, Nikola, štogod.

Dama se malo trže i sjeti se, kako su ona i njezina prijateljica Ana već jedanput nekome za šalu nadjeli ime Petar, malo se nasmija i reče:

– Petar, Petar, neka bude Petar!

– Dobro, neka bude Petar – reče mladić, ja ću tako javiti.

Dama je još neko vrieme sjedila malo zamišljena, a onda potjera samovoz, poveze još malo napried, a onda okrenu i vratiše se u hotel.

Oko jedan sat poslije podne ulazila je plava dama u jedaći salon hotela u pratnji elegantnoga mladića. Kada su sjeli za stol, pogleda ona malo dvoranom, a kada je svrnula oči na lievo, susrete se s pogledom Uroša Muštulugdžića, koji je već sjedio na svome mjestu. Dama malo slegnu ramenima, kao da hoće reći: – ne će biti ništa od vožnje, eto vidite, nisam više sama, a onda odvrnu pogled, a na licu joj se odrazi opet ironični podsmieh.

Ona otmjena dama, što je sjedila sa svojim družtvom uz suprotnu stienu, pogleda zadovoljna lica plavu damu, kao da hoće reći: – Tako, ovaj vam bolje pristaje!

XXIII.

Dne 4. listopada oko podne sjedila je plava dama u svojoj sobi kraj stola i sastavljala obračun svojih potrošaka, kako je to činila svaki treći dan, da podnese izvješće o izdatcima. Dok je tako sjedila udubena u zbrajanje brojki, donesoše joj jedan brzojav. Ona ga je polagano otvorila i pročitala:

Putuj odmah u Pariz stop Odsjedni u hotelu St. Anne. Petar

– Dakle ipak! – uzdahnu, kada je pročitala brzojav. – Mislila sam, da će me minuti taj gorki napitak, nu čini mi se, da ga moram izpiti. Da, moram ga izpiti do kraja.

Plava dama slegnu ramenima, kao da hoće sama pred sobom pokazati ravnodušnost, nu osjećala je, kako su joj počele drhtati noge i ruke, a lice blijediti. Nasloni glavu na obje ruke na stolu i zagleda pred sebe.

– Dakle ipak – ponovi i osjeti kako joj preko ledja prodje zima, kao da je na njih pao mlaz mrzle vode. – To znači, da moram izvršiti sve do kraja. Možda ću morati biti baš na lice mjesta, sve gledati sa svojim očima, i ja osobno, ovako kako jesam, tamo još neki odlučni čin izvršiti.

Opet se malo zgrozi, a onda pomisli dalje:

– To znači, da mogu tamo, na lice mjesta i ostati možda za uviek. Ili ću biti... – prekide se u mislima, a pred očima joj se pojavi onaj čovjek, što ga je pred dvie godine vidjela okovana u težke lance. Još joj jedanput prodje zima preko ledja, a onda se izpravi, strese malo glavom, kao da hoće otjerati misli i reče poluglasno:

– Ja se za sebe ne bojim... ne smijem se bojati, ta ja sam već odavno sve dobro promislila, i nemam sada ni šta više za misliti, nego samo slušati i izvršiti što mi se naloži. Dakle na put!

Ustade odlučno, predje nekoliko puta kroz sobu, a onda stade i opet se zamisli:

– Da, al i možda je to moj posljednji put. Zar nije potrebno, da se prije toga oprostim s njime? On je tamo, od kuda, kako mi je onda pisao, ne može otići kroz dugo vremena i zaista od onda su prošle već dvie godine, a da se više nismo vidjeli. Kako mu to mora biti težko! Sigurno mu je težko, to se vidi iz njegovih pisama. Da, moram mu pisati makar samo nekoliko rieči, jer možda je to posljednje pismo, što će ga od mene primiti. Kako će mu biti pri duši kada sazna, što se je sa mnom dogodilo, ako se više s ovoga puta ne vratim.

Plava dama sjede opet natrag k stolu i napisa dugo, dugo pismo. Pisala je i mislila na njega. On sigurno uobće niti ne zna, što je bilo s njome kroz ove dvie godine, jer mu ona u svojim pismima nije mogla reći, kakove su sve promjene nastale. Sigurno ni ne zna, da je ona isto ono što i on, ne zna, što je ona već kroz to vrieme učinila i izvršila, a možda ne će nikada ni saznati, ako se ona više ne povrati. I obuze je želja, da mu sada u tom pismu, koje je možda posljedne reče sve, da mu napiše i opiše od onoga dana, kada je metnula drhćuću ruku na bljeskavi bodež i mrzlu ciev samokresa. Kod toga sjećanja osjeti, kao da je pero, što ga je držala u ruci, od nekog hladnog metala i osjeti isto ono čuvstvo, koje je osjetila onda od dodira mrzle cievi samokresa, a pred očima joj zatitra nešto, što joj se je činilo kao drhtavo svietlo onih dviju upaljenih svieća i pričini joj se, da čuje onaj duboki glas, koji je pred njom prisegu govorio i koji kao da kaže: *...i da nikada nikome ništa odati ne ću... tako mi Bog pomogao!* Malo se trgnu iz snatrenja i reče u sebi: – Ne, ne smijem i ne mogu ništa o tome pisati. Nu, on će to sve i onako sigurno već jedanput saznati.

A onda dovrši pismo i zatvori ga. Na licu joj se opet pokaza hladni mir, a iz očiju se odrazi sigurnost i odlučnost. Pozva sobaricu, a kada je ona unišla, reče joj:

– Rina, mi danas odlazimo.

– Danas? Tako naglo i nenadano? – začudi se Rina. – Da, danas i to ja odlazim odmah sada. – A ja?

Dama se malo zamisli, kao da hoće na to pitanje točno odgovoriti, a onda reče:

– Evo kako ćemo napraviti. Ja ću sada proučiti jedan čas auto mobilsku kartu, a onda odmah odlazim sa samovozom. Sa sobom ću ponieti samo toliko stvari, koliko može stati u jedan manji kovčeg. Vi ćete do večeras pospremiti sve naše stvari i staviti ih u kovčege, a onda ćete noćas odputovati vlakom u ono mjesto, od kuda smo ovamo doputovale. Tamo ćete čekati na mene. To može trajati nekoliko dana, a možda i više od osam dana. Jesmo li se razumjele?

– Učinit ću tako – reče Rina malo žalostna.

Plava dama zašuti. Obrve joj se skupiše, pogleda u Rinu, a onda se duboko zamisli. Sobarica već htjede izići u garderobu, da počne spremati s tvari, kada je dama opet pogleda i reče:

– Rina, vi mi uviek govorite, da ću se jedanput ubiti s mojom ludom vožnjom. Ja sam se uviek tomu smijala, nu ovoga puta imam zlu slutnju. Ja sada idem na dosta daleki put, pa ako mi se to doista dogodi, mislila sam ovaj čas na vas...

– Ali, kako možete na to misliti – prekide je Rina, nu ona se ne dade smesti nego nastavi:

– Mislila sam, da se i za takvi slučaj moramo dogovoriti. Dakle, vi ćete u onom mjestu čekati na mene, dok ne dodjem. Ako ne

dodjem za deset dana, ili ako prije čujete, da mi se je što dogodilo, onda otidjite u Beč k mojoj prijateljici Ani, čiju adresu već imate. Ja ću odmah sada napisati za nju pismo i u takovom ćete joj slučaju to pismo predati. Predati ćete joj i sve moje stvari, a ona će dalje providjeti s vama. Jesmo li se i u tome sporazumjele?

Rina prinese rubčić k očima i reče kroz suze:

– Ali kako možete to govoriti?

– Ništa, Rino, učinite sve onako, kako sam vam rekla, a sada idemo na posao.

Dama je odmah iza toga napisala pismo za Anu i predala ga Rini, zatim uredila svoje račune u hotelu i u dva sata po podne skliznu njezin samovoz iz hotelskoga parka i odjuri po gradskoj cesti.

Nakon nešto više od jednoga sata prelazila je već francuzku granicu kod *Vallorbe,* Francuzki pogranični organi pregledaše njezine papire, rekoše nekoliko prijaznih rieči i ona ode dalje. Kada je odmakla od granice kojih dvadesetak kilometara, priveze kola kraju ceste, ustavi ih i izidje. Izpod svoga sjedala izvadi nekoliko komada mehaničarskog orudja, skide pomoću ključeva prednju i stražnju ploču, koje su nosile broj samovoza, te ih obje zamieni sa drugim pločama, na kojima je bilo napisano *CD 134,* a onda sjede u kola i odjuri, kao da je vjetar nosi.

Rano ujutro sliedećega dana, vozila je plava dama kroz još puste parižke ulice. Ruke su joj bile gotovo ukočene, a oči je jedva držala otvorene od umora. Kroz parižke je ulice išla sigurno unatoč velikome umoru, koji ju je bio ovladao, jer je grad poznavala vrlo dobro. Još prošle godine bila je poslana u Pariz na šest mjeseci s jedinom svrhom, da upozna grad, i da se u njemu, kada bude trebalo, bude mogla dobro snaći.

Kada je stigla u *Avenue de l'Opera,* smanji još više brzinu, a onda zakrenu u *Rue St. Anne* i odmah nakon nekih stotinu koraka stade pred hotelom – *St. Anne.*

Kada je unišla u hotel, izidje pred nju malen debeljkast vratar sa cvikerom na nosu u tamno plavkastom vratarskom odielu, nakloni se dami sa podsmjehom, kao da je bogzna odkada već pozna, i odmah je povede prema svojoj vratarskoj loži, pruži joj obrazac za izpunjenje prijave i zagleda se u ključeve, koji su na stieni visili nad malim pretincima, tražeći koju će joj sobu dodieliti i koji ključ dati.

Dama izpuni prijavnicu, a zatim reče:

– Kuda se ide u hotelsku garažu, da spremim moja kola?

Hotelski *boy,* dječak od kojih trinaest godina u crvenoj odori, koji je kraj vratara s tajao, ponudi se odmah spremno i odvede je, da joj pokaže garažu. Nakon što je spremila samovoz, povrati se dama k vrataru i reče mu:

– Molim vas, ako tko za mene bude pitao, izvolite reći, da me može posjetiti oko jedanaest sati prije podne, jer ću dotle spavati.

Debeljkasti vratar se nakloni i reče:

– Bit ćete služeni!

Kada je dama stigla u svoju sobu, brzo se svuče, baci se u krevet i zaspa svladana umorom naporne i neprospavane noći.

Oko dvanaest sati probudi je zvonce sobnog brzoglasa, koji je stajao na noćnom ormariću. Još na pola u snu primi za slušalicu, a glas i stog onog vratara javi joj vrlo diskretno, da je došao jedan gospodin, koji želi odmah s njom govoriti. Ona malo promisli u neprilici što da odgovori, pitajući se sama u sebi, da li je već

jedanaest sati, a onda odgovori:

– Molim vas recite gospodinu, da sam se istom ovaj čas probudila i da ga molim, neka dodje gore za jedno četvrt sata.

Nakon nešto više od četvrt sata sjedila je plava dama u kućnoj haljini na fotelju, a pred njom je sjedio na jednom malom stolcu onaj mladi elegantni mladić.

– Kako? – upita dama šaljivo – ja sam mislila, da ću se ovdje sastati sa svojim nepoznatim mužem, jer je on bio na brzojavu podpisan.

– Vaš *muž* je jutros odputovao u drugo mjesto i meni je dao nalog, da vas ovdje posjetim i da vam saobćim njegove poruke – odgovori mladić takodjer u šaljivom tonu.

– To je liep *muž* – reče nasmijano dama, – koji se tako malo brine za svoju *ženu,* da je odputovao baš u času, kada ona dolazi. Nu medjutim ja sam tu i stojim na razpolaganje – dodade ozbiljno.

– Jest na razpolaganje, ali ne meni nego vašem *mužu,* jer morate znati, da ovdje sada sa svima nama razpolaže taj vaš *muž*. Sada vam mogu reći, jer ćete to sutra već i onako vidjeti, da on ovdje upravlja sa cielim ovim poslom. Mogu vam reći nadalje, da je u cielome programu nenadano nastala i jedna promjena. Vaš *muž* je jučer ujutro odredio, da se ide i u *Marseille,* što prije nije bilo predvidjeno. On je jutros odputovao tamo, a vi ćete odavle takodjer odputovati tako, da sutra u nedjelju navečer budete u *Avignonu*. Ja ću vam kasnije označiti hotel, u kojemu ćete u *Avignonu* odsjesti. Sutra navečer stići će u *Avignon* iz *Marseillea* i vaš *muž* i tamo ćete dobiti od njega daljnje upute. Ovdje je vaša zadaća, da ponesete iz *Pariza* u *Avignon* tri kovčega, koje ćete podići iz garderobe na *Lyonskom* kolodvoru. Ja ću vam dati dotične cedulje od garderobe. Drugo će sve dalje odrediti vaš

muž, kada stignete u *Avignon.*

Plava je dama slušala mirno, a kada je mladić dovršio, podiže prema njemu oči i reče:

– Sve ću izvršiti, ali sada prije svega toga morate vi sa svoje strane nešto izvršiti.

– Što god želite – reče mladić. Dama se nasmija i reče:

– Jednu veliku dužnost, a ta je, da me pričekate dolje u vestibulu hotela, dok se obučem i da me povedete negdje na objed, jer od jučer ujutro nisam još ništa jela. Je li da ćete tu žrtvu za mene doprinieti i jednu uru vremena za mene žrtvovati?

Mladić je doista činio družtvo Tugi za vrieme objeda u jednom ugodnom i tipičnom restaurantu na obali *Seine,* Bio bi joj vrlo rado rekao zašto je nastala spomenuta promjena, nu nije ipak smio prekršiti svoje prisege i reći, makar i njoj, ono što se zbilo. Bilo je predvidjeno, da se zadaća izvrši u *Parizu,* jer prigodom izkrcavanja sa broda na francuzkoj obali nije bilo izgleda na uspjeh. Brod je imao stići u ratnu luku Toulon, koja je ogradjena i u kojoj kod izkrcavanja ne bi moglo prisustvovati pučanstvo. Visoki gost bi u istoj luki prešao u posebni vlak i odputovao dalje u *Pariz.*

Medjutim je upravo s njegove strane bila zatražena promjena u programu i to time, da izkrcavanje bude u *Marseillesu,* da tu bude svečan doček u prisuću množtva, da se tako izvrši odmah pri dolazku na francuzko tlo velika promičba za svrhu toga puta.

– Što ste tako zamišljeni? – upita Tuga mladića.

On se trgnu iz misli, pogleda je zbunjeno, a onda reče:

– Ništa, mislim kako moram na vrieme stići, kuda mi je naloženo.

XXIV.

U nedjelju, dne sedmoga listopada pred večer sjedila je plava dama u svojoj hotelskoj sobi u *Avignonu*. Hotelski je sluga unio njezine kovčege jednog po jednog i naslagao ih u kutu sobe. Kako je koji spuštao na pod, tako bi stresao glavom i odahnuo, da izrazi, kako se je izmučio, jer su kovčezi bili neobično težki.

Ona je sjedila i razmišljala. Sada joj je bilo jasno, što je predbježno njezina uloga, jer je znala, što se nalazi u kovčezima. Mora ih ona prenositi iz jednoga mjesta u drugo, jer tako postoji manja opasnost, da će kovčezi kome upasti u oči. Nju ne će nitko ustaviti, niti joj kovčege pregledati unatoč tome, što će ovih dana sigurno biti stroge redarstvene mjere, dok bi se onima drugima lako moglo dogoditi, da upadnu u oči i da im nadju ono, što se u kovčezima nalazi.

Danje se je svietlo u sobi već počelo povlačiti pred mrakom, koji se je pomaljao iz kuteva.

Čekala je, jer joj je rečeno da čeka u hotelu, dok on dodje.

– Što čekam, koga čekam? – upita se iznenada u mislima, kao da je posve zaboravila što joj je rekao elegantni mladić u hotelu u *Parizu*. Cielim putom dovle, a ni ovdje sve do ovoga časa, nije mislila na to koga čeka, i to joj pitanje sada naglo uzkrsnu u sviesti. Obuze je neko neugodno čuvstvo. Čeka sada tu jednog čovjeka, koga nije nikada vidjela, koji će doći k njoj kao njezin *muž* – S tim će nepoznatim čovjekom biti još sutra, prekosutra, ovdje ili u još kome drugome gradu i morati će se pred ljudima ponašati, kao da je njegova *žena*. Na čas požali, što je svojedobno tražila, da na sebe uzme ovakov vid, ako bude morala doći u Francuzku.

Onda joj prodjoše u duhu redom dogodjaji, što ih je sve morala proživjeti u ovoj borbi. Sjeti se svoga prvoga prelaza preko granice s onim mladićima, koji su je tako rekuć na rukama prenieli kroz puščane hitce. Sjeti se svih akcija, u kojima je poslije toga sudjelovala. Sjeti se one neugodne uloge, koju je morala odigrati u *Lausanni* i koja joj je bila najteža izmedju svih naloga, što ih je do sada izvršila. A sada dolazi nešto sličnoga, iako nije onako strašno, kao što je bilo ono, jer taj čovjek, koji će doći, njezin je suradnik i taj će sigurno postupati prema njoj sa toliko obzira, da težine uloge ne će ni osjetiti, jer su se svi oni do sada prema njoj uviek tako ponašali.

– Ah, ah – uzdahnu, – samo da sve to jedanput svrši i da prestane jedanput taj život, a onda, onda će biti sve dobro, onda će opet vidjeti njega, na koga uviek misli i onda će sve biti drugačije.

Dok je ona u sobi razmišljala, unišao je u hotel jedan čovjek, pristupio polagano k vrataru i zapitao ga, da li je stigla u hotel jedna dama, koja da je njegova žena i koja da ga sigurno očekuje. Rekao je njezino ime, ono što ga je ona ovaj put imala u svojoj *češkoj* putnici, nu vratar radi njegovog tvrdog izgovora nije mogao imena pravo razumjeti, nego mu je dao knjigu, u kojoj su upisani svi gosti, koji se u hotelu nalaze. On preleti okom po imenima, ustavi se na jednome i pokaza ga kažiprstom vrataru. Vratar namjesti na nos cvikere, koji su mu visjeli oko vrata na crnoj uzičici, sagne se i pogleda u knjigu, pročita ime i reče glasno značajnim tonom:

– Ah, da, Liepa plavka! Jest, jest, ona je stigla danas i nalazi se u sobi broj dvadeset i dva. – Nakon što je to rekao, nagne vratar glavu malo na stranu i pogleda u došljaka, kao da ga hoće ogledati sa svih strana da vidi, je li on muž vriedan takove žene,

koju su on i sve ostalo osoblje, kada je u hotel stigla, jednoglasno i spontano prozvali *Liepa plavka,* jer ih je njezina ljepota i boja puti zadivila, i odmah upita dalje:

– Ostaje li i gospodin u hotelu?

– Da, ostajem.

– Jest, jest – dosjeti se vratar – dama je već uzela sobu sa dva kreveta; izvolite gore, samo molim, prije izvolite izpuniti prijavnicu. Dama je svoju već izpunila.

On pogleda izpunjenu prijavnicu, što je još na vratarevom stolu stajala i na kojoj je bilo napisano ime i prezime njegove *žene,* primače prijavnicu rukom i pred ime *Marija* metnu *Petar i supruga,* a onda upita vratara:

– Je li dosta ovako?

– Vratar opet metnu cvikeru na nos, pogleda prijavnicu, kimnu glavom i reče:

– Naravno, posve dosta.

Dama je u sobi još uviek razmišljala. Želila je čas, da ostane tako sama čim dulje, tako dugo dok je to moguće, a čas da taj čovjek čim prije dodje, da se to čim prije svrši i tako je lebdeći medju te dvie želje, počela biti i malo uznemirena, kada ju trgne iz misli odmjereno kucanje na vratima. Ona upravi pogled na vrata i osta čekajući, a da se nije ni sjetila reći običajnu rieč, kojom se na kucanje odgovara. Nije se sjetila, ili taj čas nije mogla smoći glasa, a da ni sama nije znala zašto.

Kucanje se ponovi i ona tek tada odgovori, a oči odvrnu od vrata, kao da želi čim kasnije vidjeti svoga improviziranoga muža. U taj se čas vrata otvoriše; ona začu u sobi korake, pogleda prema čovjeku, koji je unišao, raztvori oči, složi ruke na prsa, naglo

ustade i kriknu:

– Dulibić!

Dulibić stade usred sobe kao ukopan, ne vjerujući svojim očima. Pokuša koračiti napried, nu noge mu se nisu micale, pa pomiče napried ruke i htjede nešto reći, nu ne dospije, jer mu se taj čas liepa plavka baci na grudi, pritisnu lice na njegovo rame i proplaka. On podiže ruku, metnu je na njezinu glavu i pogladi joj plavu kosu.

Dugo su tako stajali...

U sobi je bio već gotovo podpuni mrak, kada su Dulibić i *Liepa plavka* sjeli jedno uz drugo pokraj prozora.

– Ta, to nije moguće!? – reče Dulibić drhćućim glasom i ne mogući još uviek shvatiti, kako se je moglo dogoditi, da nju nadje ovdje.

– Evo, moguće je – odgovori ona – vjerujete valjda, da sam to ja, makar se tome ni ste nadali.

– Nisam to nikada mogao pomisliti.

– Nisam se ni ja nadala, da ću vas ovdje naći.

– Kako, zar niste znali, da ja dolazim ovamo? Kako si onda mogu raztumačiti, da ste ovdje? – upita Dulibić začudjeno.

– Nisam znala tko dolazi. A vi, dakle, ne znate ništa, što je bilo kroz ove dvie godine? – upita ga ona i pogleda mu izbliza u oči.

– Ne, ne znam ništa. Što je moglo biti kroz to vrieme? Niste mi ni u jednom pismu pisali, da je što osobitoga bilo.

– Iz činjenice, da se sada nalazim ovdje, vidite, da je nešto bilo. Zar ne možete pogoditi što?

Dulibić probliedi, pogleda je velikim očima, a onda uze njezinu malu bielu ruku u svoje ruke i reče mirnim glasom:

– Pogadjam sve. – Neko ju je vrieme gledao, a nakon kratke stanke zapita:

– Što radi vaša Ana?

– Ne znam ništa više nego i vi znate. Nisam je više vidjela od onoga dana, kada sam pred dvie godine otišla u Zagreb. Kada sam se iz Zagreba povratila, dopisivala sam se s njom i s vama preko nje i to je sve.

– Pa gdje ste bili ove godine dana?

– Gdje sam bila... ? – ponovi *Liepa plavka* i zastade. – Gdje sam bila? Gdje ste vi bili kroz ovo vrieme?

Dulibić se malo uztuknu i pogledaše se kao ljudi, koji se medjusobno nadju u nekoj neprilici.

– Gdje sam ja bio...? – ponovi Dulibić.

Ona je prisegla, da nikada nikome ne će reći, gdje se je nalazila kroz to vrieme i on je položio isto takvu prisegu za sebe, a napose se je morao obvezati, da sada kada je na ovaj put poslan, ne smije nikome reći, gdje je bio i što je radio kroz te dvie godine, jer je to najveća tajna za svakog osim za one, koji su skupa s njime na istom mjestu bili.

Oboje su šutili i gledali se, a onda reče on:

– Da, mi si to ne smijemo reći. Eto, ima tajni, koje su tajne i medju nama.

– Da, i medju nama – odgovori ona turobno.

– Ali pripoviedajte mi ono, što mi možete pri poviedati slobodno – reče Dulibić. – Pripoviedajte mi o svom životu u Zagrebu i

kako je došlo do toga, da ste došli medju nas.

– Da vam to pripoviedam?! Dobro, pripoviedat ću vam sve. Kada sam bila dolje u Zagrebu, toliko sam puta čeznula za tim, da bih vam mogla pripoviedati doživljaje uviek kada se je nešto dogodilo, jer sam onda mislila, da bi to bila moja najveća sreća i zadovoljstvo. Evo, sada sam tu sreću doživila i pripoviedat ću vam.

Dok su tako govorili, zaboravili su na sve drugo, što je oko njih, što je bilo i što će se dogoditi. Sve je bilo daleko od njih i taj su čas za njih postojali samo njih dvoje na svietu. U sobi je postalo tako tamno da se skoro nisu ni vidjeli. Ona se je nagnula malo natrag i počela pripoviedati, a Dulibić ustade, pridje pucetu električnog svietla, upali svietlo i reče:

Zašto da vas ne gledam, kada su mi oči toliko čeznule za vašim licem.

Njezino se lice jače zarumeni, a oči zatreperiše brže. On sjede natrag k njoj i reče:

– Pripoviedajte, i pripoviedajte sve, a ja ću slušati i s vama proživljavati sve, što ste tamo proživili.

Ona zatvori oči, kao da si sredjuje misli i kao da traži kako će početi, nu prije nego je počela pripoviedati, otvori naglo oči i reče:

– Najprije da znadete, ja se sada zovem sestra Tuga.

– Sestra Tuga? – ponovi Dulibić – sestra... – Da, sestra Tuga. – Dobro, Tuga.

– Ne, nego sestra Tuga – reče ona živo, nagne se napried, nasmija se i zagleda mu se u oči.

– Dobro, dobro, Tuga, to je najstarije hrvatsko žensko ime –

nasmija se i on.

– Dakle dobro – reče ona veselo – neka bude samo Tuga, jer ni vi niste moj brat... – prekide se, jer još nikada nije čula za njegovo ime, koje mu je dala organizacija.

– Brat Pribiša – pomaže joj Dulibić.

– Pribiša – opetova ona.

– Brat Pribiša – izpravi je on sa smiehom.

– Ne, nego samo Pribiša – reče ona uporno i malo zažarena u licu.

– Dakle, Tugo pripoviedajte – zamoli on opet.

Ona je pripoviedala... Pripoviedala je sve po redu od onog časa, kada je u Beču sjela na vlak, pa sve do one strašne scene, kada je dva mjeseca iza toga prejurila u naručju onoga mladića preko hridi i granice kroz puščanu vatru.

Kada je završila, nasloni se daleko natrag, spusti glavu i zatvori oči, kao da ju je obuzeo isti onaj umor, koji je osjećala onoga časa, kada ju je onaj mladić s drugu stranu granice položio na zemlju kraj debeloga borova stabla.

I Dulibić je osjetio umor, kao da je i sam te večeri proživio sve ono, što je ona pripoviedala i što je proživila za dva mjeseca svoga boravka u Zagrebu.

Neko su vrieme oboje šutili, a onda oboje od jedanput ustadoše, pogledaše si u oči, a ona upita:

– A sada?

– A sada? – ponovi Dulibić.

Stajali su nekoliko časaka i gledali se. Njoj se pričini, kao da se Dulibić naginje prema njoj i kao da joj nestaje poda pod njom,

noge joj malo zadrhtaše i odjednom se nadje u njegovu naručju. On joj nježno pogladi plavu kosu, spusti svoju glavu nad njezinu i dotaknu usnama njezino bielo čelo. I tako na čas zaboraviše na sve što je oko njih, na sve, što je bilo i na ono, što će doći.

A onda se trgoše, ona se odmaknu i opet sjede. On je neko vrieme stajao na mjestu, a onda sjede i spusti glavu medju obje ruke. Dugo su tako sjedili jedno usuprot drugoga, a da nisu ni rieč izgovorili.

– Pribiša! – reče odjedanput ona čistim i sigurnim glasom.

On podiže glavu i pogleda je. Lice joj je bilo mirno i hladno, pogled oštar i ukočen, a kraj usana se pokazala ona zagonetna i uporna crta, koje on još nikada nije vidio. Pričini mu se njezino lice kao novo, gotovo nepoznato.

– Pribiša, mi smo na izvršenju jednoga naloga, koji nam je dan. Zaboravimo na sebe!

– Zaboravimo – reče Dulibić tvrdim i odlučnim glasom, a onda ustade. Malo se ogleda po sobi, okrenu se k njoj i reče:

– Sutra ću vam saobćiti sve što imamo raditi, a sada idemo na počinak. Vi ste sigurno umorni od puta. – Da – odgovori ona i obori glavu.

– Ja ću leći na divan – reče on i pokaza na divan, što je bio smješten iza kreveta, – a vi ugasnite svietlo i legnite u krevet. – Dobro – reče ona i ustade takodjer.

Dulibić se baci obučen na divan. Ona skide sa kreveta jedan gunj, pokri ga s njime, zatim ugasi svietlo, svuče se, leže u krevet i reče:

– Laku noć!

– Laku noć! – odgovori Dulibić i malo uzdahnu. Sliedećeg je jutra

Dulibić ustao rano. Kada je izlazio, bila je *Liepa plavka* još u krevetu i pokrita tako, da joj je izpod pokrivača virio tek nosić i malo ružičastog l ica. Rekao joj je, da će se povratiti za koje pola sata i da će skoro putovati dalje.

Kada se povratio, unišao je u sobu u družtvu jednog elegantnog mladića. Liepa je plavka čekala već obučena i spremna. Dulibić joj htjede predstaviti mladića, nu opazi, da se već poznaju i reče:

– Vi se poznajete?

– Da, – odgovori liepa plavka – poznamo se već dugo, jer smo se već više puta susreli kod izvršivanja naloga.

– Ja sam valjda jedini, – reče s osmjehom mladić – koga gotovo svi poznaju u inozemstvu. Nije ni čudo, kada sam već pet godina vani. Prije, dok sam bio još tako reći diete nije se mislio na to, da se krije moja i stovjetnost, kao da su svi računali, da ne ću nikada narasti i za kakvi posao biti. Nu ja mislim, da sam sviju i znenadio.

– Kada ste došli u inozemstvo? – upita ga Dulibić, koji ga je valjda najmanje od sviju poznavao.

– U siečnju godine 1930. , odmah nakon smrti otca. Braća su mi bila onda zatvorena i bio sam ostao sam samcat, jer majke ni ne pamtim. Ne znam kako, nu došlo mi je nešto i pobjegao sam u inozemstvo.

Mladić je bio vrlo razgovorljiv i pripoviedao je živahno. Liepa ga je plavka slušala sa zanimanjem, dočim je Dulibić bio raztresen i nju kradom pogledavao, kao da se ne usudje gledati je izravno. Sada ju je točno vidio, jer je prošle večeri bio toliko iznenadjen, da joj je gledao samo u oči i lice. Sada je vidio, da je postala nešto jača nego je bila, kada ju je upoznao. Elegantno športsko odielo

pristajalo joj je, kao da je na njoj saliveno, a kretnje su joj bile sigurne i odmjerene kao u svih mladih žena, koje se bave športom.

Dulibić opazi, da vrieme prolazi, prekide mladića u njegovom pripoviedanju i upita ga :

– Da li je dovle sve u redu obavljeno?

– Sve je u redu i ovdje nemamo ništa više za učiniti, nego kovčege odpremiti u *Aix en Provence* – odgovori mladić, i kod toga pogleda liepu plavku, kao da hoće reći: – nu to i tako nije moja stvar već njezina.

Koji sat kasnije sjedio je Dulibić u samovozu kraj liepe plavke; samovoz je jurio divljom brzinom. Šutili su. On ju je gledao postrance i čudio se. Čudio se lakoći, kojom je ona upravljala samovozom i ukočenosti njezina lica, na kome se je ružičasta boja caklila kao okamenjena, dok je izpod skupljenih obrva njezin ukočeni pogled strigao kroz prostor, koji je pred njima bio i kroz koji su promicali do vrtoglavice brzo.

Kada su stigli u jedan hotel u *Aix en Provence,* promatrao ih je nekoliko gostiju, koji su stajali ili sjedili u blizini vratarove lože. Kada je Dulibića i liepu plavku hotelski *boy* odvezao liftom u prvi kat, pročita vratar još jedanput prijavnicu, što ju je Dulibić izpunio, a onda se primače jednom gostu i reče:

– Oh, kakove li liepe žene!

– Da, doista *Liepa plavka!* – odgovori gost.

XXV.

Dne devetog listopada 1934. oko podne šetala je liepa plavka sa Dulibićem u *Marseillesu* po ulici *Cannebiere.* Išli su izpod ruke i polaganim korakom onako, kako po ulicama idu mirni i bezbrižni šetalaci. Prolazeći ulicom, ustavili su se na četiri mjesta. Dulibić se je svaki put malo ogledao, a njoj se je svaki put učinilo, da je nekome kimnuo glavom, kao da kaže: – dobro! Nu ni jedanput nije mogla vidjeti kome, jer ju je on svakog toga puta odmah dalje poveo. Već pri kraju ulice, prije nego se izidje na morsku obalu, zaustaviše se opet i to ondje, gdje ulica sieče trg *Place de la Bourse.* Dulibić se je opet ogledao malo naokolo i opet malo kimnuo glavom. I ona se ogleda naokolo, no Dulibić ju povuče. Podjoše još nekoliko koraka, ustaviše se ponovno i on reče:

– Tako, a sada ćemo se razstati. – Izgovorio je to načinom, kako ljudi obično odahnu, kada su neki posao izvršili.

– Već?! – reče ona, kao da ju je iznenadilo, premda je dobro znala, da će se skoro morati razstati.

Dulibić nastavi:

– Ja putujem odmah sada, da još noćas budem u *Parizu*. I vi ćete odmah sada odputovati sa samovozom prema *Ventimigli.* Ali odmah, da prije večeri predjete granicu. Nemojte se šaliti i putujte odmah. Kada predjete u Italiju, putujte odmah dalje u *Genovu* i tamo me čekajte u hotelu *Savoia.* Ja ću sigurno stići na vrieme, jer parobrod, što plovi u Južnu Ameriku, odlazi iz *Genove* dvadesetog ovog mjeseca. Ja ću dotle sigurno stići.

– Za mene možete biti sigurni – odgovori Liepa plavka snuždeno – nu bojim se za vas, da ne ćete više moći izići iz Francuzke. Zar

baš morate natrag u *Paris?*

– Moramo bezuvjetno! O tome se ne može ni govoriti. Tamo me čeka dvanaest ljudi.

– Odpratiti ću vas na kolodvor – reče liepa plavka i htjede poći napried.

– Ne, nije potrebno niti zgodno, jer ću se ja još sada do kolodvora sastati s jednim čovjekom. Vi morate odmah odputovati. Ovdje ćemo se razstati, a onda do vidjenja u *Genovi* na parobrodu.

Pružiše si ruke. Liepoj plavki zadrhta ruka, lice joj se smrači, i neka je slutnja obuzme. Htjede još nešto red, nu Dulibić joj stisnu još jedanput ruku, a onda je izpusti, okrenu se i ode.

– S Bogom! – prošapta *Liepa plavka.*

Dok se je Dulibić gubio u uličnoj vrevi, ostade ona na mjestu stojeći, tražila ga je očima medju ljudima, htijući da ga što dulje vidi, nu za čas ga je nestalo. Ona se okrenu i podje dalje prema obali. Nu nije mogla doći daleko. Na obali je već stajao dugi kordon uniformiranih agenata i žandara. Ona pogleda preko njih u luku i predje očima po jarbolima jedrenjača, što su se u toj staroj luki sjatili kao jato velikih ptica na odmoru.

– Da odmah putujem? – upita sama sebe. – Morala bih. Da, morala bih odmah odputovati, ali... htjela bi vidjeti.

Obuhvati je neka neobuzdana želja, da ostane do kraja, da vidi što će biti. Malo je u mislima računala i došla do zaključka, da će još uviek st ići na vrieme preko granice. Povrati se natrag u grad. Putom se je u njoj borila dužnost, da odmah ode, sa željom da ostane do kraja i da vidi što će biti. Zar i on, Dulibić ne ostaje još danas, još možda i cielu noć u Francuzkoj? Iako on ne ostaje u Marseillesu, zar ne će sutra biti u istoj takvoj pogibelji kao da je

i ovdje? Zašto ne bi ostala i ona? A vjerojatno je, da će ona još uviek dospjeti preći granicu prije nego to postane pogibeljno. Tamo na granici ne će odmah sigurno još ništa znati, a tko će na nju i posumnjati.

– Ostat ću! – zaključi u sebi.

Nešto prije četiri sata poslije podne stajala je liepa plavka na pločniku ulice *Cannebiere,* nedaleko ugla *Place de la Bourse,* medju ogromnim množtvom svieta, koji se je slegao u toj ulici. Nad glavama množtva vijale su se zastave, što su visile na kućama i na s tupovima, a po ulici su stajali i hodali agenti i redarstvenici te pazili da množtvo ne silazi sa pločnika na ulicu. Ljudi su razgovarali, tiskali se, pravili dosjetke i nestrpljivo čekali.

Od jedanput se množtvo poče gibati, a kroz njega prodje neki žamor, koji je dolazio od obale. Zatim se začu od *Place de la Bourse Marseillesa,* žamor utihnu, a množtvo se nape u očekivanju. Zvukovi su *marseillese* zvučili dalje, a kroz njih se začuše povici i zviždanje. Kad najednom prasnuše hitci, brzo jedan za drugim, njih desetak kao iz strojnice. U prvi čas se na licima množtva odrazi neko zaprepaštenje, a onda se kroz zrak razli glasni žamor, koji se za čas pretvori u strašnu viku. Dolje kod *Place de la Bourse* nastade iznenada strašna gužva, koja se prenese i na ostalo množtvo duž ulice, kao da se je kroz nju zavaljala neka rieka. Svatko ostavi svoje mjesto i množtvo se razli sa pločnika na ulicu.

– Kralj je ubijen... Kralj je ubijen...! – začu se sa svih strana.

Liepa plavka probliedi na jek hitaca, začepi obim rukama uši, progura se kroz množtvo i potrča u drugu pokrajnu ulicu, gdje joj je stajao samovoz. Skoči u kola, stavi ih u pogon i odjuri kao

vjetar.

Samovoz je jurio divljom brzinom po cesti uz morsku obalu prema *Ventimigli,* a liepa se je plavka u njemu upravo nagnula nad volan, kao da bi htjela zamahom svoga tiela dati samovozu još veću brzinu. Jurila je, a u ušima joj je zvonila *marseillesa,* pomiešana s hitcima. Čim je dalje odmicala, činilo joj se da su hitci tim jači i jasniji, kao da netko puca otraga iza nje u kolima. I što joj se je više činilo, da su hitci jači i jasniji, tim je više pritiskala nogom na zavor gasa, a samovoz je sve jače jurio. Od silne brzine nije vidjela ništa doli ceste, koja se je pred njom vijugala. Sve one ljepote s desne i lieve strane koje očaravaju prolaznike, jurile su kraj nje kao u omami, a da ih ni pogledala nije.

Iza devet sati stigla je na granicu i usporila vožnju. Kada je ustavila kola pred pograničnim organima, nije joj srdce kucalo, nego upravo drhtalo, u cielom je tielu osjećala neku groznicu, nu silila se, da joj lice bude mirno i hladno. Pogranični su organi pregledali njezine papire, a ona ih je neprimjetljivo promatrala. Na njima se nije pokazivala nikakva nervoza niti naročita strogoća. Nakon pregleda povrati joj činovnik papire i pozdravi je. Ona potjera kola a da nije ni odzdravila, jer u taj čas nije mislila na ništa drugo, nego da bude što prije s onu stranu granice. Malo dalje obaviše i talijanski pogranični organi propisane formalnosti, a onda liepa plavka pojuri opet dalje.

– *Genova*! Na parobrod! – uzkliknu gotovo glasno, a u taj čas opet začuje u ušima zvukove *marseillese* i hitce, koji joj se sada pričiniše još mnogo jači i glasniji nego prije. U ušima joj zašumiše i rieči, što ih je čula kako su letile kroz množtvo na ulici u *Marseillesu:* – Kralj je ubijen!

– Ali ona je i dalje jurila kao avet.

Nakon kojih stotinu kilometara poče osjećati u rukama neki umor, a u glavi strašni šum, kroz koji su se uviek čuli oni brzi hitci. Osjeti, da gubi vlast nad samovozom, malo zakrivuda, a onda se svlada još toliko, da je smogla kola privesti kraju ceste i ustavi ih. Kada su kola stala, izidje iz njih, zakorači u grabu, spusti se i sjede na rub ceste, a glavu primi obim rukama, koje su joj bile laktima podbočene na koljenima.

– Oh, kako to strašno šumi u glavi – reče u sebi – kako se čuju hitci! Kuda padaju? Po ljudima?

Pred očima joj stadoše bljeskati neke iskre, kao neke sitne, crvenkaste zviezdice; a odmah joj se iznenada pred očima nešto zasja, i odmah iza toga nestane tama, nu ne posvemašnja tama, nego neki polumrak baš onako kako je bila razsvietljena ona soba u Zagrebu, u kojoj su sjedila ona četiri čovjeka, što su one noći čuvali stražu pred njezinom sobicom i razgovarali, dok ih je ona slušala i gledala kroz mali prozorčić, što je bio urezan u drvenoj st ieni sobice. I najednom začu glas onoga najstarijega, što je medju njima bio, koji je govorio: – *Ubijati je najstrašnije!*

Pred očima joj nasta opet jako svietlo, nu za isti čas opet potamni i začu se ponovno onaj isti glas: – *Jest, u svakom slučaju, ubijati je najstrašnije!*

Liepa plavka pritisnu jače dlanima sljepočice, zatvori oči, nu u ušima su joj i dalje odzvanjale rieči: *najstrašnije, najstrašnije!* Ali sada to nije bio više glas onoga čovjeka, što je bio na straži, nego neki drugi, nepoznati joj glas, koji je te rieči izgovarao brzo, brzo i sve brže, a onda još nekoliko glasova, a onda mnogo, pa sve više i više glasova, dok odjednom ne začu, kako ono nepregledno množtvo svieta, što je stajalo na pločnicima ulice i

na trgu viče u tisuće glasova: *najstrašnije, najstrašnije!* A onda se ti glasovi počeše iznenada udaljivati, kao da to množtvo odlazi, kao da se od miče od nje, a ona ostaje sama na pločniku u polutami, a tisuće glasova, koji se odmiču, mrmore sve polaganije i polaganije: strašno, strašno, strašno..., dok se ne izgubiše negdje u daljini, a oko nje zavlada podpuni mir i tama. Došao je neki samovoz i ustavio se pokraj njezinog *Packarda.* Kada je stao, motor mu je jače zašumio. Liepa se plavka trgnu, otvori oči i osjeti zimu po cielom tielu. Pokuša ustati, nu pričini joj se, da su joj noge ukočene. Pogleda na cestu i opazi, kako joj se primiče čovjek, koji je izašao iz svoga samovoza. Ona se trže još jače i htjede ponovno ustati, nu pomisli, da će zateturati pred tim čovjekom i spusti se natrag na rub ceste. Putnik ju je nešto pitao na talijanskom jeziku, što je ona shvatila ne znajući talijanski, kao da je pita nije li joj se samovoz pokvario i ne treba li kakove pomoći? Ona mu dade rukom znak, da ne treba ništa. On je malo točnije pogleda, a onda pozdravi, okrene se, sjede u svoja kola i ode.

– Moram voziti dalje – pomisli *Liepa plavka,* prikupi svu snagu i ustade. Prvi su joj čas noge drhtale, nu onda joj se sile počeše vraćati. Neko je vrieme s tajala kraj samovoza, dok joj se je povratio mir i snaga, a onda sjede u kola i potjera napried. Iz početka je vozila polagano. Nu onda opet poče misliti na ulicu punu svieta, na glasbu, koja je svirala *marseillesu* i ponovno začu hitce. Ona opet pritisnu jače gas, a samovoz naglo pojuri velikom brzinom, kao da hoće izbjeći tim hitcima. Mjesec je sjao na nebu u podpunom svom sjaju i razsvjetljivao cestu, što se je vijugala uz morsku obalu. Dolje izpod ceste bljeskalo se je na mjesečini more i gubilo se daleko u daljini izpod nebeskoga svoda, koji se je na njega spuštao i s njime se skupa lagano talasao.

– Napried, napried, tamo na more, na parobrod, tamo daleko iza obzorja, preko mora, preko oceana, tamo daleko u Južnu Ameriku! Samo brzo napried, brže, brže – zujalo je liepoj plavki u ušima – tamo daleko, gdje se ne čuje *marseillesa* i hitci... I opet negdje izpod ceste začu onaj, glas, pa onda više glasova, mnogo, mnogo glasova, kao da se je ono veliko množtvo svieta sa ulice pretvorilo u to duboko i široko more, koje leži pod njom i koje šumi i buči uviek iste rieči: – *Ubijanje je najstrašnije* i kao da sitni valovi žubore kroz tamnu noć: – Strašno, strašno, strašno...! – Napried – viknu *Liepa plavka,* da svojim glasom nadviče taj glas mora – napried ! – i pritisnu još jače gas, samovoz pojuri, kao da ga vjetar ponese, a odjednom joj se pričini, da se je cesta nagnula, da se je more nadiglo, ruke joj klonuše, samovoz zakrivuda, a zrakom se prolomi neki prasak, iz grudi joj se izvini još jedan krik i ... nasta tama. Dolje pod cestom odjeknu na morskoj pučini mukli udarac, more se raztvori pod nečim velikim crnim, pljusak se diže u zrak, pade natrag na onu veliku crnu točku, more se zapjeni uz mukli šum velikih kapi, što su se prosule po površini, zabieli se morska pjena, zabieli se i izčeznu, a onda nasta gluhi mir.

Istoga su dana krugovalne postaje i novinstvo cieloga svieta javili, da je u *Marseillesu* počinjen atentat na *Aleksandra Karagjorgjevića,* kralja umjetne državne tvorevine, kojoj je on dao ime „*Jugoslavija*“, i u kojoj je vršio diktatorsku vlast nad zarobljenim narodima. Javljeno je nadalje, da su atentat izvršili hrvatski revolucionarci, kao jedan čin u nizu mnogih u borbi za oslobodjenje hrvatskoga naroda izpod tudjinske tiranije, a za uzpostavu NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE.

U torinskoj tamnici godine 1935.

ČAST I SLAVA – LIEPOJ PLAVKI STANI GODINA!